

Ediția originală a apărut în limba germană cu titlul
DER BAUMTEST, Verlag Hans Huber, Bern
Această lucrare este traducerea versiunii franceze apărute în 1978 la
Editest, Bruxelles

Copyright pentru ediția în limba română 2002, Editura Profex, Timișoara

ISBN 973-85958-0-0

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
KOCH, KARL

**Testul arborelui : diagnosticul psihologic cu ajutorul
testului arborelui / Karl Koch. - Timișoara : Profex, 2002**

p. ; cm.

Bibliogr.

Index.

ISBN 973-85958-0-0

159.923.3

159.9.072

Karl Koch

TESTUL ARBORELUI

**Diagnosticul psihologic
cu ajutorul testului arborelui**

**Traducere din limba franceză
Sorinel MOCANU**

PROFEX
Str. Lidia, 3/2, 1900-Timișoara

CUVÂNT ÎNAINTE

Secolul XX ne-a lăsat moștenire, pe lângă succese formidabile în domeniul științelor fizice – cu consecințe ambigui asupra istoriei omenirii – și realizări cu totul deosebite în aria „științelor umane”, între care menționăm acum psihologia. Mai ales studiarea din nenumărate incidente a psihismului persoanei umane, a „personalității” – normale, anormale sau excepționale – rămâne o moștenire ce se cere cultivată cu grijă și respect. Probele sau „testele” proiective, ce dezvăluie variate aspecte ale individului uman, atât din perspectivă structural-biografică cât și situațională, reprezintă un tezaur ce nu poate dispărea și pretinde o articulare cât mai coerentă cu tendințele ultimilor ani, care pun accentul pe utilizarea interviurilor și chestionarelor. Alături de probe precum cele inițiate și consacrate de Rorschach, Szondi, Murray (T. A. T.), Lüscher, sau Rosenzweig, testul arborelui, al omului și al familiei reprezintă nucleul puternic al acestei excepționale metode de investigare a sufletului omenesc.

Se consideră că forța simbolică extraordinară a crucii constă în aceea că ea schițează forma corpului omenesc încremenită în transcendență. Dar și pomul are verticalitatea omului, așezat cu picioarele pe pământ și având capul plasat spre cer. Symbolismul pomului e extrem de complex și prezent în toate culturile importante, fiind – așa cum o demonstrează Eliade – principala epifanie a „axei lumii”. Pomul are legătură cu pământul, iar prin rădăcinile sale cu subpământurile, ceea ce în symbolism uman poate însemna inconștientul. El e plasat în mijlocul unei lumi cu care se relaționează, se îndreaptă spre înalțuri, crește prin trunchiul său ce poate fi marcat de scorburi (= psihotraume ontogenetice), are ramuri, frunze, flori, sau fructe, poate fi real sau imaginar etc.

Testul arborelui a fost conceput de psihologii elvețieni, tratatul de bază fiind publicat de Karl Koch în 1949. Manualul lui Koch rămâne baza pentru oricine dorește să se inițieze în această probă, așa de simplu de aplicat și atât de complexă în semnificații și interpretări posibile. De aceea, apariția în limba română a tratatului princeps este de excepțională importanță, atât pentru specialiștii psihologi cât și pentru o largă arie de intelectuali. Evenimentul este cu atât mai semnificativ cu cât el marchează intenția de publicare a principalelor manuale după care se poate învăța probele psihologice proiective, fapt de care România a fost văduvită până în prezent.

Cine se apleacă cu interes spre sondarea personalității altuia, are de parcurs o ucenicie deloc ușoară. Dar efortul merită să fie făcut, gândindu-ne că astfel aducem omagiu însăși persoanei umane.

Prof.univ.dr. Mircea LĂZĂRESCU

CUVÂNT ÎNAINTE AL EDITORULUI

Această primă traducere românească integrală a *Testului arborelui*, al psihologului elvețian Karl Koch, este realizată după ediția de limbă franceză apărută la Editura Editest, din Bruxelles, și reprezintă versiunea definitivă a cărții.

Dat fiind că în România nu a existat niciodată o editură dedicată instrumentelor psihologice, fapt ce a determinat permanente eforturi de improvizare din partea practicienilor în domeniu, Editura Profex, din Timișoara, și-a propus să înceapă această muncă de pionierat prin realizarea unor versiuni în limba română a câtorva din cele mai importante manuale utilizate în prezent în Occident, înlocuind astfel versiunile mai mult sau mai puțin trunchiate și corecte care circulă în prezent pe piața românească, fără a putea fi denumite „manualul testului”.

În acest sens, contractul realizat cu Editura Hans Huber, din Berna, una din cele mai prestigioase edituri de literatură și instrumente psihologice din Europa, s-a materializat în această primă apariție adresată exclusiv specialiștilor în domeniu.

Valoarea acestui manual este dată de faptul că, deși apărut pentru prima oară în 1949, completat de autor pe parcursul a trei ediții până în 1956, el este re-editat și în prezent, fiind textul de referință asupra acestui test.

Testul arborelui are două mari valențe diagnostice – una proiectivă și una metrică, de evaluare a nivelului dezvoltării mintale. Dat fiind

accentul pus de autor pe aspectul proiectiv al probei, și evidențierea faptului că există probe dedicate special stabilirii nivelului vârstei mintale (vezi pagina 53), nu am procedat la o etalonare pe populația românească, dar, în acest sens, considerăm utilă o trimitere la cartea cu același nume, a autorilor Anca Rozorea și Mihaela Sterian, apărută la Editura Paideia, București-2000, care este o completare în această direcție, redând rezultatele unei cercetări din cadrul Institutului Național de Studii și Strategii pentru Persoanele cu Probleme de Handicap.

În manualul de față, autorul nu prezintă doar o colecție de modele ale desenului arborelui cu interpretările aferente, ci elaborează o întreagă teorie asupra acestui subiect și asupra modalităților de lucru, atrăgând atenția asupra unor reguli universal valabile în utilizarea probelor proiective (și nu numai, am completa noi), cum ar fi, de exemplu, necesitatea ca psihologul care le aplică să fie „eliberat de conflicte interioare care se pot proiecta asupra obiectului”, contaminând astfel rezultatele obținute prin interpretare.

În același sens, considerăm că este necesară o îndelungată practică în aplicarea testului, pentru a dobândi abilitățile necesare valorificării tuturor valențelor pe care le oferă acest manual, la fel cum, pentru alte probe proiective mai complexe, cum ar fi testele Rorschach sau Szondi, este necesară o calificare obținută prin formarea teoretică și practică într-un cadru instituționalizat.

Ne exprimăm convingerea că manualul testului de față va fi considerat o intrare în normalitate în privința regimului de utilizare a probelor psihologice în România, și sperăm că-și va dovedi utilitatea în activitatea practicienilor în domeniu.

Editorul

INTRODUCERE

SEMNIFICAȚIA TESTULUI

Istoricul testului.

Ideea de-a utiliza desenul unui arbore ca instrument de diagnostic psihologic vine de la Emil Juker, consilier de orientare profesională la Fagswil, aproape de Ruti, în cantonul Zurich. La recomandările acestuia, mulți consilieri de orientare au făcut-o, cu mult înainte ca proba să facă obiectul unui studiu metodic. Intuiția prevala în interpretarea desenelor. După cum mi-a împărtășit personal, Juker nu s-a oprit la tema arborelui din întâmplare, „ci printr-o alegere bazată pe o matură reflecție și pe un studiu îndelungat al istoriei culturii și mai ales a miturilor”. Considerațiile următoare sunt un exemplu tipic al genezei unui test: „De prin 1928, spune acesta, am aplicat testul fără să fac o analiză statistică a rezultatelor și fără alt scop decât de-a proceda la o verificare aproximativă a unui anumit număr de observații empirice. Utilitatea testului se limita în esență la aceea că îmi indica, pe o bază pur intuitivă, anumite aspecte problematice ale subiectului. Deplin conștient de limitele cunoașterii și posibilităților mele, nu m-am limitat totdeauna, în diagnosticul de orientare, să caut procedee pe care neinițiatul, și mai ales subiectul însuși, le-ar fi putut înțelege, sau cel puțin le-ar fi putut înțelege cu puțin ajutor. Dincolo de aceasta, resimt firesc nevoia de-a atinge sau – mai modest spus –

de-a presimți personalitatea totală a subiectului la un nivel mai profund. Din această cauză am ales testul arborelui.”

Dorința lui Juker răspundea cum nu se poate mai bine dorinței noastre, la care se adăuga banala nevoie a economisirii timpului. Ne trebuia o metodă de diagnostic al personalității care să fie mai aproape de viața de zi cu zi decât erau instrumentele utilizate în acea perioadă. Cu certitudine, nu se îmbunătățește un examen al aptitudinilor profesionale reducând timpul de administrare, ci mai degrabă utilizând mijloace calitative mai bune. În cercetarea acestor mijloace, cutare sau cutare vi se pot părea că se impun, dar, verificate timp îndelungat, nu obțin ceea ce promiseseră la început; sau, la fel de bine, se dovedește că acest mijloc nu se potrivește cu stilul meu personal, în timp ce colegul meu, căruia i se potrivește mai bine, poate obține rezultate bune cu el. De obicei, nu riscăm să emitem o judecată asupra unui instrument de diagnostic decât după un studiu de câteva luni sau chiar de un an. Descoperirea noastră a temei arborelui, după un mic număr de probe, ne-a trezit atenția. Am rămas mirat și, adesea, chiar aproape speriat în prezența manifestărilor al căror sens era pe rând clar și enigmatic. Această impresie vagă corespunde bine de fapt naturii simbolului, care, în același timp descoperă și ascunde. Este, pe rând, atrăgător și dezamăgitor să abordezi desene ale arborelui doar prin simpla intuiție. Pe scurt, o metodă, oricât de modestă ar fi ea, era categoric necesară. Ideea era excelentă; era comparabilă cu bagheta magică care indică prezența unei surse de exploatat. La originea metodei noastre a stat această întrebare: „Ce vrea să însemne asta ?” Mai întâi: „Ce semnifică desenul arborelui în general ?” Apoi: „Ce semnifică cutare sau cutare indice particular ?”

Pentru a înfățișa lucrurile fenomenologic, răspunsul trebuie să provină din natura însăși a desenului arborelui. Aspectul unui cerc, de exemplu, permite descrierea acestuia ca fiind de o anumită natură, o figură care delimitează, include și separă, o figură închisă asupra ei înseși. După examinarea cu calm a unui mare număr de desene, sfârșim prin a ne familiariza cu obiectul reprezentat. Puțin câte puțin

zărim esențialul, deși este o problemă de intuiție. Structura apare mai clar; devin posibile distincții; se pot diferenția anumiți indici grafici. Astfel, se manifestă analogii cu grafologia și cu știința expresiei în general, analogii ce constituie un punct de reper și care, în același timp, cer un nou efort de reflecție. Dar, elucidarea unui punct provizoriu obscur este însoțită întotdeauna de o întrebare, întrebare care vă urmărește zile întregi, săptămâni, luni și ani, până în momentul în care, după acest proces de incubație, descoperiți deodată, adesea ca o străfulgerare, că vâlul misterului se ridică. Și atunci, de îndată ce am găsit un principiu de explicare se pot culege roadele și tria rezultatele. Dacă aceste demersuri exploratorii sunt pregătite de compilarea materialului, de comparații sistematice, de prelucrări statistice, sau dacă utilizează notițe sau sunt consemnate „intuițiile” care vă par să fi funcționat corect și a căror valoare diagnostică nu va putea deseori fi verificată decât mult mai târziu, aceasta depinde de dispozițiile personale și de antrenament. Am recurs la aproape toate procedeele, inclusiv investigațiile sub hipnoză. Asta nu exclude faptul că singurul lucru care se poate învăța este metoda. Doar recurgând la o anumită metodă mă pot face înțeles. Când avem de-a face cu un fenomen accesibil și intuiției, este bine să ne amintim de cuvintele marelui regizor rus Stanislavski, care avea obiceiul să le spună elevilor săi de la teatrul din Moscova: „Când aveți inspirație, jucați perfect; dar cum inspirația nu este întotdeauna prezentă, aveți nevoie de o tehnică pe care să o stăpâniți în așa măsură încât spectatorul să nu-și dea seama dacă aveți sau nu inspirație.” Pentru cel ce trebuie să pună un diagnostic, este, în plus, și o problemă de economisire a forțelor. O metodă economisește forțele și timpul; lucrul metodic invocă inspirația. Cei ce se grăbesc să o elimine în administrarea testelor ar trebui să-și amintească acest lucru.

Dacă testul arborelui este atât de captivant, trebuie adăugat totuși, că aceasta ține fără îndoială mai puțin de metodă decât de corespondența frapantă pe care o relevă între expresie și realitate.

Situația psihologică în test

Aceasta este cea mai favorabilă pe care ne-am putea-o imagina. O foaie de hârtie, un creion și consemnul: „Desenați un pom.” Este minimum pe care-l putem cere, în privința materialului, de la un test. Subiectul întâmpină proba fără a fi prevenit, gândind că este vorba de examinarea aptitudinilor de a desena. Este adevărat că testul nu servește deloc pentru acest lucru. A desena un arbore constituie, din punct de vedere tehnic, o problemă cu adevărat dificilă. Neîncrederea pe care o provoacă atâtea alte procedee de diagnostic care nu sunt la îndemâna subiectului și în care bănuiește piedici ascunse, nu se mai regăsește aici. Cel mult conștiința de-a nu ști să deseneze ar putea să-i provoace o mică inhibiție: un cuvânt de încurajare este suficient să învingă acest obstacol. Foarte rar se refuză să se deseneze; însă, chiar în caz de refuz, dacă avem grijă ca subiectul să se simtă în siguranță, acestea cedează de obicei la invitația de-a face un desen. Persoanele mai în vârstă se oferă singure pentru această experiență. Dacă nici o prejudecată defavorabilă nu interferează în administrarea testului – ceea ce stânjenește considerabil conștiința – ne putem aștepta să adunăm maximum de material de exprimare spontană pentru utilizare. Fără îndoială, divulgarea metodei prin intermediul unor jurnaliști mai mult sau mai puțin serioși a avut drept consecință că mulți subiecți știu dinainte despre ce este vorba; totuși, aceștia participă la probă cu interes. Cele mai stânjenite sunt florăresele, pentru că arborele este pentru ele un obiect profesional. În ciuda caracterului favorabil al situației testului, o proiecție totală a personalității rămâne puțin probabilă. Rezultatele permit rar să stabilim un portret complet al personalității, dar ne furnizează indici prețioși. Testul nu are valoare deplină decât combinat cu alte procedee de diagnostic. Rezultatele pe care le furnizează sunt valoroase nu numai pentru ele însele, ci și pentru că ne ajută să interpretăm datele obținute cu alte metode. Datorită acestui lucru, în afara valorii sale

proprie, acesta constituie un instrument de diagnostic prețios: el permite, într-un timp relativ scurt, să obținem un material de expresie care coroborează rezultatele obținute prin alte mijloace de investigație – care, la rândul lor fac același lucru pentru acesta.

Arborele și omul

Exploratorul african Henry M. Stanley a descris de o manieră admirabilă cum arborele, luat izolat sau în grup, adică pădurea – aspectul sociologic – este bogat în analogii sugestive cu omul și cu societatea. „Pădurea oferă în general un amestec de scene diverse. Regăsim aici mai mult de cincizeci de arbori, drepti ca pilonii unei catedrale, cenușii și solemni în penumbră; în mijloc, un patriarh încărunit și descărnat, și, de jur împrejur, o nouă colonie formată din arbuști ale căror trunchiuri se înalță spre cer pentru a moșteni lumina și soarele posedate altădată de către tatăl lor. Legea primului născut domnește în pădure.

„Și, de asemenea, ca și la om, moartea ca urmare a rănilor, bolii, descompunerii organice, afecțiunilor ereditare, bătrâneții, diversele accidente care decimează pădurea, elimină pe cei slabi, incapabili, pe cei ce nu știu să se adapteze. Și priviți acest gigant printre giganti, acest insolent fiu al lui Eneas. El ridică fruntea deasupra semenilor săi; el este regele a tot ceea ce cuprinde cu privirea, dar orgoliul său atrage fulgerul care-l lovește, apoi se usucă până la rădăcini, se clatină, cade, și în căderea sa, rănește alți cinci-șase vechi confrăți. Iată de ce vedem atâtea cioturi, excrescențe, scorburi, trunchiuri deformate. Arborii supraviețuiesc adesea plantelor parazite care aproape i-au strangulat; creștături profunde, cauzate de strânsoarea lianelor, îi brăzdează până aproape de ramuri. Alții, oprimați de vecini aparținând unei specii diferite, pier și dispar înainte de-a ajunge la maturitate. Iată alții curbați sau aplecați: s-au lăsat sub greutatea vreunui trunchi căzut pe ei. Iar alții ale căror vârfuri au fost rupte de ramurile smulse de

furtună. Pe unii i-au deteriorat rozătoarele; pe alți i-au rupt elefanții frecându-și pielea de ei; furnicile i-au prădat; păsările îi ciugulesc până le provoacă ulcere imense sau le scot trunchiul; în fine, nomazii, mari și mici, își încearcă pe ramuri tăieturile topoarelor, săgeților sau cuțitelor lor. Pe scurt, decadența și moartea lucrează aici ca peste tot...

„Pădurea este imaginea umanității. Nu pot s-o privesc fără să mă gândesc că viața, decăderea și moartea sunt prezente în permanență. Niciodată n-am observat-o pe îndelete fără ca una sau alta din trăsături să nu-mi sugereze o amintire despre lumea civilizată. Astfel, la vederea sa, mi-am amintit de o dimineață în care, între orele șapte și jumătate și opt și jumătate, eram pe podul Londrei, contemplând marea de oameni care se grăbeau spre centru, toate aceste ființe cu ten palid, surmenate, atrofiat, deformat de muncă ducându-se să ia parte la trista bătălie a vieții. Pe toți îi revăd aici: tineri, puternici, bătrâni, decrepiți. Acest arbore este gri, îmbătrânit înainte de vreme; un altul este gușat; un altul slab datorită complexelor; celălalt este cocoșat, altul anemiatic din lipsă de aer și de somn; alții, cu constituție debilă, se sprijină sau cad pe vecinii lor, ca pensionarii unui spital de boli incurabile; te întrebi cum de mai trăiesc încă! Unii, morți și înveliți sub o pătură de frunze, sunt acum pepinieră pentru paraziți, sau slujesc drept adăpost hoardelor de insecte distrugătoare. Cutare a albit brusc, paralizat de trăsnet, celălalt a fost decapitat de fulger. Acest veteran, care numără mai multe secole de existență, născut înainte ca exploratorii europeni să fi atins ecuatorul, stă să sucumbă de bătrânețe care i-a secat măruntaiele; dar sunt și excepții; aproape toți se înalță magnifici și superbi; unii, cu grația insolentă a tinereții, se fălesc cu insolența și frumusețea lor; alții, sunt în deplina vigoare a maturității; alții arată orgoliul liniștit și tăcut al bătrânilor aristocrați. Toți au luptat pentru existență; toți vor lupta mult timp pentru a mai păstra ceva energie. Toate trăsăturile umanității se regăsesc în copiii pădurii, mai puțin cele de martir și de ucigaș, căci sacrificiul nu este în natura arborilor, care n-au auzit, poate, decât de două precepte: «Creșteți și vă înmulțiți» și «Mai bine supunere decât sacrificiu» ...

„Fără a fi niște adepți ai științei forestiere, sfârșim cu toate acestea prin a învăța câte ceva (1) ...”

I s-ar putea atribui lui Stanley însuși descoperirea testului arborelui, așa cum putem vedea în Leonardo da Vinci precursorul testului Rorschach. Hermann Hiltbrunner sesiza și mai puternic această afinitate a arborelui cu omul: „Nu afirmam la început că între structura arborelui și cea a omului există o relație? că vegetalul ajunge prin arbore, în virtutea portului său înălțat, la cea mai înaltă asemănare cu omul? și că o întâlnire memorabilă cu arborele este la drept vorbind o întâlnire cu sine însuși?... Dar în ce constă diferența și de ce se spune că vegetalul se opune animalului și omului? Planta este un sistem deschis, totul în ea emerge spre exterior; totul se petrece la periferie, se formează sub scoarță sau în vârful vâstărelor. Nici o altă plantă nu ne relevă aceste diferențe mai complet decât arborele, și doar printr-o secțiune transversală a trunchiului: nu există vase decât în lemnul din straturile cele mai tinere și în cele din exterior. Dimpotrivă, corpul animal și cel uman apar ca un sistem închis, unde totul este în interior, și ale căror organe centrale întrețin și guvernează totul. Ființa vegetală implică deci o deplasare a vieții către exterior, o împingere către înainte a zonelor de creștere plecând de la măduvă, un centru lipsit de funcții și mai degrabă simbolic. Ființa animală, dimpotrivă, exprimă viața fizică orientată spre interior și plasată înăuntru, concentrată în interiorul corpului, care este animat și irigat în toate părțile și organele sale, viața existând prin același curent de forțe. Dar o ființă ale cărei organe sunt referate unui centru, dirijate de acesta și care funcționează de o manieră centripetă, este în mod necesar desăvârșită încă de la naștere; este deja perfectă, adultă dacă putem spune așa, chiar din tinerețe. În timp ce o plantă nu este de fapt niciodată adultă; ea rămâne tânără, într-un fel, până la sfârșit; până la moartea sa naturală, ea dă muguri care pot, în circumstanțe favorabile, să îmbobocească. Acest fenomen este vizibil în mod special la arbore;

(1) H. M. Stanley, *Dans les ténèbres de l'Afrique*, Paris, Hachette, 1890, p. 74.

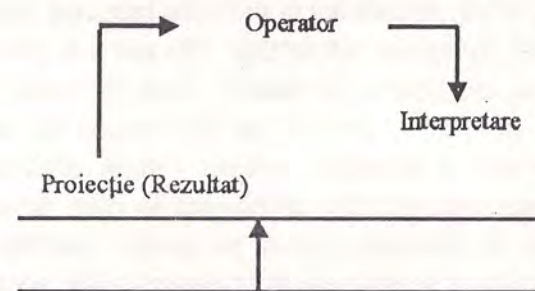
dezvoltarea sa nu încetează niciodată; el continuă să crească chiar la o vârstă avansată; chiar dacă nu se pot constata creșteri în lungime sau grosime, el totuși trăiește, înmugurește și-și reînnoiește frunzișul în fiecare an, așa cum coniferele o fac o dată la trei ani.”

Proiecția

În acest test, arborele nu este altceva decât suportul proiecției, obiectul care joacă același rol ca și oglinda, trimițând înapoi imaginea proiectată asupra lui. Obiectul – arborele – nu este, e adevărat, o schemă grafică achiziționată prin antrenament îndelung, așa cum este scrierea; totuși, el este familiar tuturor. Structura și forma sa generală sunt destul de cunoscute pentru ca orice risc de confuzie să fie înlăturat. „Arborele” – ecran de proiecție are o putere de solicitare mai mare sau mai redusă; el suscită la cel ce desenează fenomene expresive de origine subiectivă, imagini care se construiesc cu ajutorul obiectului. Desenul proiectat corespunde în parte cu lumea obiectivă (Alphonse Rosenberg), dar nu fără a avea o afinitate internă cu schema spațială a sufletului. Proiecția exterioară a lumii interioare nu este o problemă ce ține de voința conștientă. Ceea ce se dorește, este reprezentarea obiectului, pentru că acesta nu este dat dinainte ca la planșele Rorschach, ci este conținut în expresia subiectivă, respectiv în ceea ce este proiectat. Proiecția, ea însăși, nu este un act voluntar; ea „apare împreună cu”, ea „co-apare”. Imaginile traduc realitatea interioară, se nasc de la sine, nu sunt voite. Obiectul este un cârlig și acolo unde nu există un cârlig nu putem agăța nimic (Rosenberg).

Există totuși o luptă de influență între reprezentarea obiectivă și expresia subiectivă. Referitor la acest lucru, semnalăm doar faptul aptitudinilor inegale pentru desen, al influențelor mai puternice sau mai slabe ale modelului școlar, pe care trebuie să-l corectăm solicitând desenarea mai multor arbori și de arbori de specii diferite. Pe de altă parte, în test nu este redată întreaga personalitate. Acesta poate

exterioriza straturi mai profunde sau mai superficiale, fără să atingă decât porțiuni izolate și, prin aceasta, lăsând goluri. Este îndoielnic să afirmăm că „întregul om” se manifestă într-o proiecție, cu toate că faptul rămâne în mod evident posibil.

Materialul testului: suportul proiecției (Desenul arborelui, planșa Rorschach, T. A. T.)

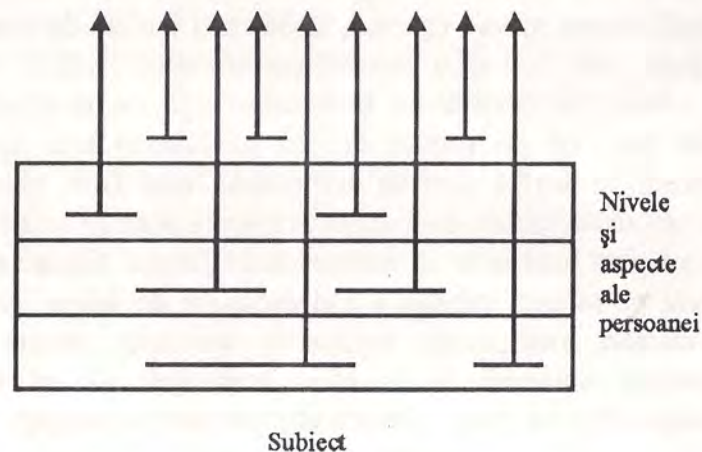

Fig. 1. – Schema procesului proiecției.

Important este faptul că un dat material, în cazul de față tema arborelui, este structurat de către subiect după linia individualității sale. Un proces interior este transferat către exterior unde primește o formă. Confluența mișcărilor de expresie, care traduc de asemenea o

stare interioară, dar fără să intervină în mod necesar procesul de proiecție, nu simplifică lucrurile; ea devine totuși comprehensibilă dacă, împreună cu Vetter, subliniem opoziția semiologică a formei și momentului, cu fizionomia și știința expresiei. Actele de-a vedea (formă) și de-a citi (mișcare) un text se impun unul celuilalt, ca în lectura ideogramelor scrierii pictografice și scrierii cursive. Mișcarea grafică ce exprimă un conținut psihic este totdeauna legată de imaginea plastică a semnelor grafice, cea care trebuie sesizată după simbolistica spațială. De asemenea, numărul relativ redus de mișcări expresive care, în desenul arborelui, sunt susceptibile la o interpretare grafologică, este legat de simbolistica spațială a formei arborelui. Caracterul static al formei arborelui, al cărui trunchi are într-adevăr caracterul unui baston, și, de aici, al unei directive, influențează dinamica mișcărilor inductive ale scrisului spre dreapta. Axa poziției arborelui vertical, cu o parte inferioară și una superioară ne-interșanjabile, păstrează un echilibru mobil, totdeauna mai pronunțat decât la scris; partea dreaptă și cea stângă nu sunt nici ele superpozabile, la fel ca și în cazul jumătăților corpului uman. Comparația cu forma corporală, la care se reduce întreaga fiziognomie, este puțin forțată datorită intrinsecității și lipsei de distincție între vederea din față și cea din profil. Nici un desen al arborelui nu permite distincția între față și profil. Astfel, chipul acțiunii (profil) și chipul existenței (față) (Picard), se confundă aici fără să le putem distinge.

Simbolistica crucii

Forma schematică a arborelui se reduce în mod fundamental la cea a crucii. Aici nu este vorba de o proiecție impusă din exterior: sus și jos, la dreapta și la stânga, crucea are patru membre corespondente atât cu un arbore, cât și cu corpul uman cu brațele întinse. Și unul și celălalt conțin aceeași simbolistică și, în consecință, ceva ce exprimă

pe larg individualul. Ceva care, în simbol, este perceptibil prin sensul unui lucru concret și configurat, care exprimă în același timp o realitate spirituală. Descoperim simboluri plecând de la analogia lumii sensibile cu cea spirituală (Alphonse Rosenberg). Ele sunt ambigui și propriu-zis ambivalente, legate simultan de un plus și de un minus. Ca realitate primitivă, arborele este în sine un simbol al fecundității; dar, acest simbol, cunoscut în religiile naturale, conține originea simbolului crucii. Este interesant să regăsim simbolul crucii până și în ramificațiile desenului arborelui utilizat în diagnostic, pentru că el asociază concretul, sensibilul, unui ordin superior, și ne face să presimțim constituția lumii și a câmpului de forțe al sufletului. Respectiv, se unesc și se confundă ceea ce este depărtat și ceea ce este apropiat, ceea ce este mare și ceea ce este mic, afirmând acest paradox: iată ceea ce poate da psihodiagnosticianului perspectiva de ansamblu, și ceea ce-l reține să taie firul în patru. Simbolul crucii nu este un lucru nou în știința expresiei. În grafologie, Française Duparchy-Jeanne a introdus prima, cu reținere, în cadrul scriiturii încrucișarea de axe, cu titlul de trăsătură auxiliară, și fără să sesizeze pe deplin importanța faptului. Marele public n-a știut niciodată ce vastă cunoaștere a istoriei miturilor a avut Max Pulver, plecând de la imaginile pe care le-a descoperit, el a descris simbolistica spațială a câmpului grafic, și a edificat așa-zisa teorie a zonelor, care nu este nimic altceva decât o simplă interpretare a crucii.

În superstițiile populare, gestul în formă de cruce este destinat să alunge relele. Se atribuie această putere cuțitelor sau acelor plante în cruce, degetelor ținute încrucișat. Rămurelele sau măturile plantate sau puse cruciș au o putere magică; de exemplu, se utilizează ca semn al prohibiției sau interzicerii trecerii (azi regăsim un vestigiu pe panourile de circulație). Crucea este simbolul concilierii contrariilor, masculinului și femininului, într-o totalitate. În cruce, totul este unificat și înălțat la un nou mod de existență. Multiplicitatea semnificațiilor exprimă ceea ce este viu în ele. În simbol, ceea ce scapă sensului nu se poate niciodată traduce și nu se poate epuiza

obiectul gândirii spirituale (1). Simbolul păstrează totdeauna ceva secret; este ca o haină care indică forma corpului și în același timp o disimulează. Chiar aspectul sensibil al simbolului este ceea ce-i permite să disimuleze splendoarea aceluia „dincolo” al cărui mesager este, pentru a nu-l deschide decât celor ce sunt capabili să vadă până acolo.

Privirea mitului creștin, luminată de credință, urcă de la crucea pe care creatorul lumii și Verbul este mort, către cerul înstelat unde evoluează Helios și Selenă; ea descoperă structurile cele mai profunde ale ordinii cosmice, pătrunde legile constitutive ale corpului uman, și chiar cele ale lucrurilor cotidiene care îl slujesc; și peste tot ea vede, imprimată în toate lucrurile, forma crucii... Forma crucii este mai întâi, în ochii săi, schema fundamentală după care cosmosul a fost creat de Dumnezeu (care, încă de la începuturi, vedea în secret... viitoarea cruce a fiului Său), legea arhitecturală a lumii. Cele două mari cercuri celeste, ecuatorul și ecliptica, ce se întretaie sub forma unui „hi” culcat (χ) și în jurul cărora se rotește într-un ritm minunat întreaga boltă cerească înstelată, devin pentru privirea creștină crucea cerului... Micul semn al crucii este suma și manifestarea vizibilă a întregii deveniri cosmice, căci natura tuturor lucrurilor trebuie subsumată dramei mântuirii lumii prin cruce; în cele patru dimensiuni ale lemnului perpendiculare ale crucii, creștinul din antichitate vedea dezvoltându-se îndrăzneța gândire a Sf. Pavel (*Efesenii*, 3, 18) ca un simbol mistic al celor patru dimensiuni cosmice. Crucea este „recapitularea” operei creației, rezumatul, semnul evident, simbolul sensibil al ceva ce „urechea umană n-a auzit”, respectiv, al misterului...

Gregoire de Nysse exaltă crucea ca sigiliu cosmic pus în cer și în profunzimile pământului...

Viziunea cosmică a misterului crucii subzistă mai ales în cucernicia bizantină. „O, Cruce, citim într-un panegiric, împăcare a

cosmosului, delimitare a întinderii pământului, înălțime a cerului, profunzime a pământului, legătură a creației, întindere a tot ceea ce este vizibil, cuprindere a Oecumenului.”

„Semnul unei cruci de lemn asigură coeziunea mașinii cerului, întărește fundamentul pământului, conduce spre viața oamenilor care sunt suspendați aici.” (Firmicus Maternus)

„Eu cunosc misterul tău, o, Cruce, în numele căruia ai înălțat atâtea. Căci tu ești puternic fixată de lume pentru a o fixa pe aceasta. Și tu te înalți până la cer pentru a se manifesta Logosul care vine din înalțuri. Tu te întinzi spre dreapta și spre stânga ca să vânezi puterea dușmanului și să aduni laolaltă lumea. Și tu ești puternic înfiptă în străfundul pământului, pentru a lega de cer ceea ce este pe pământ și sub pământ.” (Actele apocrife ale Sf. Andrei)

„Contemplați, așadar, tot ceea ce este în cosmos și întrebați-vă dacă acestea ar putea exista sau dura fără figura crucii. Marea nu poate fi traversată dacă *Tropaion*, adică verga, nu rămâne în stare bună pe catarg. Pământul nu este cultivat fără cruce, căci cei ce-l scormonesc și meșteșugarii nu-și pot îndeplini sarcinile fără instrumente care au această formă. Forma corpului uman nu se distinge de cea a animalelor fără alt motiv decât acela că primul poate sta în picioare și-și poate întinde brațele...” (Justin)

„Este unul din principiile fundamentale ale simbolisticii teologice a creștinismului primitiv, acela că tot ceea ce Dumnezeu a revelat în Vechiul Testament, apoi în „arborele vieții” (*Geneza*, 2, 9) până la Înțelepciunea personală a lui Dumnezeu, în care se personifică acest arbore al vieții (*Proverbe*, 3, 18), nu este decât o prefigurare a dramei salvării, respectiv a crucificării Înțelepciunii devenită om... Între arborele vieții din paradisul terestru și cel din ceruri, creștinul din antichitate vede acum înălțându-se un al treilea prin care se decide soarta familiei lui Adam: crucea... Arborele din paradis nu este decât o prefigurare a crucii, și această cruce este punctul central al lumii și al dramei salvatoare a umanității...

(1) Aici sunt utilizate lucrările lui Hugo Rahner.

„Printre numeroasele legende care au fost create în jurul pădurii arborelui vieții, să cităm istoria lui Adam, atins de o maladie mortală și care își trimite pe fiul său Seth în paradis pentru a culege de acolo un fruct al nemuririi din arborele vieții. Dar îngerul care păzea paradisul nu i-a dat decât trei semințe, și din acestea a crescut triplul lemn de cedru, de pin și de chiparos; acesta a crescut din gura lui Adam, care a murit, și după o poveste minunată și plină de peripeții pe care o putem urmări de-a lungul întregului Vechi Testament, acest lemn s-a păstrat până ce călăii au făcut din acesta crucea destinată lui Hristos.

„Crucea este pe rând arborele vieții și sursă de lumină... De asemenea, când, în liturghia romană a consacrării apei botezului, cea care mai există și în zilele noastre, preotul suflă în apă descriind un „psi” (ψ) grecesc, asta n-are nimic de-a face cu un semn elenic de neînțeles, ci este pur și simplu simbolul arborelui vieții, al crucii (1).”

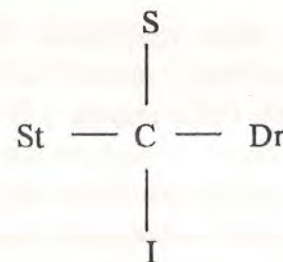
Dar crucea este și spânzurătoarea de sacrificiu pe care s-a jertfit Cristos. Asupra sensului sacrificiului și a ceea ce înseamnă pentru noi ducerea crucii, C. G. Jung a scris: „Când Dumnezeu vrea să se nască ca om și să întrunească umanitatea în comuniunea Sfântului Duh, el trebuie să îndure redutabilul supliciu al lumii. Este un „crux”; mai mult, este însăși crucea. Lumea este supliciu Domnului, și orice om care dorește să fie, chiar și ca intenție, o adevărată totalitate, știe bine că asta înseamnă ducerea crucii. Dar promisiunea eternă a ducerii crucii este Paradisul.”

Crucea, sinteza opusurilor absolute, este simbolul Sinelui. După Gebhard Frei: „Sinele este țelul omului: omul trebuie să devină un tot, o ființă completă, realizând plenar unitatea proprie creaturii umane, cea a instinctului și a spiritului. Iată sensul umano-mitic al crucii: acceptarea crucii, înseamnă a accepta să fi hărțuit între carnal și spiritual. Să fii solicitat pe rând de trup și de spirit, de cer și de

(1) Hugo Rahner, „Das christliche Mysterium und die heidnische Mysterien”, *Eranos-Jahrbuch* 1944, vol. II, p. 347.

pământ, de trecut și de viitor, de Eu și de Comunitate, asta înseamnă crucea; trăim sub tensiunea acestor forțe; luptăm pentru a echilibra această multiplicitate, pentru a afirma opozițiile polare: în armonia lor fecundă ne găsim noi țelul, Sinele.”

Max Pulver utilizează crucea ca schemă spațială a teoriei sale a zonelor. El plasează linia bazei scrisului pe traversa orizontală, astfel încât codițele superioare ale literelor (ramurile) corespund direcției ascendente a bânelor verticale, iar codițele inferioare (trunchiurile) direcției descendente. Rezultă o zonă superioară S, o zonă inferioară I, linia mediană întinzându-se la dreapta și la stânga punctului de încrucișare C, conform schemei următoare de interpretare (1):

C – St:	Relații din sfera sensibilă cu Eul și cu trecutul. Introversie. Ceea ce este trecut, „în suspans”, uitat.
C – Dr:	Relații din sfera sensibilă cu Altul și cu viitorul, scopul. Extraversie. Ceea ce ține de viitor, în proiect, solicitat.

(1) Cf. Max Pulver, *Le Symbolisme de l'Ecriture*, traducere în franceză de Schmid și Maurice Delamain, Paris, Stock, 1953, p. 26 (N.T.fr.)

Grupul semnificațiilor după forma de conștiință:

- S: Conștiință supra-individuală, formă sau structură de intelectualitate.
 St – C – Dr: Conștiință individuală trează, sfera empirică a Eului.
 I: Subconștient; mai jos, inconștient.

Grupul semnificațiilor după conținutul conștiinței:

- S: Zona intelectuală, spirituală, etico-religioasă; sentimente spirituale.
 St – C – Dr: Sensibilitate, egoism-altruism, viața interioară conștientă; stările sentimentale.
 I: Ceea ce este material, fizic, erotico-sexual; produsul simbolurilor colective; visare și stări înrudite.

Ne putem întreba dacă topografia, localizarea schematică a diverselor zone ale conștiinței, așa cum își desenează Pulver teoria sa a zonelor, este suficientă. Diferențierea schemei proiective dincolo de cele două direcții ale axelor crucii provine din faptul că Pulver a intercalat zona i, care corespunde dimensiunilor medii (1); astfel, el regăsește în analiza scrierii trihotomia Spirit, Sufler și Corp, adică dimensiunile superioare corespund zonei Spiritului, dimensiunile medii – zonei Suflerului, iar cele inferioare – zonei Corpului. Diviziunea trihotomică a verticalei, care corespunde atât de bine grafismului scrierii, nu s-a știut aplica în mod similar unui alt material de expresie și proiecție.

Chiar în cadrul scrierii, cele două direcții nu sunt strict verticale sau orizontale, ci diagonale, ca în schema rozei vânturilor. Hertz ajunge la o diferențiere a zonelor, ce pare să se sprijine pe experiența dezvoltată în grafologie.

(1) Respectiv, înălțimea-standard a literelor mici. Tot ceea ce este dedesubtul acestei zone este numit *crengi*; ce este deasupra, *trunchi* (N.T.fr.)

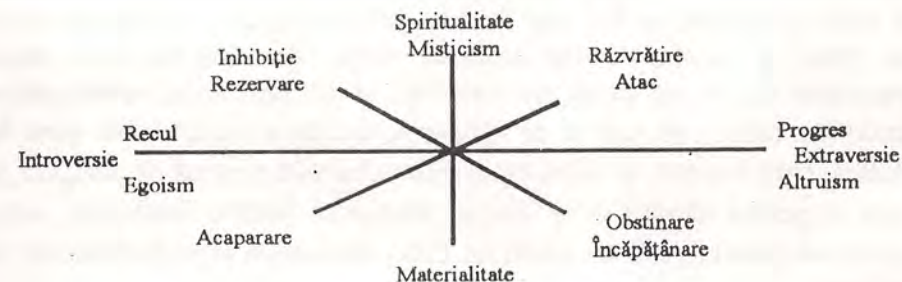

Fig. 2. – Zonele câmpului grafic după M. Pulver.

Această schemă, care se bazează în mod cert pe o experiență personală, dar care, în pofida notațiilor corecte, este, din punctul de vedere al celui ce scrie, tot atât de puțin controlabilă precum este simbolismul crucii, își găsește pe un teren concret o corespondență îndepărtată cu testul satului al Dr. Arthus. Acest test permite, cu ajutorul figurilor date (case, biserică, fabrici, arbori, personaje, poduri, etc.) să se construiască un sat pe o masă, de cele mai multe ori rectangulară, și este posibil, mai ales prin conversația cu subiectul testat, să determinăm zonele cărora li se atașează o semnificație anume. Existența lor este confirmată prin aserțiuni repetate ale subiectului.

Schema testului satului prezintă avantajul de-a fi mai puțin construită decât stabilită prin experiențe. Putem omite fără probleme să menționăm anumite teste, de origine franceză sau germană, mai mult sau mai puțin abil construite, dar fără prea mare validitate sau de natură generală, care nu relevă o forță ordonatoare.

Dacă observăm cu precizie gesturile unei ființe umane, descoperim cum, în mod firesc, acestea sunt efectuate în direcția rozei vânturilor și nu numai după schema mult prea simplă a crucii. Experiența ne permite să stabilim că teoria conform căreia trecutul și viitorul se

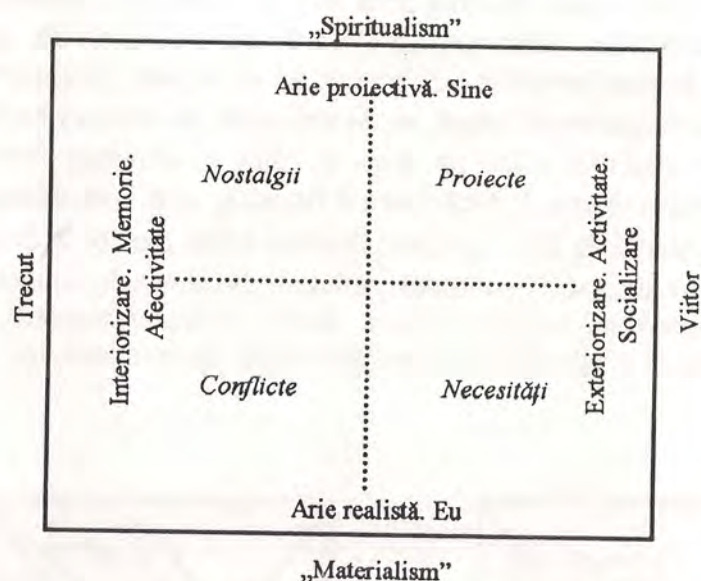

Fig. 3. — Schema testului satului al Dr. Arthus.

situează la stânga și la dreapta pe o linie așa-zis orizontală, este o concepție oarecum arbitrară. Este meritul fostului istoric al artei, Michel Grünwald, de a fi adus, cu ajutorul unui test de construcție, dovada unei simbolistici a spațiului care, în arta figurativă la fel ca și în expresiile spontane ale subiecților testați, se arată întotdeauna firească. Nu este vorba aici de-a reproduce testul, din păcate inedit, care cuprinde zece probe diferite. Să luăm una din ele. În fața subiectului este dispusă transversal o foaie de hârtie rectangulară (cu secțiunea de aur), deci nu un câmp. I se pune în mână un mic disc cu indicația că acesta îl reprezintă pe el însuși: foaia plasată dedesubt reprezintă viața sa. I se cere subiectului să plaseze discul în punctul unde apreciază că se află în prezent în viața sa; pozițiile alese sunt foarte diverse și variază funcție de vârstă și de maturitate. Să presupunem că discul este plasat în prima treime a diagonalei ce

unește colțul din stânga-jos cu cel din dreapta-sus. Nu putem surprinde sensul acestei poziții decât dacă cunoaștem dinainte semnificația altor puncte din spațiu. Punând întrebarea: unde era discul înainte de a ocupa poziția sa de acum? și: *încotro* se îndreaptă el, dacă are posibilitatea de-a merge mai departe?, obținem o linie orientată care, la majoritatea subiecților, merge de la stânga-jos spre dreapta-sus. Această linie este considerată linia vieții. Dacă ne informăm asupra semnificației sale, primim următorul răspuns: Stânga-jos: început, origini; acolo eram mic și tânăr, acolo încă nu eram cineva. Dreapta-sus: acolo este scopul, acolo va fi viața fecundă, termenul, succesul. Dreapta-jos: decădere, a fi la strâmtoare, dezgolit, dezagreabil, condamnat și pierdut. Stânga-sus: un rege, sau un capitalist, o ființă ce s-a ajuns pe căi fără scrupule, parvenit, subjugat banului public, inactiv, spectator.

Redus la forma cea mai schematică, un simplu dreptunghi servind drept cadru de exprimare sentimentelor noastre ale spațiului, acesta face să apară o sumedenie de semnificații, care concordă la mai mult de 80% din subiecții testați. În forma sa cea mai simplă, proiecția spațială poate figura ca un sistem de coordonate. Punctul zero reprezintă începutul; abscisa orientată spre dreapta: timpul; ordonata: gradul de realizare, de succes, al situației sociale efectiv atinse. Rezultanta succesului și a timpului corespund liniei vieții. În sistemul nostru de conotații, aceasta indică dacă nivelul atins se află într-un raport normal cu derularea timpului.

Linia vieții este comparabilă cu o curbă de eficiență care, plasată între început și sfârșit, reprezintă proiecția inconștientă sau conștientă a experiențelor trecute și proiecția viitorului, a vieții. Să ne reamintim în trecere că întrebarea: de unde vine și încotro se duce o linie?, a fost probabil pusă în mod conștient pentru prima dată de pictorul Paul Klee, atunci când el influențase deja, inconștient, alți artiști anteriori sau contemporani.

Într-o schemă în care se poate efectua o proiecție aproape directă, cu minimă influență din partea unui mediu redus la cea mai simplă

expresie, rezultatele sunt cu siguranță mai pure decât când intervenim cu un material de proiecție care păstrează o asemenea asemănare cu corpul uman. În fine, este cu totul îndoielnic dacă schema corporală

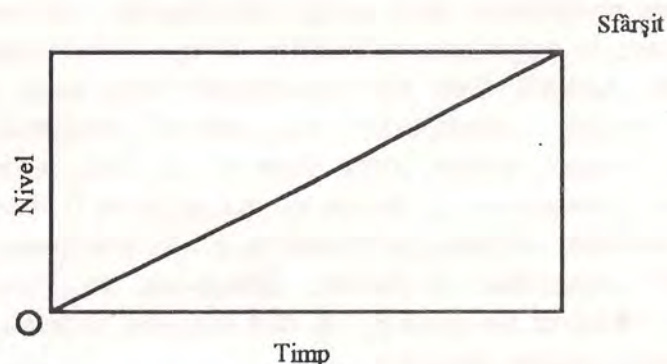

Fig. 4. — *Dreptunghiul proiectiv al lui M. Grünwald.*

trebuie considerată ca bază a proiecției spațiale, pentru că corpul se află într-un spațiu care, atunci când încercăm să-l reprezentăm, este aproape totdeauna un pătrat. Pentru Grünwald, dreptunghiul este, pe de o parte, câmpul dinamic al mișcării, pe de altă parte câmp al forțelor sau al sentimentului spațiului. Dacă facem abstracție de dinamismul cauzal și final, atunci ar apărea un câmp de forțe constituit din reciprocitatea complexă a localizărilor. Ceea ce este plasat în acest câmp de forțe, în acest cosmos, fie că este un text scris sau desenul unui arbore, este conceput, este adevărat, prin comparație cu forma umană, cu ființa umană care, aplecându-se asupra propriului sine, caută să stabilească relații cu acest spațiu, care se reprezintă ca exterior și care, în același timp, face trimitere la el însuși.

Figura 5a reprezintă un arbore ocupând un anumit punct în câmpul grafic, situație care-i conferă un sens bine determinat. De altfel, arborele din acest desen, considerat în el însuși, are o formă și o imagine dinamică care-i sunt proprii, astfel că de aici rezultă două

imagini spațiale, una în cealaltă, ca să spunem așa. Accentuarea și ocuparea spațială a unei anumite zone face ca fizionomia arborelui să pară determinată de o direcție, astfel încât trebuie admis că spațiul exterior, cel în care arborele este plasat, pe de o parte, și câmpul pe care-l revendică pentru el însuși, pe de altă parte, se acoperă reciproc. Semnificația tendinței către un scop și către o activitate este mai plauzibilă pentru figura b decât pentru figura a, deși comentariul nu relevă că nu numai de frica spațiului figura a a fost plasată în dreapta-sus, ci că ea a avansat în câmpul proiectiv din zona de confruntare activă, corespunzând atitudinii Eului. Astfel, intricarea mișcării, prin care subiectul se exprimă, și a formei desenului devin manifeste.

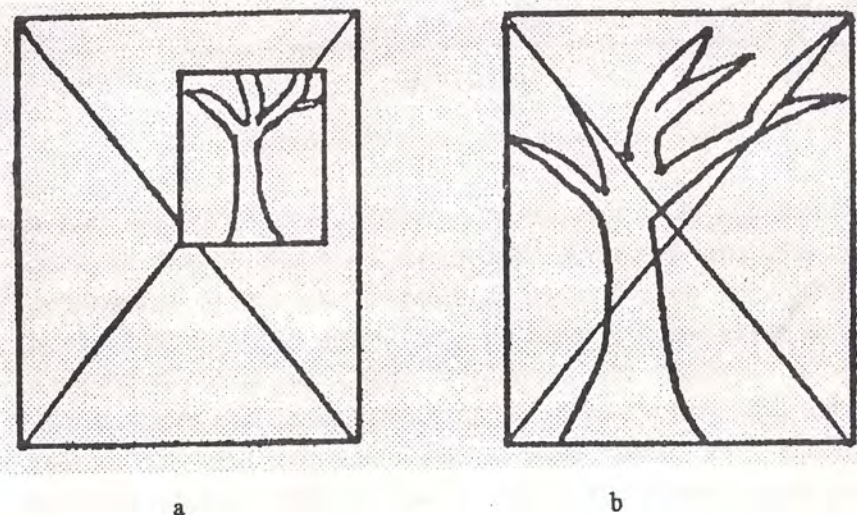

Fig. 5. — *Arborele în câmpul grafic.*

Câmpul proiecției după Grünwald

În baza unor expuneri și discuții cu autorul, rezumăm aici într-un tablou sumar schema proiectivă a lui Grünwald. Aceasta oferă structura localizărilor care pot avea între ele relații multilaterale.

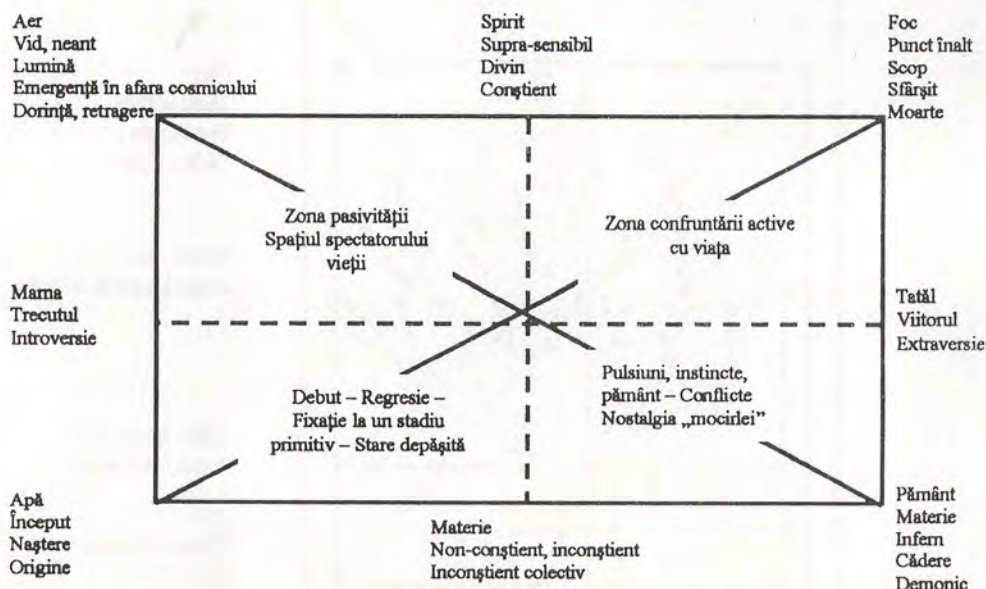

Fig. 6. – Simbolistica spațială după Grünwald-Koch.

Toate aceste direcții pot fi concepute ca plecând de la o margine la cealaltă, dar ele pot de asemenea să plece din centru, să ajungă în centru, sau să se îndrepte spre un anumit punct din spațiu. În măsura în care câmpul grafic (foaia de hârtie) și spațiul vital sunt identificate conștient sau inconștient, deci coincid, putem aplica desenului arborelui simbolistica spațială a lui Grünwald. Dar dacă câmpul grafic nu reprezintă decât un decupaj într-un spațiu conceput ca fiind mult

mai vast și mai cuprinzător (spațiu lărgit), valoarea simbolică devine minimă. O fetiță declara despre arborele desenat de ea: „se află într-o prerie care se întinde până în zare”, ceea ce suprimă limitarea impusă de foaia de hârtie. Simbolistica spațială nu a devenit prin aceasta iluzorie, pentru că amploarea, infinitatea, nelimitarea, izolarea și pierderea au, de asemenea, conținut semnificativ și semnificație, la fel ca și poziționarea într-un spațiu delimitat.

Reprezentarea strict schematică a acestor direcții de mișcare ne oferă un element de interpretare a expresiei grafice în desenul arborelui. Totuși, acesta este intim atașat de materialul mai mult sau

mai puțin clar al unei reprezentări necesare. De exemplu, nu toate încrucișările în diagonală sunt la fel de semnificative. Dacă, de exemplu, o ramură în unghi ține de perioada desenului schematic, încrucișarea ramurilor semnifică în majoritatea cazurilor o interferență, în timp ce schimbarea bruscă de direcție, așa cum este redată de ramura din figura 7 ale cărei axe de direcție sunt alungite, dă aproape întotdeauna o cruce în

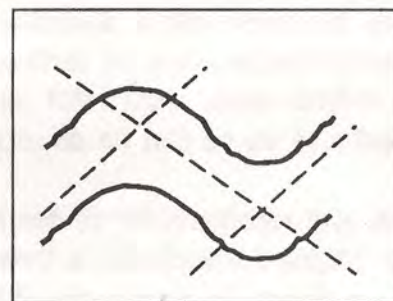

Fig. 7. – Schimbare bruscă de direcție.

diagonală, mai precis simbolul crucii barate.

Spasmul, arată aici prin expresie, simbolul blocajului, al paraliziei spirituale.

Ne putem întreba dacă simbolistica spațială a pătratului are fundamente arhetipale comune cu crucea și cu crucea în diagonală, arhetipuri ce servesc pentru structurarea reprezentărilor noastre. Structurile de tip Mandală, descoperite de C. G. Jung păreau adesea uluitor de asemănătoare cu o schemă de proiecție care, în sine, este și o încercare de reprezentare a multiplului în unu. Se știe că orice Mandală este ordonată funcție de centru, în timp ce periferia conține

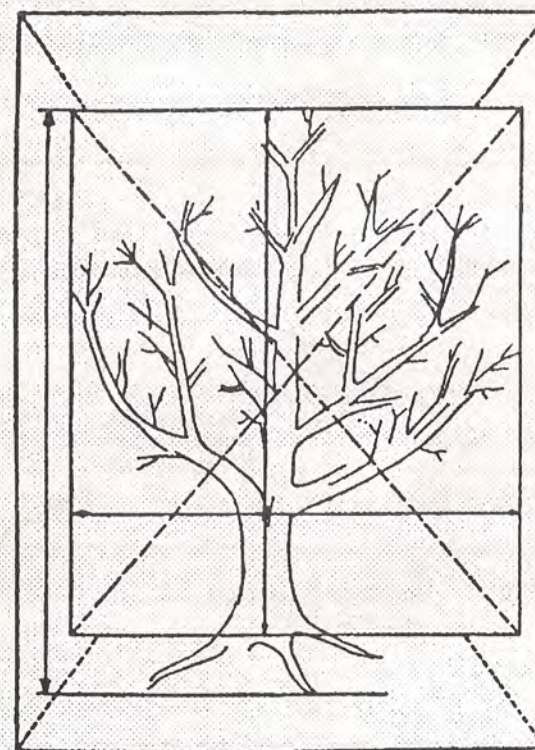
în sine tot ce aparține Sinelui, respectiv cuplurile de opoziție care constituie totalitatea personalității (C. G. Jung). Este foarte probabil că reprezentarea noastră a arborelui se înrădăcinează în inconștientul colectiv. Dar simplificarea sau diferențierea mai mult sau mai puțin pronunțată a simbolisticii spațiale se explică prin devenirea inegală a sensului localizărilor spațiale. Este probabil, dar nu sigur, că ființele apropiate de arhetip preiau de la acesta o conștiință mai diferențiată, se exprimă mai bogat prin imagine și desen decât cei ce-și fac o imagine mai frustră asupra spațiului. Imaginile arhetipale nu sunt deloc independente de lumea fenomenelor pe care, mai degrabă, le-au asimilat. Ne putem întreba chiar dacă, cu timpul, sub efectul noilor concepții științifice asupra lumii, nu se desenează o schimbare a reprezentării noastre spațiale. Schemele spațiale sunt cu certitudine mărimi relative, dar nu într-atât de indeterminate încât rolul lor de instrument de orientare în peisajul psihic să nu ne mai fie de nici un folos.

Pentru a analiza imaginea spațială, este recomandabil să desenăm ca reper o cruce verticală și un cadru. Mijlocul trunchiului la trecerea trunchi-coroană trebuie să fie luat ca punct de intersecție. Astfel obținem măsurile uniforme, chiar dacă trunchiul este dispus oblic.

Zona superioară (coroana) nu trebuie raportată la stratul conștient (cu toată îndoiala care s-ar putea manifesta) decât în măsura în care înălțimea coroanei nu depășește $2/3$ din cea a arborelui și când înălțimea trunchiului nu este inferioară unei treimi din înălțimea totală. Înălțimea totală, în funcție de care se determină indicele lui Wittgenstein, include și linia rădăcinilor și pe cea a solului.

Cu ajutorul crucii și al cadrului este ușor să măsurăm următoarele: înălțimea absolută a arborelui, raporturile față de înălțime (raportul față de înălțimea trunchiului și față de înălțimea coroanei); lărgimea coroanei, jumătatea dreaptă și cea stângă a coroanei, raportul între lărgimea și înălțimea coroanei, părțile care ajung sub nivelul orizontalei, pozițiile oblice. În general, este mai ușor să sesizăm organizarea spațială cu ajutorul unei scheme auxiliare.

Fig. 8. — Schema analizei unui desen.

Sus:
Dezvoltare
Producție
Diferențiere

Urme ale
experiențelor trecute

Linia tranziției
trunchi-coroană

Jos:
Urme ale experiențelor
primitive

Sol
peisaj indicat,
adesea linia de
separație cu rădăcina

Desen al arborelui cu cadru. Sistemul de coordonate și de diagonale care se încrucișează în câmpul grafic sau în foaie. Rădăcinile se situează în afara cadrului, întrucât baza trunchiului este luată drept bază pentru măsurare. Dimpotrivă, pentru calculul indexului lui Wittgenstein, ceea ce contează este înălțimea totală, de la baza rădăcinilor până la vârful coroanei.

Același lucru este valabil și pentru direcții. Uneori este imposibil să distingem clar trunchiul de coroană. Adesea, trunchiul și coroana par mai degrabă îmbinate decât separate, ceea ce nu favorizează compararea mărimilor. Cadrul global este divizat de o cruce și două diagonale punctate. Putem considera această dispunere ca schema simbolisticii spațiale. Evident, nu este vorba de-a interpreta doar din punctul de vedere al simbolisticii spațiale. Contează să distingem clar între copia obiectului și expresia acestuia. Desenului îi lipsește din această perspectivă două aspecte proprii scrierii: imaginea cuvântului și forma progresivă a mișcării. Copia obiectului, reprezentarea arborelui, accentuează, de asemenea, verticala, în timp ce scrierea incită în special mișcarea pe orizontală. Ceea ce se înscrie inconștient în desenul referitor la propriul nostru eu și la personalitatea noastră este expresia, respectiv o concretizare sensibilă a stării noastre interioare. Expresia este atașată mai degrabă formei decât conținutului desenului. Luarea în considerare a simbolisticii spațiale este un ajutor în interpretare, dar numai dacă nu procedăm de o manieră prea dogmatică. Inconștientul și conștientul se manifestă în structura de ansamblu, dar localizările spațiale simbolice indică *originea* influențelor care se exercită și punctele *spre care* este orientat un anumit element. Putem afirma cu certitudine că zonele inferioare ale desenului arborelui simbolizează straturile primitive, zonele superioare straturile cronologic ulterioare. De altfel, originalul, primitivul, inconștientul situat jos și conștientul, diferențiatul, sus, este un lucru plin de semnificație. Mai mult, nu trebuie uitat că dimensiunile spațiale sunt completate în față și înapoi și că această a treia dimensiune poate fi sugerată prin mai multe procedee tehnice, la fel ca și prin presiune sau prin întreruperea trasajului. În plus, marginea foii are semnificația de limită, baza foii cea de sol. Această margine este adesea resimțită ca un perete în fața căruia dăm înapoi, de care suntem proptiți sau al cărui mister atrage, pe care l-am putea escalada, mai puțin dacă ne prefacem că nu există.

Bazată pe un sistem de coordonate și punând în relație mutuală timpul și nivelul atins, schema proiectivă a lui Grünwald nu poate fi aplicată *tale quale* la desenul arborelui. În desenul arborelui, abscisa și ordonata sunt într-un fel unite împreună în verticală. Alminteri, trebuie să recunoaștem că poziția desenului arborelui în câmpul grafic incită la utilizarea schemei lui Grünwald. Accentuarea sau inhibiția mișcării expresive în desenul coroanei permite, de asemenea, să ținem cont de această schemă, din moment ce aplicarea se face în mod sensibil și prudent. În mod cert, nu este totdeauna ușor să ne orientăm în acest Dedal al schemelor care se suprapun parțial unele peste celelalte. Totuși, realizările concrete pot contribui la a conferi substanță considerațiilor de până acum, puțin cam abstracte, din capitolul „Scheme spațiale”. În această privință mai este mult de făcut și de pus la punct cu ajutorul experimentelor.

Structura arborelui

Rădăcina, trunchiul și coroana sunt părțile principale ale arborelui. Rădăcina este în general ascunsă observatorului sau nu se vede decât parțial. Cu toții știm că este acolo, chiar și copiii mici.

Trunchiul formează partea mediană și menține echilibrul între dreapta și stânga. Rolul său de intermediar, adăugat la funcția sa de susținere și de suport al coroanei, face din trunchi elementul cel mai stabil al scheletului arborelui, căruia îi aparțin inclusiv ramurile.

Trunchiul și ramurile formează „lemnul”, substanța. Trunchiul este centrul; el este în același timp elementul vertical, median, purtător, scheletul, substanțialul, durabilul, stabilul, imperisabilul – în contrast cu îmbrăcămintea arborelui, cu înfățișarea sa. Trebuie să admitem că în desenul arborelui se proiectează toate dispozițiile naturale, ca urmare a unei cunoașteri a esenței lemnului, cu mult mai clar în trunchi decât în veșmântul său, care de asemenea, nu lasă să se voaleze și, adesea, să se ascundă. „E croit dintr-un lemn bun”, „lemnul

e bun”, „dintr-un lemn prost nu poți croi un fluier bun”: utilizăm astfel de expresii pentru a caracteriza dispozițiile naturale (1).

Exteriorul coroanei, extremitățile, formează zona contactului cu mediul, zona relațiilor reciproce între înăuntru și afară, zona de asimilare, de respirație. Aici se disting ramurile. Coroana este totodată și suportul frunzișului, al florilor și fructelor, și se impune prin strălucirea aspectului său. De notat că scheletul există totdeauna acolo, în timp ce florile, frunzele și fructele pot să cadă. Acestea din urmă formează elementul cel mai instabil, a cărui viață este scurtă și perisabilă ca aceea a florilor care sunt pentru noi simbolul cel mai izbitor al acestei caducități.

„Florile se dovedesc a fi o aparență; frunzișul poate fi o mască; dar un arbore desfrunzit nu mai pretinde vreo aparență, nu mai poate purta vreo mască. Nuditatea, goliciunea și absența veșmântului sunt condiția unei adevărate cunoașteri a arborelui. Aspectul hibernal este adevăratul aspect. În prezența morții, definitivă sau temporară, nu mai este posibilă prefăcătoria.” (Hermann Hiltbrunner)

Coroana delimitează o suprafață, un spațiu, al cărui centru pare a fi plasat aproape pe axa longitudinală, deasupra trunchiului; este centrul în jurul căruia se grupează masa coroanei și de la care pornesc întinzându-se tentaculele care vor căuta lumina pentru a o aduce în interior.

Uneori coroana se dezvoltă într-un evantai bogat, alteori nu mai rămâne decât o ramură firavă și sărăcăcioasă. Deseori această carcasă lipsește sau se învelește acolo unde ar putea lua contact cu mediul înconjurător, cu un fel de puf de vată..., sau desenatorul așează coroana pe trunchi, ca cercul unui chivot. Coroana este uneori plină de viață, și alteori cu un aspect static, lipsită de jocul viu al deplasărilor suprafeței spre stânga sau spre dreapta. Multe coroane se sprijină pe trunchi, cele tip balon, glob sau cerc, care, formând două mâini în căuș sau cu degetele întrepătrunse, mențin, centrează și concentrează spre

mijloc, sau se sprijină pe trunchi ca un gol fără semnificație; deseori umbrite, redate clar-obscur, sub forma norilor, mai accentuate de-o parte decât de cealaltă. În această parte a coroanei, o multitudine se transformă tumultuos în gesturi și figuri. Acesta este prin excelență câmpul de exprimare, și avem tot interesul să-l lăsăm să se întindă atât cât poate veni expresia umană să se joace aici.

Asemănarea structurii arborelui cu ființa umană, asemănare pe care Stanley a indicat-o deja, este cu adevărat discutabilă. Vetter a stabilit concluziv cum planta care crește în sus și se înrădăcinează în sol prefigurează mai bine ceea ce se exprimă plenar în statura verticală a omului și o separă în mod esențial și primar de structura orizontală a animalului. Pentru Vetter, „orizontala este conceptul general spațial figurativ al activității și al imediatului vieții; din contră, verticala apare ca ceea ce dă în mod fundamental stabilitate și formă structurală fenomenului, ceea ce permite în același timp atitudinii conștiente să se exprime. Poziția dreaptă a omului face ca el să nu aibă această mobilitate fără încetare și neliniștea în care trăiește animalul. În structura verticală a corpului nu se încarnează nici o acțiune, ci conștiința de sine.” Din acest punct de vedere, scrierea arată totodată o predominanță a verticalei în turnură, în timp ce orizontala nu poate fi luată nicidecum atât de incontestabil drept semn al acțiunii. În cadrul rândului, litera izolată își pierde din independență, devine veriga dintr-un lanț care temporizează văzul în citire, așa cum a concluzionat Vetter. Cu excepția liniuțelor de unire, liniile orizontale nu sunt mai frecvente în scris decât în desenul arborelui, respectiv sunt destul de rare. Mișcările spre dreapta sau spre stânga nu pot fi identificate direct cu mișcările orizontale, pentru că majoritatea merg în diagonală.

Thurner arată că desenatorii de forme de tip schizofrenic fac voit arbori mari. După el, n-ar fi doar un joc de cuvinte să atribuim „idei de grandoare” acestui grup. În schimb, aproape toți depresivii endogeni desenează arbori minusculi și adesea arbori „microscopici”.

(1) Autorul citează aici câteva proverbe germane (N.T.fr.)

Simptomele nevrotice în desenul arborelui după H. Städeli

În disertația sa: *Der Baumtest nach Koch als Hilfsmittel bei der medizinisch – psychologischen Pilotenselektion und ähnlichen Verfahren*, Hermann Städeli a analizat suspecți nevrotici. El consideră ca simptome nevrotice deformările grave ale structurii arborelui, care se confundă în principiu cu simptomele noastre primare și cu cele regresive. El numește acest grup: simptome cardinale, dar le completează prin atribuirea numelui de simptome consecutive sau indicative, care concretizează tulburările de relaționare ale nevrotatului cu mediul. Este vorba de perturbări afectând arborele în armonia structurii sale și în relația cu mediul. A se vedea tabelul formelor primare (p. 67).

a) Alterări ale rădăcinilor arborelui:

Baza trunchiului divizată în formă de rădăcini, rădăcini deschise de o lungime disproporționată, rădăcini lipite (rădăcini cu sudură); rădăcini cu o singură linie; baza trunchiului se continuă direct pe linia solului; trunchi plantat în sol ca un băț; baza trunchiului larg deschisă, linia solului lipsă; linia solului înălțată.

b) Alterări ale structurii trunchiului:

Trunchi paralel; trunchi nestructurat; doar contururile trunchiului sunt desenate.

c) Alterări ale implantării ramurilor pe trunchi.

d) Alterări ale structurii coroanei:

Coroană mult prea largă în raport cu trunchiul; ramuri neordonate, eventual granulații; ramuri prea lungi ondulate în spațiu; ramuri curbate; ramuri grele, fără formă; extremități ale ramurilor franjurate, tocite, în formă de frunze; umflături în formă de măciucă, etc. Restrângerea ramuriișului; coroană neformată.

Din lucrările lui Städeli reproducem în continuare două tabele comparative în care figurează următoarele date:

- 1) Nevroze infantile (coloana I)
- 2) Rezultatele examenului clinic (coloana II)
- 3) Testul Rorschach (coloana III)
- 4) Testul Jung (coloana IV)
- 5) Testul arborelui (coloana V)

La subiecții suspecți de nevroză, Städeli nu găsește nici un caz de refuz al testului arborelui. Ceea ce frapază, de asemenea, este că rezultatul testului Rorschach și cel al testului arborelui se completează atât de bine reciproc. De fapt, se întâmplă frecvent ca un protocol al testului Rorschach să arate răspunsuri puternic nevrotice, în timp ce testul arborelui să furnizeze mai puține astfel de răspunsuri, și viceversa. În concordanță cu răspunsurile complexe la testul Rorschach și la testul Jung, aceleași răspunsuri apar, de asemenea, și în testul desenului arborelui, de exemplu la un subiect ajuns la deprecierea de sine, și al cărui arbore infantil, puternic înrădăcinat, pălea în fața unui peisaj care-l „devora”. Într-un alt caz, subiectul, ajuns, de asemenea, la auto-depreciere, desenează un arbore care este aproape complet dezgolit de frunziș, în afara câtorva ramuri pălite, în timp ce frunzele îngălbenite cad și ating solul. Un alt candidat își reprezintă căderea nevrotică implantând pe un arbore, de altfel nestructurat, ramuri amintind de mâini implorând ajutorul. Adesea găsim la subiecții predispuși la depresie și care, în testul Rorschach, resimt un șoc la culoarea închisă, trunchiuri întunecate cu coroane luminoase.

Un alt fapt demn de remarcat este că retardatul mintal nevrotat exprimă în desen primitivitatea sa ne-coordonată, în timp ce retardatul normal este capabil să deseneze un arbore bine diferențiat și armonios.

Cercetările lui Städeli permit de asemenea să constatăm că la subiecții care și-au rezolvat nevrozele infantile apar pe trunchi indici patologici (baza trunchiului acoperită de o tufă de iarbă, baza

trunchiului ascunsă în spatele unei ridicături, însemne și noduri pe trunchi), în timp ce în nevrozele actuale nu apare nici unul din aceste indicii. Expresia: „a crescut iarba pe el”, deci, a dat naștere la ceva, corespunde nevrozelor rezolvate. Ceea ce este interesant, este că subiecți ajunși în mod normal la maturitate, în testul arborelui, au manifestat în desen tulburările psihice suferite în decursul dezvoltării lor, în timp ce subiecți atinși în prezent de nevroze puternice nu exprimă aceste tulburări în desen.

Subiecții egocentriți, încercând să se pună în valoare, capabili doar de contacte superficiale, relevă în desene o contradicție clară între aparența exterioară atașantă și atrăgătoare a arborelui, pe de o parte, și modelul lor interior, proporțiile și relația lor cu solul și mediul, pe de altă parte, contrast care domină în mod similar restul tabloului psihopatologic.

Subiecții inhibați erotic se prezintă cu un sindrom cel mai adesea patologic: în primul rând o densitate egală, aproape omogenă, în orice caz săracă în contraste în tehnica desenului; în al doilea rând, interiorul coroanei pare bine modelat, însă, altfel, acesta relevă alterări ale conținutului și ale coordonării (plasticitate și contur al coroanei surprinzătoare; mai mult, cioturi de ramuri deformate și ne-coordonate); în al treilea rând, există o anomalie a trunchiului: trunchi de tip B (brad), sau ramuri-principale plecând din trunchi în mod exploziv. În afară de aceasta, fructele sunt total absente, deși au fost desenați mai mulți arbori cu frunziș vestejit. (fructele joacă un anumit rol în o treime din desenele examinate: 82 de cazuri

Subiecți cu nevroze infantile și pătrând totodată clinic suspecți de nevroză

I	II	III	IV	V
24	Onicofagie până la 10 ani. Pavor nocturnus până la 12 ani.	Neliniștit; schimbarea printr-un flux de vorbe și un surâs radios.	Șoc la culoare; refuz la planșa V; posomorât	Numerose răspunsuri complexe. Implantarea ne-coordonată a ramurilor pe trunchi*; ramuri dispersate mai mari decât trunchiul. Coroană cenușie, trunchi luminos* (1)
17	Onicofagie până la 8 ani.	Nesigur: fobie de sânge; eritrofobie.	Retardat: ne-stabilizat afectiv.	Baza trunchiului larg deschisă, baza solului lipsă*. Trunchiul și ramurile întunecate, coroană luminoasă. Coroană ne-structurată*.
63	Enurezis până la 5 ani. Pavor nocturnus până la 14 ani.	Ne-echilibrat; neliniștit; blocat.	Labilitate afectivă; posomorâtă	Semi-trunchi B curbat (2). Implantare ne-coordonată a ramurilor cu linie simplă pe trunchi*. Coroană goală ne-structurată.
5	Lipsă de siguranță	Nesigur, anxios, tensionat.	Forme schițate; șoc la culoare; îmbufnare disforică	Arbore primitiv*. Baza trunchiului deschisă. Linia solului deasupra bazei trunchiului*. Trunchiul și interiorul coroanei ne-modelate*. Fructe dispersate.
21	Lipsă de siguranță	Blocat; sentiment inferioritate; dependent de tată	Șoc la roșu; refuz la planșa II și III; timp de reacție prelungit.	Coroană radială*; lipsă de raport între coroană și trunchi*. Rădăcini cu suduri*.

(1) Asteriscul desemnează noi indici observați de Stădeli după prima ediție din *Testul Arborelui*

(2) Semi-trunchi B și trunchi B: a se vedea nota de la p. 62.

I	II	III	IV	V
67 Enurezis până la 10 ani; bălbăială la începutul școlii.	Anxietate nervoasă. Labilitate afectivă; eritrofobie.	Șoc la culoare obscură; simptom general de angoasă; interpretări complexe.	Puține interpretări complexe discutabile.	Trunchi înalt și plăpând; coroană mică în sferă; ieșire explozivă a ramurilor principale ale trunchiului*. Ramuri ne-coordonate, ramuri cu linie simplă. Trunchi luminos, coroană foarte întunecată.
22 Lipsă de siguranță.	Nesigur; blocat; tensionat; relație perturbată cu mama.	Timp de reacție prelungit; coarctanță nevrotică; proastă dispoziție disforică; conținut agresiv, macabru.	Numeroase răspunsuri complexe. Câteva conținuturi anormale.	Trunchi foarte mic; coroană prea crescută*; trunchi aproape negru și ramuri negre. Implantare ne-coordonată a ramurilor pe trunchi*. Formațiuni excrescente în punctele de bifurcație; ramuri supra-dimensionate; fructe căzând în gol (într-o coroană de păr); coroană ne-structurată*.
27 Frișă de cavitate; vise angoasante până la 6 ani.	Retardat; blocat; refularea afectelor.	Timp de reacție prelungit; refulare afectivă.	Nu i-a fost administrat testul.	Trunchi plantat în pământ ca un baston; linia solului ridicată*; Alterarea implantărilor ramurilor pe trunchi*; ramuri cu o singură linie ne-coordonate.
33 Pavor nocturnus până la 13 ani.	Blocat; anxios; timid.	Șoc la culoare; refulare afectivă; proastă dispoziție disforică; creșterea numărului de interpretări clar-obscur și detaliu blanc.	Numeroase răspunsuri complexe.	Implantarea ne-coordonată a ramurilor pe trunchi*; adăugiri și retrasaj al ramurilor; ramuri ne-coordonate; ramuri cu o singură linie.

I	II	III	IV	V
40 Pavor nocturnus și sugerea degetului până la 7 ani.	Infantil; moale; blocat; sentiment de inferioritate; tendințe anancastice.	Șoc la roșu; șoc la clar-obscur.	Numeroase răspunsuri complexe.	Baza trunchiului lărgită, deschisă, linia solului lipsă*. Trunchi negru, difuz. Trunchi B. Ramuri cu adăugiri. Stereotipii.
46 Onicofagie până la 15 ani.	Blocat; închis; slabă legătură afectivă.	Timp de reacție prelungit; șoc la culoare; refuz la planșa VI.	Numeroși termeni complexuali.	Trunchi plasat într-o insulă de negru*. Baza trunchiului lărgită, deschisă*. Rădăcini uniliniare suprapuse. Implantarea ne-coordonată a ramurilor pe trunchi. Ramuri uniliniare. Stereotipii. Desen foarte întunecat*.
54 Inițial nu putea pronunța pe R. Tulburări de somn până la 13 ani.	Imatur, nesigur; puternic blocat; sentimente de inferioritate.	Șoc la culoare obscură; coarctare nevrotică; fuziunea fundalurilor.	Câteva răspunsuri complexe.	Trunchi mic, coroană puternică*; Trunchi B. Implantări necoordonate de ramuri pe trunchi. Ramuri uniliniare. Stereotipii. Desen foarte întunecat*.

Subiecți care au avut nevroze infantile și la care o explorare clinică sumară este suficientă pentru a dovedi existența unei nevroze.

73 Enurezis până la 11 ani; bruxism până la 10 ani; coșmaruri până la 12 ani.	Blocaj în decursul examinării; eritrofobie; depreciere de sine; dependență de fratele său; ajunge la compoziție forțat.	Timp de reacție prelungit; coarctanță nevrotică; numeroase răspunsuri detaliu mic.	Distras.	Baza trunchiului larg deschisă. Linia solului deasupra bazei trunchiului*. Trunchi cu linii paralele. Ramuri uneori mai lungi decât trunchiul. Extremitățile ramurilor franjurate, grele, fără formă. Ne-diferențiere a trunchiului și a ramurilor (care apar ca niște mâini rugătoare întinse spre cer)*.
---	---	--	----------	--

	I	II	III	IV	V
58	Emurezis până la 12 ani. Onicofagie până în prezent.	Blocaj pe timpul examinării; eritrofobie; dependență de tată; puternic blocat; influențabil.	Co-arctanță nevrotică; supra-compensare în fața planșelor colorate (forme greșite; detalii mici; fără culoare).	Numeroase răspunsuri complexuale.	Trunchi B. Implantarea ne-coordonată a ramurilor pe trunchi*. Arbore fără frunziș cu câteva frunze îngălbenite*. Obstrucția ramurilor de către umbre în formă de pete. Ramuri uniliniare; ramuri forfecate; terminațiile ramurilor tocite.
23	În privința dezvoltării corporale și mintale a rămas întotdeauna în urma surorii sale gemene.	Blocat; nesigur; influențabil; depreciere de sine.	Timp de reacție prelungit; răspunsuri puține; co-arctanță nevrotică; procentaj mic al formelor văzute clar.	Numeroși termeni complexuali; câteva conținuturi anormale.	Trunchi puternic înrădăcinat, foarte tânăr. Trunchi B. Alterarea implantărilor ramurilor pe trunchi. Adăugiri și retrasaj al ramurișului. Extremitățile ramurilor tocite. Desen compact*.
56	Enurezis până la 6 ani.	Blocaj în timpul examinării; nesigur; blocat; infantil.	Co-arctanță nevrotică; șoc la culoare; refuz la planșa X.	Numeroși termeni complexuali; câteva conținuturi anormale.	Arbore primitiv*. Trunchi B. Trunchiul nu are legătură cu linia solului. Trunchi ne-structurat. Stereotipii. Desen rigid, lipsit de viață*.

Rezumând, cercetările arată că simptomele cardinale (forme primare) au o semnificație nevrotică mai accentuată decât simptomele așa-zise de indicație, care sunt importante în diagnosticul psihiatric diferențial, pe orizontală, în timp ce tulburările majore și regresive ale structurii arborelui sunt mai utile pentru diagnosticul pe verticală, al istoriei bolii. Dimpotrivă, de unul singur, desenul arborelui nu permite diferențierea de o manieră satisfăcătoare a elementelor de sănătate psihică, nici măcar a tabloului clinic al fiecărei stări psihopatologice în parte (nevroză, psihopatie, retard în dezvoltare, etc.). Acesta este rezultatul cercetărilor lui Stădeli.

Primul caz (a se vedea fig. 9). Tehnician de întreținere la o uzină chimică. Vârsta: 38 de ani. Înălțimea totală a arborelui desenat: 225 mm. Indice: $225 : 38 = 6$. Prima fisură manifestată pe trunchi, care până la această înălțime era aplecat spre dreapta, se produce la înălțimea de 99 mm. Calculul vârstei: $99 : 6 = 16,5$ ani. De la 99 mm, ramura principală se îndreaptă spre stânga, până la următoarea schimbare de direcție, la înălțimea de 145 mm. De aici, ramura urcă în linie dreaptă: $145 : 6 = 24,2$ ani. Inițial, subiectul dorea să devină arhitect și inginer în Canada. La 16,5 ani, contrar voinței sale, a fost îndrumat spre o meserie în care nu se simțea bine (recul spre stânga). Exact la 24,5 ani găsește o slujbă pe care o are și astăzi, unde experimentează, ca să spunem așa, o conversie în ceea ce privește atitudinea sa relativă la profesie. Dintr-o dată, în munca sa care, până atunci, era obiectul urii sale, găsește satisfacție și începe o dezvoltare pozitivă, apoi, la scurt timp, se căsătorește.

Putem observa, este adevărat, în partea stângă jos, o curbură asupra căreia n-am putut pune în mod special o întrebare, pentru că desenul a fost executat cu mult înainte de a fi fost cunoscut indicele lui Wittgenstein.

Al doilea caz. Cazul următor este puțin mai dificil de apreciat. Este vorba despre un pictor, în vârstă de 38 de ani, care, la 24 de ani a trebuit să renunțe la profesia care-i plăcea din cauza unei otrăviri cu culoare. Anamneza a dat următoarele rezultate: desenul subiectului depășea marginea superioară a foi, adică, înălțimea măsurabilă a arborelui nu corespundea în mod precis înălțimii proiectate. Acest punct a fost luat drept bază pentru măsurătoarea până la linia solului. Calculul: înălțimea totală, să zicem 220 mm : 38 (vârsta) = indice 7. Îndoitoră puternică a ramurii la înălțimea de 170 mm : 7 = 24,3 ani. Or, la 24 de ani s-a produs schimbarea de profesie.

Al treilea caz. Soluția cazului următor prezintă o particularitate tehnică unică. O tânără de 19,3 ani a fost trimisă de clinica neurologică pentru orientare profesională. Ea a mărturisit că, la clinică, trebuie, de asemenea, să mai deseneze un arbore, dar că atunci când a trebuit să contureze coroana dinspre stânga spre dreapta, încrămenise într-un anumit punct, moment în care medicul i-a cerut energic să termine desenul. Pacienta a povestit că încercase de mai multe ori să-i scrie „istoria sa” medicului, dar că nu reușise să continue dincolo de un anumit punct. În plus, nu reușise s-o povestească nici verbal. În mod vădit, pacienta nu-și putea învinge inhibiția, pentru că o împiedica un

traumatism. În timpul discuției în care îi solicitam să-mi relateze amintirile sale, i-am pus întrebarea: „Din ce cauză au murit părinții dumneavoastră?”. Întrebare la care mi-a răspuns: „Trebuie să răspund?”. „Nu, nu sunteți obligată”, i-am spus. La care, ea mi-a dezvăluit imediat sinuciderea părinților săi. Ceea ce mă interesa era să știu dacă imposibilitatea terminării desenului indica un traumatism anterior. I-am cerut, de asemenea, pacientei să deseneze un arbore aproximativ așa cum făcuse la doctor și să se oprească acolo unde, în ziua aceea, nu mai putuse continua. A acceptat invitația mea, dar a trebuit să marchez punctul respectiv, pentru că desenase arborele fără nici o inhibiție, și, în mare, fără să dovedească nici un semn de tulburare. Înălțimea arborelui era de 287 mm. Indicele: $287 : 19,3 = 15$. Înălțimea la care se opri se trăsese: $191 : 15 = 12,8$ ani. Or, exact la această vârstă fata fusese victima unui viol, viol care urmasa unei serii de refuzuri, până la o tentativă de suicid la 19 ani. În clinica unde făcea cura, fusese imposibil, timp de două luni și jumătate, să se afle ceva de la fată. După ce făcuse desenul, și asta aproape în joacă, am spus: „Nu vi s-a întâmplat nimic deosebit între 12 și 13 ani?”. Și, imediat, pacienta s-a apucat să-mi povestească întâmplarea cu un torent de cuvinte. Acest exemplu arată că este necesar să observăm subiecții pe timpul desenului. De fapt, barierele sau punctele de oprire în fața cărora se simt imobilizați, sunt cel puțin la fel de importante ca anomaliile decelabile în grafism. Descoperirea lui Wittgenstein poate, la prima vedere, să pară neverosimilă, cu atât mai mult cu cât nu suntem dispuși să-o concepem pe Psyche ca un cronograf atât de exact.

PARTEA ÎNTÂI

TESTUL ARBORELUI CA TEST DE DEZVOLTARE

I. DATELE STATISTICE

Dezvoltarea expresiei grafice. Formele primare.

Primul stadiu al expresiei grafice a copilului este constituit din mângăleli foarte mici, pe care Minna Becker a încercat în 1926 să le interpreteze grafologic. În cadrul stadiului mângălelii, s-a constatat o dezvoltare mergând de la mișcări rigide ale brațului, de amplitudine mare, până la mișcări mai fine ale încheieturii. Mângăleala este în desen ceea ce este bălbăiala în limbaj. Mai târziu, copilul începe să dea o semnificație mângălelilor sale: denumeste figurile, și face asta în general după execuție. În acest moment, în timpul execuției și chiar la începutul acțiunii de-a desena, copilul începe să atribuie acestuia o valoare figurativă, și se instituie desenul propriu-zis.

Cercetările lui Hildegard Hetzer asupra copiilor de trei până la șase ani au dat următoarele rezultate: copiii de trei ani sunt, fără excepție, încă la stadiul mângălelii; doar 10% dintre ei dau, cel puțin după execuție, un nume producției lor. Printre cei de patru ani, o treime a denumit în timpul desenului obiectul pe care voiau să-l reprezinte, iar o treime înainte. Cel mai înalt grad de intenție figurativă se întâlnește la 80% din copiii de cinci ani. La această vârstă, fetele dovedesc un

avans semnificativ asupra băieților și copiii din clasele sociale superioare față de cei din clasele sociale inferioare: 100% față de 60%. La șapte ani, deja, desenul este, fără excepție, o reprezentare propriu-zisă.

Conform unei anchete a Golden Gate Nursery Schools (San Francisco), stadiile evolutive succesive sunt rezultatul unei lungi serii de experiențe. Copilul de un an și jumătate mângălește trasee de jos în sus și de sus în jos. Mai târziu (până la trei ani) se dezvoltă cercurile, și se nasc crucile care, după trei ani, sunt produse intenționat... În aceeași perioadă în care apar crucile, care pot reprezenta și linii întretăiate de mai multe ori în mod stereotip, apare pătratul, și ulterior pătratul făcut în cruce. Apoi urmează la un nivel superior alianța între cerc și linia dreaptă pentru a forma discul solar și, la patru ani, dezvoltarea discului solar în ceea ce numim mormoloc: prima reprezentare incipientă a omului, care include capul și membrele, dar este lipsit de trunchi. Corespondența cu vârsta pare, fără îndoială ca urmare a aptitudinilor inegale pentru desen, subiectul unor variațiuni destul de mari. Conform unor surse europene, reprezentarea mormolocului se întâlnește, deja, la trei ani.

În această privință, J. Jakobi, conform simbolismului Mandalei, înclină să vadă în formele închise ale pătratului, în patrulater și în cercurile divizate în patru, în discul solar, figuri „mandalice” („cerc ritualic sau magic”, „imaginea interioară”, „un fapt psihic autonom manifestându-se într-o manieră pretutindeni și totdeauna identică”). Aici pare să fie un fel de atom central, despre care nu știm nimic în ceea ce privește structura sa internă și semnificația sa ultimă (1). Din acest punct de vedere, formele biologice naturale și, în general, elementele care intră în orice construcție, conduc fără îndoială în majoritate către aceste figuri; astfel încât putem lăsa deschisă aici problema de a ști în ce măsură modelele exterioare aderă la structuralizare.

(1) C. G. Jung, *Psychologie und Alchemie*, p. 225.

În această ordine de idei, trebuie menționată opinia lui Kerschesteiner, care desemnează primul stadiu al desenului figurativ cu numele de faza schematismului. „Schema, spune el, este o imagine optică în care un conținut de gândire este reprezentat grație simbolurilor optice naturale. Simbolurile sunt denumite naturale pentru că nu este necesar (ca pentru litere sau pentru simbolurile matematice) să le învățăm mai întâi semnificația; pentru copil ele sunt evidente imediat și acesta le produce ca un lucru decurgând de la sine.” Aici există o oarecare anticipare a explicației lui Jakobi.

Ceea ce este caracteristic la desenul primelor vârste, este dificultatea de-a menține pe timpul producției intenția care era inițial reprezentată. Rezultă de aici o versatilitate care face ca copilul să treacă fără încetare de la o temă la alta. La aceasta se adaugă o coordonare deficitară a părților interdependente și a raporturilor acestora de mărime: ele sunt dispuse mai degrabă după importanța pe care copilul le-o atribuie, decât după proporțiile lor reale.

Interesul copilului în reprezentarea grafică se îndreaptă mai întâi către figura umană, mai apoi spre animale, case, flori, peisaje cu soare și nori, ulterior către iarbă; în general, aceasta din urmă este asociată cu alt obiect.

Floarea apare în desen înaintea arborelui; ea este oarecum mai aproape de copil.

În mod normal nu se obțin desene spontane ale arborilor înainte de patru ani, decât ca o excepție. Altfel stau lucrurile cu desenul arborelui ca temă impusă. În acest caz, se produc mai degrabă imagini care, în mod cert, sunt spontane în privința expresiei, dar nu în cea a temei. În primii ani ai copilăriei, exprimarea prin desen nu permite stabilirea unui diagnostic, și nu vedem de ce am sacrifica alte mijloace de diagnostic, mai bune, pentru tema desenului a cărei semnificație nu-și va dobândi importanța deplină decât mai târziu.

Totuși, cercetarea sistematică a formelor primitive de desen este foarte prețioasă. Cunoașterea dezvoltării imaginilor grafice cu temă identică este capitală pentru a emite o judecată formală asupra

gradului de maturitate psihică, pentru a descoperi ceea ce numim „întârzierile” și regresiiile. Din determinarea acestor stadii de dezvoltare rezultă în mod firesc și un fel de etalon al testului. Indicii văzuți și observați sunt scutiți de hazardul unei păreri și de impresia subiectivă, și, într-un anumit fel, judecați cu scale de măsură care nu prejudiciază, totuși, cu nimic valoarea unei observații globale intuitive.

Peisajul și climatul pot influența într-o anumită măsură forma arborelui din desen. În stadiul de schematism infantil aceasta nu are nici o importanță; dar, la vârstele ulterioare trebuie ținut cont, pentru că la acest stadiu formele de arbori care predomină în peisaj exercită o influență. În timp ce toate desenele din Europa de nord prezintă o oarecare uniformitate, desenele din țările mediteraneene, și deja în Elveția de limbă italiană, solicită o altă optică interpretativă; nu este vorba, bineînțeles, de utilizarea unei simbolistici fundamental diferite, ci pur și simplu de a ține cont de particularitățile psihice ale subiecților în interpretarea desenelor.

Metodele de determinare a stadiilor de dezvoltare și formele primare de desen se reduc în principal la trei.

Mai întâi, rezultatele obținute la examinările din practica psihotehnică curentă se deosebesc de valorile experimentale care, în mod cert, nu se bazează încă pe cifre mari, dar au, totuși, o caracteristică simptomatică.

În al doilea rând, se adună o serie de lucrări făcute la diferite vârste și se tratează statistic. Această metodă reprezintă în realitate o soluție depinzând de noroc, pentru că trebuie urmărite producțiile grafice ale acelorași persoane de-a lungul mai multor ani. Ne limităm, astfel, la un decupaj transversal corespunzând fiecărui stadiu de dezvoltare. Formele mai mult sau mai puțin variate ale desenului arborelui fac, cu siguranță, mai dificilă tratarea statistică; aceasta se explică prin aceea că un desen spontan poate lua forma de arbore cu rămuriș, arbore cu coroană de frunze, o formă mixtă sau, în fine, să imite o formă

școlară, pentru a nu pomeni de diversitatea care se prezintă dacă, în mod intenționat, nu limităm sarcina la tema arborelui fructifer.

Pentru înțelegerea unor anumite probleme, am utilizat desenul sub hipnoză (1). Această metodă pare justificată prin numărul mare de posibilități pe care le conține. Klages a descris și ilustrat (2) alterarea scrisului sub efectul sugestiei hipnotice, în desen, pentru a dovedi justetea legii fundamentale a exprimării. Regăsim același exemplu într-o altă lucrare (3), dar fără indicarea faptului că este vorba de sugestie hipnotică. Putem avea rezerve asupra validității procedurii; ea depinde în mare măsură de aptitudinile de medium și de competența experimentatorului. Se pot produce ușoare variații în raport cu producțiile în stare de veghe, mai ales din cauza oboselii. În plus, suntem frapați de faptul că sub hipnoză noțiunea de timp devine mai mobilă, în ceea ce privește exprimarea, în timp ce indicațiile referitoare la o perioadă determinată, date simultan, concordă foarte precis. Hipnoza permite nu numai plasarea mediumului în starea mintală dorită, ci și controlul producțiilor acestuia pentru diferite „vârste din viață”.

Subiectul care ni s-a pus la dispoziție pentru cea mai mare parte din experimentele relatate aici a fost utilizat inițial la vârsta de optsprezece ani, apoi, după o întrerupere, la vârsta de douăzeci și unu de ani. Profesia: lucrător comercial; ofițer în rezervă, deplin sănătos, fără defecte caracteriale, cu voință puternică și de încredere. E. Widrig, asistentul, aducea subiectul în stare de hipnoză și îi dădea sugestiile convenite. Testul arborelui era familiar subiectului. Nu este deloc necesar să dăm aici indicații asupra detaliilor tehnice. Este de ajuns să spunem că asistentul este suficient de bine cunoscut de către subiect și că raporturile lor sunt bazate pe încredere.

(1) A se vedea, de asemenea, p. 118.

(2) *Introduction à la psychologie de l'écriture*, p. 46.

(3) *Ausdrucksbewegung und Gestaltungskraft*, 1923, p. 40.

Subiectul nu este un bun desenator, și, în stare de veghe, arată o anumită aversiune față de desen. Aptitudinile grafice nu sunt deloc deasupra mediei.

Publicăm protocoalele înregistrate în cursul experimentului. Este vorba, în principal, de răspunsurile la întrebări, majoritatea întrebărilor decurgând din răspunsurile precedente. Anumite aluzii se explică prin data probei (8 decembrie).

1. Asistentul induce subiectul în stare de somn profund și îi sugerează că are *doi ani*, îi vorbește ca unui copilăș și în final îi cere să deseneze un pomișor.

Subiectul apucă tot ce se află pe birou. Agitație infantilă, sacadată. Mâzgălește rapid hârtia, de sus în jos și de jos în sus. Apucă alte obiecte pe care mâzgălește. Mâzgălește cu repeziciune și fără control, dar în mod evident nu înțelege ce este un pomișor și ce trebuie să deseneze (fig. 10, 1).

2. Sugestie: Acum ai *trei ani*: acum știi să desenezi? — „Știu desenez o căsuță.” Desenează o căsuță. Se joacă într-un mod agitat și vivace cu tot ce se află pe birou. Apucă un ceas și spune: „Tic, tac, tic, tac.” — „Nu mai vrea desenez... Nu știu desenez.” Apoi desenează totuși un arbore jos și în dreapta foii. Ține creionul de la vârf și-l strânge puternic. Ca să termine, mâzgălește cu putere foaia (fig. 10, 2).

3. Sugestie: Acum ai *patru ani*... Câți ani ai tu? — „Am patru ani, mama mi-a spus... Vreau să devin căpitan.” Desenează un arbore și apoi spune: „Nu știu să desenez.” (fig. 10, 3).

4. Sugestie: Acum ai *cinci ani*: ... Ce ți-a adus Samichlaus (Sfântul Nicolae)? — „Samichlaus a adus nuci și pere... și un băț... mama l-a...; îl primește adesea... Am primit o cutie de construit de Crăciun... Am scris un cuvânt... desenat o căsuță.”

Cum este invitat să deseneze o altă căsuță cu un arbore, opinează: „Atunci mai primesc ceva de la pruncul Isus?” — Rupe de două ori vârful creionului pentru că apasă foarte tare. Ține creionul aproape de la vârf (fig. 10, 4).

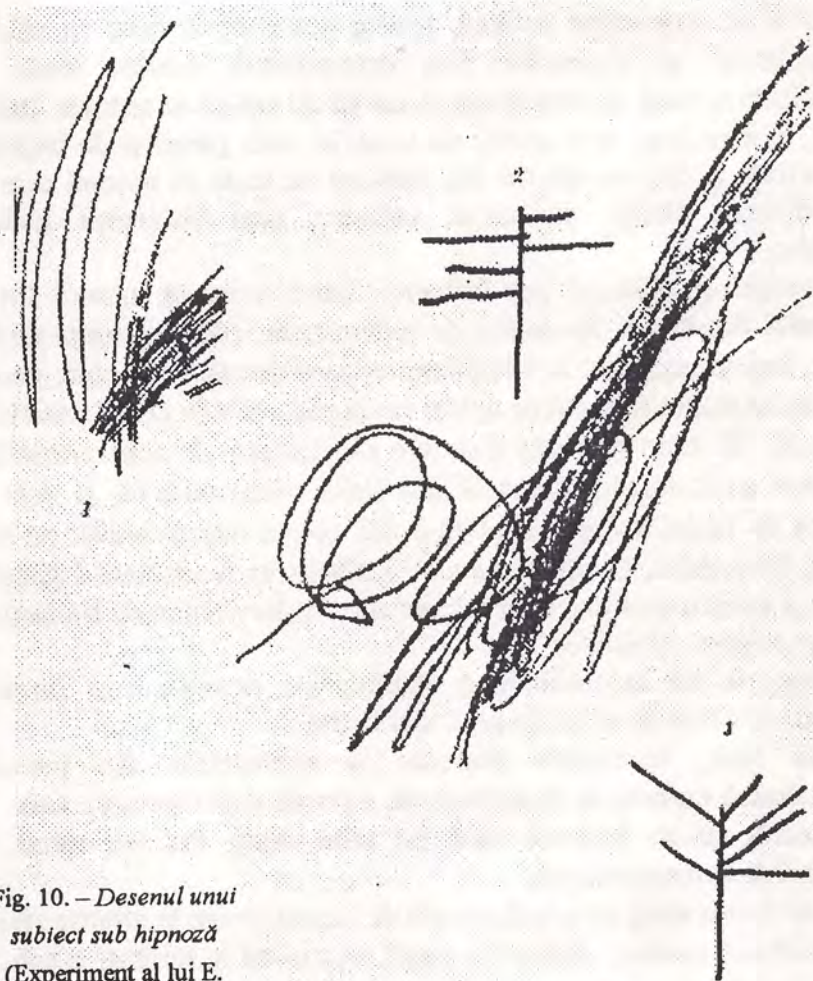
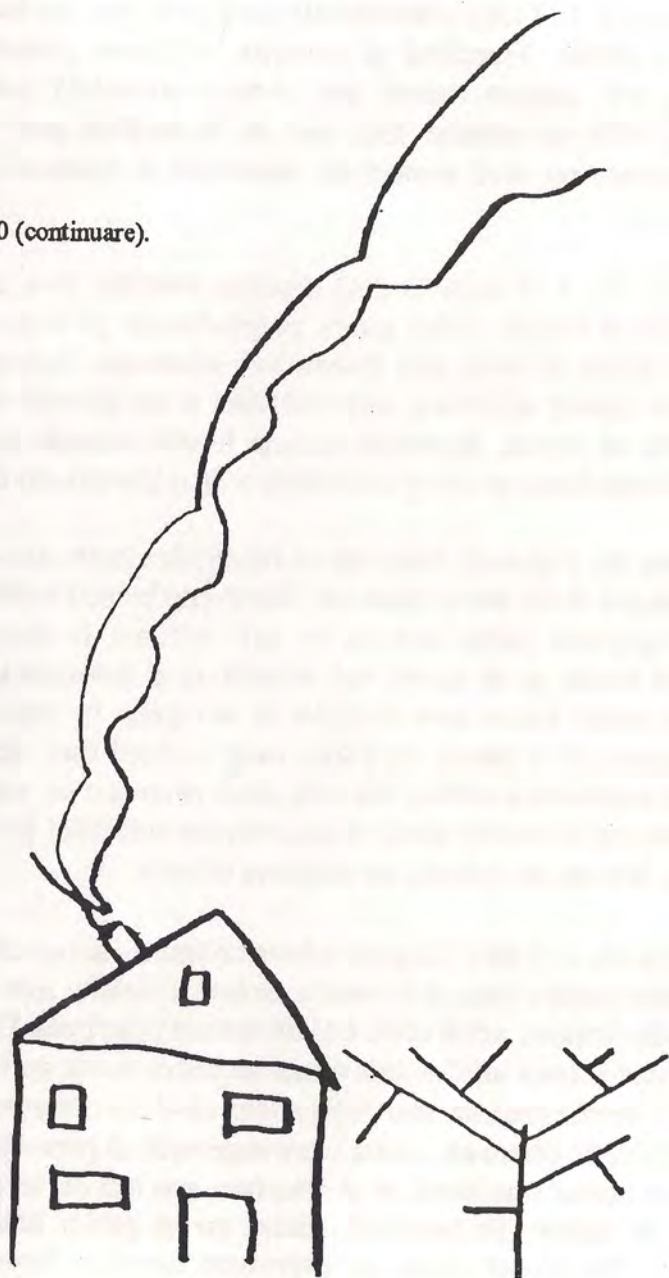

Fig. 10. — Desenul unui subiect sub hipnoză (Experiment al lui E. Widrig)

5. Sugestie: Acum ai *șase ani*. „Știu să scriu literele, *m* și *r*.” Desenează arborele mai sus pe foaia de hârtie (fig. 10, 5).

6. Sugestie: Acum ai *șapte ani*. „Merg la școală... trebuie să facem gimnastică și să întindem brațele, apoi povestim o istorioară.”

Fig. 10 (continuare).

După ce a primit ordinul de a-și scrie numele, spune: „Nu știu să scriu decât cu litere mari: cele mici încă nu le-am învățat.” Apoi își scrie cu grijă prenumele. Întrebat ce vrea să devină într-o bună zi, răspunde: „Director de bancă.” I se arată o bancnotă de 5 franci; nu știe ce valoare are (fig. 10, 6).

7. Sugestie: Acum ai *opt ani* (fig. 10, 7).

8. Sugestie: Acum ai *nouă ani*. Spune spontan: „Nu știu să desenez.” (fig. 10, 8).

Expresia grafică a subiectului, care, sub hipnoză, a adoptat toate vârstele sugerate, de la doi la nouă ani, nu are o valoare universală, ci una personală. Un alt subiect ar fi putut să deseneze alte forme.

Acestea sunt, totuși, simptomatice și corespund în mod frapant stadiilor desenului infantil.

Figura 10, 1 (2 ani): La doi ani, obținem o mazăleală. Sunt mișcări dirijate în sus sau în jos, unele mai ample, altele mai scurte, de o anumită intensitate și concentrare. Desenul reprezentativ nu este încă posibil, mai ales datorită neînțelegerii sarcinii propuse. Altfel spus: problema pusă nu corespunde deloc posibilităților vârstei.

Figura 10, 2 (3 ani): este desenat un arbore în dreapta și în josul câmpului grafic, cu o mare precizie. Acest arbore are ceva schematic prin trunchiul vertical format dintr-o singură linie și ramurile uniliniare (1) întinse exact pe orizontală. Ca formă primitivă, acest desen prezintă un interes cu atât mai mare cu cât același subiect, în timpul experienței corespunzând unei vârste mai mari, revine, la sugestionarea unor situații conflictuale, la ramurile în poziție orizontală, făcând astfel o regresie evidentă (a se vedea p. 124). Stadiul mazălelii nu este depășit. Subiectul revine la acesta îndată ce a desenat un arbore, dar ajunge la un grad mai avansat de mișcări circulare. Experimentul confirmă faptul că la trei ani apar forme circulare, verticale și orizontale, de asemenea și cruci.

(1) Termenul de „uniliniar” este folosit pentru sintagma „realizat prin trasarea unei singure linii”, cu referire la diferitele părți ale arborelui (rădăcini, trunchi ramuri) (N.T.)

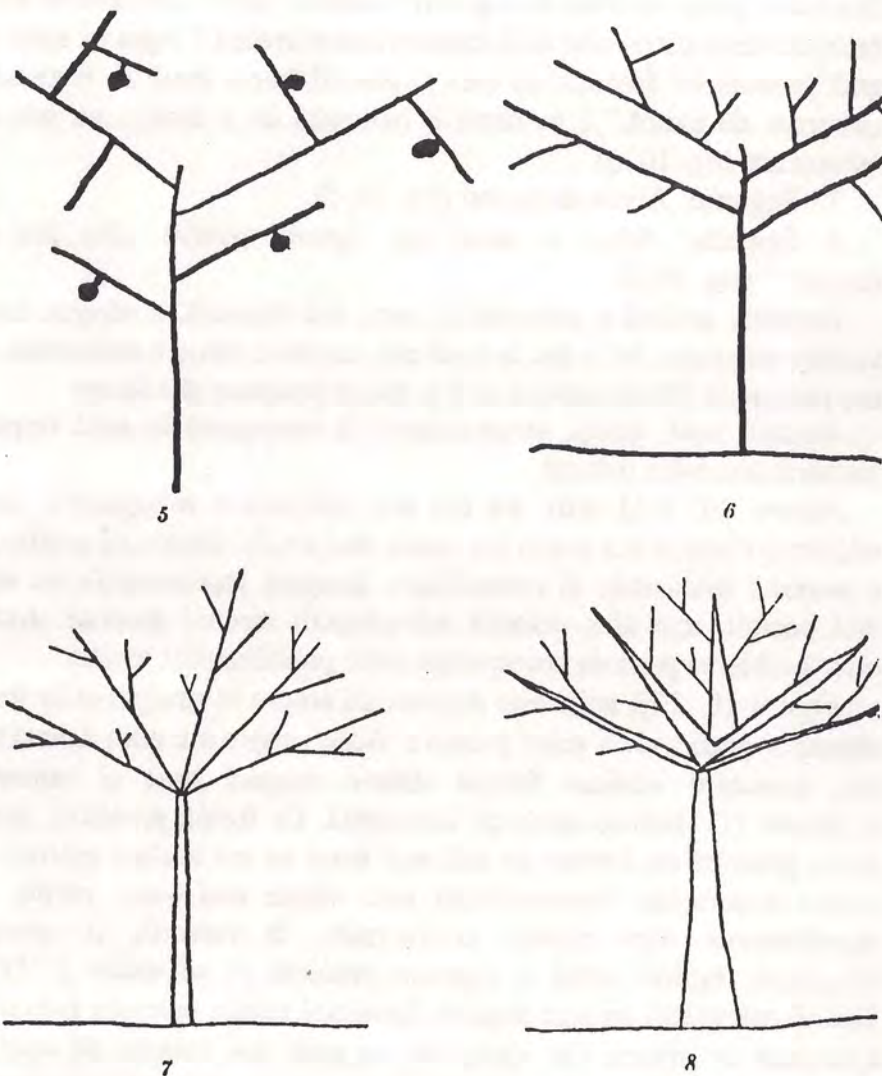

Fig. 10 (continuare).

Figura 10, 3 (4 ani): arborele este plasat mai sus, dar tot în dreapta câmpului grafic. Trunchiul și ramurile uniliniare persistă; dar, cu excepția unei singure ramuri care rămâne orizontală, celelalte sunt desenate oblic ascendente. Este clar că, în tendința care împinge în sus, se atinge un grad avansat de maturitate și schematismul inițial este depășit.

Figura 10, 4 (5 ani): O dată depășită inhibiția de-a desena, mai întâi apare o căsuță; coșul așezat perpendicular pe acoperiș are un caracter foarte infantil, aici însemnând schematic. Arborele are tot trunchi și ramuri uniliniare, deși intervine și un element nou: ramuri implantate în vinclu. Denumim această formă: arborele cu ramuri în vinclu. Acest desen se apropie totodată și de mijlocul colii de hârtie.

Figura 10, 5 (6 ani): Arborele cu ramuri în vinclu este de două ori mai mare aici decât era la cinci ani; faptul este în mod evident legat de lărgirea spațiului psihic care are loc spre șase ani. În plus, pe ramuri figurează fructe, și nu numai sub acestea, ci și deasupra lor. Trebuie notat că aceste fructe sunt desenate în întregime în negru. Culoarea neagră apare și în prima copilărie, unde desenul este executat cu o presiune puternică a mâinii. Nu este, după părerea mea, presiunea cea care contează în primul rând, ci accentuarea colorației în negru unde întâlnim, într-un alt context, un simptom infantil.

Figura 10, 6 (7 ani): La acest arbore cu trunchi și ramuri uniliniare, nu regăsim decât o ramură în vinclu, izolată. Celelalte sunt desenate în direcția de creștere, adică oblic față de ramura principală. Un alt indice intră în scenă, linia solului; este totuși un indice foarte personal pentru subiect și mereu prezent, mai puțin atunci când nu-i sugerează lipsa de determinare, de orientare. Acest lucru sugerează că prezența solului nu semnifică numai stabilitate, ci și orientare, sau într-un fel punctul fix, punctul de sprijin. Se întâmplă, totuși, rar să găsim linia solului la șapte ani. Dar există forme de exprimare înrudite: desen așezat pe

marginea foi, rădăcini reprezentate sau sugerate, indici ce pot, dimpotrivă, să apară mult mai târziu.

De la trei până la șapte ani un alt indice atrage atenția: ramificația pornind de la linia trunchiului, ridicându-se vertical. Referindu-ne la forma bradului, la care toate ramurile sunt implantate lateral, am numit acest indice trunchi-B (trunchi de brad) (1). Acest trunchi-B are în mod evident ceva dintr-o formă primară.

Figura 10, 7 (8 ani): Încă sunt prezente ramurile uniliniare, cu excepția celor în vinclu. Dimpotrivă, apar elemente noi: trunchiul cu linie dublă și coroana dezvoltată de la extremitatea superioară a trunchiului. Coroana și trunchiul sunt părți clar departajate, care determină acum structura arborelui. Mai puțin întâlnit este noul indice numit trunchiul cu suduri: extremitatea superioară a trunchiului este închisă printr-o linie orizontală. Este adevărat că acest indice nu este caracteristic vârstei de opt ani, ci apare cu mult mai devreme.

Figura 10, 8 (9 ani): Maturitatea grafică pare aproape atinsă acum, întrucât ramurile uniliniare au dispărut: trunchiul și ramurile principale sunt desenate cu linie dublă. Dezvoltarea pe care o privim deocamdată ca finală este marcată, așadar, prin intrarea în scenă a ramurii cu linie dublă.

Aici se întrerupe experimentul; vom sări la vârstele de paisprezece și douăzeci și unu de ani care au fost marcate prin desen. În ciuda oboselii crescânde a subiectului, rezultatele au fost în continuare simptomatice, dar în acest context ele sunt de o mai mică importanță.

De la trei până la nouă ani, seria de desene este semnificativă până în momentul în care încep să dispară ultimele urme de desen schematic. Rămâne totuși un vestigiu, respectiv forma permanent dreaptă a ramurilor, formă relativ primară și figurând în cadrul

(1) În germană: *trunchi-T*: Brad = Tanne (N.T.). A se vedea p. 174.

schematismului, dar care, în etapa următoare, se estompează și se modulează cu mai multă bogăție.

O vedere de ansamblu a stadiilor dezvoltării extrase din acest exemplu izolat este dată în tabelul de la pagina 64.

Exemplul precedent nu trebuie să ne facă să credem că jaloanele care marchează linia dezvoltării sunt comparabile cu niște borne fixe. Fără a pune la îndoială valoarea experimentului, trebuie să menționăm că nici o dezvoltare nu are loc în astfel de forme rigide. Starea psihică proprie fiecărei etape este ceva viu, se schimbă, variază și oscilează după capricii și evenimente, revine la stadii anterioare. Fluxul dezvoltării avansează și atinge o nouă etapă în acest permanent du-te – vino interior al aceleiași faze care, chiar și în cazurile normale, cuprinde doi sau trei ani. Dezvoltarea cea mai liniștită pare să aibă loc între nouă și doisprezece ani, în timp ce momentele critice se situează înainte sau după aceasta.

Nu trebuie să subestimăm influența aptitudinilor grafice asupra desenului, și – prin extensie – asupra maturității. Cu scop de control, unui al doilea subiect, cu vârsta de optsprezece ani, i s-a sugerat în stare de hipnoză că ar avea patru ani. Acest subiect era cu adevărat dotat pentru desen și arăta, contrar primului, o adevărată plăcere de a desena.

Primul subiect (R...) a desenat la patru ani: trunchi uniliniar, ramuri uniliniare, trunchi-B, ramuri încă în poziție orizontală, trasaj rectiliniu, ramuri ascendente.

Al doilea subiect (F...), dimpotrivă: trunchi cu linie dublă, ramuri uniliniare, rămurele în vinclu și trasaj nu chiar atât de rectiliniu, ci suficient de arcuit.

Fapt este că subiectul (R...), care nu este în mod special dotat pentru desen și dovedește aversiune în această privință, n-a desenat decât la opt ani cu linii duble, dar încă de la șase ani ramuri în vinclu.

Această constatare faptică este invalidată la rândul său de faptul că subiectul (R...), în cursul unui experiment anterior, a desenat la patru

2 ani	3 ani	4 ani	5 ani	6 ani	7 ani	8 ani	9 ani
Măzgăleală verticală	Măzgăleală verticală și circulară					Trunchi cu suduri	Trunchi cu suduri
	Trunchi uniliniar	Trunchi uniliniar	Trunchi uniliniar	Trunchi uniliniar	Trunchi uniliniar	Trunchi cu linie dublă	Trunchi cu linie dublă
	Ramuri uniliniare	Ramuri uniliniare	Ramuri uniliniare	Ramuri uniliniare	Ramuri uniliniare	Ramuri uniliniare	Ramuri cu linie dublă
	Trunchi-B	Trunchi-B	Trunchi-B	Trunchi-B	Trunchi-B	Coroană separată de trunchi	Coroană separată de trunchi
	Ramuri orizontale	Ramuri parțial orizontale			Ramuri în direcția de creștere	Ramuri în direcția de creștere	Ramuri în direcția de creștere
	Trasaj rectiliniu	Trasaj rectiliniu	Trasaj rectiliniu	Trasaj rectiliniu	Trasaj rectiliniu	Trasaj rectiliniu	Trasaj rectiliniu
		Ramuri ascendente	Ramuri ascendente	Ramuri ascendente	Ramuri ascendente	Ramuri ascendente	Ramuri ascendente
			Ramuri în vîncu	Ramuri în vîncu	Ramuri în vîncu		
			Fructe		Linia solului	Linia solului	Linia solului
			Colorație în negru				

ani un trunchi cu linie dublă, dar adăugându-l la o coroană cu frunziș, apoi, în aceeași ședință, o ramură în vinclu atașată la un trunchi uniliniar. S-ar putea obiecta că ceea ce este discutabil aici, este experimentul în stare de hipnoză, și că, în privința obiectivității, acesta nu poate avea nici o pretenție. Dar, variații identice apar în același timp și la copii, și unele sunt chiar mai puternice.

O fetiță de patru ani și nouă luni, de exemplu, a desenat în cursul aceleiași ore formele din figura 11:

1. O figură în care nu putem recunoaște un arbore, nici măcar pura măzgăleală, și care este un fel de joc.

2. Un arbore cu trunchi cu linie dublă, ramuri uniliniare și o indicație a frunzișului, tratată măzgălit.

3. Invitată să deseneze un arbore, fetița face o cruce mare și spune: „Asta e o cruce.” După care desenează, plecând de la extremitatea superioară, o pânză atârînd și linii semi-împrăstiate, și, în stînga, pe orizontala crucii, o măzgăleală în cerc. Reacția spontană față de sarcină este uimitoare: crucea, schemă primară a arborelui.

4. Un brad „plin de noduri, dar nu se vede decât unul”. Trunchi cu linie dublă, masiv, închis la capete, cu ramuri subțiri laterale uniliniare.

5. „Un brad tânăr.” Trunchi cu linie dublă terminat ascuțit la vîrf, deschis la bază, ramuri uniliniare pînă la bază, înconjurînd arborele și drepte.

Ar fi inutil să disimulăm faptele și să negăm marea dispersie prezentă în acest caz. Fără îndoială, îl putem lua, în sine, ca măsură a vivacității sau a labilității. Nu este dificil să aducem exemple care arată o constanță a acelorași forme, creînd mult mai puține dificultăți în cercetare. Esențialul este, deci, să dobîndim înțelegerea și atitudinea critică referitoare la fenomenele grafice.

Experimentele hipnotice au încercat să ne facă o idee asupra dezvoltării grafice inițiale. În reprezentarea grafică și în enumerarea următoare, formele grafice sunt prezentate succint așa cum apar între 3

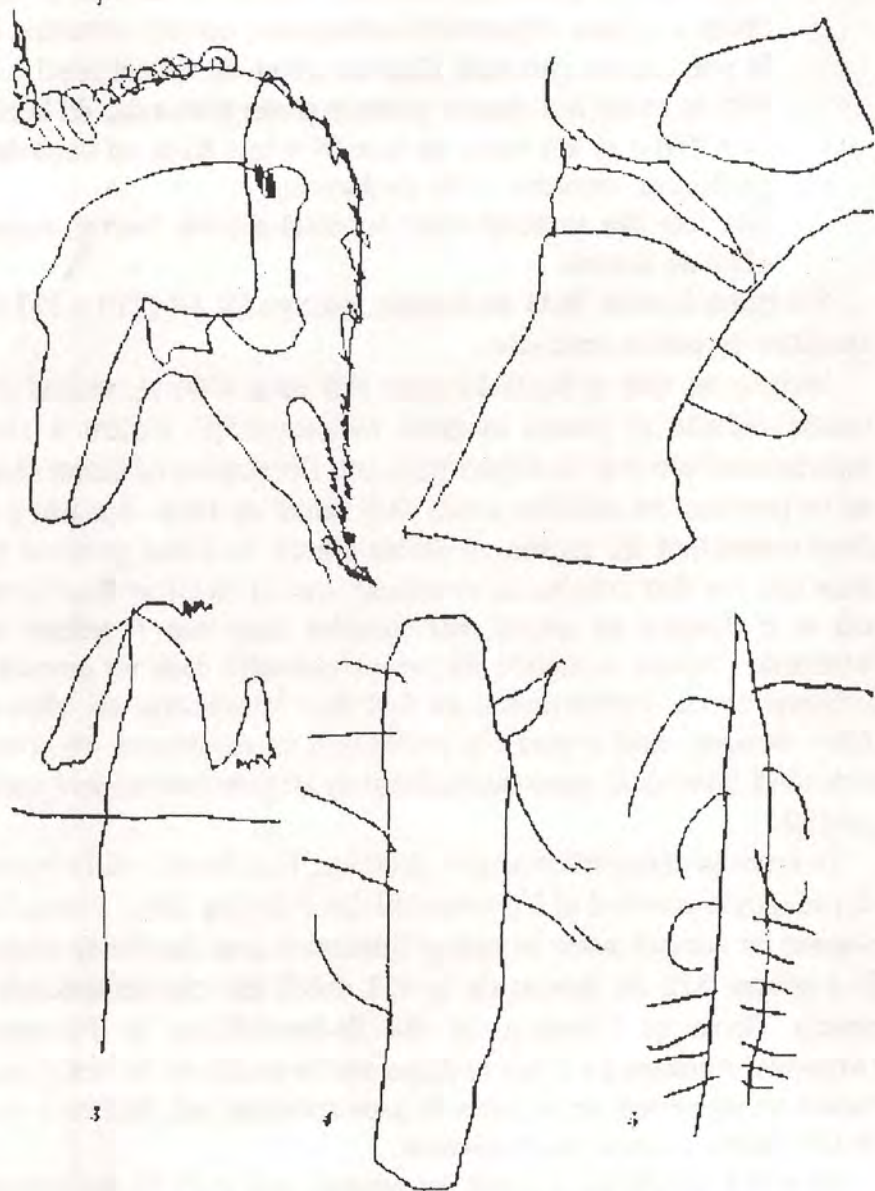

Fig. 11. - Desenele unei fete de 4 ani și 9 luni.

și 7 ani. După 7 ani, sub influența învățământului școlar și, mai ales, a maturizării naturale, dispar figurile care par cele mai stângace și mai infantile. Formele primare nu sunt, cum afirma o critică lipsită de obiectivitate, absolutizarea experiențelor hipnotice, ci rezultatul mai multor sute de cercetări.

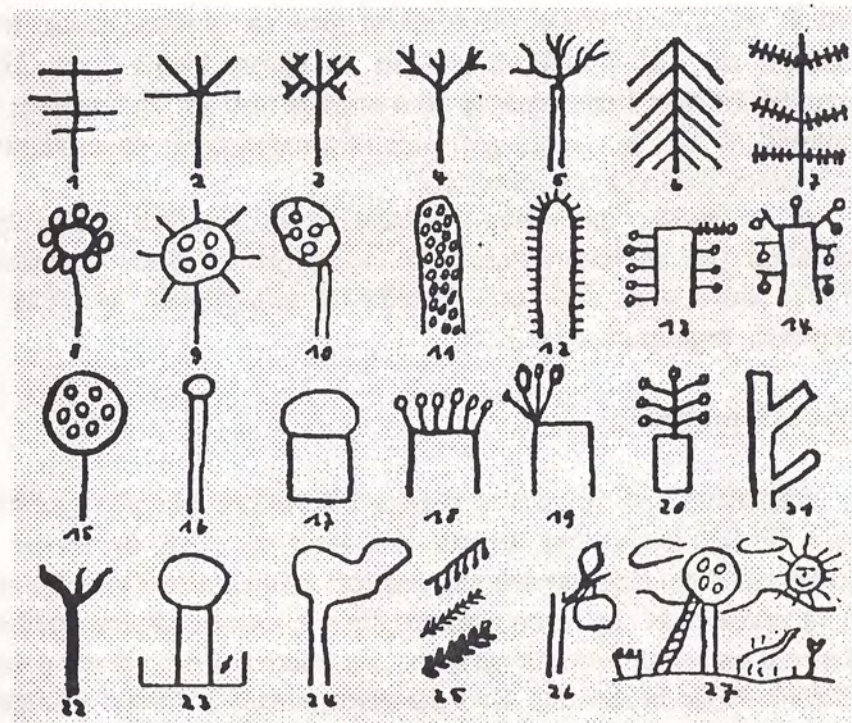

Fig. 12. - Formele primare. În lb. germană: Frühformen (N.T.fr.)

Nr. 1-4: trunchi și ramuri uniliniare; nr. 1: forme orizontale; nr. 1, 2 și 7: forme cu cruce încorporată; nr. 1, 2, 6, 7, 13 și 14: forme rectilinii; nr. 3: ramuri în vinclu; nr. 4: ramuri în direcția de creștere; nr. 5: trunchi cu linie dublă, ramuri arcuite; nr. 6: formă-B cu ramuri până la bază; nr. 8 și 9: formă-floare și formă-heliotropă; nr. 10: decalaj spațial; nr. 11: trunchi cu frunze și flori pe el; nr. 12: trunchi fără coroană cu ramuri scurte; nr. 13 și 14: trunchi cu suduri, ramuri orizontale, decalaj spațial; nr. 15 și 16: trunchi alungit cu coroană mică; nr. 17-21: trunchi-B scurt și gros cu coroană mică, toate cu suduri; nr. 22: trunchi și ramuri în culori închise; nr. 23: baza trunchiului rectilinie, așezată pe marginea foi; nr. 24: curburi; nr. 25: stereotipii; nr. 26: fructe și frunze fără respectarea dimensiunilor; nr. 27: peisaj încărcat sau „complex”.

A se vedea, de asemenea: desenul mai multor arbori (p. 92); rădăcini (nu se interpretează ca indice primar decât ocazional) (p. 167); coordonare deficitară (accidental mângăleală) (p. 215); forme repetate, suprapuneri (p. 222).

Materialul grafic.

Materialul grafic utilizat pentru întocmirea tabelor publicate în această lucrare a fost adunat din ianuarie până în martie 1953. Indicarea datei este importantă, întrucât influența anotimpului ar putea fi în consecință. În ciuda unui anotimp cu multe zăpezi, subiecții au desenat un număr uimitor de arbori cu fructe și flori, adesea chiar scări făcând aluzie la recoltat. Una din clase, care a desenat în timpul unei ninsori foarte puternice, a redat imediat repercusiunile acesteia în desen: mai mulți dintre aceștia au desenat arbori plini de zăpadă; alții au descris însăși căderea zăpezii. În rest, singurii care au cedat acestei influențe au fost școlarii de vârste mai mari, cei mai mici părănd mult mai puțin afectați de intemperii și de sezon. S-au adunat de pe teritoriul orașului Zurich desenele de la:

- 225 elevi de grădiniță, din care pentru 98 de fete și 126 de băieți s-a făcut interpretări individuale, ceilalți neîntrând decât în prezentarea generală. Câte un arbore de fiecare copil.
- 592 de băieți din clasele primare și din gimnaziu, de la clasa I la a VIII-a și din liceu, de la a IX-a la a XI-a, cu două desene de fiecare, respectiv 1184 de desene.
- 601 fete din aceleași clase cu două desene fiecare, respectiv 1202 de desene.

S-a strâns în total 2641 de desene, toate pe foi A4 (210 x 297 mm), executate cu creion semi-dur.

Probele au fost aplicate în școli din zone diferite, vizând pături sociale diferite și pentru evitarea unilateralității. Pentru a efectua experimentul am avut la dispoziție o oră. Bineînțeles că orarul claselor nu ne permitea să aplicăm proba fără limită de timp. Aceasta a avut drept consecință că, adesea, al doilea arbore nu a fost terminat (și în acest caz n-a fost cuprins în statistică), sau că elevii ar fi ornamentat sau ar fi desenat un peisaj mai complet dacă n-ar fi trebuit să se întrerupă. Cadrele didactice au primit indicația de-a nu corecta sau influența elevii. Instrucțiunile au fost date întotdeauna de către d-na Alice Waeger, care a știut, ca profesoară cu experiență, să creeze o atmosferă favorabilă experimentului și să asigure pretutindeni aceleași condiții.

În privința cercetărilor asupra debililor, Beat Imhof, de la Institutul de pedagogie curativă al Universității din Fribourg (Prof. Montalta), a răspuns de această parte în cadrul întocmirii unei lucrări de diplomă. El a adunat 822 de desene de la 411 debili din clasele speciale din orașele Berna și Fribourg, și din St-Josef-Heim de Bremgarten (Argovie). Aceștia i s-a pus la dispoziție în medie 40 de cazuri pentru fiecare an de vârstă, de la șapte la șaptesprezece ani, față de o medie de 120 pentru școlarii noștri normali.

De altfel, debili au desenat, în general, mai mult de doi arbori; în numeroase cazuri, plăcerea de a se exprima a dus până la zece încercări pe aceeași foaie, constatare valabilă chiar și pentru imbecili.

Înainte de a ni le pune nouă la dispoziție, Beat Imhof a studiat documentele pentru propriile sale scopuri. Astfel, datele generale privind debilitățile sunt, judecate după aceeași scară ca și cele privind normalii. Experiențele separate asupra aceluiași fenomen de exprimare sunt o sursă de erori; în acest caz ele au fost eliminate.

Școala de țesători din Bâle a furnizat 56 de desene, provenind de la 29 de desenatori. Este vorba de persoane puțin dotate pentru desen, care ar trebui situate între debilitatea profundă și imbecilitate.

Desenele a 22 de copii de culoare mi-au fost trimise de Mission Saint-Benoît de la postul din Umfesi (Rhodesia de Sud). Din păcate este un număr mic și rezultatele trebuie luate mai degrabă ca o curiozitate. Copiii de culoare au desenat în cerneală; administrația a furnizat gratuit cerneală și tocure, dar nu creioane!

O importantă întreprindere ne-a pus la dispoziție 598 de desene ale 598 de muncitori și muncitori specialiști (1), în mare aproximativ 200 pentru fiecare categorie de vârstă. Aceste desene au fost strânse pe timpul examenului testării aptitudinii pregătitoare pentru angajare.

De la o altă firmă provin 66 de desene ale 66 de lucrători comerciali.

Se va găsi în tabelele din anexe, acolo unde au fost făcute, distribuția pe vârste și repartizarea pe sexe.

Condițiile în care au fost obținute aceste materiale pot fi considerate, în ansamblu, ca satisfăcătoare. Testele proiective au o astfel de sensibilitate că orice material poate fi considerat relativ valabil, făcând abstracție de faptul că nimeni n-ar putea spune care

(1) În terminologia actuală, *muncitor specialist* (M.S.) este un muncitor fără calificare profesională. Pregătirea sa — cuvântul „ucenicie” fiind rezervat pentru formarea muncitorilor calificați — se făcea chiar în cadrul întreprinderii și dura de la câteva zile până la câteva luni, funcție de postul pe care îl ocupa. Acesta nu trebuie confundat cu *specialistul*, care, dimpotrivă, este un muncitor înalt specializat, putând executa, într-o meserie de bază, diferite munci cu grad înalt de dificultate. Cât privește *manevrantul*, munca sa nu cerea nici o competență, doar, uneori, oarecare forță fizică. Muncitorul specialist a mai fost numit și „Manevrant specializat” (N.T.fr.)

sunt condițiile care trebuie considerate cele mai favorabile, pentru că putem cunoaște factorii externi, dar nu și atitudinea interioară a subiectului, referitor la proba administrată.

Instrucțiunile date elevilor au fost următoarele: „Desenează un arbore fructifer; poți să folosești toată foaia.” Pentru al doilea arbore: „Desenează un alt arbore decât primul; oricum o coroană cu ramuri, dacă prima oară ai desenat o coroană ca un balon fără ramuri.”

Elevii au profitat uimitor de rar de această a doua posibilitate de a desena un arbore din altă specie. La clasele mici, adesea a apărut schema școlară, mai ales la arborii așa-zisi „comici”, uniliniari și cu frunze alungite aproape disproporționat. Pe teritoriul orașului Zurich, unde pedagogia este foarte dezvoltată; chiar și în ce privește desenul școlar, arborii au dovedit adesea un grad de cultură mai avansat decât în alte părți. În ciuda acestor restricții, nu este mai puțin uimitor să constatăm regularitatea cu care au apărut indicii și cu care s-au distribuit, chiar comparativ cu rezultatele obținute în alte părți.

Contabilizarea numerică și mai ales procentajele, sunt totdeauna relative la efectivul total al nivelului de vârstă sau al grupului. În ceea ce privește ramurile uniliniare și cele cu linie dublă, însumarea celor două categorii nu ne dă 100, pentru că s-au desenat și coroane sferice fără crengi; de fapt, aceasta nu afectează în mod diferențiat grupele constituite, astfel că valorile relative rămân comparabile. Nu s-a propus utilizarea a două grade diferite de comparație în calcularea procentajului.

Exactitatea calculelor corespunde preciziei regulilor de calcul. Mai mult, s-a rotunjit prin adăugare sau prin eliminare a doua cifră de după virgulă. Cu un material a cărui dispersie este deja foarte mare, un calcul deosebit de precis este lipsit de sens; în afară de aceasta, acest lucru ar fi afectat lizibilitatea materialului. Citirea tabelelor este, în general, fastidioasă, dar putem evita să ajungem la studiul acestora. O privire de ansamblu este furnizată de tabelele din anexe; muncitorii specialiști (*angelernt*) sunt împărțiți și pe sexe. Reprezentarea grafică

am utilizat-o în măsura în care ea semnifica ceva: anumite grafice mai puțin grăitoare au fost omise din motive de ordin economic.

O parte din tabele au fost plasate în descrierile caracterologice, o parte în formele primare aflate în continuare.

În afara vârstei, în tabelele școlarilor normali, am indicat clasele: grădiniță (Fröbel sau Montessori), clasele primare de la I-a la a VIII-a, și clasele secundare de la I-a la a III-a. În orașe, clasele a VII-a și a VIII-a sunt formate din elevii care nu vor, sau mai adesea nu pot frecventa o școală secundară. Școala secundară este un învățământ de mijloc între clasele primare și învățământul de gradul doi (1); este pregătirea normală pentru profesiile comerciale și tehnice. Aici, nivelul este mai ridicat decât în clasele a VII-a și a VIII-a. Școala secundară are, în general, un caracter profesional. Trecerea la școala secundară are loc aproximativ după clasa a VI-a primară, mai rar după a VII-a. La debili, care urmează un învățământ special, am exclus orice indicație asupra clasei; niciodată nu este posibilă o repartizare precisă pe clase și, de obicei, distingem doar nivelul superior și nivelul inferior.

§ I. DIFERITELE PĂRȚI ALE ARBORELUI

Trunchiul uniliniar (fig. 12, Nr. 1, 2, 3, 4, 6, 7, p. 67).

Trunchiul este desenat ca o linie verticală. Încă de la intrarea în grădiniță, acest indice dispare aproape în totalitate la copiii normali. Anterior, este mai frecvent, și trebuie considerat ca formă primară. La debili, 42% mai desenează trunchi uniliniar la vârsta de opt ani; la cincisprezece ani, indicele dispare chiar și la ei, în timp ce 18% (în cifre globale) din imbecili păstrează acest indice până la vârsta adultă.

(1) Termenii de „Primarklasse” și „Sekundarklasse” traduși aici, corespund ciclului primar și gimnazial pe de o parte, și, respectiv, școlii profesionale, pe de alta. (N.T.)

Pentru decizia asupra unei inhibiții, a unui retard sau a unei regresii în dezvoltare, este un indice cu pondere însemnată.

Indice: *Trunchi uniliniar*

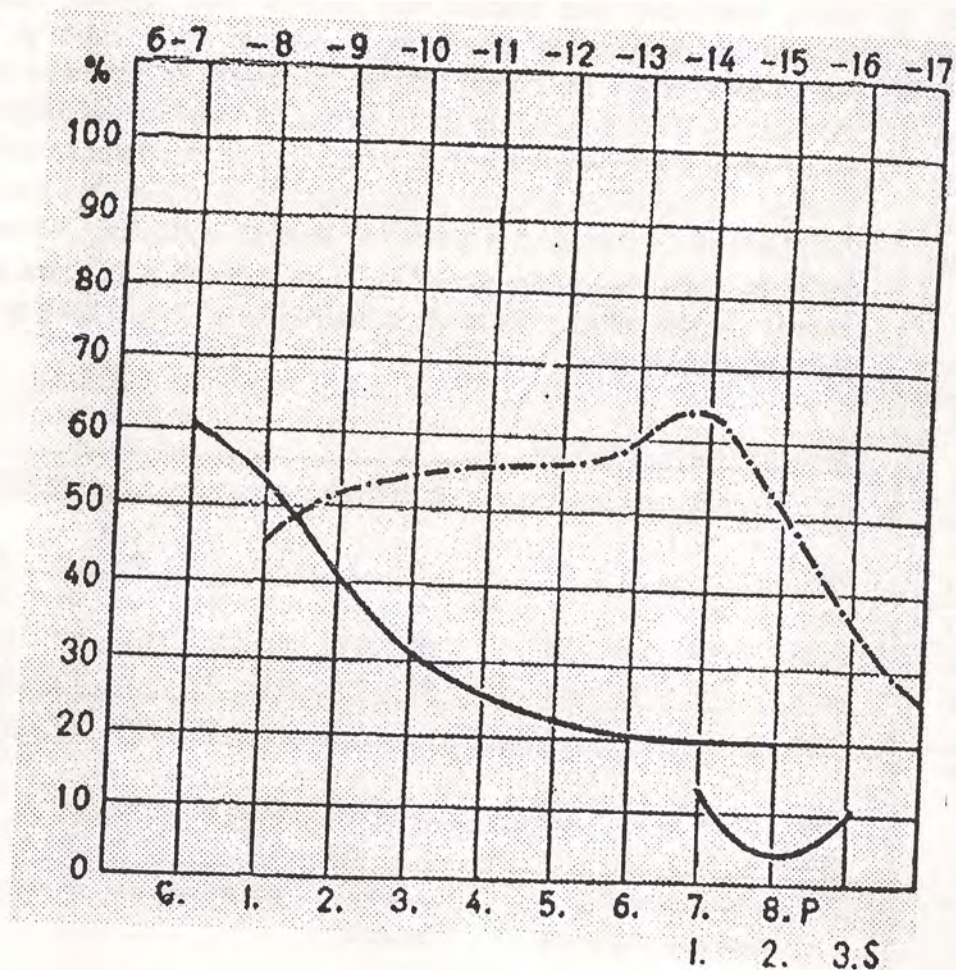
Nr. 1

	Grăd.	Școala primară								Școala secundară		
Clase		1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3
Vârsta	6-7	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-14	-15	-16
Băieți %	1,6	0,0	0,0	0,0	0,9	0,0	0,9	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0
Fete %	0,0	1,9	1,9	0,0	0,9	0,0	0,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Total %	0,8	0,9	0,9	0,0	1,4	0,0	0,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5
Deb. Imbec.												
Vârsta	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-16	-17	29 (media)	
Debili %	42,0	29,6	11,2	6,1	3,6	5,9	5,8	0,0	0,0	0,0	17,8	
Muncitori specialiști având 8 ani de școală primară				Lucrători comerciali			Copii de culoare, elevi ai unei școli misionare					
Vârsta	15-16	17-19	+20	19,32				15,5 (în medie)				
%	1,9	0,0	2,6	0,0				0,0				

Ramura uniliniară (fig. 12, Nr. 1-7, p. 67).

Acest indice apare relativ frecvent până la zece ani, proporția scăzând de la 60% la 10% pentru copiii normali, și până la o medie de 10% pentru elevii din școala secundară. Fetele îl desenează mai frecvent decât băieții. De asemenea, este mai caracteristic fetelor să întârzie în faza schematismului: aceasta doar în măsura în care elementul de stabilitate este mai accentuat la acestea, în timp ce băieții au întotdeauna o fire mai schimbătoare. Ca expresie directoare, și în calitate de formă primară, ramura uniliniară dovedește o întârziere mai puțin severă decât trunchiul uniliniar. Faptul că debili nu ating faza maximă din acest punct de vedere decât la paisprezece ani, se datorează preferinței acestora la vârstele anterioare pentru arbori balon. Ceea ce este frapant este proporția relativ mare de ramuri

I. Ramură uniliniară.

Legendă: Traseu continuu = normali; traseu punctat = debili; G = grădiniță; P = Clase primare; S = clase secundare

Deasupra este indicată vârsta, iar dedesubt, clasele.

uniliniare la lucrătorii comerciali: cu 23%, ea este net mai ridicată decât la elevii din școala secundară, care au ca medie 10% ramuri uniliniare. Nu trebuie înțeles că devin mai primitivi (1) pe măsură ce cresc, deși acesta pare a fi cazul și pentru muncitorii specialiști. Mai degrabă trebuie să luăm în considerare faptul că lucrătorii din comerț, ca și muncitorii, au desenat arborele în timpul unui examen de testare a aptitudinilor. Opoziția față de acest gen de examinare crește odată cu vârsta. Sarcina care constă în desenarea unui arbore poate, în anumite circumstanțe, să dea impresia de non-sens, pentru că orice angajat din comerț știe că nu este desenator. Faptul de a nu se fi luat în serios desenul este un element devalorizant, la care se adaugă o tendință mai mult sau mai puțin conștientă de a se abține de la încălcarea regulilor. Pentru un spirit sănătos, refugiul în neant servește drept mască, și ca reacție de pudoare în fața unei posibile demascări a psihicului. Nu mai

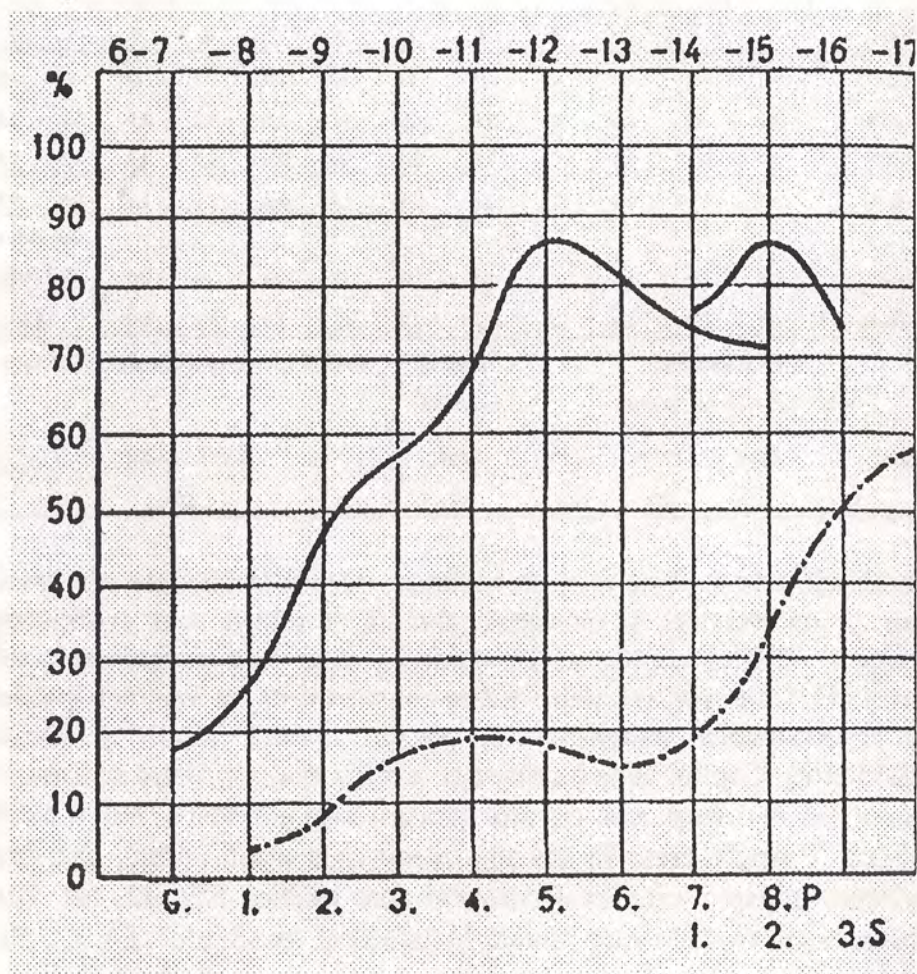
Indice: Ramură uniliniară

Nr. 2

	Grăd.		Școala primară								Școala secundară		
Clase		1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3	
Vârsta	6-7	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-14	-15	-16	
Băieți %	53,0	42,5	16,6	17,6	21,5	2,9	21,3	8,8	6,0	1,9	1,0	12,9	
Fete %	68,0	63,4	66,0	34,5	38,0	17,0	42,0	20,4	33,8	20,0	7,6	7,7	
Total %	60,5	53,1	41,3	26,0	29,2	10,0	26,7	14,6	19,9	11,0	4,3	10,3	
Deb. Imbec.													
Vârsta	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-16	-17	29 (media)		
Debili %	46,0	57,0	50,0	57,0	55,0	58,0	64,0	52,5	37,0	26,8	62,5		
Muncitori specialiști având 8 ani de școală primară					Lucrători comerciali		Copii de culoare, elevi ai unei școli misionare						
Vârsta	15-16	17-19	+20		19,32				15,5 (în medie)				
%	18,4	20,8	32,7		23,0				59,0				

(1) În germană: *Primitiv* (N.T.fr)

II. Ramură cu linie dublă.

Legendă: p. 74

Ramuri rectilinii (fig. 12, Nr. 1 și 2, p. 67).

Ramurile executate cu linii drepte indică nu numai direcția, ci conțin și ceva din schematismul formei primare. Linia dreaptă este schema care se substituie fie modelului natural, fie unei expresii care se dorește liberă. Prezența acestui indice este o regulă la coroanele cu raze, la ramurile orizontale, la ramurile în vinclu sau la formele-B. Tabelul formelor primare indică o dezvoltare comparabilă celei care a fost realizată de subiect sub hipnoză. Se trece de la drepte orizontale la drepte sub formă de raze, apoi la ramuri în vinclu cu forme rectilinii; de aici la ramurile rectilinii cu rămurile îndreptate în direcția de creștere, apoi la ramuri uniliniare arcuite. Dezvoltarea nu este aceeași în toate cazurile; se poate trece și de la mângăleală direct la linii arcuite.

Indice: *Ramură rectilie*

Nr. 5

	Grăd.	Școala primară								Școala secundară		
Clase		1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3
Vârsta	6-7	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-14	-15	-16
Băieți %	34,0	7,1	7,3	3,1	1,0	0,9	0,8	4,4	0,0	1,9	3,8	2,0
Fete %	25,4	3,9	14,8	5,3	2,7	2,7	0,9	0,9	0,0	0,0	1,0	0,8
Total %	28,7	5,5	11,0	4,2	1,9	1,8	0,8	2,7	0,0	0,9	2,4	1,4
Deb. Imbec.												
Vârsta	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-16	-17	29 (media)	
Debili %	-	21,5	19,0	10,7	14,4	11,8	12,4	3,6	9,4	4,9	32,0	
Muncitori specialiști având 8 ani de școală primară					Lucrători comerciali		Copii de culoare, elevi ai unei școli misionare					
Vârsta	15-16	17-19	+20	19-32				15,5 (în medie)				
%	2,5	0,3	0,5	1,5				5,0				

În perioada grădiniței apare o predominanță a ramurilor rectilinii, față de fazele următoare ale dezvoltării. Începând cu vârsta de unsprezece ani, ramurile rectilinii sunt foarte rare. La debili, reducerea acestora este mai lentă; aceasta corespunde dezvoltării lor inhibitate care face ca toți indicii primari să persevereze, ca să zicem așa. La imbecili, proporția de ramuri rectilinii ajunge până la 32%, dar acestea se integrează bine în imagine. Acest indice trebuie considerat ca o adevărată formă primară.

Ramuri orizontale (fig. 12, Nr. 1 și 13, p. 67).

Valorile date în tabelele generale din anexe sunt prea vagi și, prin urmare, improprii pentru a trage concluzii pe o bază statistică. Întâlnim totuși acest indice izolat, ca o formă primară. În stare pură, el indică la adulți și la tineri un stadiu extrem de primitiv. Poate fi conceput ca o pre-formă a ramurii în vinclu și reprezintă și unul din elementele formei în cruce.

Forme- cruce (fig. 12, Nr. 1, 2, 7, p. 67).

Forme-cruce pure găsim în desenele copiilor, mai degrabă înainte de șase ani decât după aceea. Cele ce apar la copiii normali, după opt ani, nu mai sunt atât de schematice ca la copiii mai mici sau la imbecili. Cum arborele prezintă totdeauna forme fundamentale în cruce, acestea rezultă din aplatizarea ramurilor laterale.

Decalaje spațiale (fig. 12, Nr. 10. 11. 13, 14, 18-20, p. 67).

Decalajele au fost deja descrise de William Stern: „Lipsa de preocupare și deficiența capacității de ordonare spațială apar și în

Indice: *Forme-cruce*

Nr. 6

	Grăd.	Școala primară								Școala secundară		
Clase		1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3
Vârsta	6-7	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-14	-15	-16
Băieți %	14,3	9,3	8,0	2,7	5,8	4,8	0,1	3,3	2,0	2,9	0,0	1,0
Fete %	6,2	10,7	4,3	3,5	2,7	2,7	9,0	2,6	1,5	3,6	1,9	0,8
Total %	6,2	10,0	6,2	3,1	4,2	3,7	9,5	2,8	1,6	3,2	0,8	0,9
Deb. Imbec.												
Vârsta	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-16	-17	29 (media)	
Debili %	4,3	12,2	6,3	0,8	1,8	2,2	4,1	2,5	4,3	0,0	32,0	
Muncitori specialiști având 8 ani de școală primară					Lucrători comerciali		Copii de culoare, elevi ai unei școli misionare					
Vârsta	15-16	17-19	+20	19-32		15,5 (în medie)						
%	1,1	0,3	0,0	0,0		5,0						

decalajele remarcabile care se întâlnesc adesea la vârstele mai mici. Sus și jos, vertical și orizontal, dreapta și stânga sunt confundate reciproc, fără ca copilul să fie deranjat, chiar fără să remarce acest lucru (1).” ulterior, decalajul a fost considerat ca un fenomen paralel la recunoașterea imaginilor în poziție inversă (Stern și Heinz Burkhardt). Copilul vede lucrurile și relațiile spațiale dintre acestea, în raport cu el însuși sau cu alte lucruri înconjurătoare, altfel decât adultul. Fructele cresc în sus sau lateral ca o mână întinsă, sau sunt orientate dinspre exteriorul coroanei spre interior (fig. 12, Nr. 10); frunzele sau fructele sunt plasate în interiorul trunchiului (fig. 12, Nr. 11).

Tabelul nu prezintă procentaje interesante decât pentru copiii de grădiniță. La debili, maximum nu este atins decât la zece ani, apoi indicele stagnează fără să fie redus. Procentajul imbecililor este

(1) *Psychologie der frühen Kindheit*, p. 318.

identic cu cel al copiilor de grădiniță. Copiii de culoare fac aceleași decalaje ca și ceilalți copii mici; ei prezintă o lipsă de preocupare copilărească.

Indice: *Decalaje spațiale*

Nr. 7

Clase	Grăd.	Școala primară								Școala secundară		
		1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3
Vârsta	6-7	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-14	-15	-16
Băieți %	15,0	1,8	4,0	0,9	1,0	0,0	2,4	2,2	0,0	0,0	0,0	0,0
Fete %	21,5	1,9	3,9	3,5	0,9	0,9	0,0	0,9	0,0	0,0	0,0	0,0
Total %	18,2	1,9	4,0	2,2	1,0	0,5	2,2	1,6	0,0	0,0	0,0	0,0
Deb. Imbec.												
Vârsta	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-16	-17	29 (media)	
Debili %	4,3	8,1	20,2	6,1	9,8	4,5	7,5	7,3	3,4	9,8	19,6	
Muncitori specialiști având 8 ani de școală primară				Lucrători comerciali			Copii de culoare, elevi ai unei școli misionare					
Vârsta	15-16	17-19	+20	19-32				15,5 (în medie)				
%	3,2	2,3	0,9	3,0				15,0				

Discul solar și forma-floare (fig. 12, Nr. 8 și 9, p. 67).

În acest caz, floarea și arborele fuzionează. Este posibil ca forme izolate să se inspire din schema imaginilor primare de tip Mandala. Formă manifest primară la copiii normali de grădiniță (șase la șapte ani), aceasta dispăre complet începând cu primul an de școală. La debili, indicele se menține mai mult timp și nu dispăre decât la paisprezece ani, ceea ce dovedește că o schemă clară și distinctă a florii și a arborelui apar adesea destul de târziu. Imbecilii păstrează acest indice toată viața. Această formă atât de frapantă nu poate fi utilizată niciodată ca indice al regresiei; regresia utilizează forme de exprimare mai voalate.

Indice: *Disc solar și formă-floare*

Nr. 8

	Grăd.	Școala primară								Școala secundară		
		1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3
Clase												
Vârsta	6-7	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-14	-15	-16
Băieți %	12,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Fete %	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Total %	6,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Deb. Imbec.												
Vârsta	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-16	-17	29 (media)	
Debili %	10,0	4,0	5,0	4,6	3,6	2,2	0,0	0,0	0,0	0,0	5,4	
Muncitori specialiști				Lucrători				Copii de culoare, elevi ai unei școli misionare				
având 8 ani de școală primară				comerciali								
Vârsta	15-16	17-19	+20	19-32				15,5 (în medie)				
%	0,0	0,0	0,0	0,0				0,0				

Ramuri implantate jos (fig. 12, Nr. 6, 7, 12 și 13, p. 67).

Acestea sunt mai ales desenele cu brazi care prezintă ramuri până la nivelul solului. Totuși, se întâlnesc și alte forme. Până la un anumit punct, legile creșterii naturale sunt în corelație cu cele observate în desenul arborelui. Brazii tineri au crengi până la pământ. Mai târziu, cele mai de jos cad de la sine, sau le taie pădurarii. Grădinarii pot obține după dorință arbori cu trunchi lung sau scurt, intervenind asupra ramurilor apropiate de sol. Dar copilul n-a împrumutat de la natură schema vizuală a arborelui cu ramuri joase. (Înșiși adulții nu știu în general decât puține din legile creșterii naturale.) Este vorba mai degrabă de un paralelism al naturii cu exprimarea umană – care permite și omului modern să înțeleagă cum plantau strămoșii noștri un arbore la nașterea unui copil și credeau că pot urmări creșterea copilului în cea a arborelui. În zilele noastre, constatăm acest

paralelism fără să ne imaginăm că destinul omului depinde de cel al unui arbore. Dar, ca întotdeauna, găsim un grăunte de adevăr în vechea credință sau „superstiție” populară. Ramurile învecinate cu solul sunt un indice primar la această vârstă, și care dispare în perioada școlarității. Debili îl conservă până după treisprezece ani, cu un procentaj destul de redus; procentajul imbecililor îl depășește pe al celorlalți cu 41,5%. La copiii normali, apariția acestui indice, după opt ani, este dovada indubitabilă a existenței unor întârzieri grave. În rest, vedem adesea în natură arborele solitar cu ramuri atârând până la sol. Într-o pădure, arborele își pierde ramurile cele mai de jos din cauza lipsei de lumină. Arborii solitari care nu cad sub toporul grădinarului sau pădurarului, pot, dacă au destulă lumină, să-și păstreze podoaba ramurilor joase. Ne putem întreba dacă autorii celor mai multe desene de arbori cu ramuri joase nu sunt niște solitari, izolați sau oameni care, într-un fel sau altul, se deosebesc de semenii lor.

Indice: Ramură până la pământ

Nr. 9

	Grăd.	Școala primară								Școala secundară		
Clase		1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3
Vârsta	6-7	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-14	-15	-16
Băieți %	0,8	0,9	0,8	0,0	1,9	0,0	0,8	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0
Fete %	13,2	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Total %	7,0	1,0	0,4	0,0	1,0	0,0	0,9	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0
Deb. Imbec.												
Vârsta	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-16	-17	29 (media)	
Debili %	8,5	20,3	3,8	3,8	3,6	4,5	0,8	0,0	0,0	0,0	41,5	
Muncitori specialiști având 8 ani de școală primară					Lucrători comerciali		Copii de culoare, elevi ai unei școli misionare					
Vârsta	15-16		17-19		+20		19-32		15,5 (în medie)			
%	1,3		0,5		0,0		0,0		0,0			

Ramuri joase izolate se întâlnesc la toate vârstele. Se constată o ușoară creștere în perioada pre-pubertății și a pubertății. Debili și imbecilii rămân la un procentaj mai degrabă inferior celui normal, ceea ce arată o vivacitate mai redusă. Copiii de culoare prezintă un procentaj uimitor de ridicat; ei nu sunt primitivi în sensul copiilor întârziați mintal, ci au o puternică tendință de a se retrage spre stadiul primitiv.

Evaluarea caracterologică a ramurilor joase izolate trebuie să pornească de la conceptul de retard parțial. În natură, o ramură rămasă dedesubtul coroanei, fără să cadă, reprezintă un reziduu al unui stadiu anterior de dezvoltare; astfel, ramura joasă izolată este un indice de regresie sau de retard parțial. O situație de inegalitate și de dezacord conduce la un comportament corespunzător. Ceea ce putem spune despre acest subiect se aplică oricărui simptom primar care a persistat, dar acesta este aici de o manieră mai vizibilă.

Indice: Ramură joasă izolată

Nr. 10

	Grăd.	Școala primară								Școala secundară		
Clase		1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3
Vârsta	6-7	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-14	-15	-16
Băieți %	5,5	9,3	7,3	7,4	8,7	8,6	7,1	6,6	15,0	8,6	13,2	8,9
Fete %	5,6	2,9	2,9	6,2	3,7	9,8	5,4	5,3	4,8	10,7	6,6	8,5
Total %	5,5	6,1	5,1	6,8	7,6	9,2	6,2	5,8	9,9	9,6	9,9	8,7
Deb. Imbec.												
Vârsta	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-16	-17	29 (media)	
Debili %	0,0	1,3	0,0	2,3	4,5	2,2	1,7	2,5	6,0	0,0	3,6	
Muncitori specialiști					Lucrători		Copii de culoare, elevi ai unei școli misionare					
având 8 ani de școală primară					comerciali							
Vârsta	15-16		17-19		+20		19-32		15,5 (în medie)			
%	8,0		7,2		3,9		3,0		27,0			

Un elev din clasa a II-a secundară, profil real (cincisprezece ani) desenează o ramură izolată. Profesorul său notează pe un carnet, în același moment, această remarcă: „Descrierea nu concordă cu situația.” Într-un test de inteligență, se cer denumiri de pești. Răspuns: „Știucă, păstrăv, antilopă...”; încă o asociație care nu se potrivește deloc cu situația. Conform nivelului său de cultură, elevul ar fi trebuit să știe ce este o antilopă. Această deficiență are o istorie: băiatul

Fig. 13
Ramură joasă izolată

avusese în mica copilărie o boală de ochi și trebuise, la doi ani, să poarte ochelari. Acesta este, chiar și pentru un copil cuminte, un lucru greu de pus în practică, și a trebuit să se ferească de orice ar fi însemnat un pericol: băiatul nu putea nici să sară, nici să se bată, nu putea să facă nimic din ceea ce face un băiat de obicei. O parte din ființa sa nu se putea dezvolta; este un caz de retard parțial dobândit. Adler îi atribuie drept cauză inferioritatea organică. Un adult, angajat în comerț, ocupa într-o mare firmă un post foarte modest, dar, din întâmplare, biroul să era

plasat așa încât, din când în când, îi veneau în vizită persoane importante; avea obiceiul insolit de a-și atribui rolul directorului și de-a trata afaceri cu aceștia. Într-o bună zi a fost descoperit și a avut de încasat o mustrare aprigă. El a desenat arborele cu o ramură joasă izolată!

Ramuri joase izolate

Agresiune parțială

Comportament deplasat

„Năzbătii”

„Tânăr” sau „copil”

Lipsă de simț practic real

Fabulație ocazională

Retard parțial, inhibiție parțială a dezvoltării

Infantilisme, reziduuri primitive

Comiterea subită a unei extravaganțe

Imprevizibil

Copilul mic din adult

Afirmații care nu se potrivesc cu situația

Trunchi închis sus, fără (sau cu puține) ramificații
(fig. 12, Nr. 11 și 12, p. 67).

În fața figurii 12, Nr. 11, autorul desenului, în vârstă de cincisprezece ani spune: „Frunzele sunt în interiorul trunchiului”. Este același băiat care a desenat și Nr. 12. Ramurile au mai degrabă aerul de cili și coboară până la pământ. Trunchiul trebuie considerat ca un trunchi cu suduri, având în vedere că acesta face tranziția de la trunchiul cu închidere simplă la trunchiul normal. Fenomenologic, cele două forme sunt simbolurile omului care încă n-a venit pe lume cu totul, ale mugurilor nedeschise, ale unui om a cărui naștere, ca să spunem așa, încă nu s-a terminat. Această formă, deopotrivă concentrată și decalată, este cu adevărat rară. Când apare, nu rămâne constantă. Căutăm zadarnic acest gen de forme în rezultatele unei probe colective de la grădiniță; ele trebuie obținute din materialul furnizat spontan.

Trunchiul cu sudură (fig. 12, Nr. 13, 14, 17-21, p. 67 și 217).

Trunchiul închis sus este tratat pe larg în capitolul asupra trunchiului cu sudură (p. 217). Este vorba de o formă primară manifestă.

Baza trunchiului pe marginea foii (fig. 12, Nr. 23, p. 67).

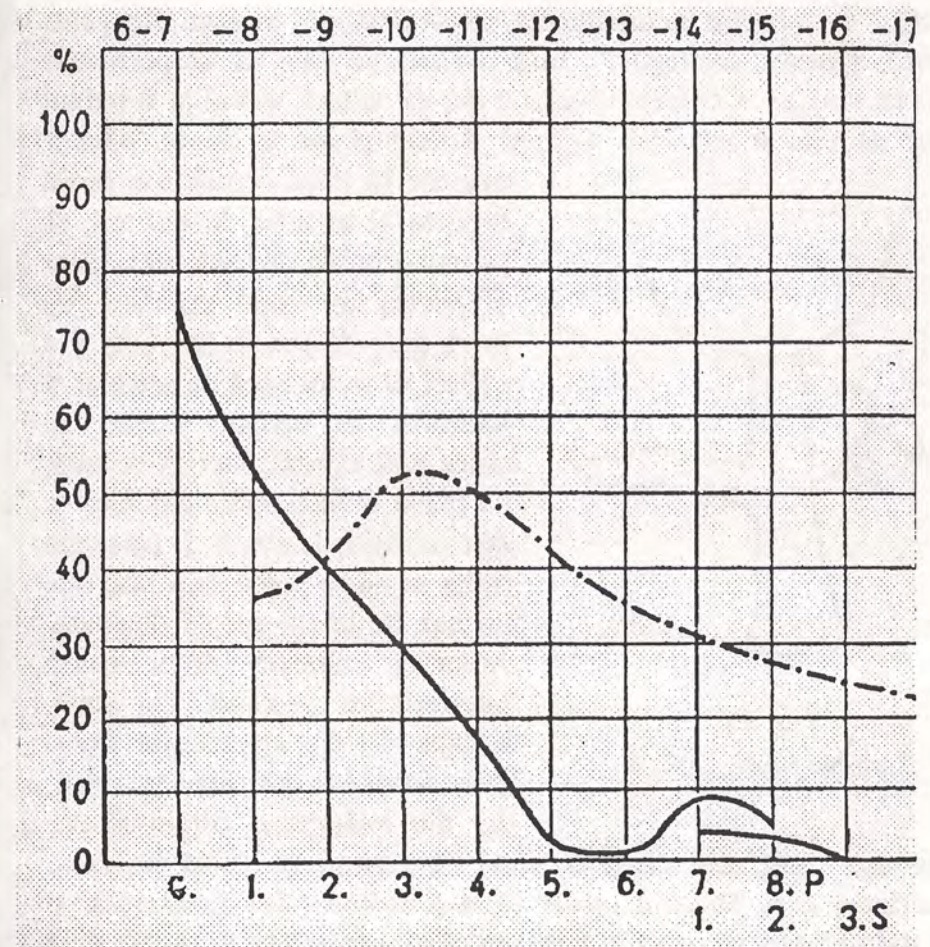
Nevoia de-a pune arborele pe o bază este mare la copil. Dar, la vârstele mici, rareori este capabil să traseze o linie a solului; el se va agăța de baza obiectivă, de marginea foii. Copiii normal dezvoltati încep la 74,3%, și, numai după unsprezece ani, procentajul se reduce la unul rezidual ce rămâne aproape constant. Debilul nu atinge maximum decât la zece ani; este clar că înainte de această vârstă el nu găsește „baza” tot atât de ușor ca ceilalți copii normali. În schimb, ei păstrează acest indiciu cu un procent ridicat până la șaptesprezece ani. Imbecilii reacționează mai greu, fără îndoială din același motiv ca tinerii debili și datorită unei indiferențe mai mari față de configurația spațială.

Indice: Bază a trunchiului pe marginea foii

Nr. 11

	Grăd.	Școala primară								Școala secundară		
Clase		1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3
Vârsta	6-7	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-14	-15	-16
Băieți %	75,0	40,0	54,0	40,5	23,4	4,8	0,8	7,7	1,0	2,9	1,0	0,0
Fete %	73,5	56,3	29,3	22,0	13,8	1,8	0,9	10,3	9,6	3,6	3,8	0,0
Total %	74,3	48,2	41,7	31,2	18,6	3,3	0,8	9,0	5,3	3,2	2,4	0,0
Deb. Imbec.												
Vârsta	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-16	-17	29 (media)	
Debili %	37,0	38,0	52,0	50,0	34,0	38,5	27,4	37,7	27,5	22,0	12,5	
Muncitori specialiști					Lucrători		Copii de culoare, elevi ai unei școli misionare					
având 8 ani de școală primară					comerciali							
Vârsta	15-16	17-19	+20	19-32		15,5 (în medie)						
%	9,1	2,8	5,6	7,5		27,0						

III. Bază a trunchiului pe marginea foii.

Legenda, p. 74

Semnificația acestui indiciu se interpretează plecând nu de la expresia debilului ci de la cea a normalului. Descoperirea unei baze în marginea foi este deja un fapt pozitiv; capacitatea de invenție a debilului în primii ani este mai redusă decât la normali și minimă la imbecili, unde are și caracter cronic. Fără îndoială, acest indice trebuie clasat printre formele primare, chiar dacă el nu atinge un strat primitiv profund, și, mai ales, nu vizează în mod exclusiv un retard intelectual. Copiii de culoare, au dovedit, încă o dată, cu 27% față de 12,3% la imbecili, că retardul se situează mai degrabă pe teren afectiv.

Baza rectilinie a trunchiului (fig. 12, Nr. 23, p. 67).

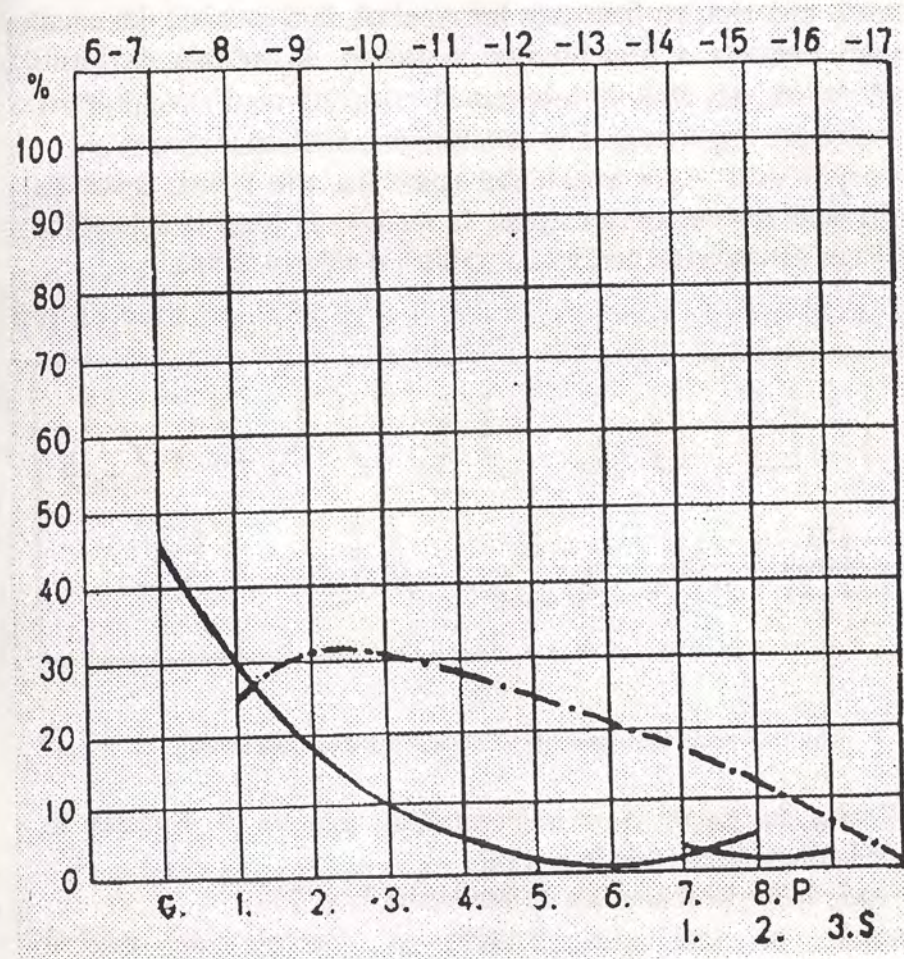
Baza rectilinie a trunchiului nu poate exista în mod firesc decât la trunchiul cu linie dublă, care are o lărgime egală în partea de sus și în cea de jos, format din linii paralele și, deci, schematic. Când structurarea este la nivelul dezvoltării sale, baza trunchiului se

Indice: *Bază rectilinie a trunchiului*

Nr. 12

	Grăd.	Școala primară								Școala secundară		
Clase		1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3
Vârsta	6-7	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-14	-15	-16
Băieți %	40,0	25,0	9,6	5,5	5,8	1,9	4,7	0,0	2,0	3,8	3,8	2,0
Fete %	52,0	36,0	28,2	8,8	12,0	2,7	3,6	0,0	7,2	4,5	1,9	2,3
Total %	46,0	30,5	18,9	7,2	8,9	2,3	4,2	0,0	4,6	4,2	2,8	2,1
Deb. Imbec.												
Vârsta	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-16	-17	29 (media)	
Debili %	24,2	31,0	28,0	23,0	27,6	22,3	17,4	13,4	6,8	0,0	32,0	
Muncitori specialiști					Lucrători		Copii de culoare, elevi ai unei școli misionare					
având 8 ani de școală primară					comerciali							
Vârsta	15-16	17-19	+20	19-32				15,5 (în medie)				
%	7,1	3,7	3,9	7,5				0,0				

IV. *Bază rectilinie a trunchiului.*

Legenda, p. 74

rotunjește ușor de fiecare parte. Acest indice se manifestă la fel ca „baza trunchiului pe marginea foii”. Frecvența este aceeași, apărând mai devreme la normali decât la debili. Aceștia din urmă nu debutează, nici aici, cu frecvența lor maximă, fără îndoială din cauza frecvenței crescute a trunchiurilor uniliniare. În calitate de formă primară validă, dar fără să corespundă niciodată unui strat profund, acest indice are importanța sa în constatarea întârzierilor ușoare.

La copiii mici, baza trunchiului poate lua alte forme, tipice (la normali) doar pentru această vârstă; le regăsim în parte la imbecili și debili. Figura următoare prezintă un tablou al câtorva forme.

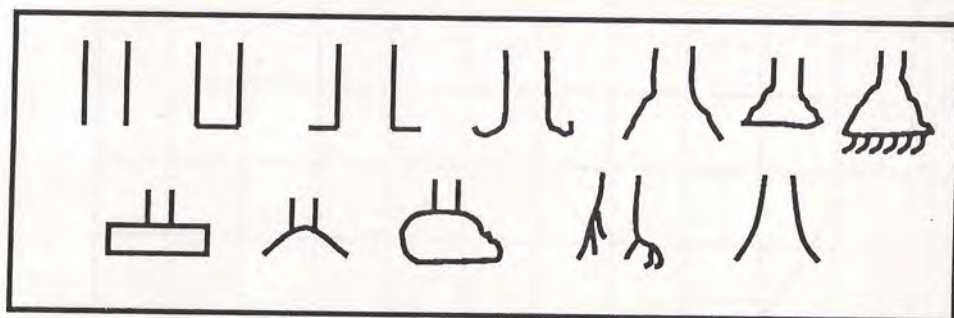

Fig. 14. — Baza trunchiului la copii de șase până la șapte ani.

Colorația în negru a trunchiului (fig. 22) va fi studiată în paragraful corespunzător de la p. 240.

Stereotipurile vor fi studiate de asemenea, la p. 234.

Fructele, și mai ales fructele și frunzele de mărimi disproportionale, care sunt o formă primară, colorația în negru a fructelor și „fructele plutind liber în spațiu” vor fi tratate în paragraful corespunzător, la p. 311.

Până la un anumit punct, trebuie să considerăm forme primare arcuiri, suprapunerile, lipsa de coordonare, absența peisajului și a

rădăcinilor. Oricând pare justificat să studiem un simptom ca formă primară, o vom face în paragraful corespunzător.

Desene cu mai mulți arbori

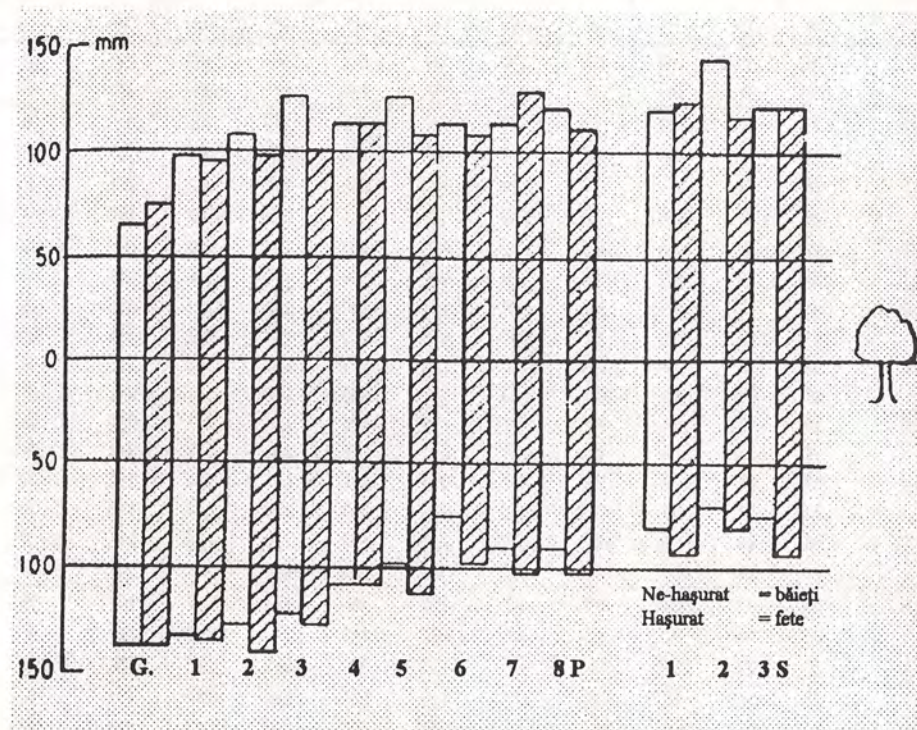
Uneori, în ciuda consensului clar de-a desena *un singur* arbore, copiii desenează mai mulți. Într-o comunicare personală, grafologul hamburghez Gertrud Beschel, ne-a mărturisit că, în conformitate cu experiența sa, cea mai mare parte din cei ce desenează mai mulți arbori (a nu se confunda cu cei care, la vârste mai mari, desenează doi arbori, unul mai mare și unul mai mic) nasc presupunerea unei maturizări școlare insuficiente. Aceasta ar rezulta dintr-o conștiință deficitară a sarcinii de îndeplinit, dintr-o alunecare în lumea ludică infantilă. Din examinarea materialului nostru rezultă constatările următoare:

Printre cei 237 elevi de grădiniță (6-7 ani), 27 desenează mai mult de un arbore, 22 se mulțumesc cu doi și doar 5 desenează trei arbori. Din 216 elevi din clasa I, 6 desenează doi arbori, într-a II-a doar trei și într-a III-a doar un elev.

Dimpotrivă, din cei 411 elevi de toate vârstele de la școala de perfecționare, 66 desenează cu 441 de arbori mai mulți decât cei solicitați: 26 dintre ei desenează doi arbori, 40 mai mult de doi arbori, maximum fiind de treizeci și nouă de arbori la un singur subiect.

Într-o lucrare de diplomă de la Academia pedagogică din Essen, asupra copiilor din Mülheim, în Ruhr, Karl-Heinz Bönner a găsit în 1956, într-un caz 20%, într-altul 78%, și apoi 0% și 23% subiecți desenând mai mulți arbori. Cei 78% proveneau dintr-o grădiniță de copii de tip Montessori, unde copiii desenează mai cu plăcere decât în grădinițele de tip Fröbel, fenomen care a frapat în mod asemănător și la Zurich. La modul general, conform anchetei lui Bönner, cei ce desenează mai mulți arbori nu pot fi întâlniți printre cei ce nu sunt maturizați din punct de vedere școlar. El formulează, de asemenea,

V. Înălțimile medii (valorile centrale) ale trunchiului și ale coroanei.

Graficul V reprezintă arborele normal construit statistic pentru fiecare vârstă. Coloanele hașurate corespund arborilor fetelor, cele ne-hașurate - celor ai băieților. Deasupra liniei mediane este plasată înălțimea medie a coroanei, dedesubt - înălțimea trunchiului.

Dacă exprimăm numeric raportul Trunchi-Coroană, obținem următoarele rezultate:

Tabelul B: Raportul dintre înălțimea trunchiului și cea a coroanei.

	Trunchi		Coroană		Raport			
	Băieți	Fete	Băieți	Fete	Băieți	Fete		
G.	138	139	60	71	23:10	20:10		
Media pentru grădiniță 21,5 : 10								
1. P	130	138	91	88	14:10	15:10		
2. P	128	140	103	95	12:10	15:10		
3. P	122	126	125	98	10:10	13:10		
4. P	108	108	114	112	9:10	10:10		
5. P	97	112	122	113	8:10	10:10		
6. P	74	98	117	105	6:10	9:10		
7. P	90	110	115	117	8:10	9:10		
8. P	89	100	111	93	8:10	11:10		
Media pentru elevii din școala primară 10,4 : 10								
1. S	80	95	117	122	7:10	8:10		
2. S	68	78	137	115	5:10	7:10		
3. S	75	90	120	120	6:10	7:10		
Media pentru elevii din școala secundară 6,7 : 10								
Debili	Trunchi	Coroană	Raport	Vârstă	Trunchi	Coroană	Raport	Vârstă
	45	34	13:10	8	105	95	11:10	13
	100	55	18:10	9	94	89	10:10	14
	95	54	18:10	10	103	95	11:10	15
	110	88	14:10	11	106	104	10:10	16
	116	88	13:10	12	100	93	11:10	17
Media pentru debili 12,9 : 10								

Graficul V și tabelul B demonstrează că înălțimea trunchiului este maximă la vârsta grădiniței, apoi se micșorează rapid. Elevii din școala primară desenează în medie un trunchi și o coroană de înălțimi

egale; cei din școala secundară desenează o coroană net mai înaltă decât trunchiul. Fetele desenează aproape totdeauna un trunchi puțin mai lung decât băieții, indice care va fi pus în evidență ulterior și mai pregnant. Pentru a judeca un caz anume, va trebui să luăm ca bază raportul de mărime propriu fiecărui grup (grădiniță, școală primară, școală secundară și debili).

Dispersia medie a înălțimilor trunchiului și coroanei.

Variația mediei a fost calculată printr-o metodă simplificată: suma diferenței mediilor quartilelor în raport cu valoarea centrală, divizată cu cinci, deci, dispersia medie în milimetri. Această cifră, divizată cu valoarea centrală, ne dă dispersia în procente, cea pe care o prezintă tabelul C. Cea mai interesantă este modalitatea în care se diferențiază grupele. Dispersia cea mai mare este la nivelul grădiniței, înălțimea coroanei fluctuând mai mult decât cea a trunchiului. În ceea ce privește înălțimea coroanei, băieții au o dispersie mai mare decât fetele; acest lucru este valabil, într-o oarecare măsură, chiar și la elevii din clasele secundare. Abstracție făcând de fluctuațiile foarte marcate de la grădiniță, aspectul tipic al claselor primare și secundare constă într-o dispersie a înălțimilor trunchiului și coroanei care ajunge până la o treime din înălțimea medie. Faptul că debili nu prezintă o dispersie mai mare decât copiii normali (excepție făcând înălțimea coroanei) nu este atât de uimitor: îngrijorarea și îngustimea de spirit aproape că se neutralizează. La copiii normali de șase până la șapte ani (grădinița), îngrijorarea infantilă este mare; după aceea ea este îngrădită, fără ca asta să excludă salturi remarcabile (91% pentru înălțimea coroanei la fetele din clasa a II-a primară, și fluctuații în a VIII-a).

Tabelul C. Variația mediei quartilelor în jurul valorii centrale
B = Băieți. F = Fete. D = Debili. V = Vârsta debilor.

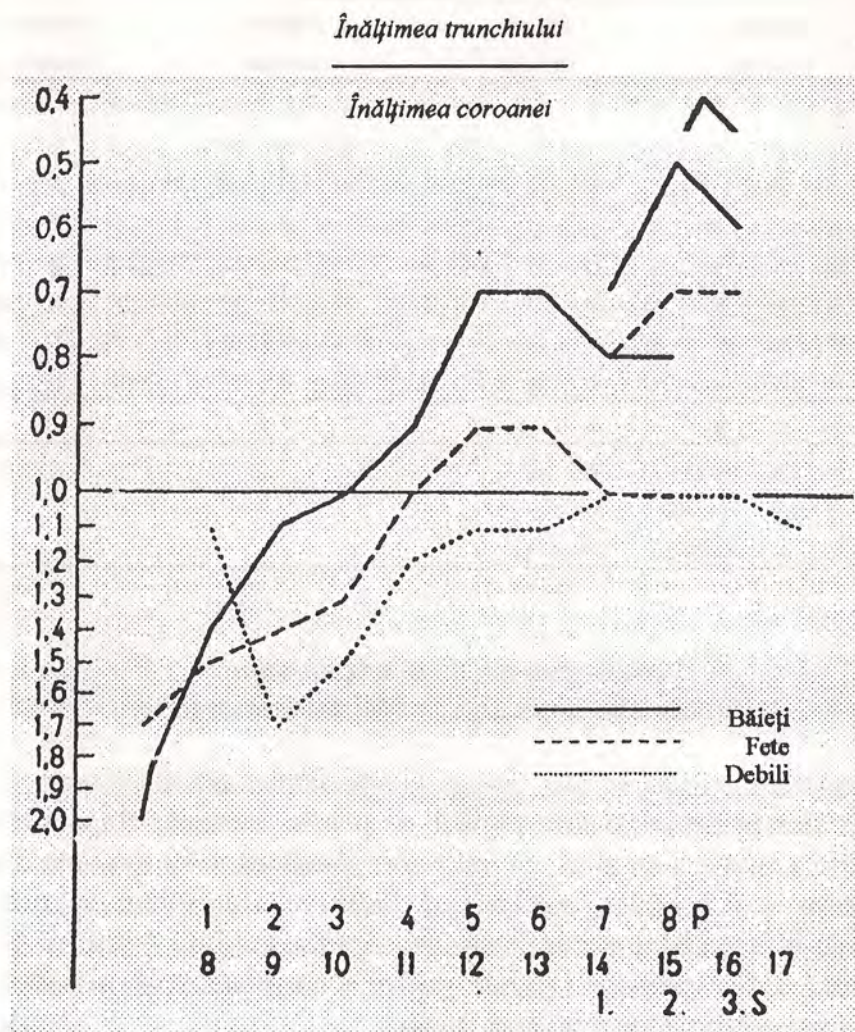
	Înălțimea trunchiului				Înălțimea coroanei				Înălțimea trunchiului				Înălțimea coroanei			
	B	F	D	V	B	F	D		B	F	D	V	B	F	D	
	%	%	%		%	%	%		%	%	%		%	%	%	
G	48	48	-		90	60	-	6. P	65	37	40	13	29	37	43	
1. P	42	35	106	8	55	34	91	7. P	32	29	37	14	35	23	43	
2. P	37	36	40	9	27	91	69	8. P	55	31	47	15	40	54	43	
3. P	32	34	59	10	36	45	67	1. S	32	27	32	16	31	26	37	
4. P	33	30	42	11	39	28	49	2. S	41	43	25	17	33	27	40	
5. P	31	29	39	12	39	40	50	3. S	35	26	-		34	27	-	
Med.	41	35	37		41	41	53									
Med.	48	48	Grăd.		90	60										
	42	33	Șc. Prim.		37	44										
	36	32	Șc. Sec.		33	27										

*Valori centrale ale coeficientului:
înălțimea trunchiului / înălțimea coroanei.*

Am examinat până aici raportul trunchi/coroană în funcție de măsuri clasate separat pentru trunchi și pentru coroană. Raporturile reale ale acestora s-au aflat, cu toată corectitudinea, ușor decalate. De asemenea am calculat coeficientul înălțimii trunchiului față de coroană, și am ordonat rezultatele în ordinea mărimii. Graficul VI ilustrează suita valorilor centrale pentru toate nivelele de vârstă la copiii normali (băieți și fete) și la debili.

Valorile trasate sub linia orizontală corespund arborilor cu trunchi mai lung decât coroana; cele de deasupra liniei, cazul invers.

VI. Valorile centrale ale coeficientului:

Lucru uimitor, valoarea inițială la debili, este apropiată de medie; doar începând de la nouă ani curba lor corespunde așteptărilor față de aceștia, plecând, prin deducție, de la curba copiilor normali. Nu s-ar putea manifesta mai devreme capacitatea de a-și exprima psihismul în această manieră grafică? Este foarte posibil să existe înainte de aceasta o barieră la debili, și acest fapt se manifestă și în alte contexte. În elanul către înălțime, la vârsta școlarității, fetele rămân vizibil în urma băieților. La școala secundară, curba lor se înalță puternic, dar este în continuare dominată de cea a băieților.

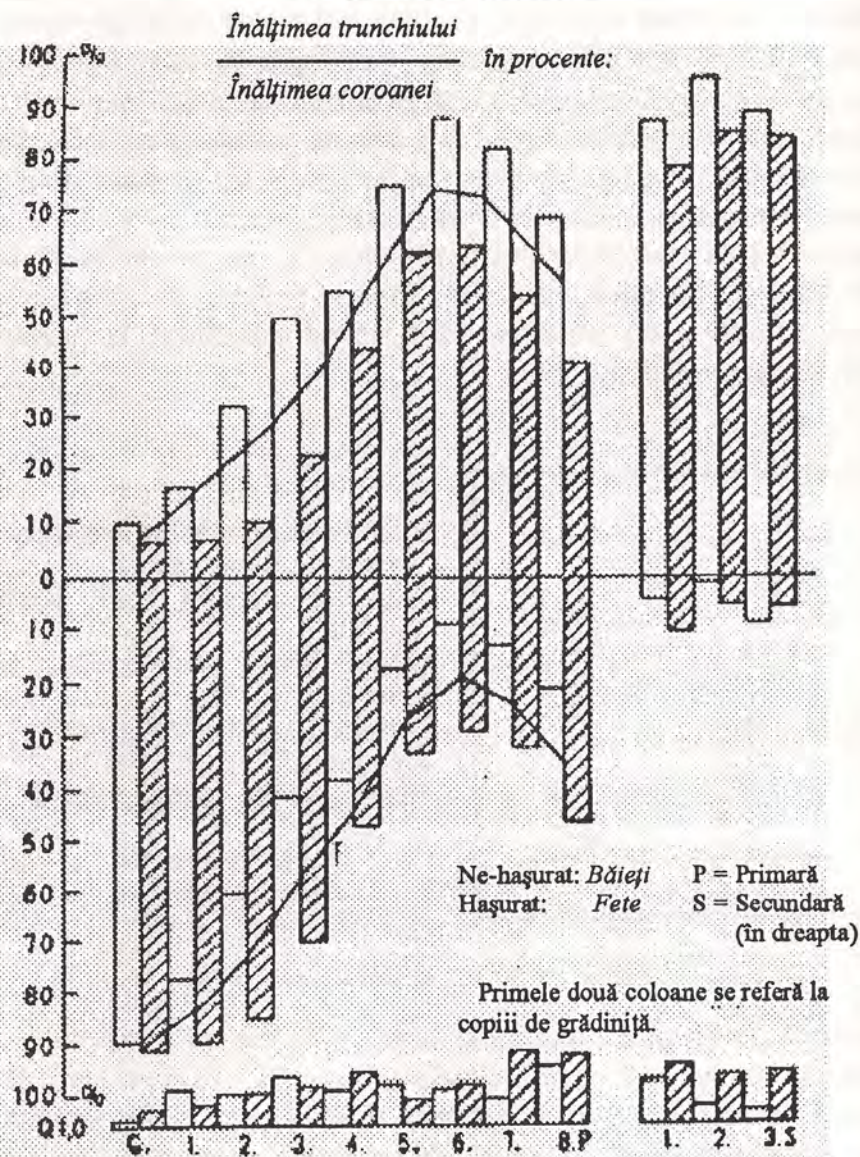
Suma coeficienților:

înălțimea trunchiului / înălțimea coroanei, în procente.

Curba valorilor centrale ale coeficienților ne oferă de la sine o imagine clară asupra raportului trunchi/coroană; dar ea nu ține cont de valorile maxime de la extremități. Nu numai că fiecare grup de vârstă prezintă o predominanță a trunchiului sau a coroanei, dar putem, de asemenea, întâlni trunchiuri sau coroane de înălțimi excesive; este interesant de știut care este importanța unora și a celorlalte. Simplul recensământ al trunchiurilor lungi sau scurte nu ne spune nimic, dată fiind frecvența adesea foarte crescută a coeficienților aproape unitari. Doar sumele coeficienților contează în acest caz. Sub linia orizontală din graficul VII, am trasat ponderea trunchiurilor prea lungi, deasupra – cea a celor coroanelor prea lungi. Coeficienții egali cu unu au fost redați parțial dedesubt; variația mică a cotei lor parte de-a lungul diferitelor vârste este frapantă. Coloanele hașurate vizează fetele; cele ne-hașurate, băieții.

Se remarcă, cu ușurință creșterea regulată a coloanelor până la clasa a VI-a primară, atât la băieți, cât și la fete. Pe durata tuturor claselor primare, fetele rămân dedesubtul băieților; acest lucru

VII. Suma coeficienților:

înseamnă, pe de o parte, că ele desenează trunchiuri mai lungi decât băieții, și că au o tendință mai redusă de-a accentua înălțimea coroanei, pe de altă parte. Ele păstrează mai multă moderație în elanul către înălțimi. Abia la vârsta claselor secundare are loc o anumită stabilizare, probabil sub efectul exigențelor școlare mai puternice, atât pentru băieți, cât și pentru fete. Cerințele severe au adesea puterea de a le compensa deficitul de maturitate. Accentuarea înălțimii coroanei este mai clară la elevii din clasele secundare decât la oricare nivel al celor primare; cea mai mare asemănare se întâlnește la clasa a VI-a, clasă căreia îi urmează cele secundare. Elevii din clasele a VII-a și a VIII-a primare marchează un recul ușor, dar clar, față de clasa a VI-a; fetele coboară la nivelul corespunzător clasei a IV-a. Acești elevi sunt mai puțin dotați, mai ales în domeniul abstract și verbal, decât cei din clasele secundare. Ei se mișcă mai ușor în domeniul practic; și aici există totdeauna și elevi dificili sau inhibați, sau cu o constituție fragilă, alături de tipul robust al viitorului muncitor cu forță musculară și manualitate perfect utilizabilă.

Linia continuă a graficului reprezintă valoarea mediei băieților și a fetelor.

Mișcarea ascendentă și descendentă a graficului ne incită să ne imaginăm acest fapt sub aspect grafologic, respectiv ca accentuare a dimensiunii superioare (coroana) sau a celei inferioare (trunchi). Facem acest lucru conștienți fiind de problemele aplicării grafologiei la rezultatele grupelor.

Accentuarea dimensiunii superioare.

Accentuarea dimensiunii superioare trebuie apreciată cu oarecare reținere Când înălțimea trunchiului este inferioară mediei înălțimii coroanei, fenomenul se apropie mai degrabă de formele primare rare și, la o vârstă școlară ulterioară, indică deja o oarecare întârziere. Accentuarea dimensiunii superioare vorbește grafologic în favoarea

vivacității intelectuale și spirituale, despre interesul pentru cosmic, pentru supra-sensibil și pentru idei.

Câteva semnificații particulare:

Abandon în supra-sensibil.
Predominanța intelectului.
Idealism.
Îi place să se refugieze în lumea dorințelor.
Nevoia de a se pune în valoare.
Conștiință de sine.
Mândrie, trufie.
Capabil de entuziasm.
Zel, fanatism.
Pasionat (când ramurile sunt sub formă de flăcări).
Ambiție.
Nebunia grandorii.
Lipsa sensului realității.
Eventualitatea slăbirii elementului vital, instinctiv sexual.
Inspirat din domeniul inconștientului.
Caracter superficial.
Versatilitate.

În anumite cazuri de lungime exagerată a trunchiului, indicele are tot un caracter regresiv.

Accentuarea dimensiunii inferioare.

Accentuarea dimensiunii inferioare exprimă orientarea activității către lumea fizică și materială, eficacitatea elementelor instinctive și inconștiente. Tendințele practice ocupă primul plan. Nu ne vom

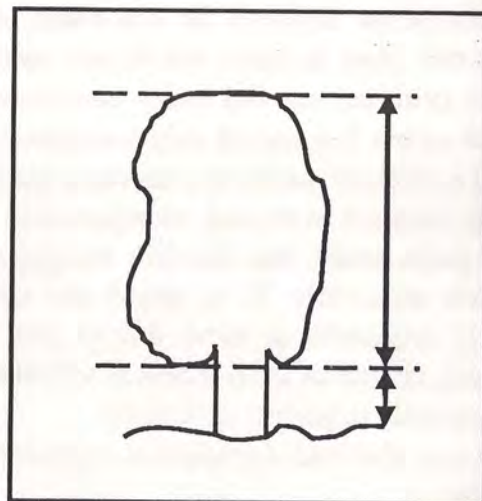
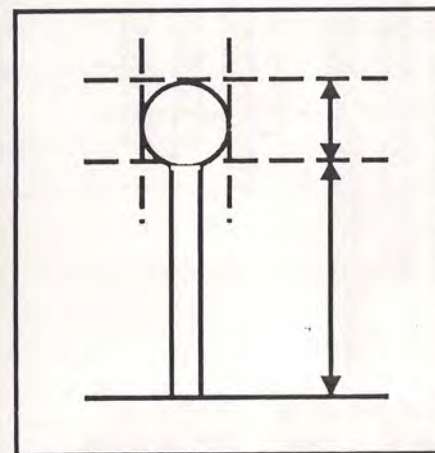

Fig. 15.
Accentuarea dimensiunii superioare.

hazarda, totuși, să dăm aici interpretări grafologice uzuale: în ciuda unui trunchi foarte lung – și, în consecință, a unei accentuări a dimensiunii inferioare – un copil de șapte ani nu are deloc un anumit simț al realității, așa cum o admite grafologia în cazul scrisului. Tehnic vorbind, raporturile sunt de altfel diferite: în scris, o prelungire inferioară corespunde unei mișcări în jos și este percepută ca atare; dar trunchiul arborelui nu este perceput „în jos” decât într-un mod relativ; mișcarea sa merge în direcția de creștere, adică în sus.

Semnificațiile grafologice ale cozilor literelor se pot transpune la fel de bine și în cazul arborelui. Pentru prelungirile inferioare, respectiv, atunci când trunchiul este supradimensionat, ne putem limita la următoarele indicații:

Eficacitatea elementului instinctiv.
Vivacitatea inconștientului.
Activitate orientată către lumea sensibilă.
Receptivitate sentimentală și afectivă.
Conștiință psihologică deficitară.
Amorțire, inhibiția dezvoltării.
Imatur, regresiv, retardat, infantil.

Fig. 16. *Accentuarea dimensiunii inferioare.*

O simplă comparație a diferitelor vârste, și în special o comparație între clasele secundare și cei din clasele a VII-a și a VIII-a primare, dă rezultatele următoare: capacitatea mai mare de producție mintală depinde de puterea de entuziasm, de tendințele idealiste și chiar de un fel de vagabondaj spiritual și de un imbold de irealism; toate

acestea cu riscul de-a pierde pământul de sub picioare. Aici sunt amestecate totodată și elemente pubertare. În această stare de dezechilibru, care se manifestă prin accentuarea unilaterală a dimensiunii superioare, intră în joc în general o agitație marcată care, dacă se adaugă altor indici, poate semnifica vivacitatea.

Agitația, mai ales sub forma sa motrice (mergând până la o risipă de mișcări), este caracteristică copilului mic. Acesta accentuează unilateral dimensiunea inferioară. Activitatea sa este mai imediată, mai naturală, mai vitală și, mai ales, mai emoțională decât a școlarului mai mare. Copilul mic este totodată mai natural, prizonier al inconștientului său. Apropierea între băieți și fete arată că acestea din urmă sunt mai emotive, mai puțin conștiente, mai puțin aventuroase mintal, mai puțin depărtate de origine decât băieții. Nu facem altceva decât să confirmăm ceea ce deja știm. Singurul fapt interesant: raporturile referitoare la mărime, deși puțin accesibile unei traduceri în termeni de conștiință, oferă diferențe în cadrul ambelor sexe; de altfel, ele sunt susceptibile de-a furniza și alte indicații psihologice.

Raporturile trunchi coroană la *debili* sunt ilustrate prin graficul VIII. Cu o linie mai subțire am trasat curba comparației cu copiii din școala primară normală. Până la treisprezece ani, debilul prezintă o dezvoltare care nu diferă de cea a normalului, abstracție făcând de diferența de la partea superioară, deja interpretată. După treisprezece ani, aceștia rămân fixați la nivelul deja atins; nu ajung la gradul de conștiință al celor din clasele primare mai mari, și rămân firesc foarte departe de cei din clasele secundare. Debilul rămâne aproape în echilibru între extreme, la o înălțime constantă. Îi lipsește neliniștea, și o dată cu ea, și vivacitatea și fecunditatea spiritului. Căderea coloanei de la șaptesprezece ani seamănă în mod izbitor cu cea a fetelor din clasa a VIII-a primară. Să fie delăsare școlară? Descurajare în fața porților ce se deschid?

Muncitorii specialiști post-școlar rămân aproape de nivelul clasei a VIII-a primare, din rândurile căreia provin. Iar aici, fetele se situează dedesubtul băieților.

Coloana B a *lucrătorilor comerciali* corespunde destul de exact nivelului școlii secundare în care erau odinioară. Se pare că nivelul atins se păstrează în următoarea perioadă de viață.

Coloana C a *copiilor de culoare* corespunde destul de bine celei a băieților din clasa a II-a primară. După noi, acești tineri de culoare de cincisprezece ani și jumătate sunt încă copii; indiferent cât de discutabilă ar fi această comparație, este adevărat că imaginea nu este prea rea.

Faptul că un indice izolat ne face astfel să cunoaștem aspecte psihologice de grup interesante incită la studierea și a altor grupe în aceeași manieră.

Lărgimea coroanei.

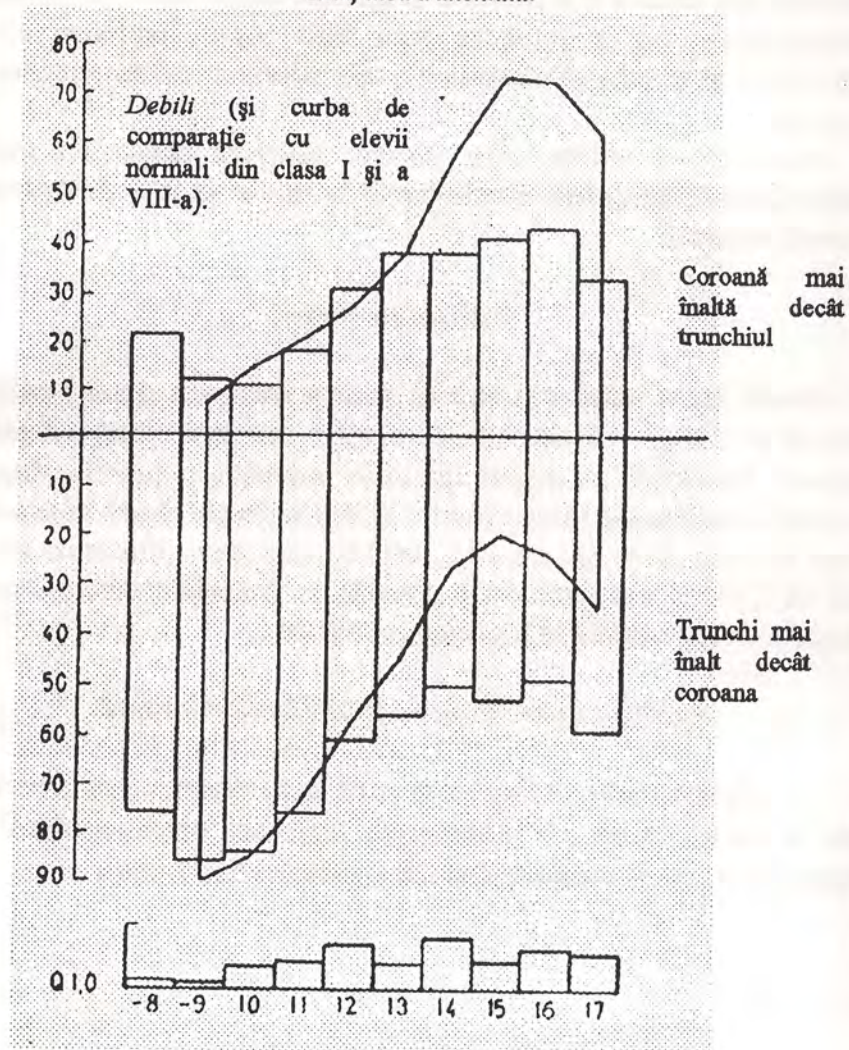
Primul lucru interesant este să vedem dacă cele două jumătăți — dreaptă și stângă — ale coroanei sunt egale, sau dacă există o deplasare laterală. Tabelul D reprezintă mărimile ordonate în quartile. Raportul valorilor centrale ale semi-coroanei stângi și drepte rămân constante la toate vârstele și se situează la 10/11,3, respectiv, jumătatea dreaptă este de 1,13 ori mai mare decât cea stângă. Această constanță arată că indicele nu se pretează la o gradare pe vârste.

Raportul între lărgimea și înălțimea coroanei.

Tabelul E arată fără echivoc că acest raport, cu mici oscilații, este în medie de 10 : 7; altfel spus, înălțimea coroanei este 0,7 în raport cu lărgimea. Acest raport rămâne destul de constant.

VIII. Suma coeficienților:

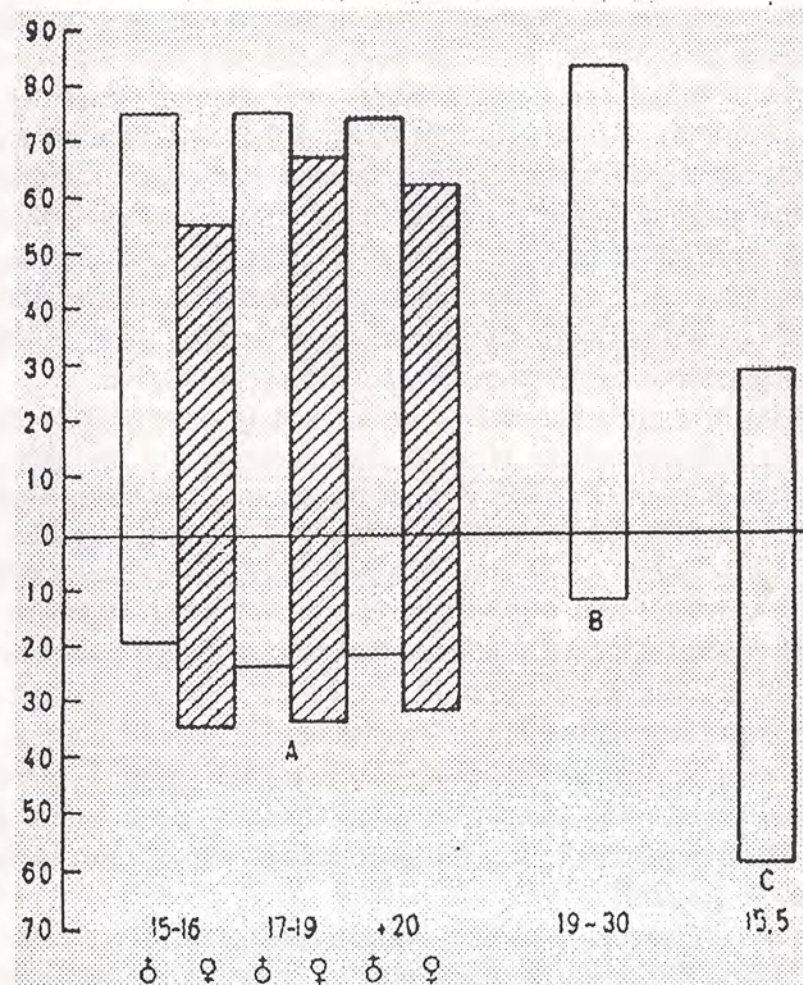
$$\frac{\text{Înălțimea coroanei}}{\text{Înălțimea trunchiului}} \quad \text{în procente}$$

IX. Suma coeficienților $\frac{\text{Înălțimea coroanei}}{\text{Înălțimea trunchiului}}$ în procente.

A = Muncitori specialiști; B = Lucrători comerciali;

C = Copii de culoare, elevi la o școală misionară din (Rhodesia de Sud)

Tabelul D.

Semi-coroana stânga și dreapta (lărgimea coroanei);
Coloana 3 = valoarea centrală. B = băieți. F = fete.

	1		2		3		4		5		
	st	dr	st	dr	st	dr	st	dr	st	dr	
G	0	0	33	33	48	51	70	75	199	128	B
	10	10	39	40	50	56	66	84	105	160	F
1. P	15	16	42	46	59	65	75	83	134	135	B
	6	14	36	45	50	64	66	76	90	157	F
2. P	17	21	50	57	63	75	74	88	130	155	B
	24	30	48	57	62	73	79	96	128	128	F
3. P	33	37	64	72	78	92	88	108	116	145	B
	33	39	62	70	76	84	86	102	110	128	F
4. P	26	35	67	77	84	92	91	108	115	137	B
	17	30	62	67	75	84	87	98	114	126	F
5. P	31	39	64	70	80	89	90	100	136	127	B
	25	34	60	69	75	88	83	101	117	136	F
6. P	21	26	60	69	75	83	87	100	114	122	B
	32	27	59	69	75	85	82	97	104	128	F
7. P	10	26	48	66	78	85	94	100	116	135	B
	32	44	65	75	76	88	87	99	113	131	F
8. P	16	18	57	65	71	81	87	100	109	130	B
	0	24	60	64	66	74	84	96	112	122	F
1. S	30	24	58	60	72	77	86	93	113	128	B
	40	25	70	75	81	93	88	103	103	126	F
2. S	16	38	67	75	77	89	89	104	126	124	B
	37	12	64	71	73	82	89	100	116	128	F
3. S	27	20	66	66	76	82	86	100	105	126	B
	35	47	70	75	78	90	88	106	108	127	F

Tabelul E. Raportul lărgimii coroanei cu înălțimea sa.

	Lărgime		Înălțime		Raport	
	Băieți	Fete	Băieți	Fete	Băieți	Fete
G	101	103	60	71	10 : 6	10 : 7
1. P	128	110	91	88	10 : 7,1	10 : 8
2. P	143	137	103	95	10 : 7,2	10 : 7
3. P	174	161	125	98	10 : 7,2	10 : 6
4. P	181	160	114	112	10 : 6,3	10 : 7
5. P	169	161	122	113	10 : 7,2	10 : 7
6. P	158	160	117	105	10 : 7,4	10 : 6,6
7. P	169	167	115	117	10 : 6,8	10 : 6,9
8. P	155	143	111	93	10 : 7,4	10 : 6,4
1. S	151	170	118	120	10 : 7,8	10 : 7
2. S	165	159	137	115	10 : 8,3	10 : 7,2
3. S	162	166	120	120	10 : 7,4	10 : 7,2
Medie 10 : 7						

Arborele normal.

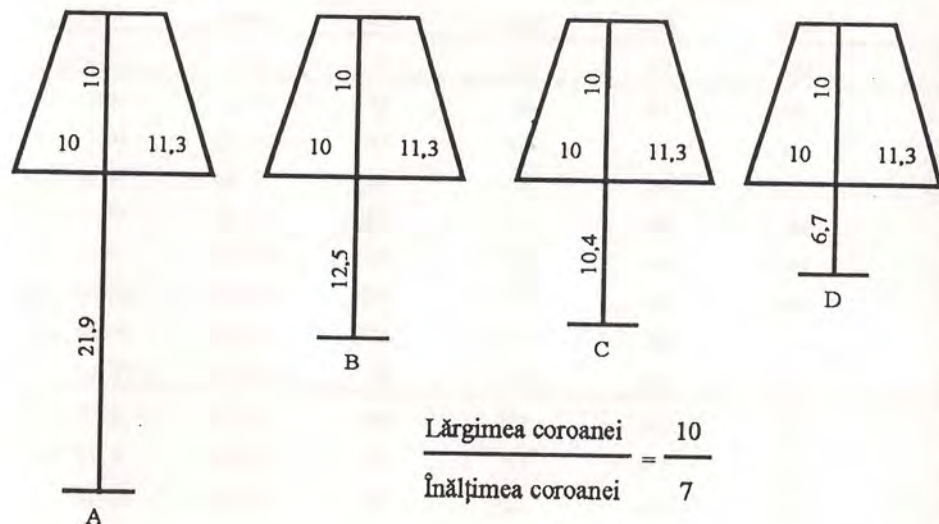
Bazele statistice pentru construcția arborelui normal se află aici reunite. Ele ne dau imaginea următoare:

	Înălțimea trunchiului	Înălțimea coroanei	Vârsta
Grădiniță	21,5	10	6-7 ani
Debili	12,5	10	8-17 ani
Școala primară	10,4	10	8-15 ani
Școala secundară	6,7	10	14-16 ani

Semi-coroana dreaptă: 1,13 ori semi-coroana stângă.

Înălțimea coroanei: 0,7 ori lărgimea coroanei.

X. *Arborele normal*. A = Grădinița, B = Debili, C = Clase primare, D = Clase secundare.

Desenul cu mâna stângă și desenul cu mâna dreaptă.

Toate aceste proporții nu se vor schimba, oare, la cei ce desenează cu mâna stângă? Nu este tocmai ușor de răspuns la această întrebare. Trebuie mai întâi să distingem între stângaci care desenează cu mâna dreaptă și cei ce desenează cu stânga; aceștia din urmă se întâlnesc destul de frecvent. Printre stângaci există cei veritabili și cei falși, și cei ce au devenit stângaci forțat: accidental sau datorită paraliziei. Nu s-a putut constata nici o diferență pentru doisprezece arbori desenați cu mâna stângă, față de cei desenați de dreptaci. Utilizarea mâinii stângi în desen are mai multe șanse de succes decât în cazul scrisului. Imaginea directoare fundamentală a arborelui nu este determinată unilateral – sau nu este astfel decât într-o mică măsură – de către

mână, ci de către întreaga persoană. Dacă stângăcia ar fi în legătură cu o personalitate a stângaciului, iar dreptacii ar avea o personalitate de dreptaci, totul ar fi foarte simplu. Însă, mulți dreptaci se raportează într-o bună parte la ariile mintale stângi, și invers. Forța psihismului de a se exprima este mai mare decât o preferință nervoasă. Nu contează! Atunci când vom putea examina vreo o sută de arbori desenați cu stânga, poate că vom constata o ușoară diferență.

Dat fiind numărul relativ mic al acestor cazuri, nu se poate dovedi că desenele stângacilor sunt imagini în oglindă. (A se consulta asupra acestui subiect ceea ce se afirmă despre poziția înclinată spre stânga și spre dreapta.)

Dependența de câmpul grafic.

S-a obiectat adesea că dreptunghiul pe verticală al formatului A4 (1), așa cum este recomandat, ar sugera un arbore exagerat în lungime sau în înălțime. Un format pătrat, se spune, ar fi mai bun. Dar este ușor de văzut pe planșa X că un arbore este mai degrabă lung decât lat, și în consecință se plasează mai bine într-un dreptunghi decât într-un pătrat. Forma pătrată exercită presiuni asupra arborelui și îl lărgeste: ceea ce, de altfel, nu se produce, pentru că desenatorul este determinat, în ceea ce are de exprimat, nu numai de câmpul în care desenează, ci și de spațiul său mental.

Mulți desenatori plasează foaia invers, pe lățimea sa. Pare destul de hazardat să vedem aici altceva decât un reflex spontan de-a acționa pe propriul plac. Nu putem trece cu vederea, fără îndoială, condițiile exterioare; dar problemele de exprimare sunt mai profunde.

(1) Format internațional A4 = 210 x 297 mm.

100

100

100

100

100

100

100

100

100

100

100

100

100

II. CERCETĂRI EXPERIMENTALE ASUPRA EXPRESIEI GRAFICE

Desenul cu linii non-figurative.

Desenul arborelui este un mijloc apt să exprime stări psihice. Grafologia a arătat de destule ori cum se dezvăluie personalitatea în scris și cum poate fi analizată cu ajutorul acestuia. Experimentele următoare vor arăta cum se desfășoară același proces în cazul desenului arborelui. În această privință ne raportăm la studiul lui Reinhard Krauss, *Über graphischen Ausdruck*, în care tratează cum iau naștere și cum se interpretează liniile „non-figurative”.

„Este non-figurativă o linie care, nici cu ajutorul unei litere, nici prin vreo înfloritură, nu reprezintă nimic normativ, nimic desenat în mod obiectiv, dar care este o trăsătură complet liberă și, deci, al cărui trasaj nu este determinat de nici un fel de lege sau de model (1).”

Ne gândim, de exemplu, să creăm subiecților din experiment o stare de bună dispoziție. Apoi, aceștia trebuie să traseze linii, fără să se gândească cu ce ar trebui să semene o linie care exprimă bucuria. Astfel se nasc figuri care sunt expresia adecvată a unei stări mintale date. Aceste figuri au fost recunoscute prin analiza critică și prin calculul corelațional ca expresii ale stărilor psihice determinate.

Dacă încercăm să exprimăm prin această metodă starea de distragere, obținem pe foaia de hârtie puncte sau mici trăsături disparate și fără legătură cu vreun punct central. Dimpotrivă, concentrarea este reprezentată printr-un punct izolat, sau poate printr-o

spirală strâns înfășurată; aici totul se concentrează și se condensează, în timp ce distragerea este total relaxată, detașată și dezordonată.

Asemenea figuri pot fi proiectate direct în interiorul coroanei arborelui; ramurile nu mai sunt atașate de coroana arborelui; rămurelele nu mai sunt atașate de ramură, ci par să zboare, plutind în aer, separate. Există o soluție de continuitate în punctul natural de legătură dintre ramură și ramurile mai mici. Sau, într-o coroană în formă de balon, apare o mazăgăleală de linii și de puncte amestecate, care, adesea, pare a fi o reproducere exactă a figurilor mai sus menționate. De fapt, desenul arborelui înregistrează foarte fidel distragerea. Ceea ce în grafologie frapază observatorii competenți ai scrisului, în desenul arborelui este mărit și manifest în stare pură, ca să spunem așa.

Reproducem mai jos trei linii non-figurative trasate de trei subiecți diferiți, induși într-o stare de furie în cursul unuia din experimentele noastre (fig. 17, a, b, c).

Fiecare subiect exprimă furia diferit. În aceste momente grafismul lor prezintă, pe scurt, următoarele caracteristici:

- (a) Trăsături apăsate puternic sau diferențe mari ale presiunii, îngroșări;
- (b) Neregularitate în lungime și lărgime, lărgiri și ascensiuni ale liniilor, formațiuni unghiulare;
- (c) Schimbări de direcție, întreruperi ale liniilor, corecturi și dezorganizare, alternanța formelor rotunjite și a celor unghiulare.

Toate aceste desene au fost făcute cu cea mai mare ură, deci într-un ritm rapid.

Figura 17 d reprezintă un arbore desenat de un subiect plasat într-o stare de furie. Nu este prea dificil să găsim o similitudine între expresia arborelui și cea din figura 17c, deși cele două figuri nu au fost desenate în același moment, iar arborele este opera unui francez, liniile non-figurative aparținând unui elvețian de limbă germană. În acest desen al arborelui, suntem frapați de linia solului ascendentă,

(1) Reinhard Krauss, *Über graphischen Ausdruck*, ed. J.-A. Berth, Leipzig, 1930.

asemănătoare cu cea întâlnită la desenul (b), prin separația între

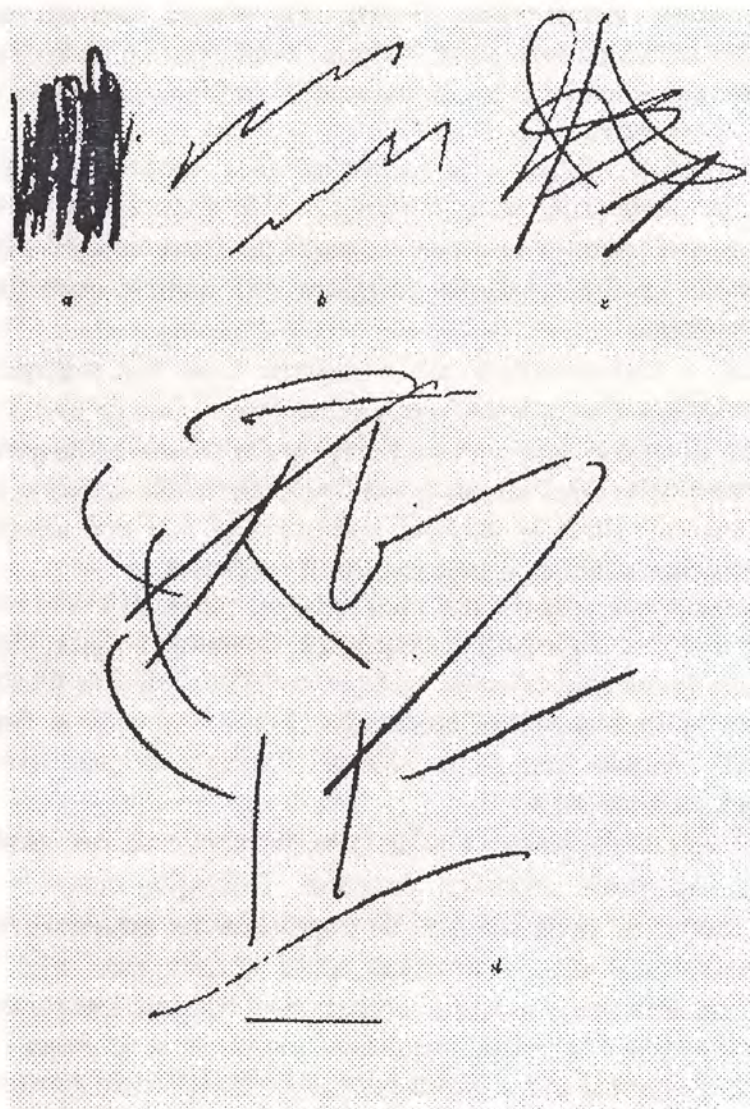

Fig. 17. — Desen de linii non-figurative (a, b, c)
Desenul unui arbore de către un subiect în stare de furie (d)

trunchi și linia solului, prin trunchiul deschis la ambele capete și prin coroana desenată în maniera ramurilor uniliniare.

Experiențe în stare de hipnoză (1).

A. — Furie.

Arborii următori au fost desenați sub hipnoză de către subiectul R cu sugestia următoare: „Te afli într-o stare de furie teribilă.” În stare normală, subiectul desenează arborele cu ramuri viguroase cu linie dublă fără întrerupere. În desenul subiectului R, linia solului este una de o consistență puternică. Furia semnifică o stare de tensiune afectivă foarte mare, care, pe de o parte, provoacă dese descărcări și, pe de altă parte, blochează afectele.

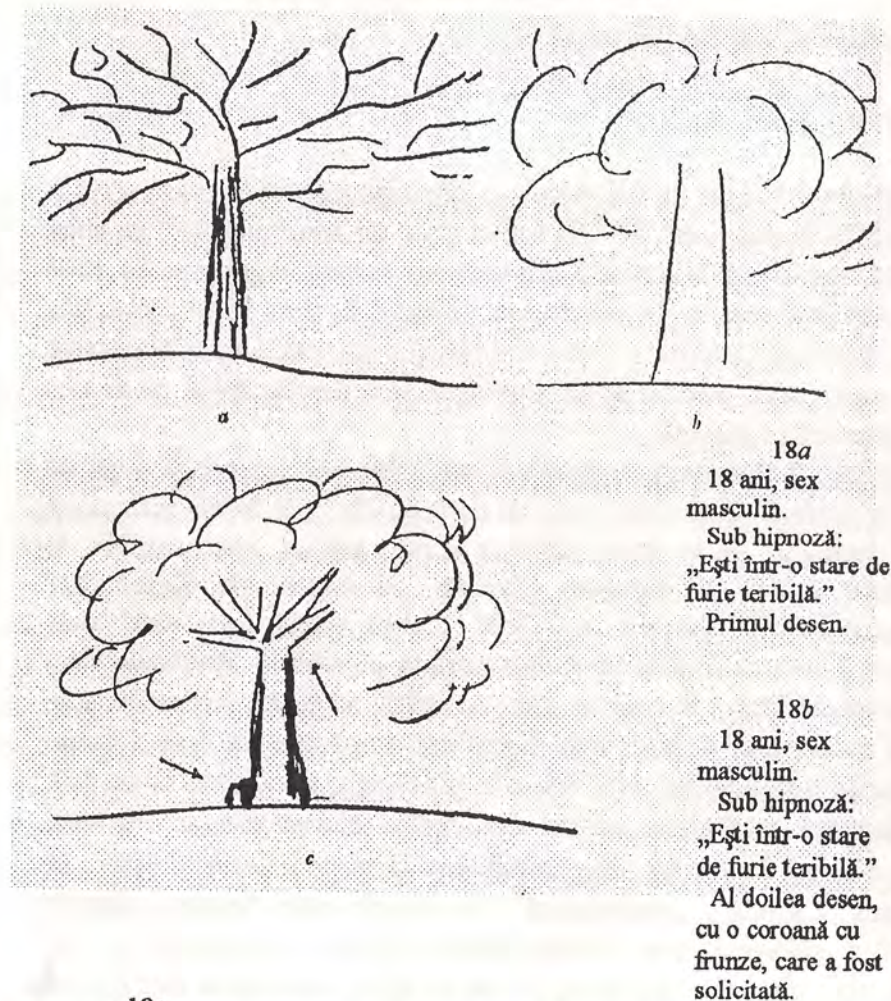
Figura 18 ilustrează expresia furiei: subiectul desenează după un model al ramurii uniliniare, ceea ce corespunde unei forme primare și indică, probabil, că în starea de furie acționează un nivel primitiv, la care face aluzie și expresia curentă: „E apucat de furie.” (2) Desenatorul este dominat de furie. Există totuși furii sănătoase. Regresia într-o stare primitivă este perfect plauzibilă. Ramurile mici sunt desenate fără a fi atașate; totul se strică, se desface și se dislocă; nu mai există nici unitate, nici disciplină; stăpânirea de sine dispare. Trăsăturile sunt apăsate; arborele este plasat sus, atinge marginea foi, deci face să explodeze cadrul distanțelor convenționale. Furiosul pierde măsura; în același timp, coroana se lărgeste în ambele părți, „se disociază”, „crapă”, „explodează”. Pe trunchi este desenată scoarță rugoasă și solzoasă; sensibilitatea crește, furiosul se rănește de cele din jur; este iritat și reacționează ca atare; linia trunchiului este trasată

(1) A se vedea și p. 55.

(2) „Il est saisi de fureur.” în lb. franceză, în original (N.T.)

la fel de întrerupt, rapid, găfăind, impulsiv și exploziv. Trunchiul este

Fig. 18. — Desene sub hipnoză: expresia furiei

Sugestie: „Ai o furie violentă.” „Desenează un arbore.” Subiectul desenează furios, energic. După o întărire a sugestiei, este adăugată umbra și, jos la stânga, un ciot.

deschis la partea de sus și una din părțile de la bază se situează deasupra solului. Tubul deschis devine țeava unui tun pe unde se poate descărca ceea ce este primitiv, și asta fără piedici, într-un mod exploziv. Rapiditatea cu care placă lovitura, bineînțeles că nu lasă loc pentru o coroană cu model calm, ramura uniliniară reprezintă tipul de exprimare cel mai rapid.

În timpul execuției figurii 18b, i-a fost cerută o coroană cu frunze. Contururile se disociază, sunt întrerupte. Trăsătura este viguros marcată și în același timp realizată cu ușurință. Cum lipsește locul pentru coroană, aceasta depășește marginea foi. Forțele centrifuge provoacă o explozie.

Figura 18c a fost executată sub o sugestie ceva mai puternică. Tabloul se modifică. Coroana de frunze cu contururi pline de sevă este mai disociată. În mijloc, apare un spațiu gol și din trunchi se desprind acum din toate părțile cinci ramuri-țeavă dintre care unele se îndreaptă puțin către înainte, altele se lărgesc, subliniind și mai tare absența inhibiției. Furia apare aici ca o tensiune care se descarcă.

Apoi, sugestia este întărită mai mult. Atunci, subiectul marchează trunchiul cu o umbră viguroasă și desenează, în stânga un ciot. Ceea ce, dintr-odată tindea spre exterior, acum se concentrează și se încarcă de intensitate și se încordează spasmodic. Furia a devenit o furie neputincioasă, afectele sunt acum blocate. Furiosul nu mai strigă, pentru vocea i s-a strangulat.

Exemplul servește și pentru a arăta cum, în funcție de intensitate, aceeași stare își poate modifica expresia. Disoluției crescute și descărcării însoțite de toate semnele de împrăștiere ce caracterizează starea obișnuită de furie, le urmează, când aceasta este dusă la paroxism, o expresie total contrarie: concentrare, stagnare într-un loc, și, în final, blocajul — expresia neputinței totale de a se mișca. O schimbare de comportament similară se observă în diferitele grade de angoasă. Când am considerat desenele non-figurative ca raportându-se la furie, am văzut apărând diverse forme și diverse grade de furie. Expresia furiei este vizibil determinată de intensitatea afectului, iar

aici se amestecă în același timp o expresie personală, respectiv furia are un element comun și, în plus, în fiecare caz în parte, o nuanță individuală.

Aprecierea pur schematică a unei expresii grafice conține ceva periculos când cel ce stabilește diagnosticul nu este familiarizat cu caracterologia sau nu este dispus să relativizeze studiul fenomenelor de expresie.

Experimentul de mai sus ne furnizează unele indicații pentru a înțelege expresia și stările de afect. Acolo unde iritabilitatea afectivă este parte integrantă a temperamentului coleric, aceste cercetări ne furnizează indicații prețioase pentru diagnostic, fără să ne permită, totuși, să afirmăm că accesul de furie se exprimă neapărat în maniera pe care tocmai am descris-o. Referitor la aceasta, un singur lucru ne frapază: există un număr extrem de mare de indivizi colerici care nu au absolut nici o expresie grafică care să permită un raționament prin analogie. Contrar tuturor așteptărilor, mulți dintre cei predispuși, ocazional, spre furie, prezintă alte forme primare. Acest lucru vrea să ne spună că în ei există un fel de supapă prin care elementul primitiv poate scăpa. Cu toate acestea, această explicație este insuficientă. Se formează, mai degrabă, o tensiune între nivelul primar inconștient și cel conștient ajuns la maturitate, apoi o stare de insatisfacție care, nefiind motivată de nimic din afară, pentru subiect apare ca inexplicabilă. Tensiunea aduce cu sine descărcarea. Este suficient să luăm în considerare expresia așa cum se manifestă în momentul pubertății: ea trădează de o manieră penetrantă tocmai lupta conștientului cu inconștientul. În consecință, creșterea iritabilității la această vârstă se explică foarte bine și poate fi observată în desenul arborelui.

În cadrul modificărilor înnoite în permanență, vom avea de studiat raportul formei primare cu cea evoluată, sau raportul dintre inconștient (care nu are relații cu conștiința) și conștient, sau raportul între retard și maturitate la aceeași persoană. Această polaritate dintre stări inegale

de maturitate este unul dintre principiile explicative cele mai importante pentru numeroase cazuri concrete dificil de rezolvat.

B. — *Minciună.*

În expresia următoare, realizată sub hipnoză, a fost dată următoarea sugestie: „Înșelător, lăudăros și mincinos.” Subiectul desenează superficial, surâzând, neglijent. Sub o sugestie întărită, subiectul construiește coroana și mai înaltă (fig 19).

Vedem apărând un trunchi cu linii paralele, închis la partea de sus și având astfel caracterele trunchiului sudat. Baza trunchiului este dreaptă. (În stare de veghe, subiectul desenează trunchiul într-o manieră total diferită.)

Coroana se impune cu ramurile sale uniliniare și cu întretăierile complicate de linii. Acestei viermuiei îi lipsește complet structura. Coroana este clar deplasată spre dreapta și de două ori mai înaltă decât trunchiul. Linia solului pare un accesoriu adăugat desenului de subiect.

Practic, arborele este constituit exclusiv din forme primare. Coroana nu trebuie considerată doar după raporturile de mărime.

Ea plutește, de asemenea, în aer și evocă oarecum undulațiile unui drapel (a se vedea fig. 12, Nr. 27 din tabelul formelor primare).

Înșelătorie și minciună sunt, de altfel, denumiri aplicate comportamentelor morale, care au un fundal caracterologic. Delictul

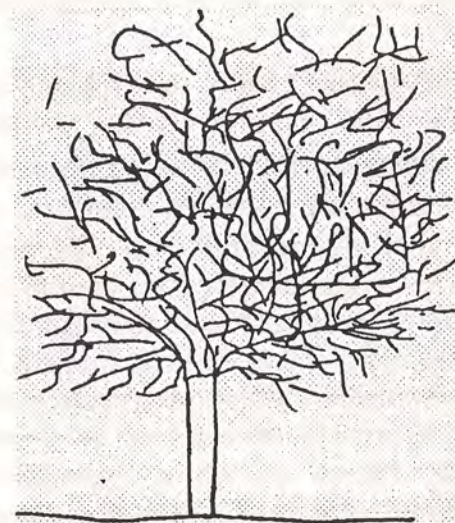

Fig. 19. — Desen sub hipnoză:
Expresia minciunii.

se poate produce din rațiuni profunde și din motive foarte diferite. Dacă dezgolim faptul de aspectul său moral, asupra căruia psihologul nu se pronunță, ceea ce rămâne este fără îndoială aspectul irealității. A minți înseamnă a spune ceva care nu este adevărat, iar a înșela înseamnă a face să pară că există ceva inexistent. Totul este aparență în loc de realitate. A minți și a înșela este arta de-a crea din nimic iluzia a ceva prezent.

Sugestia făcută nu conținea nici o indicație asupra motivului sau scopului, de exemplu: „Minți pentru că îți este frică de tatăl tău” sau ceva asemănător. Pentru că atunci angoasa ar fi putut fi elementul central, și minciuna un simptom al acesteia. Sugestia făcută aici merge simplu în sensul irealului, al aparenței, al fanfaronadei și al exagerării. Ceea ce corespunde cel mai bine acestei imagini este un Don Quichote modern.

Negarea aproape totală a realității prin utilizarea formelor primare (ramura uniliniară, dezorganizarea, plutirea, trunchiul sudat, baza dreaptă a trunchiului) nu permit depistarea mincinosului, pentru că acesta nu are realitate: totul se disipează, se evaporă, devine joc de oglinzi; este o inconștientă care plutește liber în aer, care este manipulată ca o marionetă de reziduurile de conștiință. În trunchiul paralel, chipul corectitudinii și al ireproșabilității apare ca o mască. Ruptura dintre trunchi și coroană traduce, de asemenea, ce nu este autentic în mărturie. Deplasarea coroanei către dreapta exprimă clar nevoia de a se pune în valoare, lipsa de scrupule și visele utopice pline de pretenții. Știința perfidă a expresiei ne dezvăluie și ea în accentuarea spre dreapta slăbiciunea și insecuritatea Eului. Cum așa? Ceea ce este în exces în dreapta apare ca o lipsă în stânga, și acest element lipsă este în mod precis defectul platoșei.

Disproporția între mărimea trunchiului și cea a coroanei are de asemenea o semnificație similară. Supraînălțarea exprimă cu siguranță tendința de fi apreciat și evadarea în lumea dorințelor și a viselor de mărire. În plus, ajungem tot mai des la convingerea că, în disproporția grosolană dintre înălțimea trunchiului și cea a coroanei, există un

indice al infantilismului. Desenul arborelui făcut de mincinos este ca imaginea în raze X a prefăcătoriei.

C. – *Retard parțial.*

În expunerea de până acum, a apărut permanent problema *retardului parțial* și a unei vieți parțial inconștiente. De asemenea, ne-am aventurat în mod riscant să facem sub hipnoză experiența următoare, cu sugestia lapidară: „O parte din capacitățile tale psihice încă nu s-a dezvoltat.” Putem considera această formulare ca stângace sau prostescă, dar ea are meritul de-a fi clară și poate fi utilizată ca ipoteză de lucru. Subiectul hipnotizat, respectiv inconștientul, înțelege sarcina într-un mod schematic și aproximativ sub această formă: din întreg lipsește o parte. În același timp, am eșalonat vârstele: mai întâi 5 ani, apoi 10 ani, 15 ani și în final 30 de ani. La persoana de 30 de ani am adăugat sugestia următoare: „Sunteți directorul unei case de comerț care numără douăzeci de angajați și aveți o mare responsabilitate. O parte din capacitățile dumneavoastră psihice nu s-a dezvoltat.” În acest fel am încercat să verificăm printr-o experiență personală faptul că șefi neadaptați, dar competenți în specialitatea lor, manifestă adesea semne de retard parțial. Cu scopul de control, am făcut individului de 30 de ani aceeași sugestie cu completarea următoare: „Sunteți complet normal și sănătos” (fig. 20c).

În figura 20a lipsește jumătatea stângă (5 ani); în figura 20b suprimarea părții stângi nu este totală, totuși cea mai mare parte lipsește. În timp ce, după 8 ani, subiectul nu mai desenează ramuri uniliniare, acest indice este încă prezent la subiectul de care vorbim și care are 10 ani. Este în mod vădit o indicație că un deficit favorizează o anumită regresie; chiar linia solului, trasată în rest cu fermitate, este discontinuă, deci executată în mod incomplet. Pe trunchiul cu linie dublă, doar partea dreaptă este puternic accentuată; partea stângă rămâne slab apăsată. Presiunea mai slabă se întâlnește deja la 5 ani și persistă la arborele desenat la 15 ani; desenul 20c, executat la 15 ani

prezintă doar o jumătate de coroană, dar de această dată partea dreaptă lipsește. Acest lucru n-a fost sugerat niciodată, ci a apărut spontan. În punctul în care trebuia să se nască o formațiune de ramură către dreapta se formează un semn care indică vădit că aspirația la dezvoltare este inhibată. Partea stângă apare mai degrabă sfrijită și stânjenitoare, întrucât o inhibiție parțială se face simțită în întregul ansamblu. Deplasarea spre dreapta trebuie legată de faza pubertară care dă naștere, la cincisprezece ani, voinței de auto-educare și provoacă în plus formarea progresivă a unui plan de viață (Spranger), tendința spre independență în gândire și aspirația la comunitate. Este vorba aici de o cotitură importantă. Ceva se transformă și se schimbă; în desen, s-a modificat poziția. Totuși, deformarea datorată sărăciei elementelor este la fel de manifestă. Mai întâi coroana, care este slab dezvoltată, și apoi, lungimea exagerată a trunchiului, care indică un retard parțial. În rest, trunchiul este ușor încovoiat. Putem vedea în aceasta un alt semn al încercării unui deficit.

Trecerea la 30 de ani (fig. 20d), cu sugestia că subiectul poartă o responsabilitate deosebit de mare, care îi angajează capacitatea, provoacă formarea unui arbore cu o formă absolut grotescă. În figura 20c, trunchiul conic corespunde aproape formei normale. Ramurile laterale au o direcție orizontală și foaia nu permite desenarea lor în întregime. Pe aceste brațe se întind la verticală ramuri în vinclu. Faptul că ramurile nu există decât pe o singură parte este în mod cert traducerea schematică a sugestiei: „O parte a capacităților psihice nu este dezvoltată.” Experiența acestei suprimări a unei părți a posibilităților conduce mult mai puternic decât înainte la deformarea structurii pentru că subiectul este blocat mintal de greutatea sugestiei: el trebuie să poarte o greutate. Ramura cu linie dublă și trunchiul conic sunt o expresie a maturității. Retardul provoacă apariția formelor primare care dau un efect absolut alarmant. Poziția orizontală a ramurilor (a se vedea tabelul formelor primare, p. 67) este prima formă „primară” detectată la copilul mic de 3 ani (desenată de același

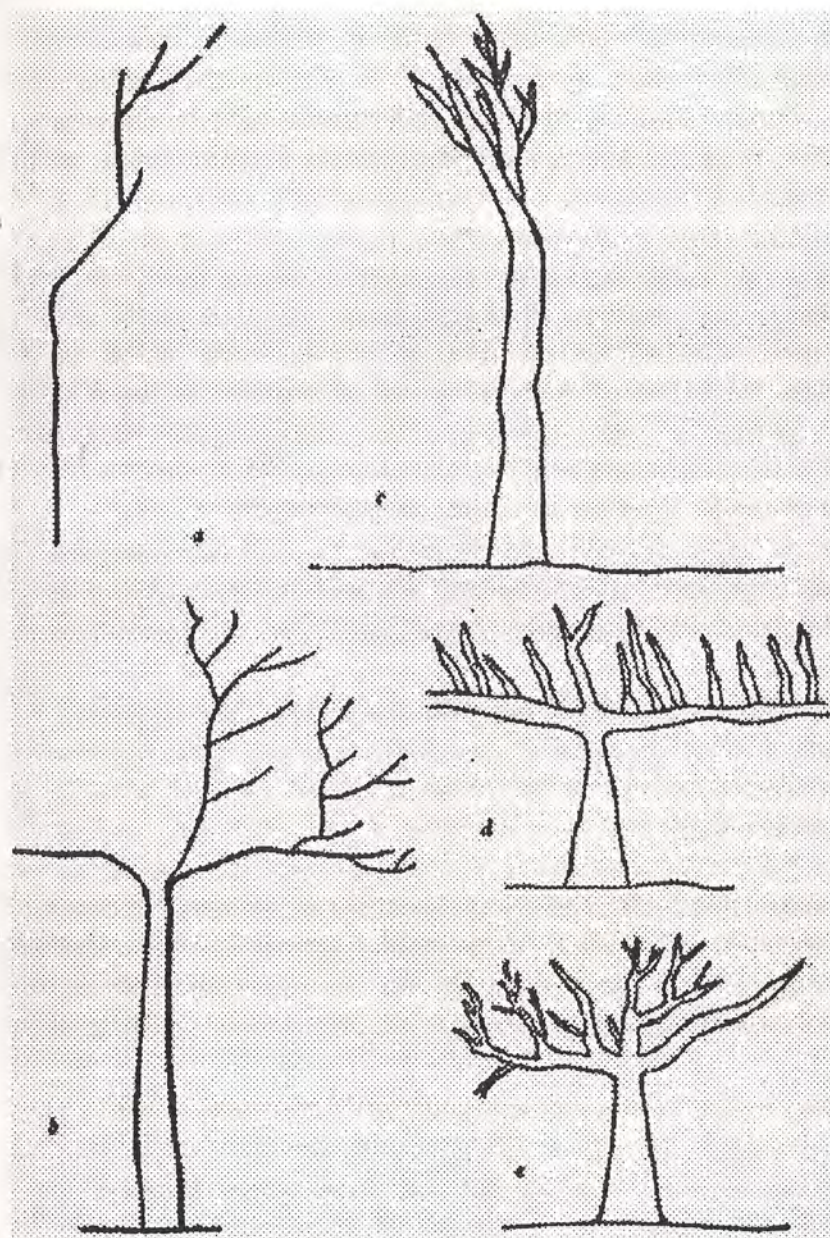

Fig. 20. — Desene sub hipnoză: expresia retardului parțial.

subiect), iar ramura în vinclu care, în figura desenată, este tot o expresie schematică, apare spre vârsta de 5 ani. În plus, arborele seamănă cu o cruce, ceea ce, de altfel, este în mod sigur cu adevărat simbolic și se aplică întregului arbore, dar aici are un sens aparte: cel ce duce povara suferinței sale, al incompletitudinii sale, este ca și crucificat. Alături, figura 20e reprezintă arborele persoanei de 30 de ani sănătoasă și normală, care, de aceea, trebuie să aibă și responsabilitate. Coroana se dezvoltă într-o manieră mult mai viguroasă, trunchiul este puternic accentuat și acest lucru este și mai marcat la bază, pentru că cel ce poartă responsabilitățile „trebuie să se țină bine pe picioare”. Formele puțin tulburate ale ramurilor ce apar sub hipnoză trădează epuizarea în urma experimentului a cărui durată a fost destul de lungă. Vom reveni asupra acestui fenomen.

În stare de hipnoză, cuvintele de ordine cu caracter sentențios (Kretschmer), prin care se formulează sugestia, acționează asupra mecanismului asociativ într-o manieră care pare cu adevărat greoaie și exagerată.

Astfel, am dat subiectului R sugestia următoare: „Nu poți mânca legume. Medicii te-au consultat și au stabilit că aparatul tău digestiv este perfect sănătos, dar tu nu poți mânca deloc legume.” Intenția noastră era de-a obține printr-un intermediul unui simptom expresia grafică a unei personalități nevrotice. Rezultatul este atât de caricatural încât nu se poate admite că un nevrotic poate desena în acest fel; chiar și numai fiindcă îi este dificil să-și traducă starea conform unei asemenea formule atât de simple și nu tocmai convingătoare, excluzând din desenul său orice normă rațională a reprezentării unui arbore.

Sub hipnoză (fig. 21), „a nu mânca legume” se traduce și prin: „o parte din tot lipsește”. Jumătatea stângă a coroanei lipsește. În locul său apare o excrescență, o umflătură așa cum găsim, în general, desenate în formele ușoare de spasm și constipație cronică. Partea dreaptă este cu totul chircită. În plus, apare o ramură orizontală; trei ramuri se înclină spre exterior și în jos. Aici se reflectă descurajarea,

neliniștea și nesiguranța sunt și ele exprimate prin faptul că partea dreaptă este prea accentuată, ceea ce nu poate compensa deficitul din stânga și sporește și mai mult dezechilibrul. Cursul normal al forțelor psihice este perturbat.

Este evident că, în ciuda oricărei rețineri referitoare la o asemenea experiență, pare stabilit în mod cert că în desenul sub hipnoză, un deficit se manifestă mai ales sub formă schematică. Mai importantă este constatarea

că orice deficiență perturbă ansamblul structurii și determină apariția unui indice de regresie și de retard. Acestea sunt simptomele și semnalul unui element perturbator al echilibrului. Poate că, cu timpul, va fi posibil să determinăm cum anume se manifestă factorii de disoluție; totuși, pentru moment, această sarcină pare foarte aleatorie, pentru că toate straturile posibile se amestecă în cadrul expresiei. De altfel, problema nici nu este atât de importantă. Indicația unui deficit este mai mult decât suficientă. Pentru o analiză mai avansată, dispunem de alte metode de determinare a caracterului, în afara posibilităților pe care le prezintă exprimarea prin desen.

D. — Enurezis.

Dând sugestia: „Ai 21 de ani și ești puternic enuretic.”, avem în vedere o problemă întrucâtva diferită. Subiectul desenează apăsând foarte slab. Odată desenul terminat, experimentatorul întreabă: „Ai

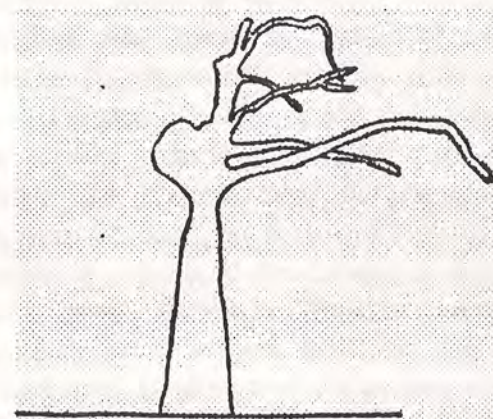

Fig. 21. — Desen sub hipnoză: expresia unei stări nevrotice.

avut dificultăți sau o încercare grea? – Enurezisul poate fi semnul unor dificultăți psihice.” Răspunsul subiectului: „Nu puteam fi soldat, nu m-ați mai luat la institut... am vezica slabă.” Întrebarea experimentatorului: „La ce te gândești?” – „Aveam o ascensiune... O primă ascensiune, mă gândeam, numele meu apărea în ziar... Ceilalți puteau merge unde voiau... Când voi fi căsătorit, dacă voi mai face în pat, asta ar fi teribil.” Subiectul nu poate semnala nici o dificultate psihologică, pentru că nu are nici una care să-i declanșeze suferința. Ceea ce este exprimat, este mai degrabă angoasa în fața urmărilor enurezisului, angoasa în fața perspectivei de-a nu putea renunța, mai ales în condițiile vieții în comun: în armată, la institut, în căsnicie. Enurezisul antrenează aici drept consecință formarea unui sentiment de inferioritate; dar reciprocitatea nu este valabilă, pentru că enurezisul nu este simptomul unui sentiment de inferioritate. Desenul (fig. 22) reflectă mai puțin enurezis și mai mult complex de inferioritate.

Întreaga coroană este redusă la patru ramuri laterale, care sunt puternic aplatizate la orizontală. Spațiul gol simbolizează lipsa, ceea ce este insuficient; în direcția orizontală apare din nou un indice de regresie. Mai multe ramuri nu există decât în stare rudimentară și de ciot; una din acestea este plasată foarte jos în dreapta pe trunchi, având din această cauză un caracter copilăresc, ca la

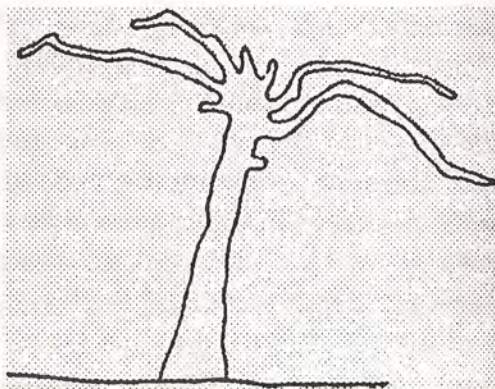

Fig. 22. — Desen sub hipnoză: enurezis.

copiii care desenează ramuri până la baza trunchiului. La stânga, la jumătatea trunchiului, este o adâncitură care atrage privirea, indice pe care-l vom mai întâlni și mai târziu. Adâncitura indică un spațiu gol. Mai mult, arborele este atins în esența sa, rănit, ca ros. Trebuie că subiectul a simțit greoaie limitarea care i-a fost impusă de suferința sugerată. Întreaga realitate este ca și ținută la distanță, diminuată, și aici putem transfera asupra caracterului ceea ce exprimă limbajul despre indicele caracteristic al desenului. Ceva esențial a fost atins și a lăsat traumatisme serioase.

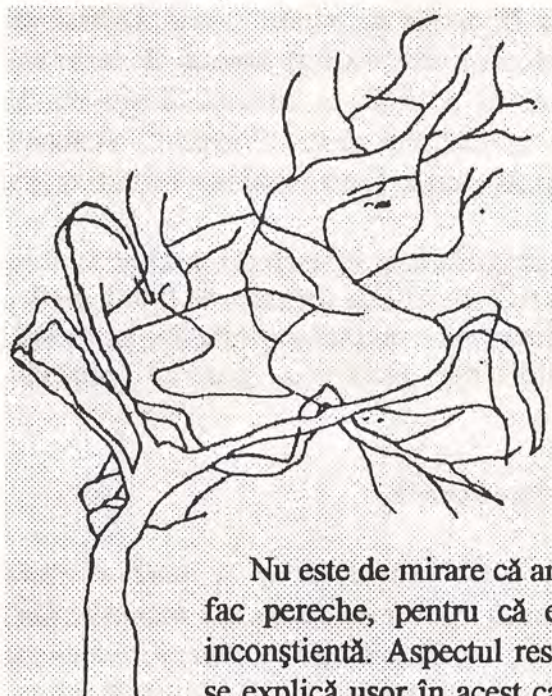
Ceea ce hipnoza permite să izolăm, prin excluderea altor factori, rareori va avea ocazia să se manifeste atât de pregnant în stările vigile. Dar, observăm că unele experiențe de-a dreptul copleșitoare, chiar fără ajutorul hipnozei, sunt suficiente pentru a provoca proiecții extraordinar de puternice.

E. — *Agorafobie și nevroză obsesională.*

Figura 23 este expresia unei *agorafobii* și a unei *nevroze obsesionale* sugerate sub hipnoză. Subiectul desenează mai întâi fără energie și la întâmplare, indecis, în partea din dreapta-sus. Creionul nu prinde, alunecă (expresie a angoasei, mersul încet). Remarcăm cum din două sugestii de *agorafobie* și *nevroză obsesională*, subiectul a extras expresia angoasată: de aceea repetăm sugestia referitoare la obsesie. În partea de sus expresia se modifică aproape instantaneu. Formele ramurilor se curbează; nodurile puternice și curbele contraturii exprimă obsesia. Trasarea repetată și îngroșările, care subliniază încă o dată elementul spasmodic, întăresc același lucru. Partea stângă a coroanei lipsește aproape în întregime; mai mult, lipsește o parte din întreg și ceea ce lipsește în stânga este în exces în dreapta. Această deplasare exprimă și ea angoasa. Această angoasă transpare și în liniile care alunecă indecise, fără direcție. Angoasa

apare aici ca o stare în care nu există nici direcție, nici scop.

Fig. 23. — *Desen sub hipnoză: agorafobie.*

Nu este de mirare că angoasa și ramura uniliniară fac pereche, pentru că este vorba de o expresie inconștientă. Aspectul resemnat al ramurii atârând se explică ușor în acest caz, pentru că subiectul are experiența unei frustrări.

Grafismul arată într-un mod foarte pătrunzător cu câtă vigoare se exprimă o stare psihică în desenul arborelui. Cu certitudine, sub hipnoză, expresia stării sufletești este dominantă, ceea ce nu se întâmplă adesea în stare de veghe. Ceea ce este trăit foarte intens refulează adesea o cu totul altă expresie. Totuși, nu chiar întotdeauna, pentru că este dificil să discernem proiecția care se ascunde în spatele elementului grafic școlar și convențional. Cel mai adesea, acest lucru este posibil grație unei serii de desene, uneori datorită formulei utilizate de E. Widrig: „Desenează un arbore care a înnebunit”, procedeu care, utilizat cu prudență, merită atenția, cu atât mai mult cu

Orientarea este pierdută. Agorafobia se exprimă sub forma angoasei de-a se plasa în spațiu. Linia solului, respectiv „locul”, de obicei prezentă, a dispărut din desen. Totul plutește în aer. Prin aceasta, incertitudinea se exprimă și mai clar decât prin moliciunea trăsăturilor.

cât cel ce stabilește diagnosticul pune accentul acolo unde trebuie: aceasta este, de fapt, regula de aur.

F. — *Sadism.*

Sadicul (fig. 23 și 25). Relația între expresia sub hipnoză și expresia reală este în mod firesc de primă importanță pentru a aprecia valoarea expresivă a figurilor obținute sub hipnoză. Dăm ca exemplu cazul unui tânăr care, în complicitate cu un alt băiat, s-a pus într-o zi, pe un izlaz mai retras, să tortureze bestial un băiețel de șapte ani, și care a trebuit să compare în fața tribunalului pentru minori. Cei doi tineri au bătut băiețelul la sânge și i-au electrocutat organele genitale cu un acumulator. Mai mult, l-au culcat afară într-o noapte friguroasă: era începutul lui ianuarie.

Figura 24 aparține acestui tânăr sâdic; aceasta a fost desenată în cursul interogatoriului, deci după înfăptuirea delictului. Putem presupune că expresia din timpul delictului nu concordă cu cea obținută în timpul anchetei. Cu certitudine, tânărul nu poate scăpa de predispozițiile sale, chiar și după fapta sa. Dar aici se adaugă experiența greșelii cu toate imaginile viitorului sumbru în acest moment. După desenul arborelui, a fost întrebat de ce n-a desenat ramuri în partea dreaptă și ce semnifică curbura și creștătura de pe trunchi. Răspuns: „Ramura s-a rupt, iar o alta s-a uscat. În partea stângă este o gaură în trunchi, care a fost făcută de către animalul care s-a frecat de acel loc, de aceea este arborele înclinat.”

Interogat asupra mobilului pentru care a torturat copilul în acest mod, a răspuns: „Copilul ăsta m-a înfuriat.”

După definiția lui Bleuler, sadismul este „exagerarea plăcerii erotice de-a poseda și a tortura, pe care o dovedește atât de frecvent masculul, chiar și în cazul animalelor. Un astfel de caracter ia o formă patologică prin chiar exagerarea sa și prin faptul că încetează de-a mai fi însoțit de actul erotic, pentru a deveni un scop în sine, respectiv,

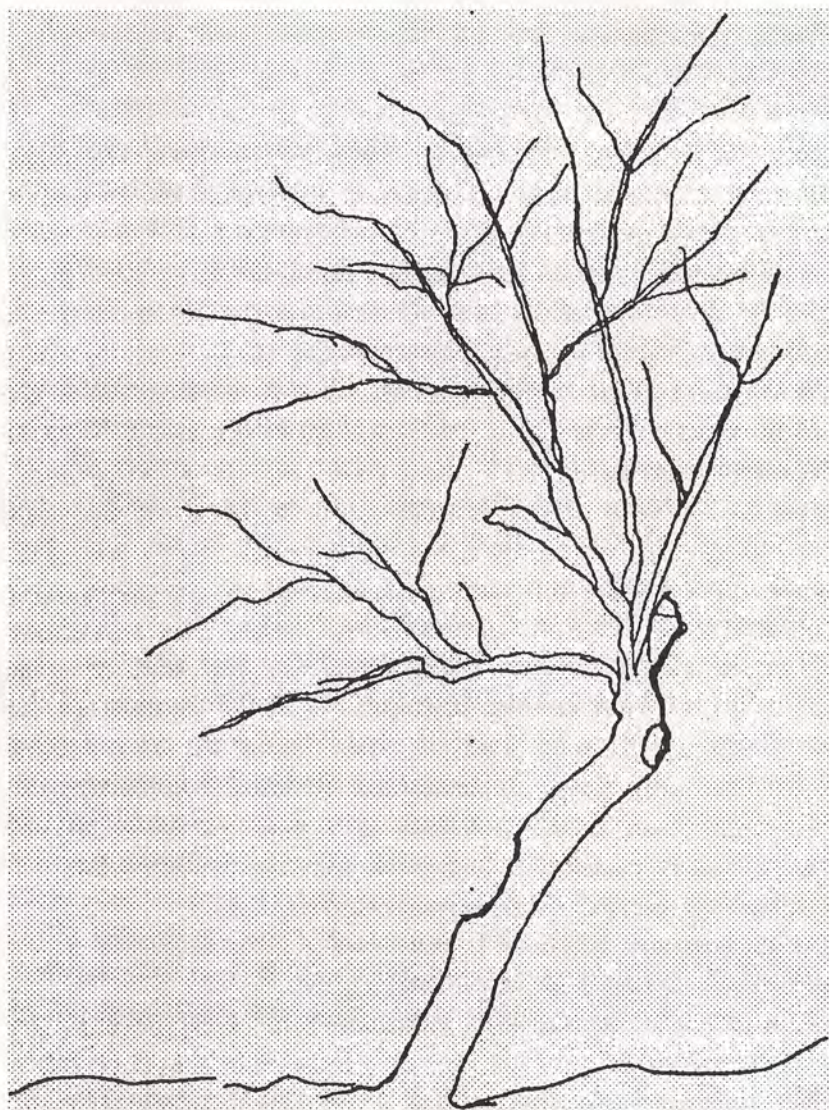

Fig. 24. — Desenul unui tânăr sadic.

subiectul vede în durerea cauzată singurul mijloc, sau cel puțin unul necesar, pentru satisfacerea sa.”

Delictul de care am vorbit mai devreme le-a fost special sugerat la doi subiecți (R. și F.), în stare de hipnoză. R. a reacționat imediat de o manieră grosolană. A aruncat creionul în capul examinatorului și i-a cerut unul mai bine ascuțit. F. deplasează mâna în lateral și vrea să deseneze direct pe masă. Amândoi înjură și se comportă arogant, dar desenează cu frenezie, aproape cu ură, și rapid. F. aruncă desenul, cu remarca: „Asta e de-ajuns.” Desenele obținute în acest experiment sunt cele din figura 25a (R) și 25b (F.).

În continuare s-a făcut următoarea sugestie: „Din cauza maltratării băiețelului de șapte ani, sunteți citat în fața tribunalului pentru minori și veți răspunde pentru faptele dumneavoastră. E o poveste tristă... Sărmanii părinți!... Va trebui să vă închidă într-o casă de copii. Au părinți de cine să le fie milă.”

R. aruncă pe jos desenul și creionul. Este întrebat cum a ajuns aici și R., sub hipnoză, dă un răspuns identic cu cel pe care delicventul l-a dat și în realitate la această întrebare: „Mă enervează teribil băiatul ăsta”; apoi: „Nu-mi pasă de nimeni: dacă pic în abis, foarte bine, acolo să rămân!... Vreau să îndrept toate greșelile pe care le-am făcut; vreau să mă îndrept... Abia la optsprezece ani mi-am dat seama că-mi place să torturez pe ceilalți și că nu-i lăsam să-și spună părerea.”

Sugestia a fost realizată în două reprize, pentru a determina cum se exprimă starea, pe de o parte a celui care săvârșește un act de sadism, pe de altă, a celui care este acuzat. Numai în acest fel este posibil, într-o anumită măsură, să diferențiem modalitățile de exprimare proprii unei anumite stări psihologice. Am ales doi subiecți, pentru a urmări efectul aceleiași sugestii asupra a două persoane cu firi total diferite.

În figura 25a este desenată o creștătură adâncă situată la stânga și aproape la aceeași înălțime. Orice-ar fi acesta, indicele este uluitor și nu tocmai ușor de interpretat. Creștătura făcută pe trunchi creează un spațiu vid. Este expresia unei lipse, a unui minus, resimțit în mod clar

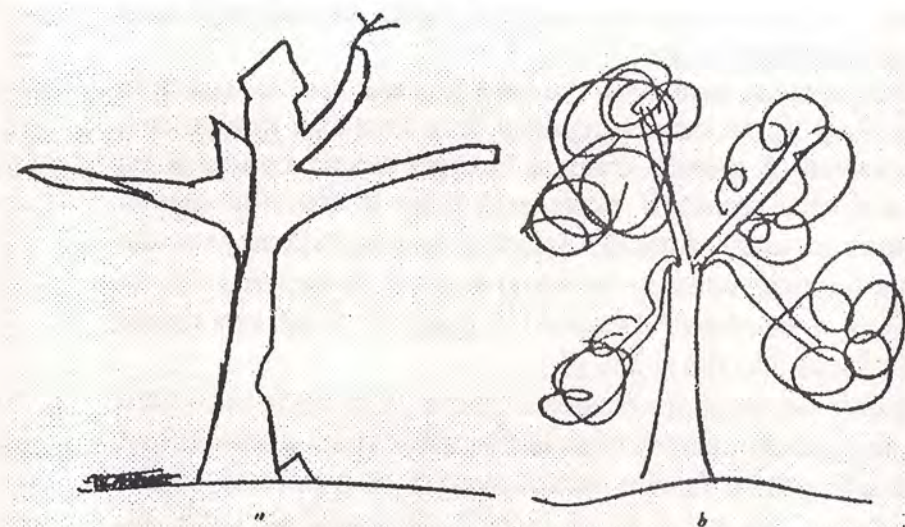

Fig. 25. — Desene sub hipnoză:
expresia sadismului.

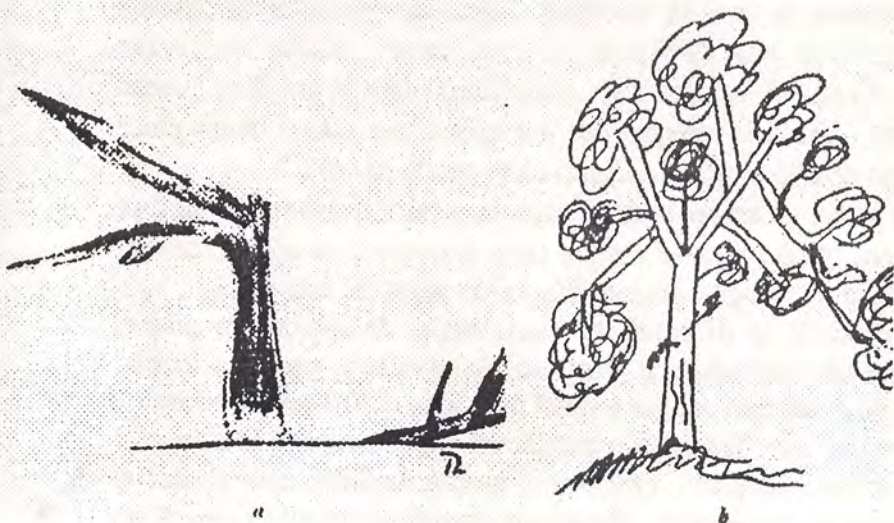

Fig. 26. — Desene sub hipnoză: expresia sentimentului de culpabilitate.

ca o povară greoaie, pentru că nu lipsește o parte oarecare din coroană, ci însăși esența sa, stratul pulsionilor. Ipoteza unei pasiuni morbide, capabilă să provoace dezordinea pulsionilor, nu pare chiar atât de hazardată. În fond, puțin contează că creștătura este considerată ca expresia unui element bolnav, descompus, rănit, sau ca simptom general al unui sentiment de inferioritate. Interpretarea după care această creștătură caracterizează elementul smuls, torturat în voie, ar părea mai puțin pertinentă, pentru că subiectul a desenat o mică fisură și pe trunchi, ca răspuns la sugestia de enurezie. Dimpotrivă, se poate vedea foarte clar în delict (suferință cauzată altuia) proiecția activă asupra unei victime a suferinței îndurate de subiect însuși.

În figura 25a coroana este complet uscată. Există două ramuri aproape orizontale și care dezvăluie, ca atare, domeniul formelor primare. Extremitățile celor două ramuri sunt tăiate: un nou indice al deficienței. Totuși, trăsătura esențială este îngroșarea jumătății superioare a trunchiului, cu forme fruste și cu opriri bruște, așa cum apar și în dreapta bazei trunchiului unde sunt un adevărat indice al grosolăniei și brutalității. Faptul că „lemnul” urcă până spre vârful coroanei reprezintă cu adevărat o ascensiune a stratului pulsionilor în zona exteriorizării, a unei exteriorizări care este cu adevărat brutală, grosolană, dur agresivă. Această asprime, este adevărat, nu se regăsește la delicventul real, la care elementul obsesional se manifestă în curbura extremității superioare a trunchiului și în forma mai îngroșată sau mai subțiată a ramurilor, ale căror contururi tremurânde seamănă cu formele degenerate. Abstracție făcând de o ramură care trebuie considerată aproape orizontală, nu există forme regresive. Simptomul creștăturii concordă foarte exact. Cum figura 25a nu reprezintă condiția culpabilului, nu vom vedea în creștătură expresia unui sentiment de culpabilitate.

În figura 25b, subiectul F. reacționează de o manieră complet diferită. El se mulțumește să deseneze bucle la extremitățile ramurilor. O privire mai atentă ne dă impresia că acesta s-a etalat în mod voluptuos pe foaia de hârtie. Subiectul desenează la fel în stare vigi-

dar de o manieră mult mai ordonată. Ramurile se depărtează sub formă de raze, două în sus, drepte și cu linii paralele până la umflătura lor exterioară, două oblic în jos cu umflături și îngustări. Mai mult, toate ramurile sunt deschise spre exterior (ramuri-tub). În cele trei desene se dezvoltă în grade diferite elementul obsesional, persistent, primitiv, concentrat. Este adevărat că în desenul din figura 25b exteriorizarea se face cu o putere redată de paralelismul și îngroșarea ramurilor. Ramurile deschise nu opun nici o rezistență în calea exteriorizării. O asemenea lovitură de tun, cum ar fi exteriorizarea își croiește drum fără să întâlnească nici un obstacol. Deschiderea semnifică și accesul liber al impresiilor dobândite fără discernământ și care lasă o foarte mică probabilitate de orientare față de fenomenele exterioare. Putem interpreta în două feluri faptul că ramurile se pleacă spre sol. Prima este aceea a unei coborâri în straturile pulsionale și primitive; a doua este de a vedea în gestul de coborâre expresia agresiunii răutăcioase, a violenței gratuite, deși într-un desen al arborelui nu putem decât foarte rar să riscăm o asemenea interpretare, și în orice caz nu fără să fi observat modul în care a desenat individul. În orice ipoteză, acest indice semnifică totdeauna o recădere în zona primitivului, zonă care, atunci când este activată, poate lăsa să se întrevadă destule dezastre.

Prezența câtorva elemente comune în modul de exprimare al acestor trei persoane nu ne poate face să uităm trăsăturile specifice fiecăreia. La delicvent, și la subiectul R. (fig. 25a), acțiunea pulsivității maladive (crestătură) joacă cu certitudine un rol, acțiune consolidată în figura 24 prin absența stăpânirii de sine care explică poziția înclinată. Dimpotrivă, în figura 25a, elementul important este umflătura în care vedem toată masa unei energii nediferențiate proiectându-se în exterior, în timp ce nimic din trăsăturile morbide nu pare, să indice, ca în desenul delicventului, corupția ființei. Subiectul F. este incapabil să-și descarce energia în maniera subiectului R. Acest lucru este confirmat în comportamentul normal, respectiv în stare vigیلă, printr-o cunoaștere mai profundă a celor doi subiecți. Subiectul

F. este mult mai labil decât subiectul R. În timp ce R. își reprimă întreaga energie și întreaga activitate, și prin aceasta își alimentează violența, F. reacționează printr-o risipă de mișcări și prin agitație (întrețineri de cercuri). El deschide pur și simplu ecluzele (ramuri-tub) prin care afectul poate exploda și se scurge. În același timp el este diferit pentru că nu dispune de o forță la fel de mare ca subiectul R., care o lasă să acționeze în stare brută și neîmblânzită. F. trebuie să facă gesturi de om rău (de exemplu, a doborî pe cineva), în timp ce R. nu amenință decât prin energia sa.

În mod vădit, fiecare desenator este sadic în felul său și, în ceea ce privește simptomele și semnificația acestora, ne vom limita să stabilim un diagnostic care conturează tabloul clinic. Factorii care pot conduce la un delict vor fi menționați cu titlu provizoriu.

Dacă se compară figurile obținute sub hipnoză cu cele desenate de delicvent, suntem frapați de o diferență considerabilă. Sub hipnoză, sadismul se traduce mai ales printr-o creștere a tensiunii afective, mai ales sub forma furiei, și se exprimă ca atare. În desenul delicventului, nu găsim aproape nimic care să manifeste furie; este adevărat că nu i s-a cerut să deseneze decât după apariția în fața judecătorului. Dar și la el furia joacă un rol, așa cum reiese din exclamația sa: „Băiatul ăsta m-a înfuriat.”

Figurile 26a și 26b au fost desenate sub sugestia următoare: „Sunteți citat în fața tribunalului minorilor.” În desen apar mari schimbări.

Subiectul R. (26b) decapitează coroana de jumătatea sa dreaptă, respectiv desenează ramura ruptă care zace pe sol. „Asta nu produce nimic!...” Fără viitor, pentru că partea dreaptă semnifică ceea ce trebuie să se întâmple. Ne aflăm în prezența neantului și, la drept vorbind, nu ne rămâne decât să medităm asupra trecutului, și din această cauză partea stângă a arborelui este atât de accentuată. În dreapta apare un spațiu gol, un vid: „Sentiment de inferioritate” este aici o expresie foarte atenuată pentru a caracteriza acest vid.

Conștiința culpabilității poate determina o întoarcere, o deplasare spre stânga.

Dorința de întoarcere, sentimentul de-a fi pierdut ceva, de a se face mic (aroganța a dispărut și subiectul a devenit de-a dreptul mut), dar și o frângere a vieții, care, cu toate acestea, în totalitatea sa cuprinde spațiul trecutului, prezentului și viitorului: toate acestea sunt cuprinse în acest spațiu gol și în ramura ruptă. Este suficientă o privire asupra desenului delicventului pentru a se ivi deplina concordanță. În plus, delicventul spune: „O ramură s-a rupt; o alta e uscată.” Există, deci, ceva mort, rupt. Este bine să arătăm că ruptura se produce la baza coroanei, deci în locul în care de obicei evoluția persoanei se dezvoltă în coroană. Desigur, subiectul R. are și în stânga o altă ramură retezată. El mai desenează o ramură orizontală și ușor înclinată în jos, în aceeași manieră în care o face și delicventul. Suntem frapați de culoarea întunecată care se întinde pe tot arborele. Prin aceasta nu se exteriorizează simpla angoasă în general, ci angoasa morală, născută din sentimentul de culpabilitate. Este vorba, în primul rând, de o regresie. Nu este decât o altă modalitate de-a se face dispărut, de-a întoarce capul. Este o fugă în elementul primitiv, departe de pericolul amenințător, de responsabilitate, spre neputința infantilă. Putem califica această regresie drept nevrotică. Este imposibil de spus dacă este doar expresia șocului inițial sau dacă va persista mai mult timp. Pentru a putea da un răspuns mai precis ar fi trebuit să urmărim întregul proces, de la arestare până la condamnare. Ceea ce este manifest, este doar faptul că, în situație de criză, subiectul face o regresie.

Subiectul F. (fig. 26b) reacționează conform caracterului său prin alte forme de exprimare, care nu sunt, în sine, deloc diferite de cele ale subiectului R.

Ramurile-tub sunt în general închise. Tubul este obturat și ramurile prezintă imaginea unor foarfece. Ceea ce este tăiat este îndepărtat, rănit, oprit. Acest subiect reacționează într-un mod asemănător cu subiectul R., dar în timp ce R. suprimă jumătatea dreaptă a coroanei,

F. nu face decât să se retragă un pic; el suprimă doar antenele. Mai mult, F. este mult mai activ decât R., al cărui desen devine cu mult mai sărac. F. își îmbogățește desenul ca un trepăduș care se pune să lucreze cu o frenezie redutabilă când a comis vreo gafă și care devine astfel extraordinar de agitat. F. se pune să împartă ramurile în rămurele, animează solul și atârnă tot felul de accesorii. Totuși, face toate acestea cu forme regresive. Dispune în unghi drept o multitudine de ramuri în vinclu și dovedește în acest fel o regresie la același stadiu primitiv care caracterizează subiectul R. În stânga, o ramură se apleacă în jos; în dreapta, o rămurică atârnă la fel de jalnic. Acum nu mai este gestul răutăcios și arogant de-a doborî pe cineva, ci al capului plecat. Pe trunchi, F. pune trei ramuri mici, dintre care una are frunze, totul ca într-o formă primară, un nou semn de regresie. Buclele cârlionțate și extremitățile ramurilor (care sunt desenate și în stare vigală) circumscriu spații mai mici decât înainte, se amestecă și mai mult, uneori se îndepărtează de la forma și siguranța care le caracteriza înainte. Trăsătura este mai puțin sigură, presiunea creionului a scăzut, totul devine puțin nesigur. La baza trunchiului este desenată o scorbură neagră: indice pe care-l regăsim adesea la copiii care întâmpină o dificultate la o disciplină școlară. Trunchiul este brăzdat, desenatorul este lucid și observă; în același timp, este iritat și susceptibil. Linia solului mai marcată trebuie considerată aici ca un peisaj sugerat cu indicația de refugiu în vis.

Figura desenată de F. nu are prea multe în comun cu cea desenată de delicvent; totuși, interpretarea conținutului face să apară paralelisme. R. se apropie mai mult de delicvent, adesea într-un mod remarcabil. Acest exemplu caută să arate doar că o aceeași stare concretă se poate exterioriza în mod diferit.

În afară de aceasta, experiența hipnozei implică în mod firesc imperfecțiuni, pentru că întotdeauna se amestecă două proiecții: starea sugerată, și o anumită reacție a persoanei sănătoase față de experimentarea unei stări psihice care-i rămâne străină. Mai mult, procesele verbale ale poliției trebuie interpretate cu prudență. În cazul

de față, se spune: „Doi băieți au comis împreună acte sadice.” Figura 24 arată că tânărul a fost cu certitudine implicat, dar nu ca parte activă. Doar mai târziu, în desenul 27, tânărul apare ca având tendințe sadice. Dimpotrivă, figura 24 relevă mai ales conștientizarea greșelii, ceea ce nu apare aproape deloc în figura 27. Așa-zisele tendințe se exprimă mai puternic decât reacția (de altfel destul de superficială) față de măsurile poliției.

Arborele din figura 27 este un trunchi în semi-B, neregulat, și cu o siluetă ușor noduroasă. Atenția este imediat atrasă de ramurile cu terminații tăiate, de formele agresive în formă de pumnal. În stânga, o contra-trăsătură în formă de cârlig indică o direcție sinistro-giră.

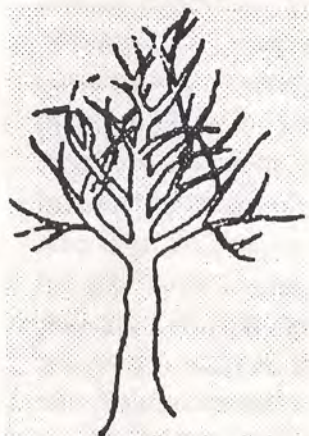

Fig. 27. - Desenul unui tânăr sadic

Dedesubt, se află o bifurcație care cuprinde ca o foarfecă cealaltă ramură sau ca un nod care caută să o strângă. Am văzut în această imagine un simbol sexual: aveți libertatea de-a accepta sau nu această interpretare. O a doua ramură a aceluiași subiect se întinde ceva mai liber și prezintă mai multe ramuri în vinclu. Și arborelui din figura 27 îi lipsește linia solului. A treia dimensiune este clar indicată. În comparație, cel din figura 24 pare de-a dreptul nesemnificativ. Dimpotrivă, arborele din figura 27 prezintă mai multă siguranță și mai ales se distinge de cel al complicelui subiectului prin alura sa agresivă. Doar în figura 26a, obținută sub hipnoză, ramurile sunt ascuțite și în formă de pumnal, dar totuși nu în maniera oblică a adevăratului sadic. Oricum, dacă le privim cu atenție, contururile nu sunt prea bine trasate, ci sunt deformate în mai multe locuri. Acestea corespund destul de exact trăsăturii degenerate, care se manifestă mai clar în desenul 24 al complicelui. Cu toate acestea, coroana din fig. 27 prezintă trăsături frapant de nete.

G. - *Infantilism pur.*

În ale sale *Psychoterapeutische Studien* (1), Ernst Kretschmer a arătat că infantilismul pur, respectiv un retard total, corporal și psihic, în această perioadă a pubertății și fără să atingă inteligența, este un fenomen rar, dar care poate fi întâlnit: „Există indivizi tineri amabili, armonioși în sine, dezghețați, în general destul de stimați în profesia lor datorită vivacității acestora, solitudinii și inimii lor bune, caracterului jucăuș în mod copilăresc, și datorită lipsei lor de suspiciuni. Din timp în timp, se miră că nu sunt ca ceilalți de vârsta lor, că preferă jocurile infantile, și atunci dau dovadă de oarecare tristețe. Dar nu constatăm la ei nici o urmă de nevroză, fapt deosebit de important pentru teoria nevrozelor. Am întâlnit frecvent retardați și parțial infanți printre cazurile de nevroză pe care le-am examinat, dar niciodată infantilismul pur.”

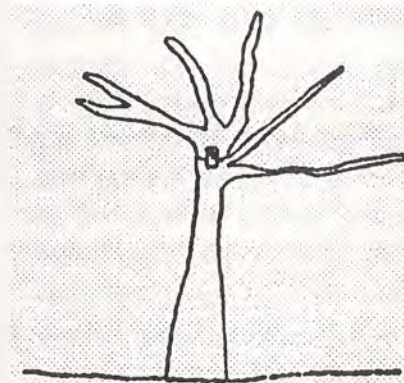

Fig. 28. - Desen sub hipnoză:
expresia infantilismului pur

Remarca este cu atât mai importantă cu cât, de obicei, atunci când recurgem la conceptul de „infantilism”, avem tendința să generalizăm. Constatarea este capitală dacă se dovedește exact că ceea ce considerăm ca forme primare nu are nimic comun cu infantilismul pur. Așa cum s-a subliniat, nevrozele și ființa oprită din dezvoltarea sa nu pot fi comparate în mod

(1) Ernst Kretschmer, *Psychoterapeutische Studien*, p. 123.

legitim cu copilul, deși expresia are în ambele cazuri un element comun și concordant, și exprimă întotdeauna participarea inconștientului și primitivului, care este însoțită de o participare mai amplă sau mai redusă a conștiinței. Cum nu avem la dispoziție subiecți cu adevărat infanțili, am hipnotizat încă o dată subiectul R., în vârstă de 21 de ani: „Ești infantil... Știi ce înseamnă asta?” Răspuns: „Da, înseamnă pueril.” Nu s-a intenționat tutuiala în relația pe timpul desenării: ea rezultă pur și simplu din familiaritatea existentă între experimentator și subiectul experimentului, și pentru a evita ca acesta să încerce vreun sentiment de inferioritate.

Desenul (fig 28), executat sub hipnoză, nu arată nici una din formele denumite primare. Nu există ramuri uniliniare și nici alt semn de retard. Baza trunchiului aproape dreaptă este un indice lipsit de valoare, căci în stare vigیلă subiectul nu a mai desenat așa ceva.

O singură ramură se termină ascuțit. Celelalte sunt rotunjite, una din ele este tăiată. Conturul ramurii din mijloc este neregulat și are ceva din trăsătura degenerescenței despre care vom mai discuta. Ramurile rotunjite aparțin aceluiași gen de forme. O anumită dizarmonie se naște din poziția mai joasă a ramurii plasată mai la dreapta și care în rest are un diametru inferior celui al ramurii din mijloc și al celei situate în partea stângă. În plus, există un decalaj spre dreapta de aproximativ 20 mm, ceea ce, la prima privire, nu se remarcă, pentru că formele mai masive ale părții stângi restabilesc echilibrul. Între baza trunchiului și partea mai degrabă tumefiată unde se află cuibul de păsări, există practic o strangulare; la fel și pe ramura laterală din dreapta. Acest lucru denotă o anumită oprire.

Căsuța păsărelor, situată frontal și legată în jurul arborelui, este expresia elementului ludic, jucăuș și umoristic: constatare care, la prima vedere, este confirmată de experiență. Am văzut în introducere că, pentru primitiv, arborele era sediul vieții, al spiritelor, al sufletului. Pentru copil, este la fel: el desenează bucuroși arbori animați de păsări și de cuiburi. Arborele este cu adevărat adăpostul păsărilor și al altor animale. Pentru primitivi, pasărea este și ea un simbol al sufletului.

Noi am pierdut din vedere acest simbolism, care se manifestă mai ales sub formă negativă: „Ai păsărele (la cap)”, adică un dram de nebunie, ceva aparte care, ca să spunem așa, a venit să se adăpostească în tine. La copil, nu este deloc vorba de o asemenea nebunie, ci mai degrabă de acea stare care este cu adevărat proprie copilului: comportamentul ludic și jucăuș, ce rezultă din familiaritatea încrezătoare a copilului față de animale și de natură. Aici avem un paralelism autentic între persoana infantilă și condiția și comportamentul copilului. De altfel, desenul arborelui indică în mod clar o manifestare de degenerescență care rămâne totuși moderată.

Bleuler vorbește de aceste anomalii sexuale care constau în a face din jocurile sexuale un scop în sine în loc de a le subordona actului final: ele relevă o pulsione non-infantilă de „a se juca” de-a copilul. După Tramer, infantilismul durabil se caracterizează prin durată anormală sau persistența unui stadiu infantil de dezvoltare, care altminteri este tranzitoriu. În funcție de perioada și momentele în care se produce această oprire a dezvoltării, respectiv de faptul că vizează întreaga persoană (total) sau doar o parte a acesteia (parțial), apar cele mai diferite tipuri de infantilism. Precizarea cauzelor infantilismului durabil (de natură endocrină sau distrofică), ne arată, de altfel, cât sunt de echivoce aceste denumiri. Ele nu se integrează în tabloul conturat de Kretschmer, astfel că tot ceea ce apare acolo sub denumirea de retard, se manifestă aici ca infantilism sau infantilism parțial, cel cu care trebuie să ne acomodăm pentru moment. În acest caz, apariția simptomelor de degenerescență în desenul arborelui indică totuși că starea infantilă nu apare din senin, ci face trimitere la cauze care pot fi totdeauna diferite. Bineînțeles că nu tindem să acordăm experienței realizate sub hipnoză o semnificație din care să facem o interpretare teoretică generală. Prin natura obiectului lor, conceptele utilizate în psihologie nu au un sens delimitat clar și riguros. Ele ne pun la dispoziție doar elementele care permit o descriere a fenomenelor relativ complexe și grație cărora putem să ne orientăm în peisajul bogat al psihicului.

H. — *Degenerescență*.

Nu avem nici un motiv să încercăm să elucidăm aici acest concept deosebit de obscur. Problema nu este pusă plecând de la concept. Nu ne întrebăm cum se exprimă degenerescența în desen, ci invers: oare un simptom, întâlnit de mai multe ori și în care experiența ar permite recunoașterea unui simptom de degenerescență, exprimă într-adevăr ceea ce gândim? Este vorba aici de ramuri cu forme lăsate, de linii contorsionate, extremitatea ramurilor terminându-se în formă de tentacule întoarse. Nimic din aparența unui asemenea desen n-ar impune ideea de „degenerat”. Dificultățile care rezultă din utilizarea acestui termen nu sunt minore. Când degenerescența este strâns legată de situații în fapt bine specificate (psihopatie manifestă), expertiza nu are nici o dificultate în a da o descriere inteligibilă. Dar există cazuri care nu se impun ca psihopatice, unde nu este realmente vorba de debili și unde non-medicul nu distinge stigmatе corporale specifice degenerescenței. Și totuși, aceste cazuri apar adesea oarecum morbide; subiectul nu pare, la prima vedere, să aibă o prea mare capacitate vitală, cu toate că manifestă unele aptitudini aparte dezvoltate în mod deosebit — lucru care nu este rar întâlnit.

Într-un raport de expertiză destinat unor părinți sau chiar unui director de întreprindere, nu vom găsi de bună cuviință, ceea ce este de înțeles, să utilizăm termenul de „degenerat”, pentru că ar putea însemna o înjosire a individului susceptibil de a antrena pentru acesta consecințe funeste. Ar fi complet lipsit de judecată să spunem tocmai subiectului examinat că este degenerat. Acesta nu ar mai reuși să scape de ideea că este o ființă lipsită de importanță, ceea ce în realitate nu este în mod necesar adevărat: cunoaștem, în fapt, că semne de degenerescență apar la persoane de o reală valoare. De aici, nu este mai puțin adevărat că simptomul se întâlnește în desen și că el corespunde unei stări fizice sau psihice determinate. Nu îl întâlnim la infirmi, pentru că ei au ajuns așa cel mai adesea ca urmare a unei boli

sau unui accident; ei aparțin rar genului degenerat descris în continuare: o nouă dovadă a ambiguității acestui concept care plasează în aceeași categorie orice formă de slăbiciune sau de psihopatie.

Degenerescența caracterizează cu siguranță o inferioritate constituțională. În manualul său *Psychopathologie des Kinderalters*, A. Ronald descrie o întreagă serie de semne tipice de degenerescență referindu-se la stigmatele corporale și care, în parte, nu pot fi stabilite decât de către un medic.

Bleuler distinge o degenerescență individuală și una familială. Dar ne avertizează împotriva utilizării acestui termen și apreciază că stările corespunzătoare trebuie plasate mai degrabă sub conceptul de blastoforie. El generalizează prin aceasta faptul că, în ciuda unei bune eredități parentale, dezvoltarea unui făt este blocată de acțiunea bolilor care-l slăbesc, de substanțe nocive sau de infecții — toate acestea sub rezerva că, după caz, nu este nicidecum posibil să distingem clar între afirmații și faptele corect constatate. Dar s-a scris atâta despre degenerescența familiilor și a raselor că este necesară o anumită remarcă, cu atât mai mult cu cât nu suntem deloc în măsură să analizăm un asemenea proces. Bleuler declară: „De cele mai multe ori degenerații sunt aproape identici cu psihopații; aceștia sunt persoane care, intelectual, și mai ales afectiv, reacționează altfel decât media. *Les «dégénérés supérieurs»* (1) sunt psihopați care, pe un plan sau altul, depășesc media și-și pot croi un drum în viață. Pe bună dreptate au fost plasați printre ei oamenii celebri.”

Printre subiecții pe care i-am examinat, am găsit semne de degenerescență în desenul arborelui la psihopații schizoizi, la mai mulți enurezici, la un debil ușor al cărui tată era alcoolic; dar au fost și multe cazuri de tineri și adulți care nu prezentau nimic particular, în afară de faptul că manifestările lor intelectuale și afective nu păreau nici cu adevărat maladive, nici în mod clar sănătoase, dar aveau, ca să spunem așa, un tonus deformat. Într-adevăr, această stare se datorează

(1) «Degenerații superiori» - în franceză în textul original (N.T.)

unei anumite oboseli și epuizării care rezultă din aceasta. Psihismul, poate și el obosi. Imediat ce s-a trezit dintr-o hipnoză care a durat două ore, și care l-a solicitat foarte mult, subiectul R. a dezvăluit într-un desen al arborelui semne evidente de degenerescență, care au dispărut complet după treizeci de ore.

Figurile 29a și 29b ilustrează foarte bine diferența. Am încercat să atribuim contururile neregulate tremurăturii; dar, nici tremuratură, nici ataxia, n-a dat naștere niciodată unei asemenea expresii grafice, deși mișcarea ne-ar duce cu gândul la aceasta. Este adevărat că formele degenerate pot fi obținute și artificial sub efectul otrăvii, din moment ce epuizarea psihică post-hipnotică produce o degenerescență atât de tipică a trăsăturilor de creion.

Figura 30 a fost obținută sub hipnoză în urma sugestiei: „Ești un degenerat.” N-am putut face nici o precizare, și nici o interpretare n-a fost cerută subiectului. Rezultatul corespunde exact observațiilor pe care le facem mereu de doi ani și care ne-au determinat să vedem în trăsătura gelatinoasă un indice de degenerescență. În rest, subiectul și-a exprimat altfel inferioritatea. Coroana aproape că a dispărut. Sunt desenate doar două ramuri laterale. În afară de aceasta, spațiul gol exprimă deficitul, inferioritatea sau, mai exact, sentimentul de-a fi inferior. Prin natura sa, subiectul este sănătos; este adevărat că a reacționat la sugestia unei lipse sau a unui defect cu semne care atestă o experiență a inferiorității trăită mult mai intens decât o ființă care este în mod natural limitată, care s-a obișnuit cu lipsurile sale, sau care suferă doar atunci când le conștientizează sau când îi îngreunează adaptarea socială.

Un al doilea indice, care nu mai apare în celelalte desene ale subiectului, este creștătura în formă de con de la baza trunchiului, și care creează impresia unor bucăți din rădăcină. Am indicat deja că spațiul gol apare mai ales la cei ce au probleme sau dificultăți de-a învăța, sau, în general, în ceea ce privește un anumit domeniu. În mod evident, simptomul vizează și capitolul „spațiu vid”, dar aici semnificația sa provine din expresia compensatoare a porțiunilor de

rădăcină, bucăți care nu apar decât datorită golului de la mijloc și care sugerează ideea unui efort de-a se agăța și-a găsi un sprijin.

În astfel de experimente, trebuie făcută distincția între expresia directă a unui deficit (desen cu contur flasc) și reacția subiectului la o stare care ar trebui definită poate, în sensul cel mai general, ca o inferioritate organică.

În figurile 29a și 30 apar forme de ramuri care seamănă cu *laba gâștei*. Ramurile nu se detașează prea bine de trunchi, de unde ramuri cu forme foarte largi și neregulate, ca și trunchiuri în B, a căror parte superioară a coroanei este adesea mai largă decât partea inferioară. În locul formelor clar articulate, apar forme eliptice. Facultățile psihice sunt clar incapabile să procedeze la o structurare și la o elaborare completă, sau să se dezvolte complet. Este ca și cum le-ar lipsi forța organizatoare necesară pentru a realiza și-a diferenția complet imaginea directoare. Există o slăbiciune, o epuizare, o oboseală. Ceea ce experimentul a relevat în aceste figuri, regăsim și în desenele spontane. Referitor la acest lucru, am solicitat două desene ale arborelui unui școlar de 15 ani. Primul desen corespunde destul de bine imaginii 29a. Al doilea prezintă un trunchi cu linie dublă, ramuri uniliniare, organizate stângaci, înconjurate de un strat pe care l-am definit deja ca stratul embrionar. Înțelegem prin aceasta ceva inautentic, ineficace. Din această perspectivă, există ceva neterminat, ceva inform. Nu putem spune nici măcar că schema este prezentă, pentru că și aceasta este uscățivă, dar ne permite să ghicim ce vrea să exprime. Cu toate acestea, acest școlar a frecventat o școală secundară timp de trei ani. În acest context, el rămânea totdeauna în fundal, nu arăta nimic anormal; era totuși privit ca întârziat în dezvoltare. Face impresia cuiva stins, neglijabil (provine totuși dintr-un mediu cult), puțin insipid, fără un adevărat dinamism. Exprimarea și gândirea sunt medii. Toate acestea corespund impresiei pe care o face ca școlar: dotat mediocru, dar, și în această categorie, un școlar slab. Dacă în alegerea sa profesională, rămâne la un nivel mediu, nu există nici un pericol de eșec pentru el; dar dacă vizează ceva mai ambițios, nu va

III. SENSUL STADIILOR DEZVOLTĂRII

Aptitudinea.

Ca și testul Rorschach, testul arborelui nu este un test de inteligență, deși permite și determinarea gradului de inteligență în funcție de anumiți factori. O scurtă comparație a câtorva indici va fi mai grăitoare decât o tratare pe larg. Fără a le supune unui examinări *ad hoc*, constatăm că grupele școlare se ordonează în funcție de grade diferite de inteligență.

Indice	A II-a secundară	A VIII-a primară	Debili 16 ani	Imbecili	A II-a primară	Debili 9 ani
	A	B	C	D	E	F
	%	%	%	%	%	%
Ramuri uniliniare	4,4	18,6	37	62,5	39	57
Trunchi cu sudură	0,5	0,55	13,6	28,5	37	35
Fructe	5,3	11,4	19,6	32	39	39
Decalaje spațiale	0,0	0,0	3,4	19,6	3,9	8,1
Stereotipii	0,0	0,6	0,0	25	9,6	13,5
TOTAL	10,2	31,2	73,6	167,1	128,5	152,6

Dezvoltare intelectuală.

Am introdus două alte vârste (1) cu procentajul indicilor acestora, pentru a ilustra relativitatea posibilelor concluzii. După opt ani de

(1) I. A 2^a secundară. A 8^a primară. Debili 16 ani. Imbecili.

II. A 2^a primară. Debili 9 ani.

școală, dezvoltarea inteligenței a ajuns la un grad de maturitate care trebuie considerat ca definitiv, respectiv, din acest moment, nici un test nu mai permite stabilirea vreunei diferenței de vârstă, excepție făcând marile pericole ale vieții.

După opt ani de școală, cele patru grupe A, B, C, D se disting atât de clar că am putea trage concluzii referitoare la diferențele nivelelor de inteligență. În clasa a II-a primară (8 și 9 ani), lucrurile au totuși un aspect puțin diferit. Cele două grupe E și F diferă una față de cealaltă, dar și ambele față de restul, dar nu pentru fiecare indice. Mai ales corelațiile între procentajele școlarilor din clasele primare și ale celor debili nu sunt identice. Nimic surprinzător aici. Elevul din clasele primare este încă aproape de prima copilărie. La fel și debilul. Am constatat deja că expresia tânărului debil nu este prea diferită de a celui normal. Dar, după un timp, debilul rămâne la un nivel primitiv, sau nu se dezvoltă decât cu mare greutate, în timp ce normalul se dezvoltă puternic deasupra nivelului primar.

Mărimea dezvoltării între clasa a II-a și a VIII-a este complet diferită la cei normali față de debili. La copilul normal, ea este de 128 de puncte pentru 10 puncte; la debil doar de 152 de puncte pentru 73 de puncte. Totuși, nu trebuie văzut în aceste cifre mai mult decât o comparație.

În mod vizibil, există o anumită relație între formele primare și nivelul mintal. Stoparea dezvoltării la cei slab dotați semnifică faptul că anumite funcții spirituale sau psihice sunt sau nu sunt dezvoltate, sau sunt prea puțin dezvoltate. Mai precis, aceștia nu pot asimila decât puține date; de asemenea, formarea ideilor și conceptelor este slabă.

Relația între expresia adulților cu deficit intelectual și cea a copiilor normali este pe alocuri surprinzătoare și ar putea duce cu ușurință la o interpretare după analogii cunoscute; imbecilul este la nivelul unui copil normal de x ani. Dar acest procedeu simplifică prea mult realitatea: copilul normal are, la acest nivel o capacitate de asimilare și mai ales o capacitate de dezvoltare și o vivacitate care nu se regăsesc în nici un caz la cei cu deficiență intelectuală.

Similitudinea manifestă sau chiar corespondența între expresii nu semnifică deloc că acestea trebuie reduse la date identice, ci, mai degrabă, la concluzia că stări psihice distincte care, dintr-un punct de vedere superior, au un numitor comun, pot utiliza aceeași exprimare.

Aceste afirmații succesive trebuie dovedite. Extinzând problema în vederea unei interpretări mai vaste, spunem deocamdată că numeroase conflicte nevrotice, sau altele, utilizează o exprimare grafică în care ceea ce numim forme primare joacă un rol esențial.

Fig. 31.
Trunchi disproporționat

Desenul arborelui alăturat (fig. 31), cu un trunchi prea lung, o coroană mică tip ciupercă și cu baza trunchiului pe marginea foii, a fost regăsit concomitent:

1. la copii normali de 5 până la 6 ani;
2. la un retardat ușor de 15 ani;
3. la un adult nevrotic inteligent.

Figura 32 a fost desenată de o persoană de 40 de ani suferind de o depresie de origine nevrotică.

Aceasta desenează un trunchi uniliniar colorat intens în negru și ramuri uniliniare pe un trunchi-B.

Desenul concordă cu figura 12, Nr. 4 de la pagina 67 și corespunde cu ceea ce ar fi desenat un copil de 4 până la 6 ani. Arborele ar fi putut la fel de bine să fi fost desenat și de o persoană cu deficit intelectual.

Pare că am putea raporta fără probleme acest desen la unul și același stadiu de dezvoltare; dar, în realitate, el este expresia a trei tipuri diferite de dezvoltare: un copil mic normal, un retardat ușor și un nevrotic. — Elementul comun rezidă în caracterul primitiv și, pe bună dreptate, înțeles astfel că, la copilul mic, „primitiv” semnifică, conform sensului cuvântului, originar sau, și mai bine, aproape de origini, dar, în plus, cu posibilitatea de a se dezvolta. La cel cu deficit

intelectual, vorbim despre oprirea dezvoltării și provizoriu ne mărginim să constatăm că, ajuns la vârsta adultă, în anumite privințe el nu s-a mai dezvoltat din punctul în care se afla copilul normal „originar”, respectiv din punctul de pornire. Deficitul intelectual se află deci „în principiu”; și aici rămâne. Dezvoltarea sa nu reprezintă cel mai adesea decât o etapă care, în fond, nu duce, sau o face doar parțial, dincolo de primitiv. În acest domeniu, nimeni nu va nega că debilitățile mintale provenind în principal din traumatisme cerebrale, împiedică dezvoltarea anumitor facultăți cărora li se opun adesea deficiențele parțiale, deficiențe care se manifestă prin dezordinea pe care o provoacă în ansamblul facultăților și aptitudinilor. Dimpotrivă, în nevroze este vorba de ceva total diferit.

În nevroze, se întâmplă adesea că „vechi comportamente ancestrale și individuale sunt reactivate. Este vorba atunci de o regresie, și acest nou concept nu semnifică altceva decât întoarcerea la un comportament care apare ca și cum ne-am asuma a doua oară raportul primitiv al copilului cu lumea” (1).

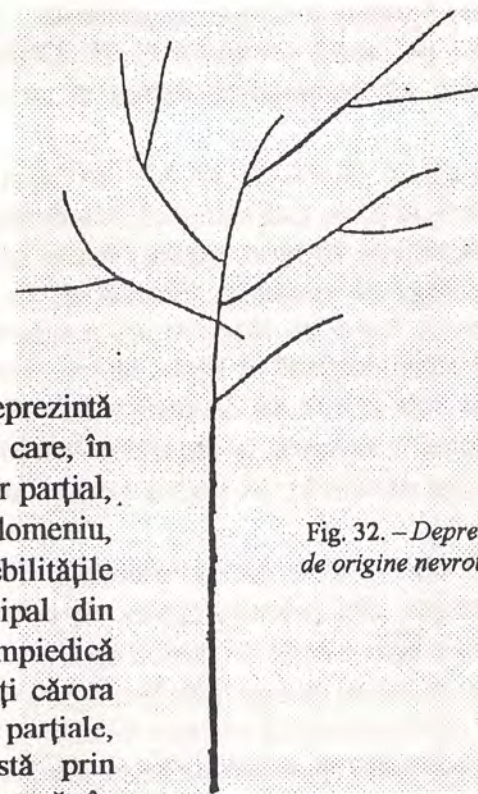

Fig. 32. — Depresie de origine nevrotică.

(1) R. P. Hofstätter, *Einführung in die Tiefenpsychologie*.

Enigmatic, încremenit, straniu și îndepărtat; astfel apare tot comportamentul reactivat de o regresie; în cadrul lui, „rânjet” și „tragic” sunt aproape totdeauna amestecate.

Portretul pe care-l schițează G. H. Graber în *Seelenspiegel des Kindes* arată că psihanaliza deține o concepție dinamică asupra regresiei:

„Elevul R, în vârstă de 12 ani, un băiat prea puțin impulsiv și sociabil, care, în plus, este stângaci, neîndemânatic, visător și, ceea ce îi este caracteristic în mod special, foarte negativist, inventa mii de feluri de-a fugi de realitate. Chiulea de la școală, își lăsa temele neterminate și, într-o zi, răspunse cu o puternică descărcare afectivă tatălui său: «Mai degrabă ar trebui să mă închideți urgent într-un azil de nebuni.» Așa cum o va demonstra primul vis al analizei, R nu-și dorea evadarea în nebunie, ci regresia totală în moarte, dincolo de care se afla dorința de reunire cu mama, dorința unei existențe embrionare (1)“.

După C. G. Jung, regresia semnifică disoluția în determinanții istorici ereditari, din capcana cărora nu putem scăpa decât cu mari eforturi. După cum se știe de mult timp din cercetările lui Freud, „nu putem să ne eliberăm de copilărie fără o lungă explicație cu aceasta. O cunoaștere pur intelectuală nu este suficientă; numai o amintire care este în același timp și o reînsuflețire trăită este eficace. Din cauza trecerii repezi a anilor și a șocului interior produs de experiențele mai recente, multe lucruri nu sunt lichidate. Nu ne-am eliberat de copilărie, doar ne-am depărtat. Atunci când, în anii care urmează, revenim la amintiri din copilărie, găsim fragmente vii din personalitatea noastră aglutinate împreună într-un tot pe care-l impregnează de sentimentul anilor trecuți. Fragmentele încă trăiesc din viața copilului; din cauza aceasta sunt încă vivace și imediate. Numai atunci când sunt atașate la

(1) G. H. Graber, *Seelenspiegel des Kindes*.

conștiința adultă își pot pierde aspectul lor infantil și pot fi corectate (2)“.

În starea de regresie, chiar și actele spontane sunt realizate în mod primitiv: „Primitivul nu poate spune că gândește: ceva gândește în el.” (C. G. Jung.)

În aceasta rezidă asemănarea între copilul mic și cel care s-a oprit din dezvoltare.

În realitate, nu avem nici un temei să comparăm cu copilul mic pe cel ce este prizonierul unei stări de regresie sau pe cel a cărui dezvoltare este inhibată, deși comportamentul celui din urmă este de tip infantil și pare de obicei să se modeleze după cel infantil. Elementul comun este, de aici înainte, determinarea de către *inconștient*, sau dimpotrivă, determinarea prin *lipsa conștiinței*. Avem de-a face cu individul primitiv incapabil să facă un efort de voință, cu o viziune a universului în care își proiectează psihismul în lumea exterioară, cu o capacitate de adaptare care nu se manifestă decât în interiorul lumii sale primitive, în care de altfel, lumea noastră actuală îl pune în situații care nu pot fi stăpânite fără un anumit grad de conștiință. „Omul conștient trebuie să înlocuiască evenimentele naturale prin decizii conștiente, și realitatea în care ne vedem fixați ne constrânge să ne dezlegăm de orice copilărie și de naturalitatea inconștientă.” (C. G. Jung.)

Dacă găsim forme primitive în desenul arborelui unui adult sau copil, ca cele desenate de copilul mic, trebuie să admitem că o parte din viața acestora se derulează în stări inconștiente. „Există foarte mulți oameni care nu au decât o *conștiință parțială*. Chiar printre europenii absolut civilizați, există un număr considerabil de oameni anormal de inconștienți. Ei știu ceea ce li se întâmplă, dar nu știu ceea ce fac sau ce spun. Ei nu pot furniza nici un motiv pentru acțiunile lor. Sunt oameni anormal de inconștienți, care se află astfel într-o stare primitivă.” (C. G. Jung.)

(2) C. G. Jung, *Psychologie und Alchemie*, p. 97.

De fapt, pare că, în expresia grafică, formele primare sunt o manifestare deosebit de frapantă a conștiinței parțiale sau a vieții care se derulează într-o manieră parțial inconștientă.

În *Psychoterapeutische Studien*, E. Kretschmer a consolidat, din punct de vedere al biologiei constituției, conceptul de *retard parțial*, de oprire parțială, inegală, de maturizare, care își găsește analogia și în stigmatul structurii somatice.

„Individul care ajunge în mod armonios la starea de maturitate nu întâmpină nici o dificultate în a se integra complexului vital corespunzător unei vârste date; numai de el depinde să aleagă drumul care îi convine. În schimb, oamenii care conservă anumite trăsături infantile sau juvenile nu cunosc acest mod de dezvoltare fără piedici: ei sunt mult mai expuși să fie victimele micilor neînțelegeri, ca și ale conflictelor tragice, pentru că-și refuză mereu rolul care li se impune în perioada vieții lor și fac altceva decât se așteaptă de la ei.” (Kretschmer). Pentru Kretschmer, cauza nevrozelor nu rezidă nicidecum în evenimentele primei copilării; nevroza este mai degrabă, în opinia sa, un simptom și o mărturie caracteristice primelor dificultăți de adaptare ale unei constituții nevrotice. Totodată, în eșecul unei constituții rămasă juvenilă față de sarcinile progresive pe care le impune fiecare perioadă importantă a vieții, el vede sursele complexelor tipice. Ceea ce contează, este ipoteza sa asupra retardului parțial înțeles în sensul unei constituții dezvoltate nearmonios.

Punctul de vedere biologic are avantajul incontestabil de-a fi ușor de utilizat pentru nevoile imediate ale diagnosticului practic. Totuși, el nu poate fi acceptat decât dacă ținem cont de remarcă lui C. G. Jung: „Cel ce pătrunde în inconștient prin intermediul biologiei rămâne în sfera pulsionilor și nu poate merge mai departe. Rămâne închis în existența fizică.”

Sarcina noastră nu poate fi aceea de-a dezvolta o psihologie particulară. Cu toate acestea, ca toți practicienii, ne vedem obligați, pentru a înțelege fenomenele care ne apar în practică, să apelăm la psihologii deja existente. Simțim foarte acut responsabilitatea asumată

prin această importantă alegere, pentru că nu putem pune la baza muncii noastre indiferent ce concepție. Între timp, nu putem să nu ținem cont de cunoștințele ce rezultă din aplicarea testului nostru. Cu certitudine, multe cazuri care, în desen, manifestă forme primare, pot fi interpretate dintr-un punct de vedere biologic. Totuși, acestui lucru i se opune faptul că aceste simptome se declanșează relativ ușor. Acest lucru este valabil pentru modificările temei, motivului și conținutului.

Problema dezvoltării ne-a determinat să luăm în considerare câmpul forțelor conștientului și inconștientului. Intenționat căutăm să clarificăm ceea ce poate fi redus la un numitor comun. Lăsăm deschisă problema de a ști dacă, în starea de regresie, este vorba de deficitul biologic, sau de copilăria depășită fără a fi lichidată, sau chiar de inconștientul primitiv în funcțiune, pentru că ni se pare că nu nouă ne revine să lămurim această problemă. Pentru noi este vorba doar de-a trece în revistă diferitele semnificații posibile ale formelor primare care apar în desenul arborelui, pentru că la tineri și la adulți acestea indică un element primitiv și depărtat, care poate intra în opoziție marcată cu partea evoluată a conștiinței, a caracterului, a economiei afective.

Contribuții la studiul regresiei.

Pe data de 7 decembrie 1952, împreună cu E. Widrig, am făcut următoarea experiență: un subiect de 21 de ani a primit sub hipnoză sugestia că avea succesiv 20 de ani, 19 ani, 18 ani și așa mai departe până la 2 ani. De fiecare dată, i s-a cerut să deseneze un arbore fructifer. Fiecare probă a fost protocolată, astfel încât să permită experimentatorului să verifice prin întrebări complementare în ce măsură starea sugerată corespundea realității exprimate (cunoscută de experimentator).

Rezultatele au fost următoarele: protocolul redactat cu grijă arată că subiectul putea indica exact experiențele și faptele care corespundeau vârstei sugerate și că, sub hipnoză, nu manifesta nimic

în comportamentul observabil fără să fie adaptat etapei despre care era vorba. În acest caz, perioada re trăită părea să coincidă perfect cu timpul cronologic.

Desenul arborelui, dimpotrivă, a făcut să apară un tablou cu totul neașteptat, care nu concordă decât parțial la vârsta sugerată. La 20 de ani este desenat un arbore normal suficient de corespunzător realității. — La 19 ani apar deja ramurile uniliniare. — La 18 ani, o coroană în formă de balon cu 17 ramuri uniliniare și o singură ramură robustă cu două linii. În continuare, nu mai apar decât ramuri uniliniare. La 9 ani, ramuri uniliniare și trunchi cu sudură. La 8 ani, arbore cu ramuri în vinclu. La 7 ani, trunchi uniliniar cu ramuri în echer și fructe negre. După care dezvoltarea diminuează „normal”. La 2 ani, lângă o mazăgălitură în sens ascendent, descendent și circular, este desenată o cruce bine marcată care reprezintă arborele. A doua zi, experiența a fost inversată. Rezultatul este redat la pagina 60. În această a doua experiență în care, pornind de la 2 ani, se progresează cu câte un an, apar diferențe curioase. În procesul descendent, pentru perioada de la 9 la 3 ani, subiectul reacționează cu cel puțin un an întârziere în raport cu procesul ascendent, abstracție făcând de faptul că la 2 ani este aproape imposibil de înțeles cu adevărat și de executat sarcina. În procesul descendent, la 12 ani apare expresia care, în procesul ascendent se manifestă abia la 14 ani. Faptul că la 19 ani apare o ramură uniliniară, care este păstrată în procesul retrograd, în timp ce în procesul ascendent a dispărut deja la 9 ani, este dintre cele mai remarcabile, cu atât mai mult cu cât subiectul nu manifestă nici cea mai mică lipsă de aptitudini. Raporturile sunt, deci, decalate și corespund într-o manieră prea puțin credibilă cu realitatea. Putem regăsi în cadrul expresiei toate fazele, chiar faza pubertară, și primele forme corespund cu cele din a doua încercare când facem abstracție de decalajul temporal.

Sub influența sugestiei cu caracter descendent, ramura uniliniară apare la 19 ani, deci la o diferență de doi ani față de vârsta reală a subiectului. În procesul ascendent, ramura uniliniară a dispărut la 9

ani. Aceasta înseamnă că la 19 ani apare o formă primară și suntem tentați să vorbim de regresie. Dar nu vrem să sugerăm aici nici un fel de stare infantilă, și nici, mai general vorbind, vreo dispoziție afectivă aparte.

În mod vizibil, metoda constând în sugerarea diferitelor vârste după un procedeu descendent conține o a doua sugestie: inconștientul înțelege comenzile într-o manieră deosebit de schematică și, în același timp, de exactă. Sugestiile: „Acum ai 19 ani...” și „Acum ai 18 ani...”, etc. sunt înțelese de inconștient în modul următor: „Revino înapoi.” Această formulă, indirect sugerată dar conținută în sugestie, deschide foarte rapid calea spre regresie. Faptul de-a da timpul înapoi pentru a trăi experiențe anterioare este suficient pentru a explica prezența în desen a indicilor de regresie.

S-ar putea obiecta, fără îndoială, că revenirea la 20 de ani și la 19 ani n-ar putea da naștere unui simptom care, de altfel, nu poate apărea decât la un nivel mult mai profund. Avem impresia că s-a produs următorul fenomen: sugestia subînțeleasă: „Revino înapoi” n-a împiedicat subiectul să re-parcurească întreaga serie de experiențe anterioare, respectiv dintr-o istorie individuală reconstituită pe bucăți pe care nu le separă nici o închidere etanșă. Când las să cadă o bilă prin straturi de aer sau de lichid inegale ca densitate, ea poate fi frânată în cădere datorită rezistenței specifice a straturilor, dar nu poate fi oprită. Ea se duce până la fund, unde ea trebuie să ajungă conform legii greutateii care-i spune : „cazi!”. Dimpotrivă, nici o bilă nu urcă singură scările: trebuie dusă de pe o treaptă pe cealaltă și va rămâne pe treapta unde o lăsăm. Tot așa, o sugestie după schema ascendentă nu poate sugera nimic dintr-un stadiu care a apărut la nivelul următor. Dimpotrivă, atunci când sugerez: „20, 19, 18 ani...”, aceasta declanșează o regresie. Ceva din conștient se descompune, activează un strat mai profund și mai primitiv și cade acolo.

Experiența în discuție demonstrează și că o regresie perturbă ordinea internă; apar decalaje și toată economia internă este întrucâtva tulburată.

Experiența mai arată, printre altele, cât de puțin ne trebuie pentru a declanșa un proces regresiv. Nu avem nevoie să ne reprezentăm, ca și psihoterapeuții, un fenomen masiv. Este mult mai veridic că acest proces participă la orice schimbări afective și că regresia se atașează într-o măsură variabilă, economiei afective, ceea ce va fi dovedit în toate experimentele următoare pe care le vom descrie.

Simptome regresive.

În *Lehrbuch der Psychopathologie des Kindesalters* (1), E. Benjamin a indicat comportamentele copiilor care se referă la reacțiile regresive:

Negative:

Agitat	neglijent
disipat	influențabil
fără sentimentul datoriei	murdar
spontan	fără sentimentul proprietății altcuiva
instabil	ingrat
înfuriat	flasc
capricios	ascuns
mincinos	indisciplinat
inoportun	fără vlagă
de prisos	distrat
exigent cu semenii săi	vorbăreț
neghiob	nepoliticos
inconstant	gelos
	sensibil

Pozitive:

Inocență naivă
sensibil
riscă tot
tandru
încercător
iute la mânie
amabil
imaginativ

(1) E. Benjamin, *Lehrbuch der Psychopathologie des Kindesalters*, Rotapfelverlag, Erlenbach-Zurich, 1938.

De asemenea: Când copilul nu reușește să renunțe la hrana lichidă. Dorință imperioasă a proximității corporale a mamei sau doicii.

Când se opune educației igienei.

Mai târziu: Agitație neliniștită, nerozie puerilă și lipsă de seriozitate, egoism naiv; încearcă să se impună față de cei mai mici sau să fie protejat de cei mari, lipsă de autonomie, atașament față de mamă, tiran față de mama sa.

La școală: Îi place să se joace ca un copil mic, lipsă de seriozitate, refuză imperativul categoric al datoriei, lipsă de concentrare și agitație motorie.

La copiii abandonați: Înclinație spre minciună și accese de furie, impulsivitate, instabilitate, ușurătate, împrăștiere și vagabondaj, lipsă de perspectivă din egoism, lipsit de sensul ordinii și al proprietății, îi place să tortureze animalele, dezvoltare nearmonioasă a pulsionilor sexuale, de exemplu masturbare excesivă.

Simptome bazate pe o reacție de regresie:

Ticuri (clipitul convulsiv al ochilor, tusea, trasul nasului, clămpănitul limbii, tic al mușchilor feței, ticuri ale brațelor și ale gambelor).

Enurezisul și encompresul (urinarea și defecarea în pat), nu se explică prin cauze organice, întârzieri în dezvoltarea limbajului.

Agitația motorie, atenția deficitară, retardul motor.

Într-unul din cursurile sale inedite, Max Pulver a clasificat astfel indicii de infantilism care sunt destul de înrudiți cu cei de regresie:

1. *Fuga de răspunderi:* Imposibilitatea de-a prelua răspunderi, lipsa de maturitate.

2. *Lipsa de perspectivă*: Se schimbă după cum bate vântul, labilitate afectivă, prizonierul detaliului. Incapacitate de-a surprinde ansamblul și de-a pune întrebări.

3. *Supraestimarea de sine*: Consecințe: realitatea este deformată. Imposibilitatea înțelegerii semenilor. Defect de simpatie obiectală.

4. *Impotență sexuală și erotică*: tendință distructivă. Înclinarea de-a devora pe ceilalți. Capriciozitate.

5. *Trăsături parazitare*: Înavuțire naivă, acaparare, aviditate, amestec în treburile altora, spionaj.

6. *Lipsă de veracitate*: Incapacitate funciară de-a înfrunta realul.

Pulver insistă asupra faptului că infantilismul împiedică tot procesul creativ. Și ca urmare, adesea, în spatele unei pretense aparențe, putem decela o trăsătură regresivă, care este cauza retardului și unde trebuie să căutăm explicația numeroaselor eșecuri care n-ar fi trebuit să se producă dacă am fi luat în considerare doar inteligența subiectului.

PARTEA A DOUA

TEHNICI DE INTERPRETARE

Formula de instructaj și materialul testului arborelui.

Consemnul obișnuit este următorul:

„Desenați un *arbore fructifer*, cât de bine puteți dumneavoastră.”

Variante:

Dacă sunt desenate forme școlare, sau prea convenționale, sau dacă vrem să explorăm alte aspecte și alte straturi ale personalității, repetăm proba, eventual, încă o dată. În acest caz, instructajul se enunță astfel:

„Desenați încă un arbore fructifer, dar total diferit de cel pe care tocmai l-ați desenat.”

Dacă primul desen prezintă o coroană fără frunziș sau ramuri: „Desenați un arbore fructifer cu o coroană cu ramuri.”

La copiii mici care nu au noțiunea de arbore fructifer, este suficientă precizarea „pomișor” sau pur și simplu „pom”. Este util să adăugăm acestui consemn, de exemplu: „Desenează o casă cu un arbore” sau ceva asemănător.

La Institutul de psihologie aplicată din Hengelo, din Țările de Jos, se obișnuiește să se deseneze trei arbori: un arbore normal, un arbore imaginar (*Phantasiebaum*) și un arbore visat (*Traumbaum*). Acest

procedeu permite obținerea unei confirmări și o stratificare a expresiei. Acest procedeu seamănă cu cel utilizat în Elveția, de Widrig care dă consemnul următor: „Desenați un arbore care a înnebunit.” Pentru interpretare, trebuie ținut cont de schimbarea introdusă în ordinea de executare a acestor desene. O altă variantă este cea a lui G. Ubbink, din Arnhem, Țările de Jos, care solicită desenarea unui „arbore care vorbește”, adică desenatorul este invitat să povestească și să scrie istoria vieții arborelui pe care l-a desenat. Proiecțiile care pot fi obținute prin acest procedeu sunt adesea foarte pline de sens și ne fac să ne gândim la cele care intervin în TAT (testul de aperccepție tematică al lui Murray).

În general, nu trebuie executat testul fără o pregătire (salutul, prezentarea, parcurgerea unei probe ușoare, etc.). În loc să dăm detaliile cerute adesea de subiect, trebuie să-i spunem să deseneze exact cum i se pare lui cel mai bine conform consemnului primit.

Material.

Hârtie albă, nu foarte lucioasă (de exemplu hârtie pentru copiator) de format A4, 210 x 297 mm (format normal), un creion semi-dur sau moale. Suportul pe care desenează nu trebuie să fie prea moale. O gumă de șters. Foaia este prezentată subiectului pe lungime, dar nu se face nici un comentariu dacă acesta o întoarce pe lățime. Adesea este util să observăm discret evoluția desenului și durata aproximativă a execuției acestuia. Ceea ce este șters, are de asemenea importanța sa.

Impresia globală.

Ca și scrisul, desenul arborelui este susceptibil de a fi interpretat printr-o apreciere intuitivă, globală, încât ajungem să formulăm o impresie de ansamblu asupra sa înainte de a examina detaliile. Cu

(1) *papier machine*, în versiunea franceză (N.T.)

certitudine, analiza grafismului presupune o observare minuțioasă, dar interpretarea care i se potrivește depinde de o intuiție, și aceasta cu atât mai mult când aprecierea este globală. Observarea duce la cunoaștere, cunoașterea la înțelegere. Totalitatea, considerată ca atare, este adevărat că nu poate fi obiect de analiză; cu greu ajungem să ne transpunem impresia în cuvinte.

Pentru a ne însuși metoda, ni se oferă două căi, care corespund unei duble abordări a fenomenului „arbore”. Prima cale constă în familiarizarea cu gramatica expresiei grafice. Este vorba de determinarea particularităților grafice în ele înșile și independent de orice interpretare, de exemplu: unghiul sub care cad ramurile, ramurile uniliniare, etc. Analiza grafismelor în testul arborelui a fost dusă atât de departe încât sarcina prezintă unele dificultăți pentru un începător: lectura grafică necesită de fapt exercițiu, și chiar mai multe exerciții. Astfel că acordăm o mare importanță exactității observației, pentru că un bun protocol de analiză a semnelor grafice conține deja jumătate din interpretare, datorită analogiei care există adesea între respectiva formă grafică și maniera de a o specifica. Cel ce nu învață să citească grafic riscă să eșueze, și dacă nu depuneți puțin efort, este de preferat să nu vă ocupați de acest test. În aplicarea celor mai multe teste proiective, stabilirea protocolului pare foarte ușoară. Totuși, grafologia și testul Rorschach constituie în acest sens o excepție. În orice caz, interpretarea nu este niciodată din cele mai ușoare; transpunerea simptomului în semnificație și, de aici, în profilul personalității, depinde foarte mult de date, de experiență și chiar de simțul responsabilității celui ce testează. Orice individ, care desenează unul sau mai mulți arbori în vederea stabilirii diagnosticului psihic, așteaptă cel puțin ca personalitatea sa să fie tratată corect. Este nu numai acuzabil, dar și fără scuză să ne înșelăm tocmai prin lipsa de competență, deci prin neglijență. Fără îndoială, este imposibil să eliminăm orice pericol de interpretare eronată, dar pericolul este minim când nu se atribuie testelor o valoare absolută, respectiv când le considerăm mai degrabă ca instrumente. La drept vorbind, nu poți

învăța cum să privești. Totuși, un anumit exercițiu este posibil. Trebuie să lăsăm să acționeze asupra noastră, fără intenții preconcepute, foarte multe teste ale arborelui, să le „contemplăm” pur și simplu, făcând abstracție de orice atitudine critică. Astfel, din contemplare se naște încet o „viziune”, se recunosc diferențele, imaginea începe să se diferențieze, obiectul devine familiar. Abia atunci se asociază judecata critică viziunii.

Lectura grafică și viziunea exactă, fundamentate evident pe toate datele pozitive (1), cele oferite de exemplu de statistică, conduc la interpretare. Contează astfel ca cel care stabilește diagnosticul să fie într-o anumită măsură eliberat de conflicte interioare care se pot proiecta asupra obiectului. Nu este absolut necesar să încercăm să obținem o imagine a personalității bazându-ne numai pe un test. Natura testelor nu o permite, de altfel. Cel mai adesea, obținem simple indicații fragmentare pentru diagnosticul personalității. Este cazul cel mai frecvent și totodată este și motivul pentru care testul este întotdeauna utilizat complementar cu alte procedee. Diagnosticul așa-zis orb nu are sens decât ca exercițiu didactic. Dincolo de acest caz, el comportă un pericol asupra căruia nu vom înceta să atragem atenția.

Într-o lucrare de diplomă asupra testului arborelui, Offermann a redactat un protocol al diverselor tipuri de impresii create de desenul arborelui, desen care permite formularea unei impresii globale mai bine decât scrisul. Dar acesta nu este un motiv să ne extindem, încă de la început, asupra conceptelor de „nivel al formei” sau „conținut esențial”, întrucât desenul nu este o imagine articulată într-un mod perfect ritmat. Impresia provocată de desenul arborelui poate fi (2):

(1) „pozitive” cu sensul din sintagma „științe pozitive” (N.T.)

(2) Pentru mai multe detalii, cf. Heinz Lossen, „Bedeutung und Methode der Eindrucksentfaltung in der Graphologie”, în *Ausdruckskunde*, 1955 (anul II), Caietul nr. 3.

Impresie globală

net	viu	obscur	fără viață
limpede	animat	încurcat	monoton
clar	înaripat	haotic	plictisitor
senin	plin de elan	mâzgălit	vid
precis	sălbatic	confuz	tern
armonios	indisciplinat	nearmonios	mort
calm	fără forță	neliniștit	palid
static	flasc	dinamic	incolor
ordonat	obosit	dezordonat	fără vlagă
	viguros		concentrat
tandru		dur	
durduliu	colorat	inflexibil	relaxat
cald	viguros	sticios	răzleț
senzual	violent	rece	labil
ușor	aspru	răcit	stabil
pufos	rigid	despuiat	rigid
care planează		simplu	solid
fin	complicat	subțire	opulent
moale	bogat	sărac	supraîncărcat
delicat	expresiv		exagerat
șters	plin	morbid	umflat
copleșitor	greu	apăsător	oprimant

original, pe ocolite, straniu, școlar, manierat, stilizat, afectat.

Rădăcinile.

„Rădăcina este mortul viu.”

Gaston Bachelard.

Arborele înaintea în două direcții; el crește în sus și în jos; el trăiește în lumină și cu lumină, dar trăiește și în obscuritatea

pământului și din pământ. Două moduri de-a fi într-o singură ființă. Mai putem spune că arborele se înrădăcește pe rând în lumină și în pământ. El crește în sus și în jos, ca și cum forțele luminii s-ar încrucișa în arbore cu forța pământului. Dar „sus”, nu este el doar simplul reflex al „jos”-ului? O polaritate? În mod cert, arborele se dezvoltă în sus, adesea ca o rădăcină întoarsă spre în sus, ca deturnată de la pământ. Bachelard a numit rădăcina un arbore întors, un arbore subteran.

Oare este ceva mai durabil la un arbore decât rădăcina? Arborele își poate pierde chiar ramurile, sau îi pot fi tăiate. Din rădăcină nimic nu se pierde, și ea este protejată și împotriva intervențiilor naturale. Hegel (citată de Bachelard) definește rădăcina ca *lemnul absolut*.

Rădăcina are mai multe funcții: din pământ, ea aspiră pentru arbore hrana. Rădăcina a fost totdeauna considerată simbolul sursei vieții. Dar ea se agață totodată de pământ și se înfundă în acesta. Fără rădăcini, arborele n-ar mai avea sprijin. Rădăcina și fixează pământul. Prăvălirea unei pante este oprită de arborii cu rădăcini adânci. Rădăcina previne mișcarea, stabilizează. Ea conferă pământului un punct de sprijin și servește drept punct de sprijin arborelui care crește din pământ. Rădăcina este cea apropiată de pământ, aproape rezultând din pământ, terestră; ea este în același timp viața subterană, invizibilă. Rădăcinile se întind până în regatul anorganic, mineral. Acolo, mortul și viul se ating. Rădăcina trăiește într-un element care este și solul altor arbori, elementul comun tuturor arborilor. Bachelard vede în rădăcină un arhetip, o imagine primară. Aproape că se impune identificarea rădăcinii cu „Pământul Mamă”.

Este, deci, firesc ca, în desenul arborelui, rădăcinile să indice „trăsăturile de caracter” cele mai puțin reperabile, cele mai puțin personale. Ceea ce este vizibil, este ce a rezultat din rădăcină, arborele însuși.

Baza trunchiului este, deja, aproape rădăcină: tenacele, solidul, imobilul, ceea ce nu mai poate fi deplasat. Cu cât baza trunchiului seamănă, în structura sa, cu rădăcina, cu atât expresia îmbracă

semnificația de greu de urnit, de greutate, de rigid, dar și de „mort viu”. Nu degeaba bolnavii mintal desenează adesea rădăcini aproape mai mari decât arborele însuși! Dubla semnificație a rădăcinii îmi pare a fi exprimată mai bine decât oriunde în desenul arborelui unor alcoolici. Inconsistența exasperată până la manie îi împinge cu atât mai mult să caute un sprijin. Cel ce este pe cale să se înece caută disperat un sprijin. Inconsistentul brăzdează avid în profunzimi, dar pământul i se pare oscilant, fără soliditate.

Desenele relevă rădăcini uniliniare și rădăcini cu linie dublă. Tabelele statistice referitoare la rădăcini uniliniare indică un procentaj

Indice: Rădăcină uniliniară

Nr. 14

Clase	Grăd.	Școala primară								Școala secundară		
		1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3
Vârsta	6-7	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-14	-15	-16
Băieți %	2,4	2,6	2,4	2,7	4,3	2,9	7,8	1,1	0,0	2,9	1,0	2,0
Fete %	1,0	1,9	1,9	1,8	1,8	0,0	3,6	2,6	1,2	1,8	0,0	0,8
Total %	1,7	2,2	2,2	2,2	3,1	1,5	5,7	1,9	0,6	2,4	0,5	1,4
Deb. Imbec.												
Vârsta	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-16	-17	29 (media)	
Debili %	2,8	4,0	3,8	8,4	8,0	6,7	8,2	4,8	10,2	4,9	8,9	
Muncitori specialiști având 8 ani de școală primară					Lucrători comerciali		Copii de culoare, elevi ai unei școli misionare					
Vârsta	15-16	17-19	+20	19-32		15,5 (în medie)						
%	9,1	8,8	11,8	1,5		100,0						

nesemnificativ pentru școlarii normali, în timp ce la debili se întâlnesc cu mult mai multe rădăcini uniliniare. Avem impresia că rădăcina uniliniară este mai mult o caracteristică a elementului primitiv. Acest fapt nu are nici o legătură cu deficiența intelectuală. Muncitorii specialiști, a căror muncă necesită un efort intelectual mai redus, prezintă adesea la fel de multe rădăcini uniliniare ca și debili. În realitate, nivelul intelectual nu poate fi considerat normal decât pentru 17% dintre ei; toți ceilalți au un nivel inferior și nu au urmat clasele de

perfecționare. Lucrătorii comerciali, cu un nivel intelectual mai ridicat, au doar 1,5% rădăcini uniliniare. Dimpotrivă, la toți copiii de culoare, procentajul rădăcinilor uniliniare este foarte ridicat. Nu știm nimic despre inteligența lor; totuși, este greu de admis că școala misionară ar fi selectat inteligențe mediocre. Rădăcina uniliniară pare a fi aici expresia elementului primitiv, al fixării unei imagini magice a lumii, care își are originea în inconștient. Nici un copil de culoare nu desenează rădăcini cu linie dublă, deși desenul coroanelor nu dovedește nici o aptitudine mediocră. Rădăcina cu linie dublă nu se întâlnește la tinerii debili. Subiecții echilibrați relevă diferențe legate de sex: băieții, pe de o parte, desenează mai multe rădăcini decât fetele, fără să apară, din clasa a patra primară, modificări care să fie indicele unei dezvoltări. Muncitorii specialiști au aproape tot atâtea rădăcini uniliniare câte rădăcini cu linie dublă, lucrătorii comerciali sunt extraordinar de atașați de linia dublă. Trebuie precizat că se socotesc rădăcini cu linie dublă începutul rădăcinilor situate deasupra pământului, în timp ce rădăcinile uniliniare, pentru a fi socotite ca atare, trebuie să fie complete.

Indice: Rădăcină cu linie dublă

Nr. 15

Clase	Grăd.	Școala primară								Școala secundară			
		1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3	
Vârsta	6-7	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-14	-15	-16	
Băieți %	1,6	3,5	3,2	24,0	12,7	28,0	12,6	20,0	18,0	12,7	12,3	14,9	
Fete %	0,0	3,9	5,8	13,3	12,0	12,4	9,0	11,5	8,4	21,0	3,8	8,5	
Total %	0,8	3,6	4,5	18,7	12,4	20,2	10,8	15,7	13,2	16,9	8,0	11,7	
Deb. Imbec.													
Vârsta	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-16	-17	29 (media)		
Debili %	0,0	0,0	0,0	3,0	1,8	0,7	3,3	9,7	4,3	9,8	7,2		
Muncitori specialiști având 8 ani de școală primară				Lucrători comerciali			Copii de culoare, elevi ai unei școli misionare						
Vârsta	15-16	17-19	+20	19-32					15,5 (în medie)				
%	7,9	11,6	7,8	18,0					0,0				

Realizând demarcarea între cer și pământ, linia solului este separație și legătură. Ea leagă și separă susul și josul. Luată separat, linia solului separă două vieți, nu numai viața conștientă de viața inconștientă, cum este și firesc, dar și o viață dublă. Linia solului este astfel, în mod intenționat, voluntar, o trăsătură de separare și nu o linie care determină solul.

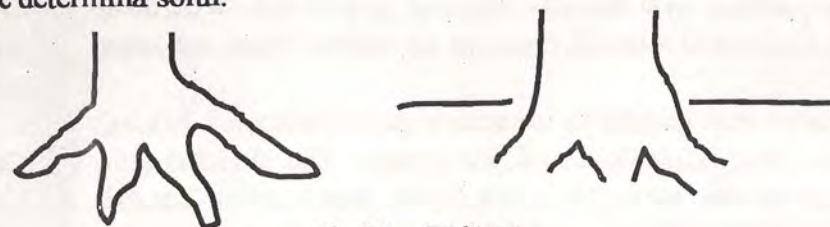

Fig. 33. — Rădăcini:

Primaritate.
Primitivitate.
Subjugat de instinct și
de pulsiumi.

Legătura cu pământul.
Înrădăcinare.
Creație plecând de la inconștient.
Tradiționalism țăranesc.
Lentoare.
Greutate.
Apăsător.
Conservatorism.

Stagnare.
Inhibiție.
Lentoare.
Flegmă.
Lipicios.
Sugar.
Căutând sprijin.
Instabilitate.
Prizonier al pulsiumilor.
(Viață dublă).

Ne putem întreba dacă rădăcina nu are și o altă semnificație. În arborii cu vârsta de doi ani și mai bătrâni, rădăcina îndeplinește și o treia semnificație: ea servește la strângerea substanțelor de rezervă (1). Transpunerea caracterologică nu este greu de realizat, dar nu știm sigur dacă ea corespunde cu ceva.

(1) K. Mägdefrau, *Bau und Leben unserer Obstbäume*, 1940.

Baza trunchiului.

Fig. 34.

Baza trunchiului dreaptă și așezată pe marginea foii (a):

Formă normală până la 12 ani.

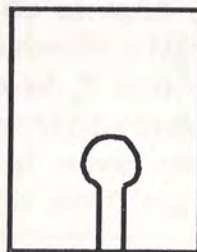
După această vârstă:

„Copilul” în sensul propriu și în sens figurat.

Reprezentare infantilă
a lumii.

Copilărie.

Slab dotat
(pe marginea foi).
Orizont strâmt.
Limitare.
Infantilism parțial.
Lipsă de maturitate

a

Lărgit spre stânga (b):

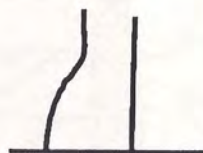
Inhibitiē.

Inhibiția elanului.

Frânare.

Ataşament la trecut.

„Aderare”.
A nu putea să
se desprindă de
ceva.
Fixație maternă.

b

Lărgit spre dreapta (c):

Teamă de autoritate.

Suspiciune.

Circumspectie.

Inchis.

Opoziție față de
Altul.
Eventual aroganță,
îndărătnicie.
Obstrucție.

C

Lărgit în ambele părți (d și e)

După terminarea școlarității:

Aptitudini mai mult practice decât teoretice.

Practician.

Tip lucru-de-mână.

Mai degrabă îndemânat decât fin.

Concret, intuitiv.

„Simplu” până la o
simplificare mediocră inteligentă.

Utilizează imediatul.

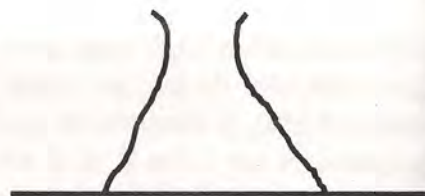

Fig. 35. — Trunchi conic

Înainte de terminarea școlarității:

Trebuie apreciat până la un anumit grad
ca un indice primar, prin care se
exprimă întârzierile ușoare.

Trunchi B, semi-trunchi B.

(Trunchi de brad într-un arbore fructifer.)

*„Arborele drept este o forță evidentă care înalță
viața terestră până la cerul albastru.”*

Gaston Bachelard.

Trunchiul B urcă vertical de la bază până în vârful arborelui. În natură, printre arborii fructiferi, acest tip apare la peri în forma cea mai pură, sub forma ramurii principale. Totuși, la brad ne gândim înainte de toate (1). Băieții desenează această formă de două sau trei ori mai frecvent decât fetele. Astfel, la școlarii normali, trunchiul B este mai puțin frecvent în primii ani decât după aceea, debili încep devreme cu procentaje mai ridicate, care diminuează puțin câte puțin. Muncitorii specialiști după terminarea școlarizării au un procentaj ce merge până la 20% între 15 și 16 ani; acest procentaj se reduce la 12%

(1) În textul original, de limbă germană, trunchiul B este trunchi T (Brad = Tanne) (N.T.)

după 20 de ani. Mai mult, am găsit grupe de muncitori cu un procentaj de trunchiuri tip B de 80%. Imbecilii-debili au un procentaj de 30%. Creșterea acestui procentaj se datorează faptului că mulți imbecili sunt incapabili să deseneze un arbore fructifer și utilizează bradul ca schemă generală a arborelui. Genetic, semi-trunchiul B pare a se situa înaintea trunchiului B; dar acest fapt nu apare în statistici și nu poate fi înțeles decât dacă admitem un fel de schimbare de structură în unul și același element grafic. În primul an, de exemplu, la cei de sunt constrânși de școlaritate, semi-trunchiul B este, de cele mai multe ori,

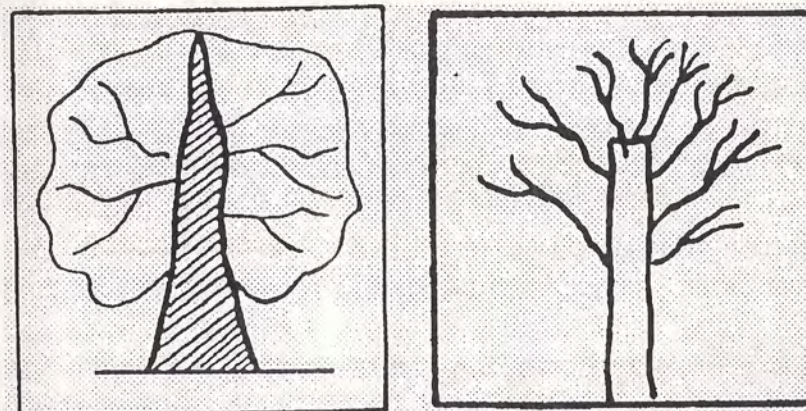

Fig. 36.

a) Trunchi B.

b) Semi-trunchi B.

un trunchi cu sudură, cu o linie transversală care marchează limita trunchiului. O parte din ramuri este implantată deasupra sau se înalță clar de jos în sus. O altă parte a ramurilor se despart începând de la trunchi. Conform tipului schematic al desenului infantil, aceste ramificații dau efectul ramurilor joase (dar statistic ele nu sunt socotite ca atare). Mai târziu, trunchiul cu sudură dispăre la copiii normali. Sau coroana se dezvoltă complet, și procentajul trunchiurilor B dispăre, sau din semi-trunchiul B ia naștere prin înălțare un adevărat trunchi B. Semi-trunchiul B tardiv are mai degrabă caracterul unei ramuri principale rămasă neterminată, și ramurile accesorii nu mai au

aspectul de ramuri joase. Fără îndoială, schema fundamentală rămâne. Dar trebuie diferențiată forma primară de formele ulterioare, în ciuda dificultății de-a separa statistic aceste forme din cauza trecerii ușoare de la una la cealaltă.

Semi-trunchiul B apare începând de la 12 ani cu un procentaj mic, în timp ce trunchiul B este mai frecvent. Numai copiii de culoare, cu o proporție de 45% de semi-trunchiuri B, rămân la un nivel care, la latitudinile noastre, în general, nu se întâlnește. Având trunchiul cu extremități când drepte, când rotunjite (trunchi cu sudură), formele lor corespund mai ales formelor primare.

În rest, reprezentarea schematică a ceea ce numim arborele vieții prezintă în general forma unui semi-trunchi B care poate merge până la trunchi B: trunchi drept, terminându-se ascuțit, cu o frunză la extremitate și, de fiecare parte, trei ramuri laterale terminându-se printr-o frunză. Cum arborele vieții este privit ca având șapte ramuri, el seamănă mai degrabă cu un semi-trunchi B.

Trunchiul B, deci bradul (adică arborele fructifer desenat sub această formă) trebuie privit ca o formă primară, care apare totuși puțin înainte de momentul fixat de statistică. La intrarea în grădinița de copii, primele forme „primare” sunt deja puțin depășite. Debilul le conservă în continuare și imbecilul, cu cele 30% trunchiuri B, rămâne în mod manifest fixat la un nivel primitiv, care, altfel, este repede depășit. La copil, imaginea originală a arborelui nu este nici bradul, nici un măr, ci o schemă de bază care derivă parțial din floare, parțial din cruce. Reprezentarea cea mai primitivă a bradului este constituită dintr-o verticală și o orizontală. Doar după acestea apare bradul cu ramuri, sau îndreptate orizontal, sau atârând. Ne putem întreba dacă pomul de crăciun joacă un rol important în imaginea pe care și-o formează copilul. Schema de bază înăscută a copilului: crucea, verticala, orizontala și cercul, este mai puternică decât acest model. Schematismul este atât de accentuat încât, destul de des, șterge diferențele individuale de expresie. Din punct de vedere afectiv, nu arborele, ci mai degrabă floarea corespunde dispozițiilor psihice ale

copilului. La drept vorbind, arborele paradisului ar trebui considerat ca arhetip în straturile profunde. Ar fi totuși naiv să admitem, oricât de devreme ar apărea semnificația fructelor, că desenul unui arbore fructifer ar putea să se impună înainte de-a atinge aptitudinea de-a desena.

Când declarăm că bradul este un arbore pe măsura copilului, înțelegem prin aceasta că el corespunde unei stări de conștiință relativ slabe, unei situații primitive, unei predominanțe a vitalului, a instinctivului, a apropierei de pământ, a apropierei de origine și de inconștient. În cazul arborelui fructifer, rămurișul de divizează pentru a forma coroana; în coroană, arborele dezvoltă trunchiul (dispozițiile); trunchiul este expus. Dar în cazul trunchiului de brad, această expunere lipsește. Este ca și cum zona trunchiului s-ar deplasa în partea superioară a conștiinței. Toate elementele originale, primitive, își croiesc drum, în stare nediferențiată, în cadrul lumii conștiinței și traversează această lume care are un aspect sublim, dacă este diferențiată și cultivată. Cel ce desenează trunchiul B este aproape totdeauna cel mai primitiv, cel mai robust, cel mai înrobît pământului, cel mai puțin diferențiat. Și, astfel, se va înțelege că, bun muncitor și bun meșteșugar, acest tip face dovada unui fericit amestec de rațiune și vitalitate. Cu toate acestea, trebuie ținut cont că un trunchi B ar putea fi desenat, pentru că dezvoltarea nu a avut loc și această formă se impune, sau pentru că circumstanțele exterioare împiedică o diferențiere ulterioară. Cum anume se va desprinde de această formă care, în sine, este absolut sănătoasă, un muncitor cu interese preponderent organice și care resimte atât de puțin nevoia de-a se diferenția? De altfel, este uimitor să constatăm că un mare număr de studenți care desenează cu dificultate un trunchi B aparțin, de cele mai multe ori, unui tip mai degrabă practic, mai apt să reușească în meseriile manuale decât într-o muncă abstractă străină de interesele lor. Este firesc ca acest tip să reacționeze de o manieră mai elementară, cu o nevoie mai mare de experiențe trăite, cel mai adesea și cu un suflu vital mai puternic decât al celorlalți. De altfel, acest

lucru nu ne învață nimic asupra forței energiilor. Destul de frecvent, găsim printre desenatorii de trunchiuri B, natuiri foarte închise afectiv. În acest caz, ar fi mai exact să vorbim de o imposibilitate de a se diferenția, decât de robustețe.

Indice: *Trunchi B*

Nr. 17

	Grăd.	Școala primară								Școala secundară		
Clase		1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3
Vârsta	6-7	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-14	-15	-16
Băieți %	6,4	3,5	13,5	6,5	13,6	8,6	23,0	14,3	7,0	7,7	16,0	13,9
Fete %	1,2	0,0	1,9	0,9	0,9	2,7	6,2	4,5	2,4	1,8	7,6	6,2
Total %	3,8	1,8	7,7	3,7	7,2	5,6	14,6	9,4	4,7	4,7	11,8	10,0
Deb. Imbec.												
Vârsta	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-16	-17	29 (media)	
Debili %	12,8	16,2	10,0	7,6	4,5	11,8	8,2	9,7	0,0	9,8	30,0	
Muncitori specialiști având 8 ani de școală primară					Lucrători comerciali		Copii de culoare, elevi ai unei școli misionare					
Vârsta	15-16	17-19	+20	19-32			15,5 (în medie)					
%	20,0	17,6	15,2	12,0			9,0					

Tabelul trunchiului B

Caracter primitiv.
Robustețe, vitalitate puternică.
Nediferențiere.
Om al instinctului.
Maturitate adesea incompletă.
Spiritualitate puțin diferențiată în anumite cazuri: lipsă de inteligență.
Impulsivitate.
Primordialitate.
Mai mult practicant decât teoretician.
Aptitudini practice manuale mai pronunțate decât cele referitoare la abstracțiuni.
Ușoară întârziere.

A rămâne fixat în primitiv.
Obstacol (înnăscut sau condiționat de circumstanțe), în dezvoltarea însușirilor personale.
Lipsă ocazională a capacității de obiectivare și de a sesiza relațiile.
Impulsivitate primitivă.
Ardoare primitivă.
Forțată.
Nevoie de experiențe trăite.
Intensitate.
Neputința de a se dezvolta.

Indice: *Semi-trunchi B*

Nr. 18

Clase	Grăd.		Școala primară								Școala secundară		
			1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3
Vârsta	6-7	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-14	-15	-16	
Băieți %	13,5	23,0	16,0	19,5	10,7	3,8	1,6	9,9	1,0	1,9	0,0	0,0	
Fete %	4,1	8,7	11,7	8,8	0,9	4,5	1,8	0,0	0,0	2,7	1,9	0,8	
Total %	8,8	15,9	13,9	14,2	5,8	4,2	1,7	5,0	0,5	2,3	1,0	0,4	
Deb. Imbec.													
Vârsta	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-16	-17	29 (media)		
Debili %	2,8	10,8	6,3	10,7	8,0	5,9	9,9	13,4	6,8	2,5	10,7		
Muncitori specialiști având 8 ani de școală primară				Lucrători comerciali			Copii de culoare, elevi ai unei școli misionare						
Vârsta	15-16	17-19	+20	19-32			15,5 (în medie)						
%	15,6	7,9	8,7	10,0			45,0						

Contururile trunchiului.

În trunchiul cu linie dublă, conturul trunchiului este indicat prin cele două linii paralele obișnuite care, de regulă, reprezintă structura trunchiului. Conturul (linia) determină fizionomia trunchiului (regulată, neregulată). Considerat ca linie, fiecare contur are calitatea sa și propriul stil în care evoluează.

Fig. 37. — Contururi de trunchi.

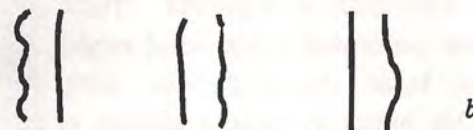
Linia trunchiului și ramuri ușoare, întrerupte (a).

Iritabil.
Iritabilitate afectivă și nervoasă.

Fragilitate nervoasă interioară.

Exploziv.
Nervozitate impulsivă.

Nervozitate.
Nerăbdare.

Linie mergând neregulat spre stânga sau spre dreapta (b).

Vulnerabilitate interioară.
Traumatisme psihice.
Urme de conflicte avute și
de dificultăți.

Inhibiție.
Adaptare dificilă.

Încăpățănare.
Îndărătnicie.
„Caracter dificil”
Interes pentru extraordinar și
pentru maladiv.

Contur ondulat (c).

Acesta animă și exprimă o vivacitate sănătoasă și capacitate de adaptare. Contrastele rezultă din opoziția dintre trunchiul drept și noduros și conturile exagerat de sinuoase. Linia ondulată poate exprima la fel de bine comportamentul de eschivă ca și gestul celui ce se redresează sub povară.

Contur cu linii difuze, întrerupte (d).

Conturul trunchiului este o limită care separă mai mult sau mai puțin riguros Eul de Altul, sau Eul de lumea exterioară. Schimburile sunt reprezentate fie sub formă de umbre difuze, fie sub forma unei încălceală de linii fine.

Senzitivitate.
Sensibilitate.

Întărirea empatiei.
Dispoziție de identificare.

Sentiment difuz al
limitelor.

(Eu-Tu, Eu-lucru)

Caracter ezitant.
Pierdere a personalității.

d

Suprafața trunchiului (scoarța).

Grafic, suprafața trunchiului nu este deloc altceva decât o linie puternic îngroșată. Este scoarța. Scoarța este un element de protecție; ea este, de asemenea, învelișul și vestimentația trunchiului propriu-zis. Suprafața devine aici zona de contact între exterior și interior, între Eu și Altul, între Eu și mediul înconjurător. „Înveliș aspru, inimă delicată” se spune adesea. Suprafața poate fi: dreaptă, rugoasă, solzoasă, aspră, crăpată, dură, pătată, umbrită, etc. Linia merge de la forma subțire, unghiulară, dreaptă, dantelată, până la forma rotunjită.

Caracterul suprafeței ne determină să luăm în considerare diversele relații posibile între comportamentul exterior și ființa interioară. Învelișul poate ascunde adevărul; el îl poate proteja și masca. Determinarea cu ajutorul unui singur indice a măsurii în care un caracter exterior corespunde caracterului interior, este la fel de dificilă ca și determinarea motivației comportamentului.

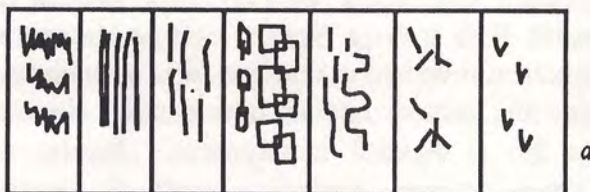
Pe o suprafață rugoasă există întotdeauna mai multă frecare cu exteriorul decât pe o suprafață dreaptă, pe care totul alunecă și curge. Relația comportă un dublu aspect. Suprafața aspră oferă avantajul prizei, dar ea este totodată mai agresivă decât suprafața dreaptă. Iritabilitatea, care este legată de rugozitate, presupune o impresionabilitate mai mare și, complementar, un spirit de observație ascuțit și chiar critic, care decelează rapid asperitățile susceptibile să devină puncte de frecare.

În general, la același desenator, umbrele se situează când în dreapta, când în stânga. Această formă grafică este puțin constantă, și chiar deloc în perioada pubertății. Acolo unde caracterul suprafeței nu oferă o imagine clară, ca, de exemplu, în formele de tranziție de la desenele cu scoarță la cele umbrite, trebuie să fim foarte reținuți în interpretare. Pentru a ne obișnui cu descifrarea acestui caracter, este indicat să strângem diverse desene ale scoarței.

Fig. 38. — Suprafața trunchiului.

Suprafață solzoasă, cu cocoloașe, rugoasă, crăpată (scoarță).

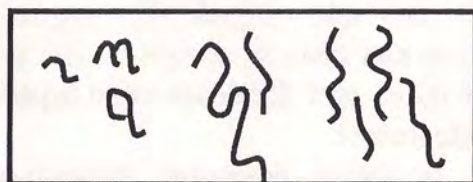
Linie: ascuțită, unghiulară
cu opriri rapide, dreaptă,
dantelată (a).

Sensibilitate.
Vulnerabilitate.
Mușcător.
Arțăgos.
„Cioc și unghii”.
„Scoarță rugoasă”.
Zbârlit, morocănos.
Aspru.
Încăpățânat.
Înșepător.
Spirit de observație.

Sensibil la impresii.
Impresionabil.
Reactiv.
Sensibil.
Impetuos.
Violent.
Coleric.
Critic.
Negativist.

Linie: curbă, rotundă, arcuită (b).
Capacitate de a intra ușor în contact.
Nevoie de contact.
Voință de adaptare.
Capacitate de a simpatiza.

b

c

Suprafață pătată (c):
Traumatisme (care a suferit mult).
Obscuritate.

Onanism (observație izolată).

Indicele trebuie adesea privit
ca un simplu element
decorativ.

Fig. 39. — Trunchi cu semi-umbre.

a

Umbră în stânga (a):

Tendință ușoară spre reverie.
Aplecat spre introversiune.
Sensibilitate și vulnerabilitate
medii.

Inhibiții.

Îi repugnă exteriorizare.

Dacă este îngroșat: lipsă de
mobilitate, greoi, ne-liber, școlar.

b

Umbră în dreapta (b):

Abilitate de contactare.

Voință de adaptare.

Desenele scoarței au aceeași semnificație ca și caracterele corespunzătoare întâlnite în natură, unde experiența și cunoașterea ne învață că o scoarță rugoasă și crăpată atrage mult mai ușor fulgerul decât una netedă care, în ploaie, formează un conductor electric perfect, dat fiind că apa se scurge rapid în pământ.

Expresia liniei (1).

Caracterul unei linii nu poate fi stabilit decât în original și adesea numai cu lupa: reproducerea sunt inexacte. Analiza liniei este, de altfel, o problemă care necesită o mare experiență, cu atât mai mult cu cât desenul în creion nu permite, prin natura sa, aceeași finețe a detaliului ca și liniile în cerneală. Înșiruirea de mai jos, oarecum simplificată, este inspirată din Max Pulver care se bazează, în parte, pe cercetările lui Margaret Hartze.

(1) În ediția de limbă franceză — „L'expression du trait” (Trait = trăsătură, linie) (N.T.)

Expresia liniei:

Dezlănat, întrerupt.

Ferm.

Apăsăt.

Greu.

Greu cu mișcări repezi.

Viguros, întunecat.

Riguros precis.

Umflat, păstos.

Destins.

Ciliat, filamentos.

Friabil.

Spumos.

Fragil.

Cleios, vâcos.

Flasc.

Dezlănat (tremurător,
dezordonat, discontinuu).

Închis, rigid, inflexibil.

Alungit.

Dur.

Sec.

Moale.

Umflat de sevă.

Subțire.

Larg.

Siguranță sănătoasă.

Vitalitate plină de sevă.

Frenezie creatoare înrobitea tuturor inhibițiilor,
acționând în profunzime, penetrant, creator.

Importanță.

Nevoie de-a părea mai puternic decât este. Răzbunător.
Voință de a-și impune și de a se impune. Nevoia unei
exteriorizări impresionante.

Operând prin sugestie.

Disciplină și spiritualitate.

Senzualitate.

Excitabilitate sensibilă.

Excitabilitate, nervozitate.

Fragilitate vitală.

Nervos, laș, dar tenace.

Debilitea senilă.

Masă de pulsuni neinhibate.

Manifestații de efervescență.

Absența tensiunii, a tonusului muscular, neurastenii,
slăbiciune, delicatețe.

Nervos, tulburări circulatorii ocazionale.

Tensiune, disciplină, rigoare, inhibiții, baraje,
contradicții.

Stare de mare tensiune psihică.

Brutalitate.

Natură gânditoare, rezervată.

Animal, senzual.

Izbucniri de fericire, spontaneitate puternică și frustă.

Slăbiciune a voinței, impresionabil, adesea lipsa forței
de a se afirma.Darul de-a fi simpatice. *Apăsăt*: pulsuni puternice,
forța voinței.*Caracterul mișcării:*

Linia glisantă.

Linia ondulată.

Linia care pictează.

Linia oprită.

Linia pătrunzătoare.

Linia scotocitoare.

Linia sinuoasă, târătoare.

Linia ce pornește viguros de la bază.

Mobilitate spirituală, apucare rapidă,
natură amfibie care nu oferă nici o priză.Natură instinctivă, puternic inconștientă,
senzitivă, atenție precaută și oarbă față de
scop, aptitudini medii.Pentru propria plăcere, se complace în
sentimentul propriei vieți, preponderența
tendinței de a se bucura față de forța de
exteriorizare.

Puternice inhibiții pulsionale.

Tenacitate. — Natură de visător. —
Cruzime, defăimare.Critici, negativism, inoportunitate
agresivă.Instabilitate psihică, insecuritate, ușurință
de adaptare, manipulare.Vaporos, de fațadă, suflat, mascat, volant,
rătăcitor, glisant, indiferent, zbârlit,
precaut, care se detașează în mod plastic
sau se înfundă în straturile inferioare.

Colorația ștersă sau închisă nu se întâlnește în liniile de creion. În orice caz, clar-obscurul liniei în creion nu trebuie confundat cu colorația ștersă sau plină a liniei în cerneală.

La modul general, este bine să verificăm, pe lângă caracterul liniei din desenul arborelui și pe cea a scrisului, din care, de cele mai multe ori avem câte un exemplar. Dacă vrem să insistăm în mod deosebit asupra analizei liniei, trebuie ca subiectul să poată utiliza creionul care i se potrivește, și nu vom ține neapărat la cel cu duritate 2, utilizat cel mai frecvent.

Excescențe ale trunchiului și creștături.

Conform observațiilor noastre, excescențele trunchiului clar definite, respectiv gușile, așa cum le întâlnim și în natură, indică în principiu traumatisme, cum ar fi cele ce provoacă boli grave, accidente, sau dificultăți profund resimțite. Prezența acestui indice este ocazională. Caracterul său clar marcat nu dovedește nici o gravitate obiectivă a suferinței, ci doar experiența subiectivă.

Creștăturile sunt foarte rare; cel mai adesea, acestea indică un deficit: complex de inferioritate, sentiment de culpabilitate. Se folosește curent expresia germană: „Etwas auf dem Kerbholz haben” (a avea ceva pe conștiință). (Creștătura era un procedeu utilizat altădată pentru măsurarea comenzilor livrate, perioadelor de timp, etc.)

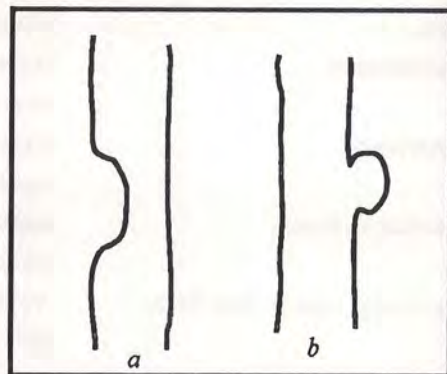

Fig. 40. — Creștături (a) și excescențe (b).

Apariția primelor creștături între 8 și 9 ani, la debili între 10 și 11, presupune că schematismul marcat al formelor a fost depășit. În același timp, experiențele se pot fixa mai bine. Dacă facem abstracție de creșterea surprinzătoare la băieții de 12 ani, procentajul rămâne nesemnificativ, cu câteva variații ușoare, și nu crește la adulți.

Conform cercetărilor lui Städeli, formațiunile de excescențe pe trunchi sunt mai degrabă semnul traumatismelor depășite, pozitiv asumate, decât elemente nevrotice încă active.

Indice: Excescențe ale trunchiului și creștături

Nr. 19

	Grăd.	Școala primară								Școala secundară		
Clase		1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3
Vârsta	6-7	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-14	-15	-16
Băieți %	0,0	0,0	3,2	4,6	1,9	17,3	3,1	5,5	2,0	1,9	4,7	2,1
Fete %	0,0	0,0	0,0	0,9	0,0	3,6	3,6	6,2	1,2	5,4	2,8	3,1
Total %	0,0	0,0	1,6	2,6	1,0	10,5	3,3	5,8	1,6	2,7	3,8	2,6
Deb. Imbec.												
Vârsta	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-16	-17	29 (media)	
Debili %	0,0	0,0	0,0	3,0	0,0	3,0	2,5	3,6	2,6	0,0	0,0	
Muncitori specialiști având 8 ani de școală primară					Lucrători comerciali			Copii de culoare, elevi ai unei școli misionare				
Vârsta	15-16	17-19	+20	19-32					15,5 (în medie)			
%	5,2	2,5	4,8	1,5					5,0			

Îngroșări și îngustări.

Pot apărea pe trunchi sau pe ramuri. Întâlnim de asemenea îngroșări la trecerea de la trunchi la coroană. Îngroșările au formă de suluri și se disting bine de excescențe. În formele mai fine, nu poate fi negată o trecere progresivă la formele degenerate. Adesea, îngroșările nu se fac decât în anumite puncte. Uneori fenomenul ia forma unei umflături neregulate care se întinde pe tot arborele. Îngroșările condiționează în mod evident punctele de îngustare. În natură nu se întâlnesc asemenea variații ale diametrului mediu al ramurii. Cel mai adesea îngroșările apar mai aproape de punctele de altoire.

Nu ne este dificil să sesizăm sensul acestei expresii grafice dacă ne imaginăm trunchiul sau ramurile sub forma unei țevi de cauciuc, capabilă să se destindă sau să se contracte ca un intestin, și din care se

scurge o masă. Contractiile opresc fluxul; îngroșările provoacă stagnarea; ele opresc întreaga mișcare ulterioară. În acest fel, putem înțelege cum caractere grafice opuse (îngroșări și îngustări) au aceeași semnificație.

Timiditate.
Inhibiție.
Crispare.
Stări convulsive.
Constricție.
Blocaj al încărcăturii afective.
Staze afective.
Staze.
Strangulări.
Baraje.
„Obstrucție” (cel mai adesea verificată chiar din punct de vedere organic).
Refulare.

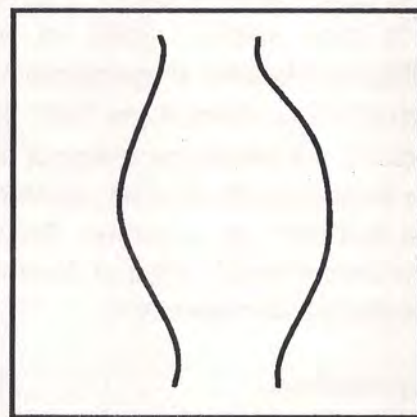

Fig. 41. - Sul.

Semnificația unui trunchi a cărui grosime crește gradat este asemănătoare.

În examinarea față-în-față, trebuie să fim atenți la ceea ce poate corespunde, în expresia fizică, stărilor psihice pe care tocmai le-am menționat: elocință înăbușită, mișcări spasmodice, expresie încrămențită, voce stinsă, etc.

Asemenea indicii în desenul arborelui ne fac să presimțim ceva ce ulterior este motivat mai precis în conversație. Un exematos, al cărui desen reprezenta îngroșări notabile, a început să aibă încredere în psiholog în momentul în care acesta a emis ipoteza că acest om era „astupat”, așa cum acesta și era cu adevărat. Dar, timp de douăzeci de ani, nu i se pusese această problemă; dimpotrivă, atunci când era student, acest bolnav fusese prezentat ca simulant. Dacă subiectul dovedește încredere în urma unui diagnostic corect, este încurajat să caute cauzele mai profunde.

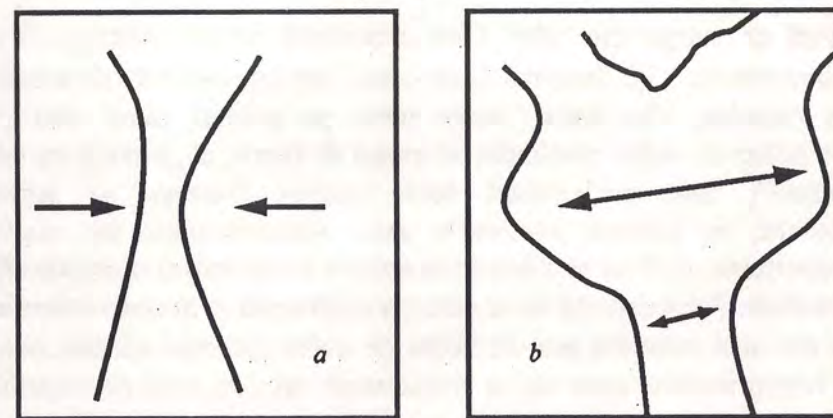

Fig. 42. - Subțieri și îngroșări (forțări) ale trunchiului.

Ramuri care se îngroșă, ramuri cu linii paralele.

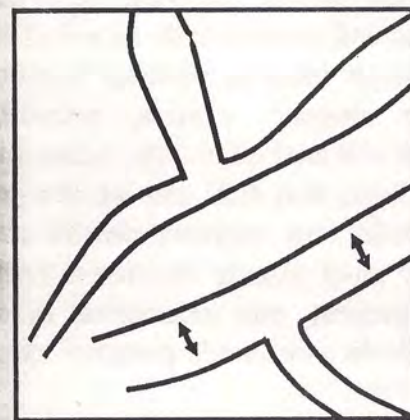

Fig. 43. - Formă evazată și formă paralelă a ramurilor.

Cunoaștem din grafologie „scrierea măciucă”, respectiv scrierea cu terminații masive care se îngroșă și care se întrerup brusc în punctul cu grosime maximă. După Crepeux-Jamin, aici este semnul violenței, al inhibiției, al contradicției și al debilității.

În desenul arborelui, regăsim linia care se îngroșă și se lărgeste sub formă de ramură devenind mai groasă spre exterior. Acest caracter este în contradicție cu procesul natural de creștere, pentru că în natură ramura se subțiază pe

măsură ce merge spre vârf. Cine desenează ramuri ciomag, „îi sare țandăra repede”, își descarcă dintr-odată întreaga cantitate de substanță spre exterior. Cantitativ, masa trece pe primul plan: este tipul realizărilor de ordin cantitativ, al mesei de lucru, al „omului cu mâini prompte”, care proiectează spre exterior întreaga sa aspirație creatoare, în general aspirațiile sale, spontaneitatea sa, exprimă extravertește. El face demonstrație asupra forței sale și o angajează cu intensitate. Perseverența sa în direcția pulsională și în cea a intereselor sale din acel moment este deosebit de mare. Cel mai adesea, este un om întreprinzător care nu se menajează: un om avid de experiențe trăite, dar care simte totodată opozițiile lumii exterioare, în general mai mult decât ar fi în mod obiectiv necesar, și care caută totuși să le înlăture atacând frontal, cu un curaj mergând până la temeritate. Dacă opoziția nu cedează el devine nerăbdător și violent. Sentimentul de rezistență crește. Afectivitatea trece în exasperare și se lovește de rezistență, o răstoarnă sau o sparge și, dacă aceasta nu cedează, acest tip de desenator devine grosolan și coleric.

Manierele suple, diplomatice nu sunt punctul său forte, se dă cu capul de zid, cade cu ușa în casă încercând s-o deschidă, se avântă și se bagă cu o energie care poate merge până la violența brutală; nepoliticos, grosolan, aspru, chiar arogant, viguros, primitiv, întreprinzător, fără să dea înapoi în fața nici unei dificultăți. Asemenea oameni își depășesc adesea propriile forțe, dau dintr-una tot ceea ce au. În toate acestea există compensări sau supracompensări ale anumitor slăbiciuni. Aspectul calitativ nu-și găsește nicidecum locul în această expresie; dar, dacă este prezent, este exteriorizat cu o violență incredibilă. În acest sens, indicele corespunde presiunii reale a scrisului (1).

Indicele este frecvent la vârsta pubertății: a vrea mai mult decât poți, a viza mai sus decât tine, violență, impolitețe, insolență, temeritate în acțiuni. Esențialul nu este distins prea bine față de

amănunte; putem crede că învingem totul printr-o cheltuială enormă de energie.

Din punct de vedere grafologic, indicele este deja susceptibil de mai multe interpretări. Nu este numai „scriere măciucă”, ciomag, forță care se descarcă în exterior, ci și presiune reprezentată, ca să zicem așa, în mod spațial, astfel că multe din ceea ce știm despre semnificația presiunii scrisului poate fi transpus în desen.

Semnificația ramurii cu linii paralele este în fond aceeași. În paralelism, tot pentru ca execuția să nu fie pur mecanică, există un indice de constanță, de efort susținut și, prin aceasta, de durată. Foarte rar se întâmplă ca asemenea desenatori să nu fie muncitori de o calitate excepțională. Zelul și dinamismul lor sunt foarte apreciate. Ei nu pot sta fără să muncească.

Producție cantitativă.
Masă de lucru, convulsivă.
Perseverență (în pulsuni).
Spiritu întreprinzător.
Extraversiune.
Pulsuni extravertite.
Experiența trăită a rezistenței.
Pusiune de experimentat.
Experiența trăită a opoziției.
Mână grea.
Putere vitală de șoc.
Compulsiv.
„A avea mâini repezi”.
Nepoliticos, insolent.
Grosolan.
Brutal.
Arogant.
Primitivitate.
Asprime.
Violență.

Impulsivitate.
Ambiție.
Voință de a se înălța.
A juca un rol.
Sete de experiență trăită.
Inhibiție datorată experienței rezistenței.
„A-i sări țandăra repede”.
A se băga în față.
A străpunge mulțimea.
A-și da cu capul de pereți.
A pica în casă cu ușa vrând s-o deschidă.
A-și depăși propriile forțe.
A vrea mai mult decât poate.
Nevoie de compensare.
Nerăbdător dacă rezistența nu cedează.
Impulsivitate instinctivă.

(1) Grafologul distinge presiunea aparentă și presiunea reală. (N.T.fr.)

Arborele sferic (forme închise).

Termenul arbore sferic vrea să spună că, în cazul cel mai fericit, coroana formează un cerc. De cele mai multe ori, este o elipsă orizontală sau verticală. Ceea ce contează aici este delimitarea unei suprafețe și închiderea relativă a acesteia. Cercul exclude exteriorul și ține laolaltă interiorul. După C. G. Jung, cercul este imaginea luminii masculine, a divinului. În elipsă există totuși tensiune, sau mai degrabă, tensiunea se poate regăsi în elipsă și în cerc. Tensiunea poate să și lipsească; atunci coroana sferică este ca un cerc gol deasupra trunchiului, un neant fără conținut și vid, poate doar un zero umflat cu aer și fără semnificație, dacă putem spune așa. Sau, contururile coroanei exprimă tensiunea și vitalitatea unei forțe pline de coeziune; ele concentrează, aglomerează, în opoziție cu bula de săpun care nu face decât să umple spațiul, sugerând prin banalitate, entuziasmul vid și viața fără vise. Ceea ce este plat este în același timp vizibil, ceea ce se oferă fără obstacole privirii, și, de asemenea, ceea ce poate fi proprietatea sentimentului. Este necesar întotdeauna să ținem cont de caracterul liniei: fermă, flexibilă, plastică, plată sau difuză, ondulată, tremurătoare. Adesea o coroană dă efectul unui creier muț. Dacă ne antrenăm să vedem mai mult decât putem scoate din expresie, nu vom trece cu vederea o asemenea impresie de ansamblu.

Băieții desenează coroane sferice cu mult mai frecvent decât fetele. Ceea ce este comun fetelor și băieților, este procentajul relativ crescut al valorilor de debut spre 7 ani, diminuarea între 7 și 13 ani și apoi o revenire care atinge aproape valorile de debut. Mai mult, coroana desenată la o vârstă mai precoce nu mai este aceeași cu coroana desenată mai târziu, care, mai bine formată, nu dă un efect atât de schematic și anonim ca prima. Procentajul debililor se distanțează de cel al copiilor normali; totuși aceștia oscilează mai puțin, scad mai puțin în partea intermediară, pentru că sunt supuși la mai puține oscilații în dezvoltare și, ca urmare unei vivacități mai reduse,

Indice: Coroană sferică

Nr. 20

Clase	Grăd.	Școala primară								Școala secundară		
		1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3
Vârsta	6-7	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-14	-15	-16
Băieți %	28,5	27,0	14,3	11,0	3,9	17,3	5,5	22,0	20,0	30,0	26,4	21,5
Fete %	18,4	19,4	67	0,0	9,2	13,4	0,0	9,3	11,0	7,8	17,2	12,3
Total %	23,5	23,5	10,5	5,5	6,5	15,4	2,8	15,7	15,5	18,9	21,8	16,9
Deb. Imbec.												
Vârsta	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-16	-17	29 (media)	
Debili %	24,2	23,0	20,2	24,5	15,2	21,5	18,2	22,0	20,5	31,6	7,2	
Muncitori specialiști				Lucrători			Copii de culoare, elevi ai unei școli misionare					
având 8 ani de școală primară				comerciali								
Vârsta	15-16	17-19	+20	19-32			15,5 (în medie)					
%	7,3	3,7	8,7	50,0			0,0					

nu resimt atât de rapid oscilațiile. Muncitorii care și-au terminat școlaritatea au un procentaj mult inferior celui vârstei școlare, în timp ce angajații comerciali au puțin mai mult de 50%. Motivul aparte este că acestui grup nu-i place deloc să fie un obiect de cercetare; astfel, notăm tendința acestuia de a se refugia într-un cerc neutru, anonim, și în același timp închis. Cercul devine aici perdeaua care acoperă, închide, după modelul acelor coroane care sunt acoperite de o membrană. Nu este necesar, de altfel, ca aceste coroane sferice să fie ca să spunem așa goale: se pot dezvolta puternic rămurișul și verdeța sau, ca la copii, fructele.

Fig. 44. - Coroană sferică.

Fantastic.
Convenție.
Banalitate.

Schematism.

Lipsa simțului constructiv.
Nediferențierea a ceea ce contează.
Nediferențierea tendințelor.
Exaltare.

Reverie.

Conturul coroanei:

a) ondulat

Viu.

Însuflețit.

Moale.

Plastic.

Suplu.

Capabil de adaptare.

Sociabil.

„Balon de săpun”, bluf.

Vid.

Umflătură.

Lipsă de energie.

Buimăceală.

Copilăresc.

Naiv.

Trăiește în minunățiile imaginarului.

Angoasă sau combaterea realului.

Angoasă în fața vieții.

O anumită lipsă de autenticitate.

Echilibru neproductiv.

Tip sentimental.

Sentimentalitate mergând până la
ușurătate.

Tip intuitiv, perspicace.

Putere de imaginație, viață imaginară.

Impresionabilitate.

Lipsă de concentrare (în forma fără
tensiune, goală, inexpressivă.)

Concentrare (în forma balonată,
tensionată).

b) tremurat

Nervos.

Tulburat.

Iritabil.

Încert.

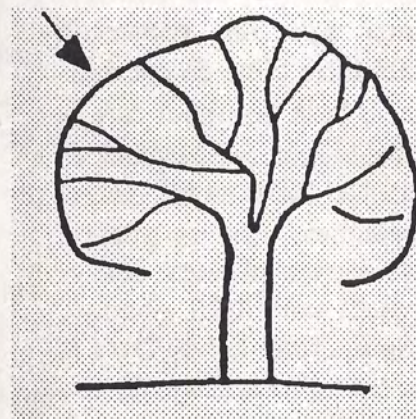
Nerezolvat.

Inhibat.

Anxios.

Rămurișul coroanei acoperit de o membrană.

Multe coroane nu trebuie considerate nici ca și coroane sferice autentice, nici ca și simple coroane cu ramuri. Ramurile sunt înconjurare de o membrană. Sprijinindu-se pe jumătate pe ramuri, învelișul face impresia a ceva nenatural, deși este o stilizare. Simplă husă sau cuvertură, ea învelește coroana deși nu pare să o țină împreună.

Închis.

Opac.

Timiditate, reținere.

Încă impersonal.

Ocazional un mincinos.

← Fig. 45. - Membrană.

Extremitățile ramurilor învelite în baloane de nori.

Această formă, care împarte coroana în mai multe suprafețe, se întâlnește în principal la cei care sunt dotați pentru desen și la persoanele elevate. Ceea ce contează este că vârful ramurii își pierde din caracterul dur, dat fiind că este ca și acoperit, învelit într-un tampon de vată.

Din punct de vedere fiziologic:

A-și ascunde intențiile.

A se acoperi de nori.

A nu acționa agresiv.

Teama de-a fi dur.

Timiditate în fața realității.

Forme agreabile în relații.

Plin de atenție.

Deferență.

Uneori impenetrabil, diplomat, discret.

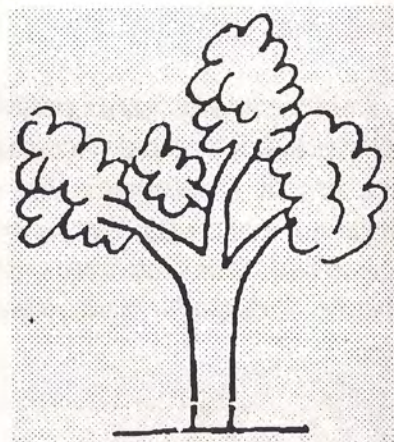

Fig. 46. - Baloane de nori.

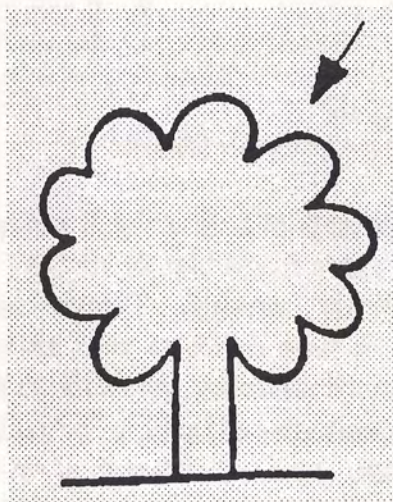

Fig. 47. - Arcade.

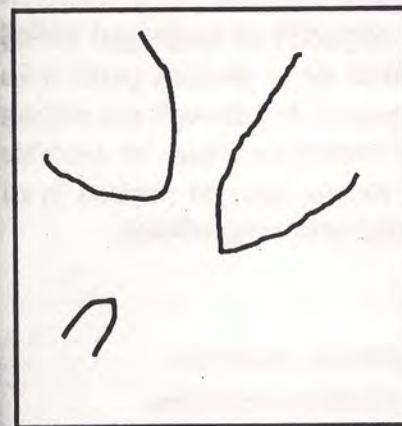
Formațiuni în arcade în cadrul coroanei.

Sentiment al formei.

„Forme” în cadrul relațiilor.

Complianță.

Ramuri în formă de frunze de palmier.

Ramurile cu formă largă și terminații spumoase se substituie, ca să spunem așa, terminațiilor normale cu vârfuri lunguiete. Tendința la închidere este extraordinar de marcată.

Grad înalt de secretomanie.

Suspiciune.

Prudență.

Închidere.

← Fig. 48. - Frunze de palmier.

Arbore în spalier (dresaj).

Arborele în spalier este un produs al dresajului. Grădinarul impune arborelui o formă la care creșterea naturală nu l-ar fi adus niciodată. Sub efectul disciplinei, arborele depășește măsura care corespunde naturii. Cum desenatorul poate fi pe rând dresatul și dresorul, interpretările diferă considerabil: fie desenatorul este cel dresat și, în consecință, pasiv; sau se dresează și se „supraeducă” pe sine, și atunci lucrează asupra sa în mod constructiv și metodic.

În această categorie nu intră numai formele tipice de arbori desenați în spalier, adesea

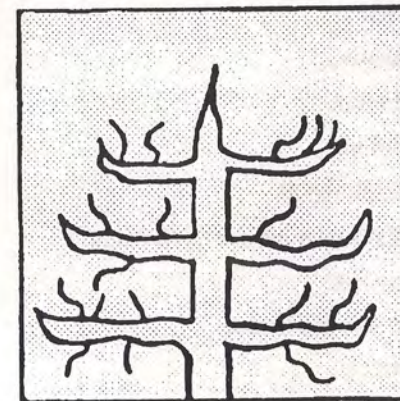

Fig. 49. - Spalier

desenați încolăcindu-se pe bare din fier. Dacă, de exemplu, rămurile lipsesc de pe o parte a crengii, arborele ne apare cel mai adesea sub forma unui spalier, susceptibil altminteri de o interpretare mai adecvată din alt punct de vedere, respectiv ca spațiu gol indicând ceva ce lipsește. Crenguțele care atârnă de o singură parte trebuie interpretate ca semne de depresie. Aspectul de „dresaj” sau stilizarea ne fac să ne gândim în mod firesc la schematism; totuși, se deosebește de acesta fiind vorba, într-adevăr, de dresaj, ceea ce implică în mod evident un grad mediocru al personalității și al originalității.

Educabilitate.

Auto-disciplină.

Victorie asupra propriei persoane.

Abnegație de sine.

„Dresat”.

Impersonal.

Deformat.

Artificial.

Improvizat.

Afectat.

Inautentic.

Tehnicizat.

Disciplinat.

Supunere rigidă.

Poziție conservatoare (psihologică).

Dependent.

Nu-și iese din tipare.

Mecanizat.

„Supra-educat”

Aptitudini constructive.

Aptitudini pentru simetrie.

Aptitudini tehnice.

Voință de auto-educare.

„Băiat model” Acolo unde

„Școlar model” lipsește

„Cetățean model” individualitatea.

Încrămenit în supunere.

Capabil de opoziție, dar fără a-i da curs.

Indiferent, superficial.

Un papă-lapte.

„Rămas acasă”.

Lipsă de capacitate vitală.

Mereu predispus să fie condus de alții.

Stereotipie în locul vivacității de spirit.

„Angajatul model”.

Suplețe mergând până la lipsa de caracter.

Centrarea.

Conformația coroanei permite adesea să recunoaștem direcția care este vizată în principal. Acestea sunt fie mișcări sau forme de mișcare către centru (centripete), fie mișcări mergând dinspre centru spre periferie (centrifuge). Este adevărat că, în cazul unui arbore radial ale cărui ramuri tind toate spre exterior, nu trebuie să considerăm direcția mișcării orientată spre exterior sau spre interior. Cu toate

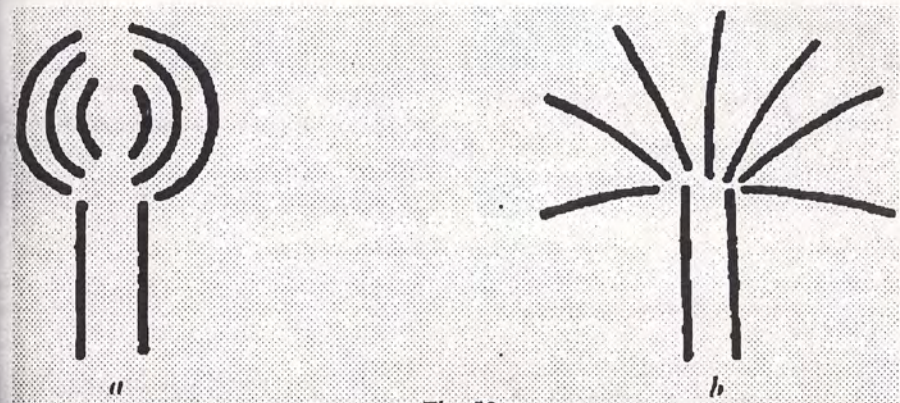

Fig. 50.

Mișcare centripetă (a) și mișcare centrifugă (b).

acestea, mișcarea centrifugă este susceptibilă de o dublă interpretare: agresivă și receptoare. Acest fapt apare foarte clar în coroana radială cu ramuri uniliniare. Agresivitatea domină. Totuși, nu este agresivitatea viguroasă a ramurii cu linie dublă, ci acea agresivitate încărcată de retard și regresii, a ramurii uniliniare, prin care, la tineri și la adulți, tot ceea ce altfel ar fi plenitudine și bogăție îmbracă acum caracterul disocierii și instabilității, care accentuează și mai mult receptivitatea ridicată ale cărei semne sunt antenele fine. Influențabilitatea este crescută în aceeași măsură ca și extraversia. Atacul devine astfel apărare. Actul de-a ataca și cel de a respinge, asaltul și defensiva utilizează indici de expresie asemănători, adesea greu de distins.

a) *Mișcare mergând spre centru* (centripetă) (fig. 50a).

Ramuri și arcade se plasează ca foile de ceapă în jurul unui centru.

Închidere.

Concentrare.

Energie.

Tenacitate.

Reculegere.

Decizie.

Independență.

Plenitudine.

Armonie.

Mohorală.

Inflexibilitate.

Influențabil.

Sentiment de independență.

Care se izolează.

Bazându-se pe sine.

Încapsulare.

Coroana radială (centrifugă).

Arborele cu coroană radială format din ramuri uniliniare se întâlnește încă în momentul pubertății. Ramura uniliniară indică caracterul regresiv; direcția razelor, lumea defensei. Facilitatea cu care acest indice apare și dispare arată cât de puțin se raportează la elementele caracterului. Cel mai adesea, grație măsurilor pedagogice sau unei terapii simple, putem obține o transformare rapidă; de asemenea trebuie să ne ferim de a vedea în acest simptom un „caz grav”.

b) *Mișcare plecând din centru* (centrifugă) (fig. 50b).

Ramuri mergând de la interior spre exterior.

Agresiune.

Nevoie de activitate.

Agitat.

Grabă.

Gustul acțiunii.

Inițiativă.

Zel.

Timzând spre adaptare.

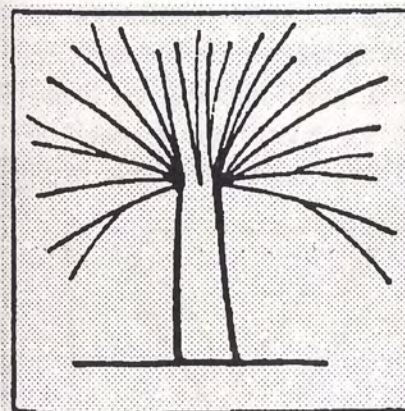
Disponibilitate bogată.

Extraversiune.

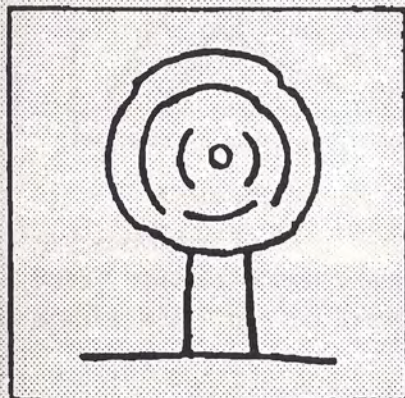
Nevoie de contact cu realitatea.

Distracție.

Împrăștiere.

a

b

Fig. 51. — Coroană radială (a).
Coroană-chivot (b)

Îndărătnicie, sensibilitate.

Se enervează imediat ce nu merge ceva.

Instabilitate.

Labilitate.

Partizanalul minimului efort.

Indolență până la trândăvie.

Atitudine „detașată”.

Absent.

Nu tocmai profund, superficial.

Dispersare a intereselor.

Slabă concentrare.

Lipsă de reculegere și de calm.

„Răsfățat”, dedat jocului.

Lipsă de stare.

Spontan.

Scopuri schimbătoare.

Nerăbdător.

Neîngrijit.

Nestăpănit.

Regresie.

Pretențios.

Hotărât în opiniile sale.

A înfrunța.

Coroană concentrică (în formă de chivot).

Egocentrism.

Bazându-se pe sine.

Auto-reprezentare.

Narcisism.

Autosuficiență.

Mulțumit de sine.

Slabă activitate exterioară.

Flegmatic.

Ramuri-tub (formă deschisă).

Formele deschise sunt proprii desenului arborelui. Grafologia nu cunoaște această formă a grafismului dacă nu luăm în considerare, cel mult, ghirlanda, care nu are în rest prea mare legătură cu forma tubulară. În mod firesc, forma tubulară nu poate apărea decât în ramurile sau trunchiurile cu linie dublă. Distingem următoarele tipuri (fig. 53):

1. *Ramurile-tub*: extremități ale ramurilor deschise sub formă de tub (a).
2. *Ramurile tub dispersate în jos*: fragmente de ramuri răspândite într-o coroană sferică (b).

3. *Trunchiuri deschise la partea de sus*:

a) Trunchi deschis pentru că ramurile (numai ramuri uniliniare)

iau naștere pe două linii ale trunchiului, astfel că se formează un gol în mijloc. Cel mai adesea, această formă provine dintr-o inaptitudine la desen, dar ea păstrează ceva din semnificația formei deschise (c).

b) Trunchi deschis, urcând într-o coroană sferică (d).

4. *Trunchi deschis la partea inferioară*: Forma pură nu poate fi decelată în mod sigur decât în trunchiurile a căror bază este dreaptă. Nu întotdeauna este posibil să stabilim clar absența unei linii a solului; astfel, indicele nu poate fi stabilit cu claritate.

În procesul creșterii naturale, ramura se termină ascuțit; i se poate întâmpla să fie ruptă sau tăiată, sau să fie ascunsă în frunziș; dar, în natură, aceasta nu apare niciodată sub forma unui tub deschis înspre

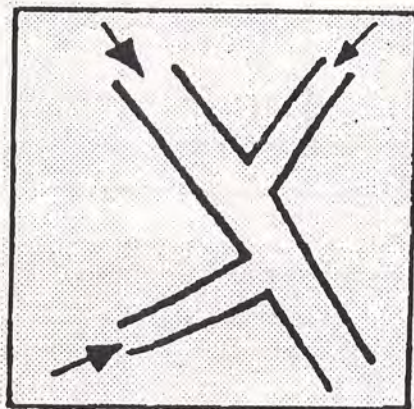

Fig. 52. - Formă-tub.

exterior. Chiar în desen, forma-tub nu este reprezentată decât foarte imperfect. Avem mai degrabă impresia unei întreruperi decât a unui tub. Această formă are, împreună cu ramura ruptă, ca și ramura cu sudură, caracterul a ceva *neterminat*, fără ca desenatorul să conștientizeze această neterminare grafică. Fără îndoială, ramura-tub este un indice personal de expresie care, fenomenologic, are o semnificație diagnostică foarte precisă.

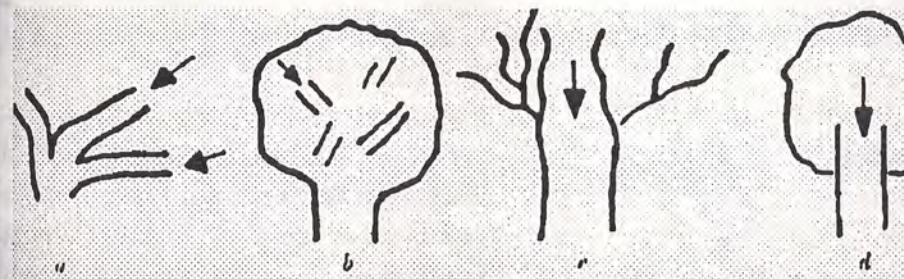

Fig. 53. - Ramuri-tub și trunchiuri-tub.

Un prim caracter al ramurii deschise la partea superioară este că ea n-a ajuns la maturitate, că este, deci, neterminată în creșterea sa și în dezvoltare; dezvoltarea sa într-o formă neterminată nu este stopată, nici măcar întreruptă cu adevărat, ci pur și simplu lăsată în suspans, neîmplinită. Întrucât, de obicei, vârful unei ramuri delimitează într-un mod foarte precis punctul de contact cu societatea și mediul înconjurător, desenatorul ramurii deschise renunță să aibă o atitudine definită; el rămâne indecis, lasă „problema deschisă”, nu se angajează. Pentru a lua poziție față de social și de mediu, trebuie ca, într-un fel sau altul, situația să fie cunoscută și înțeleasă în ceea ce are caracteristic, fie că se circumscrie și se cerne realitatea, fie că se caută a o stăpâni pe cât posibil; în cele două cazuri, ajungem la un raport determinat între persoană și comunitate, între Eu și Tu, între persoană și lucru.

Conturul exterior al coroanei, care coincide cu extremitățile ramurilor, nu simbolizează numai relația Eu-Tu, relația persoană-lucru

în sens restrâns, ci și relația cu trecutul, prezentul și viitorul; în acest caz, în principal cu prezentul și cu viitorul, cu ceea ce este imediat prezent, cu ceea ce trebuie decis în acest moment, cu ceea ce este așteptat, dorit, căutat. Pot renunța să am o atitudine precisă, pentru că viitorul îmi apare extrem de sumbru și nesigur, și să enunț această întrebare tot timpul latentă: „Ce îmi rezervă viitorul?” Uneori oamenii încearcă această situație cu sentimentul de teamă al celui ce se simte amenințat de un destin ineluctabil și nesigur; uneori ei sunt plini de speranță, în felul celor ce suspină după fericire, dar sunt mâhniți dacă știu pe ce căi și sub ce formă le va fi prezentată aceasta. Există oameni care-și maschează starea de neterminare considerându-se ca „în devenire”; dar, la ei nu este vorba de o dezvoltare în sens pozitiv, de o evoluție progresivă spre o maturitate din ce în ce mai mare. Aceștia sunt, destul de des, adulți, creând proiecte pe care le abandonează imediat, pentru că nu găsesc căile exacte; întârziați încă în perioada pubertară sau infantilă, acești avortoni de patruzeci de ani au adesea o reprezentare a lumii care este cea a adolescenților de șaisprezece ani.

Aș putea renunța să mă fixez în viitor pentru a fi disponibil tot timpul solicitărilor de pe parcurs. Putem merge și mai departe, și să vorbim de această siguranță superioară și de această libertate interioară care nu se îngrijorează asupra viitorului, așa cum spune Evanghelia despre păsările cerului. Adevărata concepție creștină asupra lumii este exact de a nu ne face să trăim într-o îngrijorare inutilă asupra viitorului, ci mai degrabă într-o căutare eternă a lui Dumnezeu, la a cărei dispoziție ne-am abandonat, nu în viitor, ci în prezent, chiar în acest moment. Deciziile vizează aici prezentul; conștiința mea morală trebuie să decidă nu mâine, ci pe loc. Grafic, acest fel de indiferență referitoare la viitor și trecut, în planul vieții materiale, nu se va exprima niciodată prin ramura de formă deschisă, căci un asemenea individ păstrează în rezervă o mare forță de decizie și știe ce vrea în orice clipă, cu totul opus desenatorului de ramuri deschise căruia îi lipsește capacitatea reală de decizie asupra prezentului și a viitorului. El se decide cel mult în mod provizoriu.

Astfel, multe alegeri profesionale nu sunt alegeri veritabile: ele se explică prin necesitatea de-a pune capăt ezitării. Aptitudinea de a-și fixa un scop este foarte puțin dezvoltată. La subiecții care schimbă profesia, indicele ramură-tub este extraordinar de frecvent. Schimbarea profesiei nu vindecă instabilitatea. Aceasta nu este nicidecum un rău, pentru că ea prezintă și unele aspecte pozitive.

De fapt, dacă viitorul, sau ceea ce se află în fața mea, apare obscur, poate să mă incite să caut o soluție. Ceea ce este neexplorat, nesoluționat, nedescoperit atrage. A merge către acesta, cu simțurile deschise, fără această limitare interioară care taxează precipitat posibilul imposibilului și maschează scopurile îndepărtate prin scopuri imediate: aici este, poate, o trăsătură esențială a desenatorului nostru, a cărui dorință de explorare și de descoperire, de a face opere de inventator și de pionierat, poate caracteriza o pubertate fecundă sau chiar o natură de cercetător.

În cele două cazuri, există într-adevăr un marș spre necunoscut. Acest necunoscut este în același timp ceea ce e indeterminat, și, cu cât explorarea nu urmează o direcție fixată dinainte, cu atât mersul este mai nesigur și poate deveni o rătăcire fantezistă și inconsistentă, fără scop, mergând până la acceptarea fatalistă a tot ceea ce ne aduce destinul. Acest spirit de-a înfrunța lucrurile caracterizează în mod precis vremurile noastre și în special tinerețea noastră. Aceasta are cu siguranță trăsături simpatice, dar îi lipsește simțul orientării; ea nu știe către ce scop se îndreaptă.

Întreaga expresie grafică este în același timp o expresie și o impresie, acțiune exercitată și acțiune suportată, emisie și recepție. Părțile exterioare ale coroanei arată cum primesc impresiile și cum mă comport în exterior, cum mă exprim. În ceea ce privește repartizarea energiei, care face ca o stare să fie activă sau pasivă, desenul nostru adesea ne spune puține sau prea puține, deși acesta este un element esențial al semnificației indicelui. Dorința de-a străpunge și a pătrunde necunoscutul reprezintă aici aspectul activ, trăsătura care se regăsește în tot ceea ce ține de domeniul exprimării cu orice grad de intensitate.

După observațiile noastre, este posibil ca, dată fiind absența unei limite în cazul ramurii deschise, acest aspect pozitiv despre care discutăm să devină faptul că subiectul nu opune nici un obstacol descărcării care se face atunci fără inhibiție, chiar și în cazul unei descărcări afective. Faptul că violența, impulsivitatea, non-inhibiția sub orice formă, și chiar furia se exprimă aici „ca o lovitură de tun”, aceasta concordă cu observațiile noastre și poate de asemenea fi riguros interpretată conform datelor științei expresiei.

Iată, deci, câteva din interpretările posibile: indeterminare în prezent, a nu voi și a nici nu putea să se hotărască, a lăsa chestiunea deschisă, a nu se decide și, din această cauză, totul să fie altfel, să aibă proiecte și să nu le realizeze, a nu se regăsi, a nu se putea orienta și, din această cauză, a fi dezorientat, a decădea până în mocirlă în aventuri și fără un scop precis, și din această cauză, după semnificația expresiei grafice, a fi prizonierul impresiilor, a fi impresionabil, chiar mai mult, influențabil, adesea până la a fi uluitor de acomodant. Și mai mult: în muncă, sau în alte activități, incapacitatea de decizie merge până la impersonalitate; la asemenea muncitori, trebuie să le prescrii exact ceea ce trebuie să facă, să le indici cu precizie cum trebuie să procedeze; trebuie să le fixezi un scop, pentru că ei înșiși nu pot, nici să aleagă, nici să decidă ceea ce este corect sau greșit, convenabil sau inoportun, asta, firesc, în cazul în care sarcina prezintă suficientă dificultate pentru a face necesar acest ajutor. Desenatorul ramurilor-tub nu este total lipsit de aptitudini, și de aici vom putea extrage din desenul său suficiente indicații, deși superficiale.

Înteruperea grafică, fără de care forma deschisă n-ar fi posibilă, ar putea fi și semnul conduitei imprevizibile și al capriciului. Astfel, indicele ramurilor deschise devine echivoc până la a fi stânjenitor, pentru că evantaiul sensurilor posibile merge de la docilitate la impulsivitate afectivă și la descărcarea fără inhibiție a afectelor, de la deschiderea caracterului la imprevizibilitatea conduitei, de la indeterminare și de la absența direcției la nevoia de-a găsi cu orice preț o soluție.

Întâlnim adesea acest indice sub forma ramurilor-tub dispersate în cadrul coroanei (fig. 53, p. 203). În calitate de tuburi deschise la două capete, ele configurează ca să spunem așa exteriorizarea umorii; în calitate de bucăți de ramură, ele amintesc de structura subiacentă, care nu reiese în întregime. Legătura trebuie mai degrabă apreciată prin raționament și ghicită, ca în scrisul întrerupt, dar cu diferența că anumite părți din bastonașele literelor sunt aici suprimate și ascunse. Doar aprecierea desenului ne permite să știm dacă, prin aranjamentul bucăților pe trunchi, putem concepe o structură a cărei formă este câtuși de puțin normală. Această dispunere poate fi clar anarhică, simptom al unei anarhii a tendințelor care pot merge până la eliberarea lor totală și până la sălbăticie, așa cum constatăm în anumite cazuri.

În măsura în care ramurile dispersate în interior sunt efectiv deschise la ambele capete, caracterul indeterminării scopurilor și al voinței apare în mod deosebit. Aici este imaginea oamenilor care au numeroase aspirații, dar fără un obiect precis. Consecința este un universalism aproape totdeauna fals, o indecizie capricioasă, o voință multiplă, fără temă unică, tipică acelor faze de dezvoltare în care gusturile sunt încă indeterminate și, deci, multiple și în care nici o înclinație n-a prins rădăcini: ne gândim aici la pubertate și la vârsta alegerii profesiei. Faptul că indeterminarea și starea de confuzie fac să se nască imagini care se plasează chiar de-a curmezișul direcției ideale a ramurilor, acest lucru ne permite să înțelegem că spiritul revendicativ și de opoziție, spontaneitatea afectivă și capriciul duc adesea până la conflict. Când presiunea și o colorație negru intens a ramurilor dispersate se învecinează cu părți slab trasate, avem de-a face cu naturi foarte explozive, și adesea, cu cele la care „lovitura pleacă din urmă” (tuburile sunt deschise la ambele capete). Însă chiar deschiderea tuburilor la două capete rar dovedește afecte de durată. Aici, totul are viață scurtă, la fel cum segmentele de ramură sunt scurte față de o ramură întreagă. Aici totul este tatonare pe jumătate improvizată, într-o ordine care se presupune a fi cea bună, sau chiar

împotriva bunului simț. Am putea caracteriza receptivitatea unor asemenea indivizi prin expresia: „Intră pe o ureche și iese pe cealaltă.”

Trunchiul deschis implică interpretări semnalate anterior: deschidere, receptivitate la impresii, indeterminare care, adesea, ne face să ne gândim la un semn de întrebare și, prin aceasta este analogă semnificației arcadei duble în scris. Am găsit trunchiuri deschise la nehotărâți și la inhibați, dar mai ales la mințile înfierbântate care zboară ca o ghiulea. Trunchiul deschis în partea de jos este considerat mai degrabă din punctul de vedere al prezenței sau absenței solului. La Paris, Choisy a găsit că copiii născuți în afara căsătoriei, care nu-și cunosc părinții, desenează aproape întotdeauna trunchiuri deschise la bază.

Ramura-tub nu este niciodată o formă primară. Până la grădiniță se întâlnesc ramuri de formă deschisă, este vorba de ramuri cu sudură pe care aceștia au uitat să le mai închidă. Indicele debutează la 9 ani, suferă o ușoară creștere între la 14 și 16 ani, pentru a cădea foarte clar

Indice: Ramură-tub

Nr. 21

	Grăd.	Școala primară								Școala secundară		
Clase		1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3
Vârsta	6-7	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-14	-15	-16
Băieți %	0,8	0,0	16,6	8,3	9,8	21,0	8,6	18,5	15,0	15,4	24,5	1,0
Fete %	0,0	0,0	9,3	2,6	7,4	9,8	10,7	11,5	20,5	12,5	12,4	6,9
Total %	0,4	0,0	13,	5,5	8,6	15,4	9,6	15,0	17,7	14,0	18,5	4,0
Deb. Imbec.												
Vârsta	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-16	-17	29 (media)	
Debili %	0,0	0,0	0,0	0,0	1,8	3,7	0,8	11,0	6,8	7,3	1,8	
Muncitori specialiști					Lucrători		Copii de culoare, elevi ai unei școli misionare					
Având 8 ani de școală primară					comerciali							
Vârsta	15-16	17-19	+20	19-32		15,5 (în medie)						
%	17,5	165	21,5	14,0		41,0						

în clasa a III-a secundară, probabil pentru că spre 16 ani, cei mai inteligenți reușesc să-și elaboreze mai bine scopurile. La debili, primele urme de formă în tub nu apar decât la 11 ani și nu prezintă creșteri puternice. De asemenea, imbecilii nu cunosc decât foarte rar indicele. Îngustimea orizontului lor formează o imagine închisă a lumii. Deosebit de puternică este proporția de muncitori și de muncitori specialiști; nu este nimic de mirare; mare parte din ei nu ajung fără un scop determinat? Și, dacă ar avea unul, obligația (de cele mai multe ori materială) de-a merge la uzină îi împiedică să-l realizeze, ceea ce contribuie și mai mult la a-i arunca în gol. Faptul că lucrătorii comerciali, cu 14% se situează foarte sus, pare uimitor la

Neexploratul atrage.

Nesoluționatul, nedescoperitul îl stimulează.

Deschis față de scopuri îndepărtate.

Dorință de-a explora, de-a descoperi.

Natură de inventator, de pionier.

Deschidere față de real.

Multiplu în interesele sale.

Nefixat la un scop.

Polivalentă.

Se acomodează prin lipsa capacității de decizie.

Impersonalitate.

„Trebuie să-i precizezi exact ce, cum și unde are de lucru.”

Îi repugnă să ia o decizie.

Incapacitate de-a lua o decizie.

Nerealism.

Renunță să-și fixeze o poziție.

A nu se ancora.

Indeterminat.

„A lăsa problema deschisă.”

„În devenire.”

A nu-și realiza proiectele.

Împotmolit.

Dezorientat.

Impresionabil.

Influențabil.

Fantezist.

Inconstant.

Rătăcind.

Absejta puterii de structurare.

Fatalist.

Influențabilitate.

Nesigur.

Săritor.

Își schimbă scopurile.

Violență.

Înfuriere.

Impulsivitate.

Năvalnic.

prima vedere. Dar, dacă reflectăm la faptul că un mare număr alege profesiile comerciale din obligație și pentru că ele par să ofere o soluție social acceptabilă, acest procentaj mare de lipsă a fixării la un scop nu mai surprinde. Copiii de culoare cu 41% au un procentaj care este surprinzător. Totuși nu putem trage o concluzie ulterioară fără o cunoaștere mai amplă a unei rase și a unei ascendențe străine. Singura concluzie este că se dovedește din nou că, sub multe raporturi, copiii de culoare se situează în afara cadrului, dacă îi comparăm cu albi; cu toate acestea, în cazul de față, elementul primitiv, uneori considerabil, nu este prezent. Ramura-tub este cu siguranță un fenomen extraordinar de interesant, pentru că ea ne arată punctul de convergență în care un indice care pare personal ascunde o perspectivă de ansamblu și pare simptomatic pentru caracter, ca și pentru epoca în care trăim (1).

Fig. 54.
Ramuri-tub dispersate.

Ramuri-tub dispersate:

A vrea mai multe lucruri diferite, dar nimic precis.

Universalism inautentic.

Indeterminare spontană.

Suflu scurt.

Improvizatie.

Pretenție.

Fără profunzime.

Căruia îi place să încerce, să tatoneze, să experimenteze.

Ramuri-tub în dezordine:

Spirit revendicativ.

Opoziție.

Porniri conflictuale.

Naturi explozive.

(1) Mijlocul sec. XX. (N.T.)

Coroană în formă de bucle.

Paginile consacrate liniilor non-figurative (1) au arătat cum se traduc stările psihice prin linie și cum coroana arborelui reprezintă un câmp în care jocul variat al gestului grafic își poate da frâu liber. Gestul grafic care determină bucele, volutele dezvoltându-se liber, conține elementele mobilității, fluidității și forme rotunjite, ceea ce apare mai ales în nod, în arc, în cerc. Totul alunecă, se desfășoară și se mulează grațios, când ridicându-se cu ușurință, când într-o împletitură de înfloriri și într-un frunziș împins aproape până la harababură. Într-un fel, această formă grafică se înrudește cu ghirlanda, dar cu o libertate mult mai mare în gest. Este ușor de obținut o coroană în bucle sub forma liniilor non-figurative și dând consemnul următor:

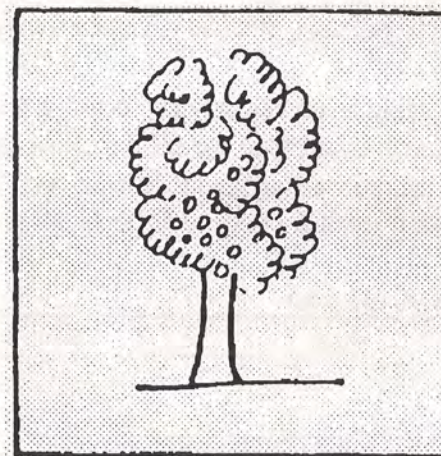

Fig. 55. — Coroană în formă de bucle.

„Desenează, când ești într-o stare de bucurie, o linie care nu reprezintă nici un obiect.”

Vom obține mereu aceeași trăsătură ușoară, curgătoare, linia rotunjită și buclată, adesea și chiar de cele mai multe ori, nodul curgător care, asociat cu alți indici, este la originea expresiei „coroană în bucle” pe care am adoptat-o.

(1) Cf. p. 114

Activism.
Mobilitate.
Nevoie de mișcare.
Neliniște.
Grabă.
Agitație.
Comunicativ.
Locvace.
Schimburi agreabile.
Sociabilitate.
Jovialitate.
Umor.
Capacitate de entuziasmare.
Sangvin.

Lipsă de perseverență.
„Sufiu scurt.”
Improvizator.
Emfatic.
Exaltat.
Lipsa simțului realității.
Pune preț pe aspectul exterior.
Ușurință în exprimare.
Simțul decorațiunilor.
Simțul prezentării.
Aplecat spre aparență.
Plăcerea exteriorizării.

Iubire pentru fast.
A împodobi.
Bun gust.
Verbiaj.
Ceremonios.
Distrat.
Exagerare.
A jongla.
Hazliu.
Fantezist.
Nepăsător.
Răsfățat.
„Ușuratic”.
Capricios.
Lejer.

Coroană mâzgălită (disoluția formei).

Robert Heiss descrie indicele de disoluție a formei în cartea sa intitulată: *Deutung der Handschrift*: „Este semnificativ, spune acesta, că geniile cele mai mari (Napoleon, Beethoven), ca și psihopații, au scrieri în forme dezorganizate și dezarticulate. În ambele cazuri, violența gestului grafic sparge tiparele tradiționale. Dar, în timp ce în

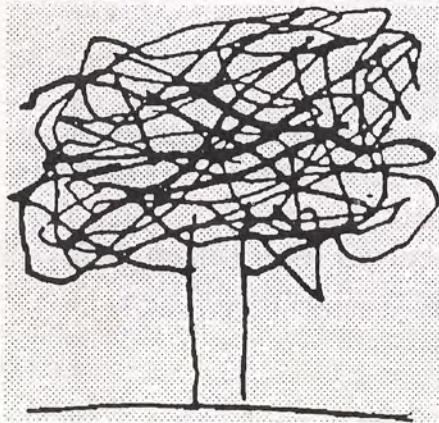

Fig. 56. — Coroană mâzgălită.

primul caz plenitudinea experienței interioare și puterea imaginilor motrice produc o transmutare a formelor, în al doilea caz se întâmplă contrariul, o disociere a formelor care rezultă din starea paroxistică a experienței și a ideatiei.” El adaugă: „Semnificația comună a reorganizării și dezorganizării mișcării este facultatea anormală de-a realiza experiențe

interioare, o puternică mobilitate psihică și o schimbare continuă a cursului interior al sufletului. Aceste proprietăți nu aduc atingere personalității atâta timp cât nu sunt determinate printr-un puternic dinamism interior. La fel cum caracteristica pozitivă a scrisului cu forme dezorganizate este întotdeauna prea marea mobilitate și vivacitate interioară, tot așa latura sa negativă este caracterul deconcertant și brusc al deciziilor. De fiecare dată când natura și derularea fluxului motor dau loc ezitării, există pericolul ca această dispersie a personalității să ducă la labilitate, la disociere și la instabilitate.”

Mâzgăleala trebuie considerată mai degrabă ca o disoluție a formelor, și chiar, în anumite cazuri, ca o distrugere a formei, dar numai în măsura în care afectează structura internă a coroanei. Acest indice seamănă în mod semnificativ cu mâzgăleala copilului mic care, în acest caz, este o formă încă în devenire. Fie că indicele este considerat din acest punct de vedere, fie ca o disoluție a formei, semnificația nu se schimbă prea mult. Cel mult, în ultimul caz, primește o nouă valoare în sensul în care servește și la decelarea întârzierilor și fixațiilor la stadii infantile — schemă care, în aplicarea testului arborelui, revine foarte frecvent și care furnizează spiritelor înguste o bună ocazie de a-și aplica sistemul lor meschin.

Mâzgăleala nu se prezintă în stare pură, ci însoțește pur și simplu alte elemente. Adesea chiar și mâzgăleala este atât de deasă că am putea crede că autorul său are mai degrabă intenția de-a desena o umbră; în acest caz, trebuie considerată și sub acest ultim aspect. Când este vorba de copii mici care regresează foarte ușor la stadiul de mâzgăleală, ne vom feri, bineînțeles, să le aplicăm tabelul care urmează în continuare. Raritatea aptitudinilor autentic productive scade pericolul de a ne înșela în interpretare: aceasta cu atât mai puțin, cu cât, dacă există înclinații excepționale de acest gen, fie apar în orice situație în mod evident, fie sunt prea abundente pentru a determina posesorul lor să meargă la cabinetul psihologic.

Productivitate.	Foarte mare impulsivitate.
Plenitudinea experienței.	Schimbare perpetuă a curentului psihic interior (după R. Heiss).
Dotare excepțională pentru experiențe trăite.	Impulsivitate.
Foarte mare mobilitate psihică.	Imprevizibilitate.
Siguranța instinctului.	Absența scopului.
Siguranța tendințelor.	Confuzie.
Se consideră deasupra convențiilor.	Absența unui plan.
A se ridica deasupra convenționalului și a neesențialului.	Inconsecvență.
Nepăsare.	A deveni sălbatic.
Independență, autonomie.	Decizii bruște.
Labilitate.	Nevoia de schimbare.
Instabilitate.	Darul improvizației.
Lipsă de orientare.	Lipsă de transparență în conduita de viață.
A fi împărțit.	Gândire neclară.
Disociere.	Sentiment obscur.
Violent.	Lipsa metodei de lucru.
Activ.	Tendențe dezordonate.
Neliniștit.	A se pierde.
Lipsă de inhibiție și inhibiții.	A nu se angaja în nimic pe de-a-ntregul.
Excitare.	
Vivace.	Considerat ca mângâleală:
Vitalitate.	Joc pueril, regresie, retard.

Coordonarea ramurilor.

Armonie: Proportie, claritate, seninătate, gust, contează pe sine, calm, indiferență, insensibilitate, absența tensiunilor fecunde.

Dizarmonie: Excitabilitate, reactivitate, deschidere, neliniște, impresionabilitate.

Coordonare fără semnificație: Vagabondaj, nepăsare, distracție, ne-reflexie, jucăuș, nepăsare, rătăcitor, visător, orientare instabilă, delăsător, stânjeneală.

Fig. 57. — Coordonarea ramurilor.

Ramuri (și trunchi) cu linii frânte.

Dacă încercăm să exprimăm prin linii non-figurative concentrarea și distragerea, punctul traduce cel mai bine concentrarea; dimpotrivă, distragerea se exprimă printr-un ansamblu dezordonat de puncte și de linii scurte. În acest din urmă caz, nu există linii care să fie legate unele de altele: totul este detașat, fără legătură sau ca și fisurat. Pe de o parte, există adevărate rupturi ale liniei ramurii, ca simptome ale multor forme de iritabilitate nervoasă; pe de altă parte, există cazuri în care crenguțele nu sunt atașate ramurii principale, ci detașate, astfel că suntem nevoiți să ne imaginăm legătura. Astfel se poate exprima o natură sensibilă, impresionabilă, dar și superficialitatea banală.

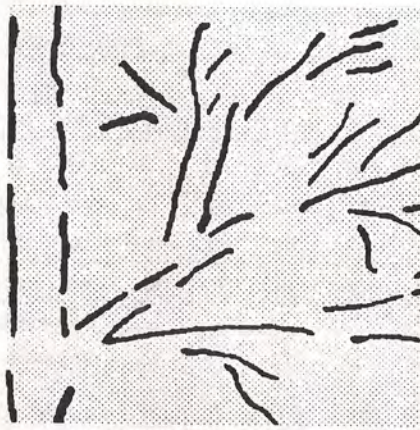

Fig. 58. — Linii frânte.

Spontan.
Distrat.
Superficial.
Sufiu scurt.
Improvizator.
Fantezist.
Indolent.
Instabil.

A șicana.
Înverșunat.
Inconsecvent.
Nesigur.
Expeditiv.
A promite mai mult decât face.
A face multe lucruri pe jumătate.
Nervos.
Impulsiv.
Superficial.
Tulburări de gândire.
Tulburări de atenție.
Ocazional, manie (stupor nervos).
Foarte rar:
Aptitudini pentru cercetarea intelectuală.
Reactivitate.
Spirit ager.
Intuiție.
Darul presimțirii.
Spirit neliniștit.
Zel nervos.
Deschidere.

Trunchiul cu sudură, ramura cu sudură.

Trunchiul și ramura cu sudură se caracterizează prin terminația tronconică. Trunchiul și ramura sunt ca tăiate transversal. Crenguțele sunt adesea plantate pe aceste tăieturi, sudate. La debili, găsim ocazional trunchiuri B compuse din mai multe părți sudate împreună; bucățile sunt îngrămădite, stivuite, adăugate una peste cealaltă. Aceasta ne permite să ne facem o idee asupra indicelui. Există limitări ale formei și ale mișcării: arborele este construit plecând de la elemente îngrămădite unul peste altul. Construcția este cu siguranță o

primă tentativă de organizare; ea se leagă fără dificultate de schematism și se găsește într-o oarecare opoziție cu mișcarea liberă de expresie a mazăgăleii. La modul general, suntem uimiți de faptul că, în desenele copiilor, acolo unde ne-am aștepta la o dezordine sălbatică, constatăm existența unui principiu al ordinii care, într-un anumit fel, nu pare deloc inculcat prin educație, ci înăscut. Bazându-se pe această ordine pre-existentă, copilul încearcă să rezolve sarcina care îi este impusă și să o realizeze din punct de vedere tehnic. Edificarea, prin straturi suprapuse, asamblarea părților izolate, reprezintă o primă încercare de organizare disciplinată, atenția se concentrează mai întâi asupra fiecărei pietre de construcție și acestea sunt apoi ajustate într-o manieră de mozaic.

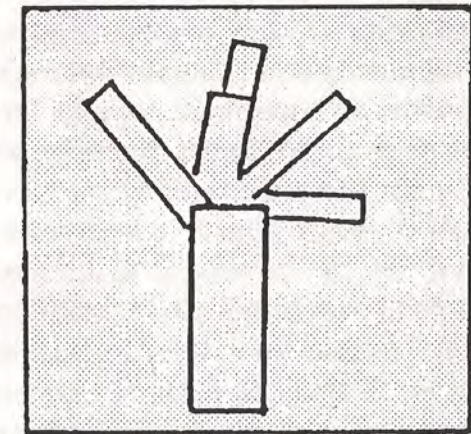

Fig. 59. — Sudură.

Orice expresie are, totuși, cel puțin două aspecte: într-o figură construită, putem lua în considerare fie părțile a căror asamblare formează un tot, fie întregul care se divizează în părți. În afară de aceasta, părțile se pot armoniza sau nu între ele. Ruptura între trunchi și coroană poate deveni o spărtură interioară. Interpretarea caracterologică nu surprinde totul în sensul său decât dacă indicele și-a „făcut datoria” ca mijloc infantil normal de expresie. La copil, el relevă nu elementul personal, ci schema de structurare corespunzătoare vârstei sale: construcția. Destul de frecvent, copilul nu se mulțumește cu linia de separare la extremitatea părții superioare a trunchiului. El adaugă, de asemenea, linia de la baza trunchiului și la extremitățile ramurilor.

Judecând după aparență, ramura cu sudură nu este separabilă de ramura ruptă. Putem admite numai că copilul mic desenează foarte rar o ramură retezată. Totuși, și acest lucru se întâmplă. La grădiniță, ramura cu sudură este desenată în aproximativ 13% din cazuri. În clasa a V-a primară, indicele practic a dispărut, în timp ce adevărata ramură tăiată a apărut mai devreme. Trebuie să recunoaștem că distincția între ramura cu sudură și ramura tăiată prezintă dificultăți considerabile și cere o mare experiență. Cu toate acestea, găsim primele ramuri tăiate veritabile pe ramurile de jos, unde ele nu pot fi confundate cu ramurile cu sudură. Trunchiul și ramura cu sudură nu dispar dintr-o dată. Liniei drepte de separație i se substituie în cadrul trunchiului o linie de separație în formă de piramidă sau pe jumătate rotundă și, pentru ramură, o linie semi-rotundă. Prin urmare, forma se dizolvă, fie că contururile se termină cu vârfuri, fie că forma se deschide în trunchi-tub sau în ramură-tub. Trunchiurile cu sudură sunt adesea aplatizate nu numai la partea de sus, ci și la baza trunchiului. Foarte rar întâlnim, la rădăcini, „ramura” cu sudură în sens figurat; ar trebui să vorbim atunci mai degrabă despre rădăcini cu sudură.

Statistica trunchiului cu sudură relevă o diminuare constantă, pornind de la 71% în perioada grădiniței până la un procentaj nesemnificativ în clasa a V-a primară (11 la 12 ani). Fetele desenează mai frecvent trunchiuri cu sudură decât băieții, dar abandonează acest procedeu în același timp cu aceștia. Debili rămân deasupra procentajului celor normali; dimpotrivă, ei sunt foarte multă vreme atașați de acest indice. Valoarea maximă nu se situează la debut (27%). Abia un an mai târziu debilul ajunge la un nivel unde rămâne timp de șapte ani și care, de la 16 ani, începe să descrească lent. Imbecilul păstrează o medie de 28,5% pe toată durata vieții. Trunchiul cu sudură este rar un bun indice de dezvoltare. În cazurile izolate, retardul sare imediat în ochi când este vorba de cineva care a terminat școala sau mai în vârstă. La adulți, trebuie să recurgem la alte mijloace de investigare pentru a stabili dacă este un retard intelectual (cea ce

Indice: *Trunchi cu sudură*.

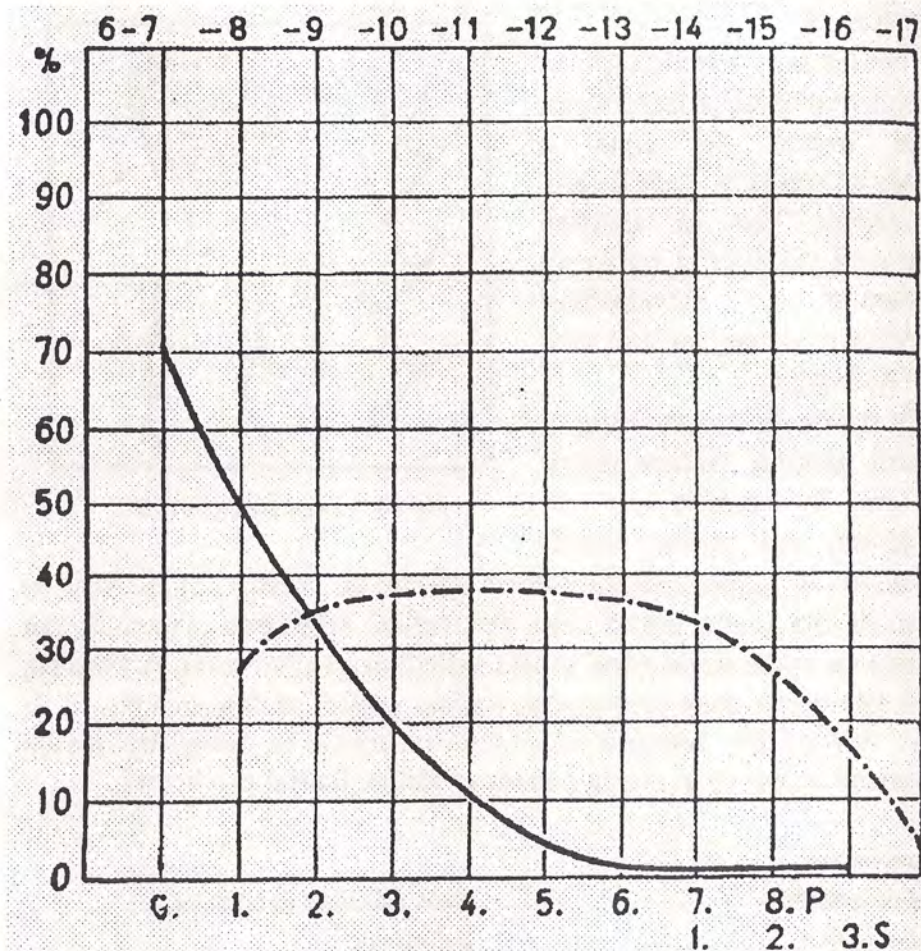
Nr. 22

	Grăd.	Școala primară								Școala secundară		
Clase		1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3
Vârsta	6-7	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-14	-15	-16
Băieți %	64,0	37,0	29,4	15,8	10,7	0,9	3,1	1,1	0,0	1,0	0,0	0,0
Fete %	78,5	51,5	46,6	29,2	15,8	0,9	5,4	2,6	1,2	0,0	1,0	0,8
Total %	71,2	44,2	38,0	22,5	13,2	0,9	4,2	1,9	0,6	0,5	0,5	0,4
Deb. Imbec.												
Vârsta	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-16	-17	29 (media)	
Debili %	27,0	35,0	38,0	37,5	40,0	3,4	28,2	36,5	13,6	4,9	28,5	
Muncitori specialiști					Lucrători		Copii de culoare, elevi ai unei școli misionare					
Având 8 ani de școală primară					comerciali							
Vârsta	15-16		17-19		+20		19-32		15,5 (în medie)			
%	13,0		12,6		12,6		0,0		9,0			

se constată destul de repede) sau dacă este ceva ce ține de nevroză. Statistica relevă, de exemplu, la muncitorii specialiști o creștere a trunchiului cu sudură față de nivelul clasei a VIII-a primară. Este semn că, imediat ce au dispărut exigențele școlii, apare o regresie la nivelul de unsprezece ani, în timp ce, la lucrătorii comerciali, trunchiul cu sudură lipsește complet, acest fapt fiind în legătură cu inteligența lor mai ridicată, poate datorită selecției căreia sunt supuși la intrarea în profesie.

Ramura cu sudură joacă un rol mai puțin important. Totuși, ea aproape că nu apare la debili, și aceasta pentru că ei desenează mai mult ramuri uniliniare decât ramuri cu linie dublă. La normali, evoluția corespunde celei a trunchiului cu sudură, dar cu un procentaj mai redus al fenomenului.

XI. Trunchi cu sudură.

Legendă, p. 74.

Dacă dorim să comparăm un grup cu celălalt, vom avea grijă să nu omitem niciodată indicele trunchiului cu sudură.

Indice: Ramură cu sudură.

Nr. 23

	Grăd.	Școala primară								Școala secundară		
Clase		1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3
Vârsta	6-7	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-14	-15	-16
Băieți %	13,5	9,5	20,6	12,0	6,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Fete %	12,2	0,0	7,8	8,8	3,7	0,0	1,8	0,9	0,0	0,0	1,0	0,0
Total %	12,8	4,8	14,2	10,4	5,2	0,0	0,9	0,5	0,0	0,0	0,5	0,0
Deb. Imbec.												
Vârsta	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-16	-17	29 (media)	
Debili %	0,0	1,3	2,5	1,5	5,9	0,7	0,0	2,5	0,0	2,5	1,8	
Muncitori specialiști					Lucrători		Copii de culoare, elevi ai unei școli misionare					
Având 8 ani de școală primară					comerciali							
Vârsta	15-16	17-19	+20	19-32		15,5 (în medie)						
%	2,0	1,2	0,9	0,0		0,0						

Trunchi cu sudură și ramură cu sudură (nu este aplicabil înainte de treisprezece ani).

Mediocritate școlară.

Mozaic.

Clișee mintale, gânduri aditive.

Manieră incoerentă de-a gândi și simți.

Gândire arbitrar asociativă, gândire progresând lent.

„Slab dotat” (posibil după 13 ani).

Gândire infantilă.

A nu vedea mai departe de lungul nasului.

Incapabil de operații combinatorii.

Ilogic.

Spontan.

Nereflexiv.

Judecată scurtă.

Incoerență intelectuală.

Lipsă de înlănțuire a faptelor.

Putere de abstractizare deficitară.

Dezacord intim între adevăratele aspirații și cele impuse.

Oameni care și-au schimbat profesia sau care au o profesie „falsă” și își dau seama de aceasta.

Nevroză profesională.

Falsitate (eventual impusă, constrânsă).

Divergență cu propriile tendințe (neorganice).

Deficit de maturitate, naivitate.

Dizarmonie trăită între dorință și realitate, între a vrea și a face.

Nu este de acord cu sine însuși.

Inautenticitate.

Forme repetate, etajări succesive.

Formele repetate se nasc prin suprapunere sau juxtapunere de elemente, fie acestea ramuri sau frunze. Trebuie, totuși, să dea impresia de straturi sau de mozaic. Astfel, din cauza caracterului mai mecanic al desenului, acest indice se apropie puțin de stereotipie, fără să atingă totuși sărăcia de sentiment a acesteia din urmă. Adesea coroanele sau aceeași frunză este repetată și desenată pornind nu de la baza trunchiului, ci chiar de la coroana propriu zisă. Acest procedeu prezintă unele asemănări cu al unui slab copiator. Adesea existența sa trebuie stabilită prin observație. Dificultatea aprecierii provine din faptul că o aceeași expresie, din punct de vedere al formei, poate semnifica dispoziții psihologice diferite ca autenticitate.

Nu este vorba aici de un indice al cărui procentaj prezintă mari variații în diferitele perioade sau care, la modul general, să se întâlnească foarte des. Aproape că nu există forme pure. Indicele este totdeauna asociat cu un altul. Debili nu îl desenează mai frecvent

decât cei normali. Numai la populația de culoare se întâlnește cu o frecvență surprinzătoare (18%). Procentajul muncitorilor specialiști, la terminarea școlii, este relativ ridicat (10,4%), dar după aceea diminuează.

Înrudit prin semnificația sa cu schematismul și stereotipia, acest indice nu pune o problemă centrală. Indicii care, într-adevăr, par să aparțină unui strat primitiv și totuși nu corespund sensibilității specifice a vârstei, nu sunt prea ușor de înțeles.

În stările de oboseală sau în reveria mintală, fiecare dintre noi are, în expresia sa, mai multe sau mai puține forme primitive, cel puțin comportamente atașate de acestea. La școlarii cu

desen de tip aditiv, există ceva care inhibă realizarea personală, dar aceasta nu apare decât când școala solicită o gândire reală, în timp ce, când este vorba doar de a învăța, aceiași școlari se descurcă destul de bine. Într-un fel, interpretarea caracterologică va înregistra numai fenomene accesorii și nuanțe; ea nu va atinge fondul problemei.

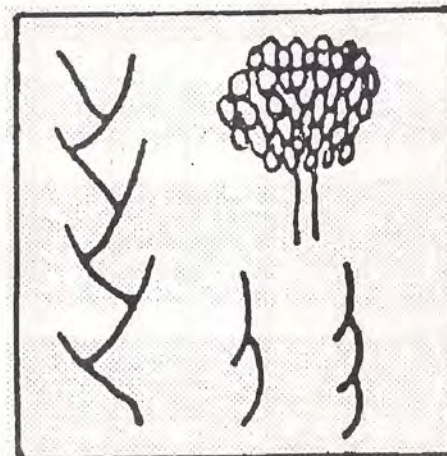

Fig. 60. — Repetarea motivului.

Ramuri etajate:

Lipsă de aptitudini.

Gândire aditivă.

Slabă înlănțuire a ideilor.

Sufu scurt.

Aplicare sub formă ludică, strâmtă.

Lipsa simțului realității.

Slabă capacitate de adaptare.

Colecționar.

Înghesuire aditivă de cunoștințe, dar fără a reflecta sau a judeca.

Lipsă de gândire organică.

Schematism

Indice: *Forme repetate, etajări succesive.*

Nr. 24

	Grăd.		Școala primară							Școala secundară		
Clase		1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3
Vârsta	6-7	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-14	-15	-16
Băieți %	2,4	4,5	8,7	8,2	3,9	1,9	0,8	5,5	1,0	1,9	1,0	1,0
Fete %	3,1	5,8	3,9	2,6	0,9	3,6	6,2	5,3	0,0	5,2	4,7	0,8
Total %	2,8	5,2	6,3	5,4	2,4	2,8	3,5	5,4	0,5	3,5	2,9	0,9
Deb. Imben.												
Vârsta	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-16	-17	29 (media)	
Debili %	1,4	0,0	0,0	2,0	2,7	5,2	1,7	4,8	0,9	2,5	1,8	
Muncitori specialiști					Lucrători		Copii de culoare, elevi ai unei școli misionare					
Având 8 ani de școală primară					comerciali							
Vârsta	15-16	17-19	+20	19-32		15,5 (în medie)						
%	10,4	8,4	2,2	0,0		18,0						

Ramura unghiulară (1) (formă primară).

Ramura unghiulară a fost descoperită mai întâi în cercetările psihologice asupra dezvoltării, făcute sub hipnoză. Ea a apărut la vârsta de 5 ani, concomitent cu trunchiul și ramura uniliniară. Mai apoi, indicele mai poate fi decelat în ramura cu linie dublă și dispăre la sfârșitul celui de-al șaptelea an.

Ramurile și crenguțele care formează adesea mai multe unghiuri drepte, așa cum o arată schema, nu apar niciodată pure, decât în perioada grădiniței sau mai înainte. În prima copilărie, debiliile le desenează mai rar decât cei normali; și chiar în cazul în care întregul desen este construit după schema în unghi, aceștia nu vor ajunge decât

la 13 ani la un procentaj la care copiii normali se află la vârsta de 8 ani. Dacă socotim ca ramură unghiulară, la debili, toate fructele care formează cu ramura un unghi drept sau toate frunzele desenate astfel, găsim un procentaj mult mai ridicat, respectiv cel pe care l-a găsit Imhof, și a cărui valoare inițială este de 50%, iar apoi scade la 10%. Am socotit

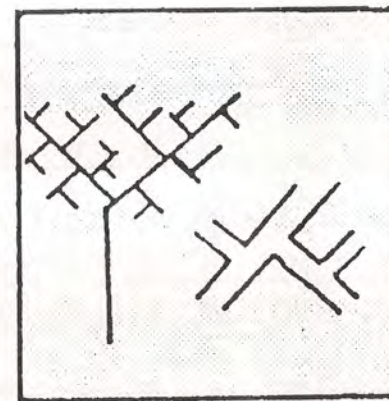

Fig. 61. — Ramuri unghiulare.

fructele care atârână de o parte ca deplasări ale câmpului spațial și, astfel, am stabilit o scală mai riguroasă. Imhof, ca și Rothe, explică această formă de construcție doar prin lipsa de aptitudine pentru desen: acest deficit ar determina desenatorul să combine formele parțiale drepte și să obțină astfel un desen unghiular, rigid, în unghi și fără mișcare. El desenează cu linii care indică doar direcțiile principale, respectă strict legile stabilității și simetriei și nu îndrăznește să le rupă conștient. Teza unei lipse a aptitudinilor pentru desen conține oarecare valoare de adevăr, dar nu explică totul. Faptul de a desena în unghiuri drepte cu mâna liberă nu rezultă numai din lipsa de aptitudini, lucru valabil doar pentru cruce. Dacă așa ar sta lucrurile, ar fi foarte greu de explicat procentajul de 25% de ramuri în unghi drept în clasa a II-a secundară, cu arbori desenați în cea mai mare parte în mod foarte îndemânatic. Debiliile au, în fapt un lucru remarcabil, cu mult mai puține ramuri și desene organizate unghiular decât cei normali. Imbeciliile prezintă mult mai multe ramuri autentice și desene organizate unghiular decât debiliile, și cei de culoare bat recordul cu lăstare în unghi, dar acestea nu sunt forme pure. Trebuie să ținem cont de două fapte: înclinația pentru desen și schematismul, care trebuie considerat ca formă primară. Sau invers: apariția ramurii

(1) Sau în vinclu (cf. p. 60).

Indice: Ramură unghiulară pură.

Nr. 25

	Grăd.	Școala primară								Școala secundară		
Clase		1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3
Vârsta	6-7	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-14	-15	-16
Băieți %	16,0	0,9	1,6	3,7	0,0	0,9	2,4	0,0	2,0	0,0	0,0	0,0
Fete %	26,5	1,0	1,0	5,3	0,9	0,0	0,0	0,0	1,2	0,0	0,0	0,0
Total %	21,2	1,0	1,3	4,5	0,4	0,4	1,2	0,0	1,6	0,0	0,0	0,0
Deb. Imbec.												
Vârsta	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-16	-17	29 (media)	
Debili %	2,8	4,0	1,3	5,3	1,8	0,7	0,0	0,0	0,0	0,0	12,5	
Muncitori specialiști					Lucrători		Copii de culoare, elevi ai unei școli misionare					
Având 8 ani de școală primară					comerciali							
Vârsta	15-16	17-19	+20	19-32				15,5 (în medie)				
%	0,6	0,6	1,3	0,0				0,0				

Indice: Ramură unghiulară izolată.

Nr. 26

	Grăd.	Școala primară								Școala secundară		
Clase		1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3
Vârsta	6-7	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-14	-15	-16
Băieți %	16,4	29,0	39,0	24,0	24,5	15,4	21,0	32,0	17,0	21,0	25,5	13,8
Fete %	13,2	19,4	29,3	24,0	19,5	17,0	31,2	29,2	23,0	14,8	23,7	8,5
Total %	14,9	24,,2	34,1	24,0	22,0	16,2	28,1	30,6	20,0	17,0	24,6	11,1
Deb. Imbec.												
Vârsta	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-16	-17	29 (media)	
Debili %	0,0	8,1	8,9	7,6	11,6	21,5	19,0	8,5	9,4	7,3	14,3	
Muncitori specialiști				Lucrători			Copii de culoare, elevi ai unei școli misionare					
Având 8 ani de școală primară				comerciali								
Vârsta	15-16	17-19	+20	19-32			15,5 (în medie)					
%	26,8	29,5	16,5	10,0			55,0					

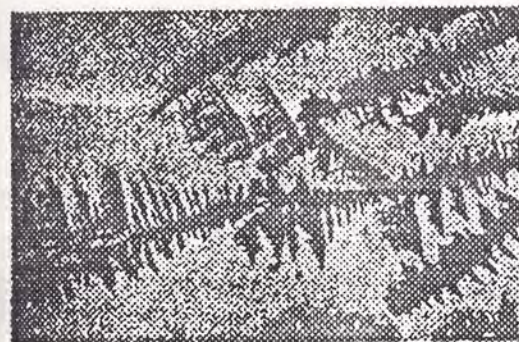
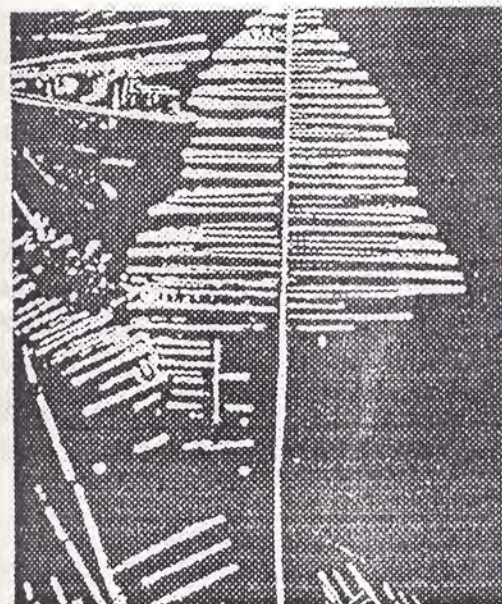

Fig. 62. — Cristalizări ale unei soluții de nitrat de plumb.

în unghi denotă un nivel care este caracterizat prin această formă primară, cel al vârstei preșcolare, așa cum o arată în mod clar tabloul autenticelor ramuri unghiulare. O apariție mai târzie a formelor în unghi pure înseamnă retard, regresie, sau fixare la un stadiu primitiv (ținând cont și de înzestrarea pentru desen, la care trebuie să fim atenți tot timpul, - ceea ce cu siguranță nu face din test o metodă riguroasă). Faptul că la normali toate perioadele vieții sunt puternic marcate de desenele unghiulare, și, în realitate, într-un mod mult mai vădit decât la debili, dovedește o constatare altădată numai bănuită, dar acum devenită certitudine: printre tinerii normali, un sfert arată o constantă pulsație psihică a curentului vital, între stările primitive și o maturitate apropiată vârstei. Acest tip este labil, în același timp diferențiat, inegal maturizat, fără să cadă în acea extremă ce trebuie

considerată ca psihopatică. Pare chiar plauzibil că numeroase elemente pe care le introducem în formula caracterului sunt o fixație, în cadrul aceleiași psihic, a stărilor cu o maturizare inegală și care, în rest, în loc să existe prin simplă juxtapunere, se influențează reciproc. Dacă procentajul formelor primare crește, cum este cazul la muncitorii specialiști care au terminat școlarizarea și la imbecili, fără să se simtă un dinamism activ în mod deosebit, atunci se impune ipoteza unei fixări la un stadiu primitiv sau proximitatea unui stadiu primitiv. Un simptom, și deci și indicii statistici ai grupului, nu poate totuși să fie comparat între aceștia decât în cazuri limită. La populația de culoare sau la debili sau școlarii normali, un desen organizat unghiular trebuie totdeauna înțeles în funcție de grupul lor particular. În mod schematic, semnificația fundamentală este aceeași, dar nu putem compara în mod absolut fiecare caz în parte.

Este interesant de notat că ceea ce numim arborele lui Saturn (cristalizarea unei soluții de nitrat de plumb pe o foaie de zinc) cristalizează exact sub forma unei ramuri unghiulare (fig. 62). Poate că aici suntem în prezența acelor structuri comune care, referitor la arta ornamentală a popoarelor din toate epocile, l-au determinat pe Max Richard să-l citeze pe B. von Enzelhardt:

„Anticul motiv decorativ egiptean al florii de lotus nu este ordonat altfel decât atomii în structura unui cristal.”

Curburi.

Curburile apar sub forma: 1. a ramurilor prea lungi; 2. a ramurilor prea lungi și rătăcind care servesc adesea să umple spațiile goale; 3. a coroanelor în trâmbe de fum. Ramurile prea lungi sunt „cu totul în iarbă”, ceea ce indică o tendință spre exagerare sau la deplasarea măsurii potrivite, în timp ce, în umpluturile spațiale tipice, reveria creează pe hârtie imagini cu adevărat încâlcite. Se poate confunda cu

ușurință acest indice cu „deformările” (1) care se deosebesc, totuși, întotdeauna prin tensiunea mai mare și prin absența curburii. Despre ramurile prea lungi care, adesea, se leagă de gestul de umplere a spațiului, lucru de altfel rar, tabelul de mai jos ne dă următoarele informații:

Indice: Curburi ale ramurilor prea lungi

Nr. 27

	Grăd.	Școala primară								Școala secundară		
Clase		1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3
Vârsta	6-7	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-14	-15	-16
Băieți %	16,6	18,5	13,5	19,5	15,5	12,4	14,2	9,9	6,0	11,6	4,7	6,9
Fete %	12,2	8,7	11,7	8,8	11,5	11,6	18,6	16,0	8,4	22,5	13,4	10,0
Total %	14,4	13,6	12,6	14,2	13,5	12,0	16,4	13,0	7,2	17,0	9,0	8,5
Deb. Imbec.												
Vârsta	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-16	-17	29 (media)	
Debili %	0,0	10,8	19,0	7,6	20,5	21,5	10,7	18,2	36,0	26,8	12,5	
Muncitori specialiști					Lucrători		Copii de culoare, elevi ai unei școli misionare					
Având 8 ani de școală primară					comerciali							
Vârsta	15-16	17-19	+20	19-32		15,5 (în medie)						
%	24,0	7,4	4,4	6,0		0,0						

La cei normali, ramurile exagerat de lungi apar pe întreaga perioadă a tinereții cu un procentaj aproape egal cu 14%. O creștere puțin mai clară, de 22%, la fetele din clasa I-a secundară, arată cel mult măsura dispersiei acestui indice. La debili, indicele nu începe să apară decât între 8 și 9 ani; el crește rapid, totuși cu oscilații; la 16 ani se atinge procentajul de 36%, deci categoric mai mare decât găsim de obicei la cei normali. La muncitorii specialiști, acest indice este încă ridicat după terminarea școlarității (24%), dar scade apoi la

(1) A se vedea p. 231.

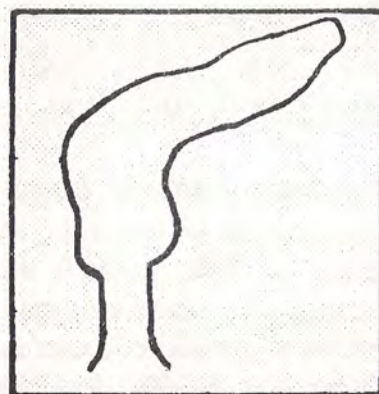
aproximativ 5%, ceea ce, într-adevăr, trebuie atribuit efectului de disciplinare al învățării meseriei. Indicele ramurii prea lungi este legat în parte de dezvoltarea normală, în parte de anumite stadii considerate mai degrabă ca indezirabile. Cât de puține calități le sunt conferite,

Ramuri curbate (a):

Eventuala lipsă a aptitudinilor.
Micșorarea capacității intelectuale de creație.
Maleabil.
A ajunge pe căi ocolite.
Discernământ insuficient.
A uita esențialul.
A vagabonda.
A visa.
Nereflectat.
A se lăsa distras.
Cu mintea în altă parte.
Influențabil.
Lipsă de auto-control.
Instabilitate.
Vagabondaj infantil și pubertar.
A fabula.
Plăcerea de a se exterioriza.

a

b

Fig. 63. — Curburi și trâmbe.

Coroană în trâmbe de fum cu mângăleală (b):

Bluf.
Comedie.
Don Quichote modern.
A fabula.
Vagabondaj halucinator.

reiese din creșterea indicelui la debili, unde o vivacitate mai degrabă stinsă este susceptibilă totuși de puseuri de umor și, prin aceasta, scapă oarecum controlului exercitat de judecată. Populația de culoare se distinge, în avantajul ei, prin absența totală a acestui indice, ceea ce, dat fiind, totuși, numărul relativ mic de protocoale, nu semnifică mare lucru.

Când o mângăleală vădită se atașează de trâmbe de fum, atunci vagabondajul se combină cu labilitatea inconstanței. Desenatorul nostru are ceva histrionic și cabotin. Prin sugestia: „Ești un delapidator”, făcută sub hipnoză, am obținut prima proiecție a acestui indice combinat. Ulterior, am regăsit acest indice la unii delapidatori.

Deformări.

Adaptare voită.
Delicatețe marcată a conștiinței.
Fidelitate față de principii.
Victorie asupra propriei persoane.
Abnegație de sine.
Constrâns.
Artificialitate.
Pudoarea sentimentelor.
Timiditate.
Reprimarea sentimentului.
Încordare, voință tensionată.

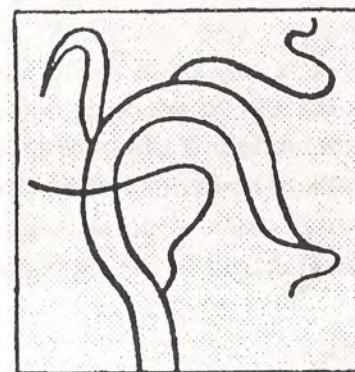

Fig. 64. — Ramuri deformate.

Stări psihice puternice:

Stări obsesionale.
Nevroză obsesională.
Crispare.
Refulare, baraj, inhibiții.
Scrupule, la care se adaugă:
Incapacitate de adaptare, stări anxioase, regresii.

Stări psihice slabe:

Auto-disciplină.
Auto-control.
Rezervă.

Ramurile deformate se distanțează de formele în cădere sau în creștere și de formele curbe. Prin tensiunea lor, ele se diferențiază și de curbările care umplu spațiul și care au adesea un aspect asemănător. Când sunt foarte marcate, deformările au ceva contrafăcut și bizar. În cazurile mai ușoare, se văd ramuri aproape de trunchi, presate la orizontală, în timp ce altele se pierd în contururi multiple. Imaginea unui sălcii înclinată în jos se apropie de realitate. Ceea ce este esențial în această expresie este tensiunea, adesea convulsia cu care este imprimată o direcție naturală, fie prin disciplină, prin victorie asupra propriei persoane, sau prin constrângere, în cazurile mai marcate, în cazul stărilor obsesionale, cu toate sechelele pe care le comportă.

Regularitatea.

Regularitatea perfectă într-o expresie grafică spontană este de neconceput. Tot astfel și în cazul scrisului, unde facem totuși totul pentru a disciplina mișcările mâinii în scopul obținerii lizibilității. La fel, în desenul arborelui, încercăm în mod firesc să fim destul de clari pentru a putea cel puțin distinge un obiect de celălalt. Cu toate acestea, nu ne reușește întotdeauna. Ocazional, putem descoperi copii care confabulează în cadrul desenului. Ceea ce înțeleg ei să deseneze sunt arbori, dar, pentru noi nu sunt recognoscibili ca atare. Acești copii nu umplu întregul câmp grafic cu confabulațiile lor. Nu o fac decât ocazional. Ei desenează în afară de aceasta forme absolut recognoscibile, și asta conform labilității și vivacității lor, cu variații mai mari sau mai mici. Pentru a aprecia exact regularitatea, trebuie să o facem nu din punctul de vedere al variabilității formelor produse, ci doar în raport cu dispersia unui indice. La copiii de la grădiniță, neregularitatea apare ca un joc. În aceeași figură, mărimea fructelor sau frunzelor oscilează extrem de mult. Cu vârsta, apare o regularizare. Exagerările dispar. Pentru Max Pulver, semnificația

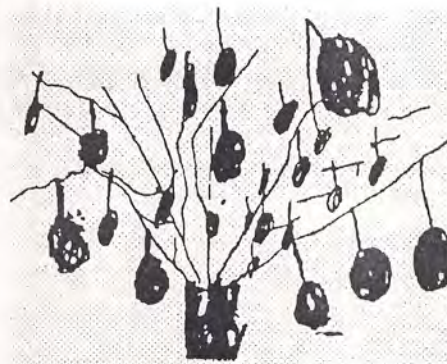

Fig. 65.
Fructe și frunze de mărime neregulată.

fundamentală a neregularității este o sensibilitate vie. Mai mult, cu afectivitatea sa exagerată, impulsivul este înclinat spre neregularitate.

„În orice caz, declară Pulver, intensitatea emoțiilor poate apărea chiar în ciuda unei puternice inhibiții voluntare; la cei cu voință slabă, este de ajuns excitarea foarte moderată a sentimentului, tendințelor și afectelor pentru a obține o imagine exterioară asemănătoare.”

Punctele cele mai clare în care se manifestă regularitatea sunt raporturile de mărime între fructe și flori, mai ales variațiile de mărime. În plus, variațiile accentuării spre dreapta sau spre stânga, lungimile unilateral prea mari ale curbelor, variațiile diametrului ramurilor, regularitatea conturului ramurilor sau trunchiului. Mulți din acești indici trebuie considerați dintr-un alt punct de vedere separat.

Stereotipii.

Stereotipia arată o exagerare a regularității: frunze, crenguțe, fructe sunt juxtapuse unele lângă celelalte cu o regularitate stereotipă. Acest simptom corespunde în parte unei nevoi copilărești de repetiție, în parte el participă, de asemenea, la acest schematism care influențează atât de puternic primele producții desenate, și nu semnifică întotdeauna în mod necesar o sărăcire a expresiei sentimentului. În realitate, această fază schematizantă este rapid depășită o dată cu intrarea în școală. Mai mult, desenul stereotip este adesea un desen unde lipsește întreaga structură, unde accentul este pus pe sentiment. Acest desen rămâne o repetiție mecanică a aceleiași scheme, destul

Indice: *Stereotipii*.

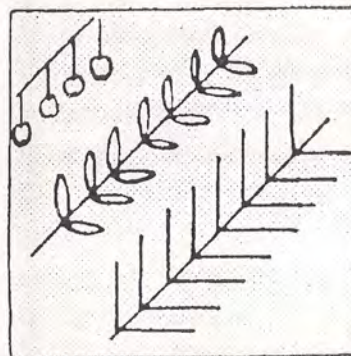
Nr. 28

Clase	Grăd.	Școala primară								Școala secundară		
		1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3
Vârsta	6-7	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-14	-15	-16
Băieți %	16,6	8,1	12,7	5,5	9,8	1,9	6,3	2,2	1,0	1,0	0,0	0,0
Fete %	15,3	4,3	5,8	8,0	1,8	8,9	0,9	0,9	0,0	2,7	0,0	0,0
Total %	16,0	6,2	9,2	6,7	5,8	5,4	3,6	1,6	0,5	1,8	0,0	0,0
Deb. Imbec.												
Vârsta	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-16	-17	29 (media)	
Debili %	5,7	13,5	15,2	9,2	14,4	14,8	13,2	9,7	4,3	0,0	25,0	
Muncitori specialiști												
Având 8 ani de școală primară												
Lucrători												
comerciali												
Copii de culoare, elevi ai unei școli misionare												
Vârsta	15-16	17-19	+20	19-32	15,5 (în medie)							
%	4,5	2,5	2,2	0,0	0,0							

de des fără conținut. Nu putem vorbi de automatism decât dacă, în orice circumstanță, copilul desenează în mod stereotip, cum poate fi cazul în tulburările de dezvoltare, unde acesta înclină spre stereotipia mișcărilor care se produc în mod involuntar și automat. Stereotipia nu are nimic în comun cu regularitatea obținută prin disciplină; este vorba de un mecanism primitiv. Interpretarea caracterologică a unui asemenea indice nu are valoare decât dacă se cunoaște locul său în înșiruirea evenimentelor dezvoltării.

Tabelul arată clar la copilul normal o puternică accentuare a stereotipiei la vârsta de 6-7 ani, cu 16%. Procentajul se reduce ulterior până la zero. După clasa a VII-a apar mai degrabă regresii sau întârzieri, sau poate numai fantezii. Lucru interesant, debili nu debutează imediat cu un procentaj ridicat. La fel ca pentru mulți alți indici, însușirea tehnicilor elementare de desen pare mai întâi frânată.

Dacă urmărim dezvoltarea acestui indice la debili, suntem surprinși să constatăm cu ce tenacitate se mențin aceștia între 10 și 15% și asta până la cincisprezece ani, pentru ca apoi să dispară rapid. Această durată lungă a unui indice, care dispare, de altfel, la normali, este

Fig. 66. - *Stereotipii*.

Schematism, automatism.

Lipsa capacității de exprimare.

Dezvoltare inhibată.

Retard, regresie.

Debilitate mintală.

Orizont mărginit.

Lipsă de independență în gândire.

Realism îngust.

dovada că dezvoltarea este frânată. Imbecilii arată un procentaj relativ ridicat al stereotipiilor cu 25%, care se menține chiar și la indivizii mai în vârstă (după 50 de ani). La populația de culoare nu întâlnim absolut nici o stereotipie, ceea ce, la prima vedere, este uimitor, dar nu de neînțeles, pentru că elementul care domină la ei în repetiții nu este stereotipia, ci ritmul – este ceva total diferit.

Nu putem aplica niciodată copiilor mici o interpretare caracterologică a stereotipiilor. În funcție de vârstă, acest indice este mai mult sau mai puțin normal. Tabelul precedent se aplică cu aproximație copiilor de doisprezece ani.

O formă total diferită de regularitate este

Trunchi drept, cu linii paralele.

Contururile trunchiului sunt echidistante, de la linia solului până la coroană, aproape ca și cum ar fi fost trasate cu o riglă. Printre formele primare obținute la grădiniță, am întâlnit trunchiuri desenate cu rigla. Nu putem obține mai mult. Totuși, la acest nivel, ele reproduc ceva din schematismul copiilor mici care, în desenul cu mâna liberă, înclină de asemenea spre formele paralele.

În realitate, aici este vorba de o regularitate care se întâlnește la școlari mai mari sau la adulți. Un exemplu ne va arăta cum se produce aceasta. O fată din clasa a V-a primară este invitată de serviciul psihologic al școlii să repete clasa din lipsă de aptitudini. Părinții refuză să accepte decizia, dat fiind talentul deosebit al fetei. Ancheta a revelat un retard de un an. Arborele desenat avea un trunchi cu contururi clar paralele. Fetița schematiza, și execuția schemei era urmărită cu atât mai intens, cu cât fetița se dăruia acestui lucru cu un zel mărginit. Numai că ea nu putea să relativizeze schemele, să le aplice la un caz nou, în mod analog. Ea rămânea prizoniera acestora. Adaptarea intelectuală era insuficientă. Ardoarea sa în muncă făcea ca prezentarea execuțiilor să fie foarte netă și aceasta arăta imediat lipsa

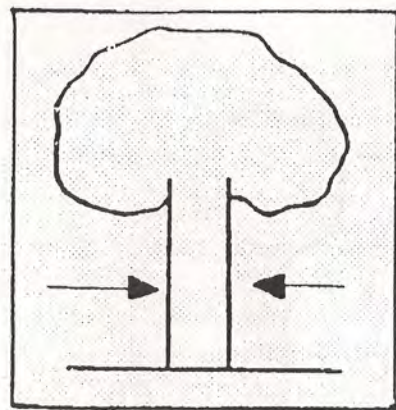

Fig. 67.
Trunchi cu linii paralele.

de aptitudine. Instinctiv, fetița își compensa inferioritatea printr-un zel, așa încât risca să se epuizeze, fără să satisfacă în final ambiția părinților care nu voiau în nici un caz să pătească „rușinea” de a-și vedea fata repetând clasa. Această atitudine face să se nască copilul model cu frica de pericolul de-a ceda nervos brusc, pentru că totul este prea tensionat: însușirile, aptitudinile, pasiunea în muncă și forțele.

Școlăresc.
Băiat de treabă.
Încăpățânat.
Îndărătnic.
Căpos.
Nediferențiat.
Lipsă de adaptare.
Exemplar.
Fals.
Întreg.
Mărginit.
Tare de cap.
Imitativ.

Fără adevărat tonus.
Bombastic.
„Repezit”.
Care nu se lasă înduplecat.
Fără viață.
Încordat.
Rigid.
Facultate de abstractizare.
Gândire pură.
Gândire clară.
Realism.

Forme drepte și unghiulare.

Cercetările despre care a fost vorba la pagina 79 au relevat că linia dreaptă este un indice primar tipic, pentru că procentajul la copiii preșcolari (între 6 și 7 ani) este aproape de 29%, pentru ca după intrarea la școală indicele să diminueze foarte puternic; după zece ani, el nu reprezintă niciodată mai mult de 2%, în timp ce la debili păstrează o valoare ridicată. Aspectul schematic se referă la ramurile uniliniare, cel puțin pentru ceea ce este esențial, în timp ce în ramura cu linie dublă se exprimă mai degrabă ceva legat de înțepenie și de stabilitate. Trebuie să fim prudenți în interpretare, pentru că numeroase școli de desen învață să se deseneze arborele de o manieră dreaptă, unghiulară, ceea ce, cu puțin exercițiu, nu întârzie să fie remarcat de observator. Nu trebuie să legăm acest indice de ramurile unghiulare care, ca forme primare tipice, au un cu totul alt sens.

Stabil, ferm, netulburat.
Putere de rezistență.
Securitate, virilitate.
Energie.
Duritate, îndărătnicie.
Serios.
Dispoziție conflictuală.
Se adaptează dificil, până la a căuta
ceartă.
Închis, stângaci.
Intransigent.
Răzvrătit.
Neîndemânatic.
Mobilitate greoaie.
Constrâns.
Moliciune compensată.

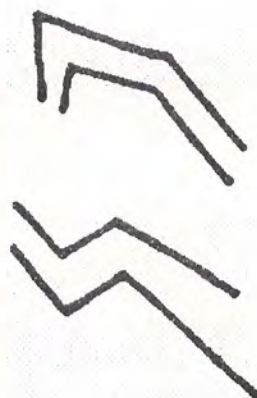

Fig. 68. - Forme unghiulare.

Forme rotunjite.

Linii bombate, rotunde, arcuite, ondulate, avântate.

Fără constrângeri.
Domol.
Mobil.
Suplu.
Liant. Care conciliază puncte de vedere
opuse.
Diplomat.
Manipulant.
A nu încremeni.
Care se eschivează.
Capabil de adaptare.
Sociabil.
Viu.
„Elegant”.
Mai degrabă ciclotim.

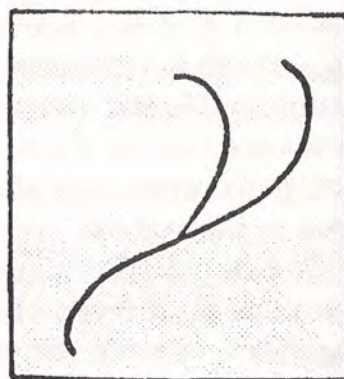

Fig. 69. - Forme rotunjite.

Colorație închisă.

În reprezentările alb-negru ale unui desen în creion, impresia de culoare se reduce la simplul joc de umbre și lumini. Firesc, nimic nu ne împiedică să desenăm și arbori colorați. Făcând abstracție de posibilitatea de-a recurge la alte teme pentru a pune mai bine în valoare jocul culorilor (de exemplu, să desenăm barba-împăratului), am putea, evident, să îmbogățim testul arborelui adăugând și culori, dar ar fi în detrimentul acestuia, pentru că este deja destul de încărcat. La acest motiv se adaugă semnificația proprie albului și negrului. Colorația închisă poate lua forma colorației negre, aceasta fiind mai mult sau mai puțin intensă. Negrul se poate dizolva în umbre; nu este atunci nici un gri veritabil, nici un negru: plutește între negru și alb, cel puțin dacă nu este un gri curat. Negrul poate fi curat sau murdar. Avem nevoie de timp pentru a ne dezvolta aptitudinea de-a percepe aceste nuanțe diferite, așa cum în grafologie pot fi analizate trăsăturile scrisului.

Tentele închise apar și pe trunchi, și pe ramuri, și pe fructe și frunze, și sub forma umbrei în coroana sferică.

Colorația închisă a trunchiului.

Reprezentarea grafică relevă un fapt uimitor. La copiii normali, colorația închisă începe între 6 și 7 ani cu 60% și scade spre 11, 12 ani, la 14%, pentru a crește din nou până la o medie de 56% între 15 și 16 ani. Școlarul din ciclul secundar colorează puțin mai mult decât cel din ciclul primar. Curba este în formă concavă, și merge de sus în jos și de jos în sus. Dimpotrivă, debilul pornește mai jos, urcă până la 52% între 9 și 10 ani și

Fig. 70.
Trunchi umbrit.

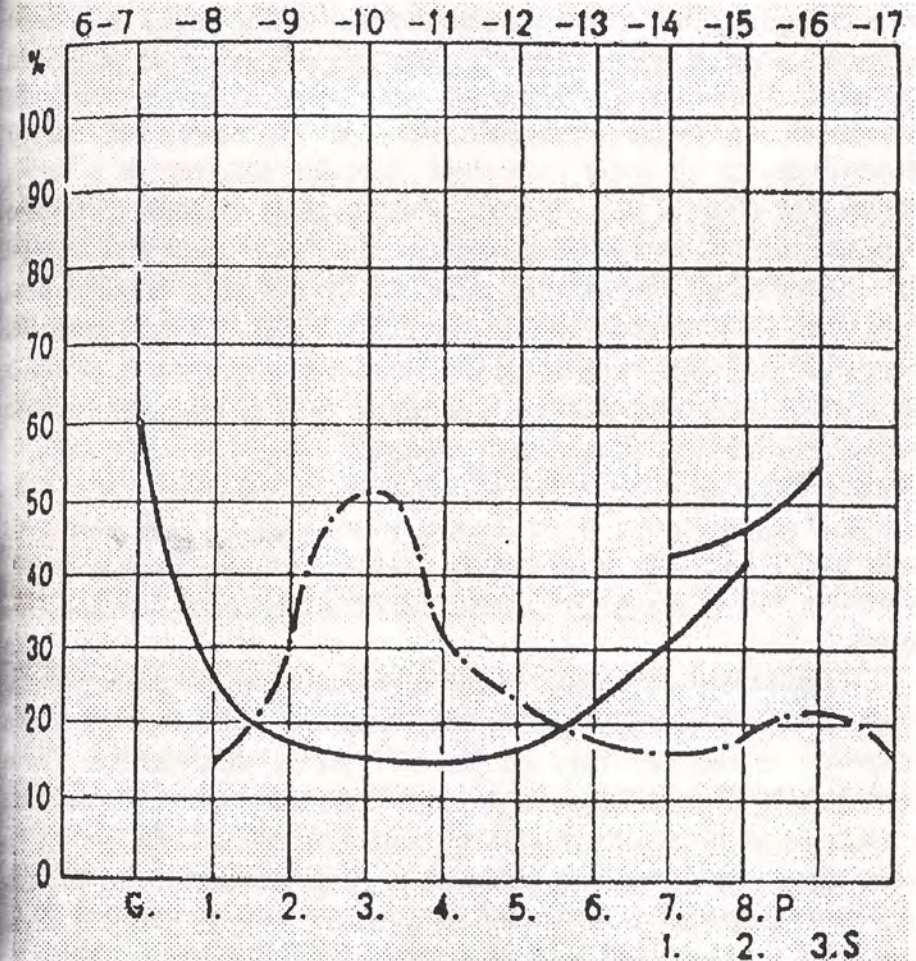
revine apoi la valorile de debut unde rămâne, în timp ce imbecilii rămân la 45% și cei de culoare la 59%. Este totuși caracteristic faptul că procentajul nu scade niciodată sub 10%. Firesc, colorația închisă nu are totdeauna o semnificație exclusiv psihologică. Ea este un procedeu de lucru obișnuit, în stilul propriu unei asemenea categorii de desenatori; cu toate acestea, chiar și așa, nu toți recurg la acesta, pentru că alegerea mijloacelor de expresie ale desenului are totdeauna o anumită semnificație. Am putea atribui acestui indice, pe de o parte, caracterul unei forme primare, dar, pe de altă parte, creșterea sa puternică odată cu vârsta de dezvoltare pare să dovedească contrariul acestei ipoteze. Cu toate acestea, nu există o adevărată contradicție, pentru că semnificația indicelui variază oarecum, fără să socotim că el însuși se transformă. La copil de fapt negrul este intens, și foarte apăsător, în timp ce acest fapt este mai rar la adolescent, care preferă maniera umbrelor. În realitate, există ceva comun celor două

Indice: Colorație închisă a trunchiului.

Nr. 29

Clase	Grăd.	Școala primară								Școala secundară		
		1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3
Vârsta	6-7	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-14	-15	-16
Băieți %	59,0	21,0	13,5	29,5	9,8	18,4	33,0	35,0	34,0	51,0	50,0	61,0
Fete %	61,0	31,0	13,6	16,5	20,0	9,5	23,2	21,3	50,0	32,0	39,0	51,6
Total %	60,0	26,0	13,5	28,0	14,7	14,0	28,1	28,1	42,0	42,0	44,5	56,3
Deb. Imbec.												
Vârsta	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-16	-17	29 (media)	
Debili %	14,2	25,6	52,0	26,0	25,0	27,5	12,4	19,6	21,4	14,6	45,0	
Muncitori specialiști					Lucrători		Copii de culoare, elevi ai unei școli misionare					
Având 8 ani de școală primară					comerciali							
Vârsta	15-16	17-19	+20	19-32		15,5 (în medie)						
%	23,8	37,0	24,0	27,0		59,0						

XII. Colorația închisă a trunchiului.

Legendă, p. 74.

Coroană cu umbre.

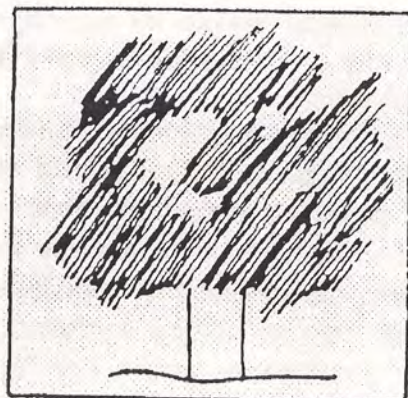

Fig. 71. — Coroană cu umbre.

Nesigur.
Lipsă de caracter.
Indecizie.
Lipsă de energie.
Indiferență.

Plăcerea de-a savura.
Delectare cu culoarea.
Darul de-a vedea lucrurile.
Însușirea de-a descrie.
Posibil deprimat.
Posibilă pierdere a personalității.
Calm.
Impresie.
Accesibil în funcție de starea de spirit.
Simpatie.
Stare de spirit neclară, neutră.
Influențabilitate.
Imprecizie.
Indecizie.
Lipsa simțului realității.
Visător.
„Ambianță”.
Pasivitate.
Labilitate nervoasă și generală.
Maleabil.
Dezorientat.
Anonim.
Moale.

Colorare întunecată a ramurilor.

Trunchiul, mai des decât ramurile, este desenat cu culoare închisă. În consecință, la școlarii normali în vârstă de 7 ani, frecvența ramurilor întunecate este net mai ridicată. Subiecții de 10 ani au un procentaj ușor mai ridicat, ca și pentru colorația trunchiului. Începând

de la clasa a VI-a, adică între 12 și 13 ani, frecvența crește, la școlarii din ciclul secundar mai vădit decât la cei din clasele primare. Debili rămân în urma procentajului celor normali și indicele oscilează. În rest, tabelul este apoximativ același ca și cel pentru colorarea trunchiului. Elevii din clasele secundare, debili nu au vitalitatea emoțională pentru a coopera. Muncitorii specialiști prezintă variații între 12 și 21%, sub nivelul pe care îl aveau pe timpul școlarității. Lucrătorii comerciali scad la jumătatea valorii inițiale, fenomen cu totul normal dacă admitem că au depășit deja vârsta pubertății. Populația de culoare se situează deasupra debilor și sub cei normali, cu 15%; ei se comportă aici mai puțin diferențiat decât în privința trunchiului.

Indice: Colorare întunecată a ramurilor

Nr. 31

	Grăd.		Școala primară							Școala secundară		
Clase		1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3
Vârsta	6-7	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-14	-15	-16
Băieți %	14,3	3,5	4,8	20,0	6,7	9,6	27,0	27,5	24,0	35,5	49,0	36,0
Fete %	13,2	12,7	3,9	14,2	7,4	6,3	9,8	14,2	26,5	20,0	30,5	40,0
Total %	13,8	8,1	4,3	17,1	7,0	8,0	18,9	20,8	25,2	27,7	39,7	28,0
												Deb. Imbec.
Vârsta	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-16	-17	29 (media)	
Debili %	4,3	8,1	7,6	4,6	5,9	3,7	0,0	6,2	10,2	2,5	10,7	
Muncitori specialiști												
Având 8 ani de școală primară												
Vârsta	15-16	17-19	+20	19-32				15,5 (în medie)				
%	12,5	21,2	12,2	21,0				15,0				
Lucrători comerciali												
Copii de culoare, elevi ai unei școli misionare												

Colorare întunecată a fructelor și frunzelor.

Referitor la acest indice trebuie să precizăm mai întâi că ceea ce contează aici, nu este colorarea închisă în sine, ci punerea în valoare a frunzelor și fructelor prin colorarea închisă. Ea are aceeași

semnificație ca și punerea în valoare prin dimensiune, și este vorba de cele două cazuri ale importanței atribuite unui fenomen care, făcând în general o mare impresie asupra copilului, este subliniat fie prin mărimea, fie prin colorația diferită a frunzelor. Cu un procentaj de 38%, copilul de 7 ani este la un nivel de aproape patru ori mai ridicat decât după intrarea în școală. Valoarea maximă a debililor, inferioară celei maxime a normalilor, se situează numai la 11 ani. La debili, creșterea și scăderea valorilor se produce mai lent și mai puțin brusc decât la școlarii normali. O comparație a colorării întunecate la lucrătorii comerciali (1,5%) și la populația de culoare relevă că diferența este între aparență și realitate. După cum fructul sau frunza exprimă exteriorul, efectul, sau, atunci când sunt puternic subliniate, simpla aparență, frecvența redusă a indicelui dovedește un simț mai accentuat al realității, în prezența căruia desigur că uimirea în fața splendorii și valorii fenomenului a dispărut.

Indice: Colorare întunecată a fructelor și frunzelor

Nr. 32

	Grăd.	Școala primară								Școala secundară		
Clase		1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3
Vârsta	6-7	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-14	-15	-16
Băieți %	38,0	9,3	4,0	9,2	2,9	1,9	5,5	4,4	5,0	0,0	3,8	6,9
Fete %	37,7	10,7	11,7	8,0	4,6	8,0	7,3	5,3	15,4	3,6	8,6	8,5
Total %	38,3	1,0	7,8	8,6	3,7	5,0	6,4	4,8	10,2	1,8	6,2	7,7
Deb. Imbec.												
Vârsta	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-16	-17	29 (media)	
Debili %	15,8	13,5	26,5	29,0	22,3	18,4	14,8	1,8	6,8	9,8	12,5	
Muncitori specialiști				Lucrători			Copii de culoare, elevi ai unei școli misionare					
Având 8 ani de școală primară				comerciali								
Vârsta	15-16	17-19	+20	19-32			15,5 (în medie)					
%	—	4,0	5,6	1,5			18,0					

Negrul: liniștea eternă.

Oare nu exprimă negru și depresia? Nu vorbim despre idei negre? Nu este negrul semnul doliului? Origine și sfârșit, viață embrionară și mormânt sunt învelite în obscuritate. Cu toate acestea, din punct de vedere psihic, mormântul nu este reprezentat prin sfârșit, pentru că el nu primește decât corpul; sfârșitul este dincolo de lumină sau de tenebre, unde tenebrele exprimă răul și lumina binele, lume care se situează în afara domeniului psihologiei.

Ceea ce este exprimat în mod primitiv prin colorația întunecată, nu este analogia: întunecat = tristețe. Orice descărcare afectivă violentă creează breșe în trama psihică și atinge straturi profunde. Astfel, regresiiile se anunță rapid, și, prin această întoarcere, depresia se poate manifesta și prin colorația întunecată. În desenele nevroticilor sau ale depresivilor, colorația întunecată este un indice secundar. Multe persoane reacționează la o simplă contrarietate printr-un gri; la altele, griul apare când se află într-o stare care se apropie de indecizie, sau în stările de reverie pasivă; griul este frecvent la persoanele labile în general, sau în stări depresive. Fie că este vorba de o simplă contrarietate, de indecizia pubertară, de o regresie nevrotică sau chiar de pierderea personalității într-o maladie mintală: nivelele sunt fără îndoială diferite, dar mijlocul de exprimare utilizat este același. În anumite văi ale munților elvețieni, am constatat că desenatorii noștri fac arbori puternic colorați în negru. În aceste văi, costumul de duminică al bărbaților și al femeilor este și el negru. Or, acești bravi oameni au un psihism care în mod sigur nu are nimic labil sau morbid. Ei sunt pur și simplu primitivi, ceea ce semnifică că au păstrat ceva din copilul mic. Colorația întunecată poate fi, cu siguranță, simptomul unei adevărate regresii, dar este puțin probabil ca intensitatea cororației să exprime cu adevărat gradul regresiei. Chiar și în colorația negru închis, care dă totuși o impresie foarte puternică de regresie, acest mijloc de expresie are o limită naturală; nu putem desena mai

negru decât negru. Dimpotrivă, negrul poate invada peisajul și să constituie ca să spunem așa, fundalul desenului. În acest caz, tabloul este foarte diferit de ceea ce întâlnim în general în desene. Figura 72 reprezintă un desen al unui schizofren de 15 ani. O colorație atât de surprinzătoare a fundalului este foarte rară, și n-am întâlnit niciodată ceva comparabil la cei normali. Dimpotrivă, am întâlnit în desenele școlarilor din Zurich mulți copii care umbresc ușor fundalul. Totuși, trebuie să ne ferim să vedem în colorația intensă un simptom patologic, din moment ce cercetările cele mai aprofundate n-au confirmat această ipoteză. În testul Rorschach, semnele zise schizofrenice nu sunt deloc elementul central al testului. Diagnosticul unei boli se obține prin gruparea tipică și prin convergența indicilor, fără a fi niciodată foarte siguri. O oarecare apropiere de desenul schizofrenilor fiind conceptul de „întunecare” (și aici pare a fi

Fig. 72. – Desenul unui schizofren.

acest caz), diagnosticul trebuie stabilit cu prudență. Când diagnosticul este deja cunoscut prin alte mijloace și dispunem în plus de un desen al arborelui, este, în mod firesc, foarte ușor să uluim cititorul naiv. Ceea ce desprindem din desenul bolnavului, nu este boala însăși, deși am putea formula *a priori* posibilitatea de-a găsi în desen semne care o dezvăluie. În desenele schizofrenilor, de exemplu, simptomele sunt tot atât de polivalente ca sindromul nosologic însuși. Documentele de care dispunem nu permit să afirmăm că există la acest subiect o formă de expresie particulară. Într-adevăr, ceea ce se manifestă sunt mai ales fenomene concomitente ale cutărei sau cutărei boli. Anumite trăsături

regresive sunt fără îndoială totdeauna prezente, și colorația întunecată este, cu siguranță, una din aceste expresii.

Diracționare spre partea de sus. – Diracționare spre partea de jos.

Prin analogie cu direcția spre dreapta și spre stânga, ar trebui să vorbim despre o direcție în sus și de o direcție în jos. Lucru remarcabil, în grafologie acest grup de indici este caracterizat, în expresia sa dinamică, doar în mod indirect (accentuarea lungimii superioare și inferioare, diferențele de lungime). Dar, în scriere, grupul „direcție în sus – direcție în jos” poate avea și semnificația sa ca indice propriu. În coroanele cu ramuri, ramurile și crenguțele pot crește, înălțându-se spre în sus, sau să cadă, să se încovoie, să atârne. Cele două mișcări sunt conforme cu natura arborelui. Dacă cerem unui grădinar sau unui agricultor priceput în pomicultură să deseneze un arbore, putem risca, în cazul în care sunt desenate ramuri atârând, să comitem o eroare de interpretare. Grădinarul va desena arborii fructiferi în așa fel încât ramurile atâră spre exterior și, pe cât posibil, toate sunt bine luminate: este ceea ce numim stilul d'Oescheberg (1).

Ceea ce contează mai ales, sunt direcțiile relative: numai în sus sau numai în jos, sau în jos la stânga și în sus spre dreapta (până acum nu am observat și contrariul).

La extremitatea sa superioară, trunchiul vertical este comparabil cu săgeata unei balanțe. La stânga și la dreapta, brațele balanței (ramurile), se îndreaptă când în sus, când în jos; totuși, căderea spre dreapta nu antrenează în mod necesar în desen o ascensiune corespunzătoare spre stânga. „Greutatea psihică” trebuie întotdeauna considerată de ambele părți simultan; cele două părți nu sunt independente una de cealaltă, dat fiind că ceea ce contează aici este măsura, nu fizică, ci psihologică. A se înălța spre stânga, a atârna spre dreapta poate însemna: a fi aparent sigur de sine și vesel, dar, interior,

(1) Oescheberg, localitate din cantonul Berna unde se află o școală de pomicultură.

Ramuri ascendente (a și a')

Zel, zel neînfrânat.

Activitate.

Zel arzător, înflăcărat.

Fanatism.

Excitabilitate afectivă.

Vivacitate.

Furie fără motiv.

Exaltare.

Capacitate de entuziasm.

Asurire.

Predominanța lumii aspirațiilor.

Lipsa simțului realității.

Sensul relativității slab dezvoltat.

„Curbă religioasă”.

Ramuri atârând (b și b')

Melancolie.

Descurajare, renunțare.

Nesigur.

Flasc.

Obosit.

Resemnat.

A se lăsa dus.

Deprimat.

Lipsă de suflet.

Rezistență slabă.

Repliat spre sine.

Egocentrism.

**Frunziș atârând
ca un sac (c).**

Prizonierul sentimentelor.

A nu-și stăpâni pornirile.

„Puls slab”.

Voință slabă.

Lipsă de personalitate.

A se lăsa remorcat.

Lipsă de agresivitate.

Lipsa unui spirit hotărât.

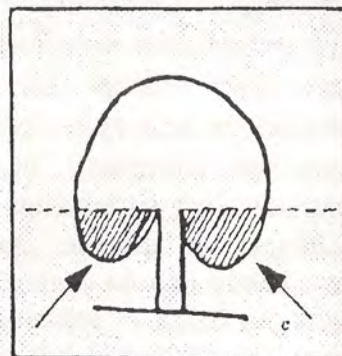
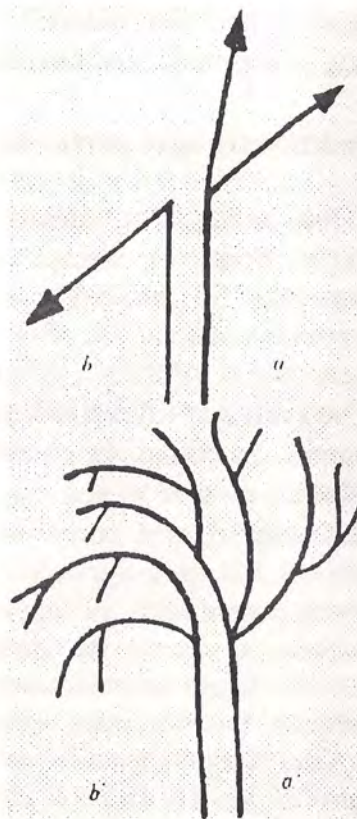
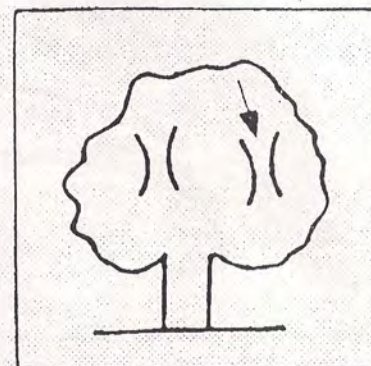

Fig. 73. — Ramuri ascendente și ramuri atârând.

abătut și nesigur; sau a părea în exterior convins de ceva de care te îndoiști în sine și, din această cauză, a nu ajunge niciunde.

Cel ce desenează numai ramuri ascendente este lipsit de simțul realității; el se entuziasmează ușor, adesea fără să gândească, deseori ca o minte înfierbântată; este afectiv iritabil și ignoră influența moderatoare a controlului de sine. Când ramurile par limbile unei vâlvătăi de foc, ele anunță acele ființe care dețin „focul sacru” și acționează cu un zel înflăcărat și fanatic. În gesturile ascendente neapăsate putem regăsi deseori „curba religioasă”, cea cunoscută în scriere.

Forme inversate.

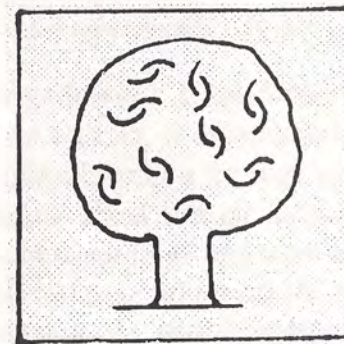
Tensiune.

Partaj.

Sciziune (observată în schizofrenie).

Contradicție intimă (ambivalență).

← Fig. 74. — Forme inversate.

Pranteze decalate una contra celeilalte.

Acest indice se observă cel mai frecvent în coroanele în formă de bucle.

Până acum a fost observat mai ales în caz de psihopatie cu instabilitate, lipsă de logică, influențabilitate puternică și sugestibilitate.

Fig. 75. — Pranteze decalate

Ramurile care atârână ca și capetele cailor oboșiți sunt expresia a tot ceea ce poate semnifica implicit acest gest: renunțare, melancolie, resemnare, oboseală, depresie. În mișcarea în jos, există și o tendință spre sine. Partea de jos se înrudește cu stânga, și indicele dovedește o ființă întoarsă spre sine, arată direcția spre Sine, care este simbolizată cum nu se poate mai bine prin trunchi.

Formele inversate sunt un indice rar. Până acum nu au fost observate decât la desenatorii schizofreni și, într-un caz, mult timp înainte de apariția bolii. Parantezele opuse au aproape aceeași semnificație diagnostică cum au în testul Rorschach cei doi papuci la distanță unul de celălalt (1).

Contra-linii.

Ramuri izolate merg în direcție opusă. Copiii mici uită adesea direcția inițial urmată și dau brusc ramurii o direcție opusă. Acest caracter, care invocă mai mult o formă primară sau un decalaj spațial, nu are nici o legătură cu adevărata contra-linie, care apare mai târziu și care indică, conform etimologiei cuvântului, ceva opus, o atitudine contradictorie, care, de altfel, am întâlnit-o cu o frecvență surprinzătoare în cazurile de nesinceritate și, însoțită de o curbă în formă de cârlig, la hoți. După Klages, nesinceritatea sau lipsa de probitate nu este o trăsătură de caracter, ci în acest caz, mai degrabă o rezultantă a amestecului de forme primare (să

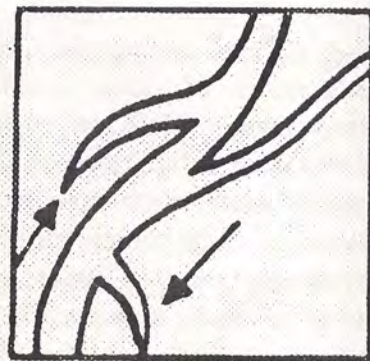

Fig. 76. - Contra-linii.

(1) Planșa II, roșul de sus (N.T.fr.)

nu ști ce să faci și să nu dirijezi conștient acțiunea), a contradicției și a gestului de a strânge pentru sine, care este cel de acaparare și de egocentrism.

Inverșunat.
Recalcitrant.
Opoziție.
Contradictor.
Inconsecvent.
Lipsă de adaptare.
Inconstant.
Nesigur.
(Nesincer).

Sugestionabil.
Influențabil.
Mobilitate a sentimentelor.
Labilitate.
Visare.
Vagabondaj.
Lipsă de auto-control.

Indice: Contra-linii pe ramuri

Nr. 33

	Grăd.	Școala primară								Școala secundară		
Clase		1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3
Vârsta	6-7	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-14	-15	-16
Băieți %	0,0	1,8	0,0	1,8	3,9	0,9	3,1	0,0	2,0	1,0	4,7	2,0
Fete %	0,0	1,0	0,0	2,6	2,7	5,4	4,5	1,8	3,6	0,9	6,6	1,5
Total %	0,0	1,4	0,0	2,2	2,3	3,2	3,8	0,9	2,8	1,0	5,7	1,7
Deb. Imbec.												
Vârsta	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-16	-17	29 (media)	
Debili %	0,0	0,0	0,0	0,0	0,9	1,5	0,8	0,0	0,0	0,0	3,6	
Muncitori specialiști având 8 ani de școală primară					Lucrători comerciali		Copii de culoare, elevi ai unei școli misionare					
Vârsta	15-16	17-19	+20	19,32				15,5 (în medie)				
%	14,2	8,7	8,5	3,0				5,0				

În esență, tabelul nu relevă contra-linii înainte de 10 ani. Cu ambivalența sa, pubertatea face să crească pentru un timp procentajul indicelui. Contra-liniile infantile sunt socotite ca decalaje. Muncitorii care au terminat școala dovedesc cu mult mai multe contra-linii decât orice alt grup social. Aici trebuie să vedem o consecință a reducerii

efortului conștient imediat după perioada școlară, aceasta fiind de cele mai multe ori îndurată cu dezgust.

Încrucișarea ramurilor.

La drept vorbind, aici nu este vorba decât de încrucișări pe același plan, și nu despre cele care se formează când desenatorul vrea să marcheze profunzimea, fapt ce implică în mod firesc încrucișări. Referitor la încrucișările care iau naștere când ramuri izolate își schimbă brusc direcția, am dat câteva indicații sub titlul „Direcționarea spre stânga și direcționarea spre dreapta”. De asemenea, întrepătrunderile obișnuite ale ramurilor nu trebuie considerate ca încrucișări decât cu reținere. Oricum, ele apar rar. Încrucișările iau naștere în parte datorită prezenței unei contra-linii și trebuie interpretate atunci ca atare. Încrucișarea veritabilă este în definitiv reflexul direcției spre dreapta și al direcției spre stânga și, prin aceasta, într-o mare măsură, este un indice de ambivalență.

Ambivalență.		Indecizie.
Auto-contradicție.		Problematic până la complicare.
Luptă	contra	Spirit de contradicție.
afectivității	și	
control de sine		
Capacitate de judecată		Diviziune.
(a ști să preferi un		Închidere.
lucru altuia sau,		Lipsă de unitate.
dimpotrivă, a nu se		A viza două scopuri
implica dacă este		deodată.
vorba de a alege).		
Aptitudine critică.		Lipsă de claritate în
		gândire și în
		sentiment.
Judecată	care	Lipsa aptitudinii de-a
cântărește	și	face deosebire.
examinează.		

Fig. 77. — Ramuri încrucișate.

Accentuare spre dreapta, accentuare spre stânga, echilibrul masei.

Raportul între jumătatea stângă și jumătatea dreaptă a coroanei este de 10/11,3, respectiv jumătatea dreaptă este de 1,13 ori mai mare decât jumătatea stângă, și aceasta în mod uniform în toate perioadele vieții. Numai atunci când acest raport este depășit putem vorbi de o accentuare spre dreapta; dar trebuie ținut cont în plus de faptul că accentuarea spre dreapta, așa cum apare în desen, reprezintă o tendință generală care poate fi la fel de tipică culturii occidentale ca și scrierea dextrogiră, contrar scrierii sinistrogire ebraice. În afara accentuării stânga-dreapta, trebuie să luăm în considerare localizarea umbrelor, formelor (care pot fi mai bogate sau mai sărace) și a direcției liniilor, etc.: tot ceea ce poate da indicații utile pentru un diagnostic diferențial, fără a trebui să procedăm în mod prea schematic. Înaintarea spre dreapta, măsurată plecând de la verticala trasată prin mijlocul trunchiului sub coroană, trebuie considerată fie ca un mers înainte, fie ca o împingere înainte, fie ca o separare de sine, sau chiar ca o fugă. Cu cât merg mai spre dreapta, cu atât este mai puțin accentuată partea stângă, și acest decalaj conduce la o pierdere a echilibrului. De aici nu rezultă numai pierderea centrului; ci, legat de echilibrul care este în schema mea mintală, se naște în stânga un spațiu gol, de unde și expresia unui deficit, pe care îl sugerează acest gol. La fel se întâmplă și pentru accentuarea spre stânga. Mulți arbori umflați spre dreapta seamănă cu niște oameni cu pieptul umflat sau cu burta scoasă în față. Această mișcare spre înainte exprimă mai mult dorință de experiențe trăite și nevoie de a se pune în valoare, decât activitate, extraversiunea fiind mai degrabă dorință decât realitate. Dacă mă separ de mine, mă pierd, nu mai rămân aproape de esență (trunchiul), nu mă mai concentrez. Cine a pierdut centrul este expus tuturor vânturilor, ușor influențabil și, în final, apucat de angoasă, cu un Eu slăbit care fuge de el însuși.

Accentuarea spre stânga duce și mai mult în intimitatea eului și, când este exagerată, este ca și cum desenatorul ar sta, ca să spunem așa, în spatele lui însuși. Cel puțin acesta face o mișcare de recul din cap. De la tendința de repliere asupra sa la replierea pe sine și la narcisism nu e o cale prea lungă. Uneori, intervine și un element simbolic. Un refugiat ungur, de exemplu, a lasat să cadă întreaga jumătate dreaptă a coroanei: i se imputase gamba dreaptă, dar trebuise să-și abandoneze și „mâna dreaptă”, respectiv femeia și copiii. La cei divorțați, nu o dată am găsit partea dreaptă goală, ceea ce are aerul unei refulări, al unei detașări, al unei ștergeri, dar nu este decât o iluzie totală, pentru că „Tu”-ul este prea recognoscibil sub forma spectrului din spațiul gol.

Fig. 78. — Distribuția masei în coroană.

Accentuare spre dreapta Imaginație extravertită.

(a):

Sete de experiențe trăite.	Rătăcire visătoare, parțială sau totală.
Conștiință de sine.	Ușurătate, a uita de sine.
Nevoia de a se pune în valoare.	Lipsă de concentrare, a nu se ține de treabă.
Distincție de sine.	Insecuritate.
A se scoate în evidență.	Lipsă de încredere în sine.
Răzbunător.	Impresionabilitate.
Aroganță mergând până la insolență.	Slăbiciune a Eului.
Lipsă de jenă în relațiile cu lumea exterioară.	Inhibiție.
Nevoia de a se băga în față.	Angoasă.
Vanitate, mândrie.	Neliniște.

11

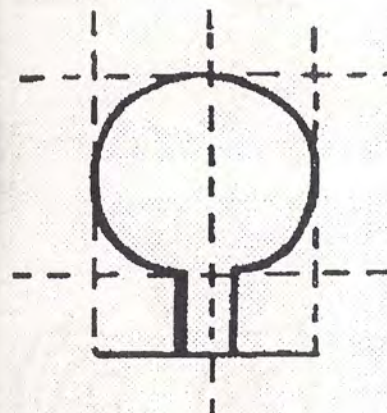
Accentuare spre stânga

(b):

Introversiune, interiorizare.	Reținut.
Reculegere.	Prudență.
Contemplare.	Subtilitate.
Caracter calm, profund.	Narcisism.
Egocentric.	A nu se exterioriza cu ușurință.
Refuz, întoarcerea spatelui.	Reverie.
	Refulare.

b

c

Echilibru

(mai ales în coroanele mari) (c):

Sentiment normal de sine, echilibru.

Calm, maturitate.

„A cântări”.

A nu se desprinde de sine.

Îi place să se dea în spectacol.

Auto-portret.

Poză.

Se teme de realitate, preocupându-se de sine.

„Amorezat de sine însuși”.

Lipsă de perspectivă.

Trufie, vanitate, plăcere de sine.

Falsă importanță, supraestimare de sine.

Stagnare mintală.

Capabil să nu se dea bătut.

Ambivalență (în expresie tensionată).

Direcționarea spre stânga și direcționarea spre dreapta.

Există o direcționare spre dreapta când vârful trunchiului sau partea superioară a ramurilor relevă o curbă spre dreapta. În cazul

Fig. 79. — Direcție dextrogiră și sinistrogiră în coroană.

Direcție predominant spre dreapta (a):

Simț social, dăruire de sine, înclinare spre evadarea din sine, devotat.

Caracter oblativ, binefacere, bunătate, bonomie.

Adaptare.

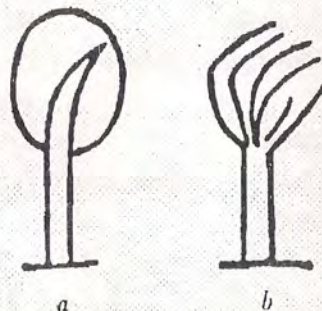
Atitudine pozitivă față de viață.

Nevoie de activitate.

Bucuria de a întreprinde.

Influențabilitate.

Aprofundare, concentrare.

Direcție predominant spre stânga (b):

Introversie.

Preocupare de sine.

Referitor la sine.

Visare.

Meditație.

Reflexiv.

Fixat la trecut.

Eventual fixare la mamă.

Autism.

Narcisism.

Neîncredere, resentiment.

Sensibilitate, distractibilitate.

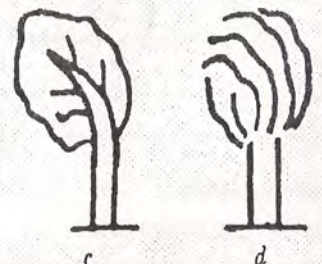
Concentrare.

Contemplativitate.

Reculegere.

Autonomie.

Instinct de conservare.

Ca răvășit de vânt (b și d):

A fi împins.

Lipsă de consistență.

opus, există o direcționare spre stânga. Punctul de reper îl constituie poziția verticală a trunchiului. În linii mari, pentru interpretare apelăm la datele grafologiei. Există un caz, totuși, în care direcționarea spre dreapta și cea spre stânga trebuie interpretate în același mod, întrucât motivația mișcării nu depinde în mod absolut de o simbolistică spațială (și, deci, constituie un caz excepțional): este vorba de arborele răvășit de vânt, cu ramurile aplecate în direcția vântului; uneori, frunzișul, smuls, intensifică și mai mult impresia de violență. Aici se impune semnificația de-a fi împins, și de inconsistență, cu condiția ca cel ce desenează să se intereseze, nu de tema „furtunii”, ci de cea a arborelui. Împrăștierea accidentală ale ramurilor în contrasens trebuie

Desen spontan în cărbune al unui subiect de 14 ani având însușiri artistice dar total instabil. Se vede în stânga arborele răvășit de vânt și în fundal trâmbele de fum împrăștiate în sens opus. Contradicția cu sine devine aici inconsecvență. Nu numai că desenatorul „se îndreaptă încotro bate vântul”, ci este și schimbător în același timp.

Fig. 80. — Direcții opuse.

considerate mai degrabă ca trăsături aberante sau ca fantezie. Ele nu implică în acest fel ideea de parte opusă. Nu există ambivalență decât acolo unde ramurile se îndreaptă în direcții care, se întretaie și se încrucișează frecvent. Ambivalența utilizează foarte puțin mijlocul primitiv al unei ramuri vagabondând izolată.

Trunchi înclinat spre stânga sau spre dreapta.

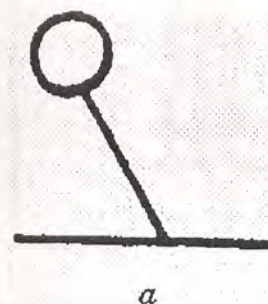
Nu putem vorbi în termeni categorici despre înclinarea spre dreapta sau spre stânga atunci când este vorba de *trunchi*. Până la un anumit punct, sensul acestui indice se confundă cu cel al direcționării spre dreapta sau spre stânga despre care tocmai am vorbit. Tendința extraordinar de puternică a arborelui de-a crește în sensul verticalei, deci de a lua o poziție dreaptă, care trebuie considerată fără îndoială ca ținută sa firească, pare să confere oricărei deviații spre dreapta sau spre stânga o valoare cu mult mai mare decât în cazul scrisului. Cu toate acestea, suntem determinați uneori să ne întrebăm dacă, punând un accent atât de mare pe înclinarea spre dreapta sau spre stânga, nu mergem prea departe și dacă n-ar fi preferabil să vorbim pur și simplu de oblicitate, pentru că ființa umană, care se folosește de natură pentru a se orienta în reprezentarea sa spațială, numai cu mare dificultate ar putea spune că arborele se apleacă spre stânga. În acest caz, proiecția și identificarea se unesc de o manieră care tinde să aprecieze cu prudență ceea ce se referă la direcție. Nu vrem totuși să spunem că aceste elemente nu sunt niciodată corecte, ci doar că, în funcție de circumstanțe, ele pot fi inversate.

Problema permutării între stânga și dreapta, la care făcea aluzie Vetter, nu pare să preocupe prea mulți specialiști. Practicianul este totuși frapat să constate că, atunci când cerem aceluiasi subiect să execute mai multe desene, multe detalii apar când la stânga, când la dreapta, cum ar fi ușurința cu care umbrele își schimbă locul și cu care se trece de la înclinarea spre dreapta la cea spre stânga. În mod cert, se poate aborda acest fenomen din punct de vedere al amplitudinii

variației. În fapt, instabilitatea mintală înclină, de exemplu în momentul pubertății, să schimbe stânga cu dreapta. În plus, Michel Grunwald ne face atenți (într-o comunicare personală) la existența unei permutări între stânga și dreapta în anumite opere de artă. Grunwald estimează că numeroși artiști, de exemplu pictorii pe sticlă, pictează fața anterioară ca și cum ar fi văzută din spate. Practica gravurii în oțel, cupru sau în lemn nu are nimic de-a face cu acest fenomen. O imagine ale cărei părți au fost inversate trebuie considerată din spate pentru a fi văzută corect. Mai exact, este vorba de imaginea văzută în oglindă. Să ne gândim la scrierea în oglindă a lui Leonardo da Vinci, sau la încercările de scriere în oglindă din perioada învățării scrisului, respectiv, atunci când scrierea încă nu a fost automatizată. Plecând de aici, nu trebuie să ne mire că, în desen, apare, de asemenea, fenomenul imaginii văzute în oglindă la unii desenatori dreptaci. N-aș îndrăzni să spun că, în acest caz, ar trebui văzut un semn de nervozitate mergând chiar până la accesul psihopatic, deși nu s-ar putea nega existența unei labilități de fond.

Fig. 81. — Înclinarea trunchiului.

Înclinare spre stânga (a)

Atitudine defensivă.
Dezinteres.

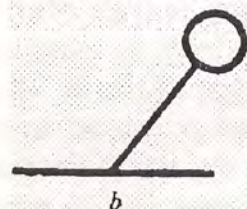
Rezistență.

Adaptare prudent dozată.
Victorie asupra propriei persoane.

Mască.
Pudoarea sentimentelor.
Constrâns.

Refulare.
Reprimarea sentimentelor.
Atașament față de trecut.
Îndărătnicie.
Asigurare.
Ocazional, nonșalanță.
Ritm înfrânat.

Înclinare spre dreapta (b)

„Urcare în trepte”.

Capacitate de dăruire de sine.

Concentrare.

Impresionabilitate.

Influențabilitate.

Slăbiciune mergând până la lipsa de consistență.

Amăgire.

Ușurința de-a fi sedus.

Oblativitate.

Iubire pentru lucruri.

Puterea de „a visa”

Securizare, voință de adaptare.

Țărușul, propteaua, sprijinul trunchiului, ramuri sprijinite.

Din punct de vedere simbolic, țărușul de care vorbim aici nu are nimic în comun cu țărușul reprezentând trunchiul arborelui și care, ca par (*palus*), are o semnificație falică. Smochinul este arborele falic. În triburile indo-germanice găsim venerarea religioasă a parului, a trunchiului, a butucului, a prăjinii și a scândurii, vestigii ale unui fetișism primitiv. Grecia miceniană cunoștea, în paralel cu cultul arborelui, cultul stâlpului. În Indii acestuia îi corespunde ceea ce se numește „stâlpul sacrificiului”, despre care Oldenberg ne spune următoarele: „Există un cult al arborelui când, într-un sacrificiu animal, este venerat țărușul de lemn de care este legat animalul de sacrificiu. Țărușul reprezintă arborele conținut în el și, prin aceasta, o ființă divină. Când se doboară un arbore, se manifestă respectul față de viața la care se atentează. În locul unde va lovi securea, se pune un smoc de iarbă și se pronunță formula magică: „Iarbă, protejează-l” și se spune securii: „Nu-l răni.” Pe

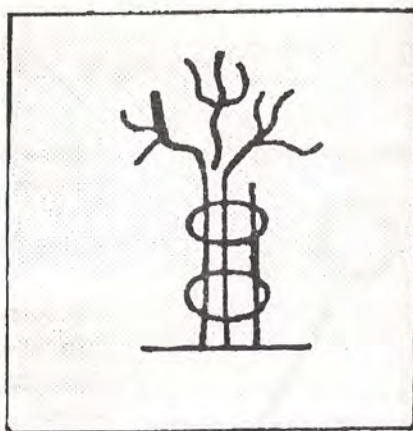

Fig. 82. — Țăruș servind drept suport.

smocul rămas, se varsă untdelemn de sacrificiu, spunând invocația: „Stăpân al pădurii, crești cu o sută de ramuri; să putem să creștem noi cu o mie de ramuri.” Trunchiul tăiat cu securea este apoi uns și înconjurat cu o panglică din ierburi împletite.

Semnificația practică a țărușului ca suport al tânărului arbore ne este cunoscută. Trunchiul este înălțat de-a lungul unui țăruș mai puternic; el este „condus” și susținut până va putea să se mențină poziția verticală prin propriile forțe și să reziste vântului care l-ar putea îndoi. Ramurile sunt susținute pentru a putea purta povara grea a fructelor și împiedicate astfel să se rupă. Este sprijinit tot ceea ce nu se poate susține prin propriile forțe. Astfel în obiectul sprijinit există un punct slab, o insecuritate. Ceea ce este sprijinit este ceea ce se află în pericol.

După tabelul statistic, nevoia de-a sprijini arborele este foarte slabă la copilul mic. Obiecția conform căreia acesta încă nu știe să deseneze un suport este infirmată prin frecvența scărilor în desenele de la vârstele mici. Începând de la 13 ani, respectiv de la pubertate, frecvența suporturilor și țărușilor crește, la băieți mai puternic decât la

Indice: Țăruș și suport

Nr. 34

	Grăd.	Școala primară								Școala secundară		
Clase		1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3
Vârsta	6-7	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-14	-15	-16
Băieți %	0,8	0,9	0,8	0,9	5,8	0,9	6,3	4,4	18,0	7,7	7,6	12,0
Fete %	0,0	1,10	0,0	1,8	1,8	3,6	3,6	8,8	9,6	2,7	4,7	9,2
Total %	0,4	0,1	0,4	1,4	3,8	2,6	5,0	6,6	13,8	5,2	6,2	10,6
Deb. Imbec.												
Vârsta	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-16	-17	29 (media)	
Debili %	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,7	0,0	0,0	0,9	0,0	0,0	
Muncitori specialiști având 8 ani de școală primară					Lucrători comerciali		Copii de culoare, elevi ai unei școli misionare					
Vârsta	15-16	17-19	+20	19,32					15,5 (în medie)			
%	1,3	0,5	0,9	0,0					0,0			

fete. Maximul este atins în a VIII-a primară cu aproape 14%.

Debilități nu percep, practic, necesitatea de-a pune un suport, la fel și imbecilii. Adulții îl desenează foarte rar. Nu există îndoială că suportul corespunde unei incertitudini crescândă în cursul dezvoltării. Totuși, ar fi o eroare să luăm subiectul drept instabil. Instabilul conștientizează rareori ceea ce-i lipsește. Ar fi mai corect să spunem că desenatorul nostru este o ființă care „caută un sprijin”.

Nevoie de securitate.

Lipsă de încredere în sine.

Incetitudine.

Caută o susținere și are nevoie de un susținător.

Nevoia de a fi condus.

Lipsă de autonomie.

Indicele este în legătură uneori cu deficite corporale și poate indica traumatisme generatoare ale unui sentiment de inferioritate care este compensat. Ca regulă generală, tânărul infirm este atât de obișnuit cu suferința sa încât, la el, semnele traumatismului nu apar mai mult decât la cel ce este pe deplin sănătos.

Țărușul nu mai are astăzi aproape nici o legătură cu conjurația bolilor. Altădată, acestea erau expulzate în arbore, unde erau fixate prin icuri și pene din lemn.

Ramură ruptă.

Am notat deja (1) că la copiii mici nu găsim aproape deloc ramuri rupte; dimpotrivă, ramura cu sudură, care dă aceeași imagine, este destul de frecventă. Trecerea de la ramura sudată la ramura cu adevărat retezată se poate observa în desenele în care reamurile de jos sunt tăiate sau retezate. Acest indice are diverse semnificații. Ceea ce frapază în primul rând este faptul că există o intervenție artificială,

(1) Cf. p. 218.

amputarea unui membru. Arborelui îi lipsește de fapt ceva care, înainte, era prezent. Elementele lipsă au de asemenea un sens grafologic. Mai mult, suntem limitați la a reconstitui în imaginație ceea ce era acolo înainte; dar, cum nu mai a rămas nici un vestigiul aparent, ceea ce era înainte acolo nu mai reușește să fie exprimat. Deci, ceva rămâne neexprimat. Ceea ce subzistă, este un ciot, o cicatrice, urma rănii. Dar, pe de altă parte, orice organism are o tendință spre totalitate; tot astfel ciotul conotează și un dinamism vital și o tendință spre dezvoltare, acum întreruptă și oprită. Poate că nu este imposibil ca arborele să resimtă ca și cel amputat, o durere fantomă al cărui obiect ar fi semn și, ca să spunem așa, spectru, a ceea ce era anterior prezent. Din punct de vedere fenomenologic, tăierea unei ramuri înseamnă îndepărtarea acesteia. Ca și cum s-ar fi luat și retras ceea ce era în plus, sau urma o direcție greșită, sau se dezvoltă normal, dar a fost considerat printr-o eroare drept inutil.

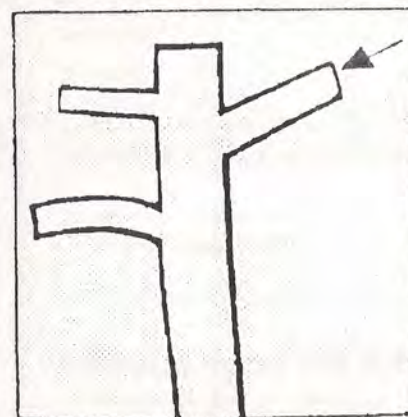

Fig. 83. - Ramuri rupte.

Această intervenție poate decurge dintr-o intenție „educativă” și să fie realizată cu măsură și cu știință; nimeni nu va nega atunci utilitatea sa, cu excepția faptului că nu se procedează la tăieri atât de severe al căror singur rezultat este uscarea arborelui. Ramura uscată și moartă se rupe singură. Dar și puterea furtunii o poate rupe. Trunchiul însuși se poate rupe sau se poate crăpa. Sensul tuturor

acestora? Când trecutul este mort, cade ca frunzele vestejite. Ernst Widrig a notat primul acest fenomen în desenele puberilor. Al doilea sevrăj, care are loc la această vârstă, îmbracă forma unei morți și unei rupturi cu trecutul, pentru ca renașterea autentică să poată avea loc și pentru ca o viață cu adevărat structurată să poată începe. În acest fel,

la fel ca ruptura trunchiului, ruptura ramurii este simbolul schimbării interioare; ea nu are nimic de-a face cu neterminatul, cu refulatul și cu traumaticul. Același simptom își schimbă sensul în funcție de gradul de dezvoltare și de vârsta desenatorului: este în același timp un avantaj și o dificultate pentru cel ce pune diagnosticul. În domeniul psihic nu există nimic imuabil.

Indice: Ramură tăiată, ruptură, trunchi tăiat

Nr. 35

	Grăd.	Școala primară								Școala secundară		
Clase		1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3
Vârsta	6-7	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-14	-15	-16
Băieți %	2,4	3,5	7,3	16,6	23,4	17,3	7,1	20,0	16,0	3,8	17,0	20,5
Fete %	1,0	0,0	2,9	3,5	13,8	9,0	0,0	8,0	12,0	10,7	13,4	9,2
Total %	1,7	1,7	5,1	10,0	18,6	13,2	3,6	14,0	14,0	7,2	15,2	14,8
Deb. Imbec.												
Vârsta	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-16	-17	29 (media)	
Debili %	0,0	0,0	0,0	0,0	1,8	3,0	6,6	2,5	1,7	2,6	0,0	
Muncitori specialiști					Lucrători		Copii de culoare, elevi ai unei școli misionare					
având 8 ani de școală primară					comerciali							
Vârsta	15-16	17-19	+20	19,32		15,5 (în medie)						
%	12,3	10,8	3,5	12,0		0,0						

La cei normali, ramura tăiată este un indice care începe să apară la 9 ani și care, este aproape întotdeauna mai puternic la băieți decât la fete. Băiatul este considerat mai vulnerabil decât fata și acest fapt pare să fie valabil și aici. Pubertatea aduce o oarecare creștere, deși, între 10 și 12 ani deja putem vedea o creștere la fel de mare. Debili reacționează foarte puțin. Procentajul lor este total nesemnificativ. Ființa ale cărei capacități sunt diferențiate trebuie să-și plătească superioritatea printr-o mai mare vulnerabilitate. La adulți, frecvența rămâne pe o linie medie de 10%. Populația de culoare cu cunoaște

deloc ramura tăiată, la fel și imbecilii. Pare că tendința spre ruptură (tăiere sau rupere) aparține de drept „ființei normale” și mai specific sexului masculin.

Denotă o tendință blocată

Caută să se arate.

Bucurie de a se exprima.

Plăcerea acțiunii.

Nevoia de acțiune. Nevoia de a se pune în valoare.

„Dar și eu ...”.

Voință de a trăi.

Denotă un deficit

Lipsa de încredere în sine.

Lipsa sentimentului de sine.

Capacitate redusă de realizare.

Sentiment de inferioritate.

A se simți dat deoparte.

A se simți neînțeles.

Sentiment de înjosire.

Cicatrice în inconștient.

Experiențe „ne-digerate”.

Traumatism: după o boală, ca urmare a unor infirmități, conflicte, deziluzii, insuccese, lovituri ale destinului. Neterminatul, incompletul.

A nu exprima ceva anume

Închidere.

Reținerea sentimentului.

Refulare.

Inhibiție.

Rezervă.

Retragere.

Circumscris.

Încăpățânat.

Ca simbol al schimbării:

la pubertate, în perioade importante ale vieții și fazele maturității.

A treia dimensiune (ramuri frontale).

Ramura care răsare frontal indică faptul că arborele a fost înțeles ca un solid. Trecerea de la suprafață la a treia dimensiune nu este foarte frecventă, cu atât mai mult cu cât nu se poate face fără ca subiectul să posede un oarecare talent pentru desen. Când imbecilii desenează ramura din profil, reprezentarea este mult mai puțin reușită, și ne putem întreba dacă este într-adevăr vorba de a treia dimensiune atunci când începutul ramurii este pur și simplu implantat în mijlocul trunchiului. Imbecilii uită în fapt să confere un diametru mai mare începutului ramurii.

În general, nu avem o părere suficientă despre puterea înclinației care împinge cea mai mare parte din oameni să deseneze în doar două dimensiuni. Aceasta poate fi experimentată în mod demonstrativ grație probei înfășurării unei lițe, în care se cere împodobirea cu o bucată de liță figura dorită.

Foarte puțini abandonează schema bidimensională pentru a risca a treia dimensiune. Se pare că lipsește curajul sau lipsa de preocupare pentru a îndrăzni să facă acest salt. În orice caz, acesta apare ca ceva insolit; el semnifică îndepărtarea de convenții mai mult decât ne-ar face să ne așteptăm indicele care, de altfel, merge de la sine. Astfel, acest indice manifestă originalitatea și tendința pozitivă spre o anumită lipsă de jenă care, în mod negativ, poate facilita trecerea la impertinență. Curajul și impertinența, ambele acționează în mod neconvențional.

Predominanța indicelui la băieți în raport cu fetele și creșterea frecvenței în clasele a V-a și a VI-a primară la școlarii normali, după care valorile tind din nou să diminueze, au ceva aparte. Pentru a înțelege acest fenomen, trebuie să notăm că, în clasele a V-a și a VI-a primară există încă viitorii elevi ai gimnaziului și ai școlilor reale, adică acei subiecți dotați, din care numai o parte o vom reîntâlni în școala secundară. Acest fapt poate însemna că indicele celei de-a treia dimensiuni are într-adevăr ceva în comun cu aptitudinea. Procentajul lucrătorilor comerciali se situează la nivelul elevilor din școala secundară și reprezintă, în plus, o elită printre aceștia. La muncitorii care au terminat școlaritatea, nu s-au făcut calculele procentajului.

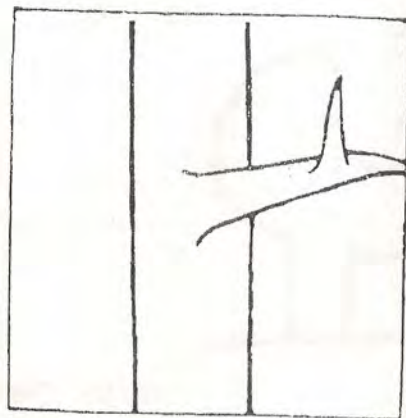

Fig. 84. - Ramură frontală.

Indice: A treia dimensiune

Clase	Grăd.	Școala primară								Școala secundară		
		1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3
Vârsta	6-7	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-14	-15	-16
Băieți %	0,0	0,0	0,0	3,7	7,8	9,6	14,2	6,6	3,8	1,0	7,6	6,9
Fete %	0,0	0,0	1,9	0,0	4,6	5,4	0,9	2,6	3,6	5,4	2,8	2,3
Total %	0,0	0,0	1,0	1,9	6,2	7,5	7,5	4,6	3,7	3,6	5,2	4,6
Deb. Imbec.												
Vârsta	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-16	-17	29 (media)	
Debiți %	0,0	0,0	2,5	0,0	0,0	0,7	1,7	0,0	1,7	0,0	3,6	
Muncitori specialiști având 8 ani de școală primară					Lucrători comerciali		Copii de culoare, elevi ai unei școli misionare					
Vârsta	15-16	17-19	+20	19,32		15,5 (în medie)						
%	—	—	—	7,5		5,0						

Dotat.

Aptitudini productive.

Tip inventiv.

Idei personale.

Originalitate.

Extraordinarul nu îl sperie.

Fără stânjenală.

Trece peste convenții.

Are o bună — sau prea bună — părere despre sine.

Mare încredere în sine.

Lipsă de grijă.

Fără jenă.

Independență.

Gândire originală.

Inteligență realizatoare.

Gândire independentă.

Capabil de a întreprinde și de a finaliza.

Pasivitate din lipsă de păreri.

Indisciplină.

Lipsă a capacității de adaptare.

Ne-diplomat.

Reticență.

Îndărătnic.

Încăpățânat.

Neagă tradiția.

Insolență.

Aroganță.

Purtări studențești.

Ramură tăiată frontal (ochi).

Semnificația acesteia este asemănătoare cu cea a celei de-a treia dimensiuni cu precizarea, totuși, a ideii de inhibiție și de retragere.

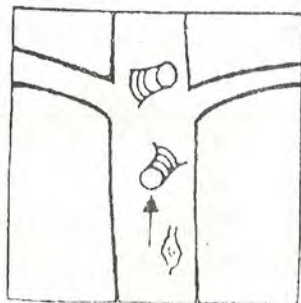

Fig. 85. - Ramură tăiată frontal.

Spații goale.

Schema arborelui deține, fără nici o îndoială, o anumită armonie și plenitudine a formei, în special a conformației coroanei. Adânciturile, omisiunile, creștăturile, inegalitățile și lacunele atrag atenția asupra simetriei formei și dau naștere la proporții destul de puțin verosimile. Acest lucru este și mai adevărat pentru elementele lipsă. În raport cu suprafața totală pe care și-o reprezintă spiritul, există un spațiu gol, o vacuitate, din punct de vedere psihologic, *un vid mintal*; ceea ce este cel mai mic, ceea ce este „împușinat”, conduce la semnificația general atribuită, confirmată prin observație, complexului de inferioritate. Sentimentul deficitului, al lipsei a ceva, al renunțării la întreprinderea unei acțiuni oarecare este manifest; dar, în mod natural, desenul nu permite să determinăm motivul secret care constituie cauza acestuia.

În coroană vedem adesea puternice adâncituri care pot fi confundate cu formele inautentice care, aici, sunt destul de slab aparente. Există, de asemenea, sub forma suprafețelor albe, spații goale în interiorul coroanei. Acestea nu sunt decât un slab indice al prezenței unui deficit. Aceste spații goale ne fac să ne gândim la lumina pe care o stingem pentru a crește efectul altor lumini; ele fac să se vadă lucrurile „în adevărata lor lumină”. Acest joc de umbre și

lumini favorizează o prezentare abilă, care este, totodată, și un joc în care se arată și se ascunde, unde se exteriorizează și se face impenetrabil și care, din acest motiv, trebuie interpretat caracterologic cu multă prudență.

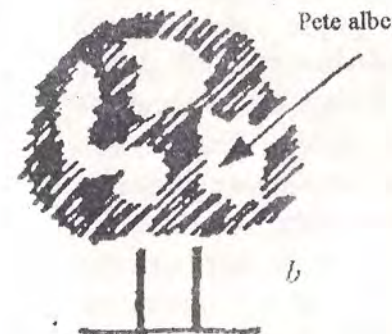

Fig. 86. - Spații goale.

Atunci când nu numai frunzișul, ci și ramurile coroanei sunt aplatizate, acest fapt dobândește un sens mai ambiguu: în fapt, pe de o parte, se formează un spațiu gol în partea de sus, și pe de altă parte, ramurile aplatizate sunt într-o poziție orizontală, ceea ce indică o regresie puternică. Putem, de asemenea, vedea în aplatizare îndoirea sub presiune: ea devine atunci comprimare sau simplă opresiune, ca și cum s-ar prăbuși sub o povară, sau ca și cum s-ar aplatiza și s-ar face zob.

Coroană aplatizată (1).

Figura 87 a fost obținută sub hipnoză. Sugestia a fost: „Ești închis în tine, blocat și ai sentimente de inferioritate.” Rezultatul este surprinzător. Coroana este aplecată și, semn de regresie, dă naștere la ramuri orizontale.

(1) A se vedea, de asemenea, exemplele de la pagina 125.

Sugestie: „Ești închis, blocat și ai sentimente de inferioritate. Desenează un arbore.” Subiectul desenează încet; are atitudinea tipică de inhibat; este ezitant, se întrerupe și reia adesea ceea ce a făcut. După sugestia: „Ești teribil de blocat, ai puternice sentimente de inferioritate.”, subiectul umbrește violent arborele (fig. 87).

Fig. 87.

Prin natura sa, complexul de inferioritate nu este numai sentimentul unei lipse; este însoțit totodată de o regresie spre primitivitate, indicată aici atât de colorația închisă, cât și de baza trunchiului drept, și mai ales prin dispunerea orizontală a ramurilor. Este bine, totuși, să se țină cont de faptul că, în stare de hipnoză,

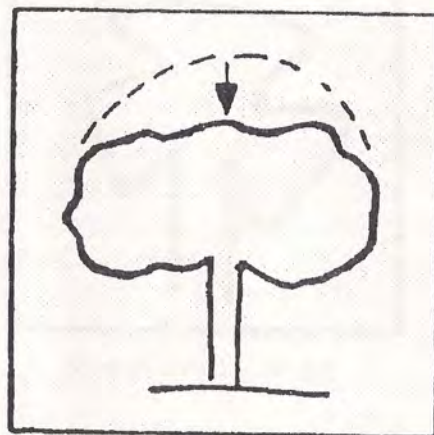

Fig. 88. — Coroană aplatizată.

A se simți supus unei presiuni.
A se afla sub o presiune.
Deprimat.
A se simți în siguranță prin supunere.
Eventual, supunere neacceptată.
Expus unei constrângeri.
Ne-liber, închis.
Ne-autonom.
Care nu este încă el însuși.
Îngrădit în dezvoltare.
Activitate redusă.
A nu se putea apăra.
„Educat”, mai degrabă „supra-educat”.
Resemnat.
Disperat.
Sentimente de inferioritate.
Sentimente de limitare.
A se simți îndepărtat.
Inhibiția nevoii de a se pune în valoare.
Stare de blocaj.

subiectul normal în sine, reacționează la sugestia de înjosire a personalității printr-un sentiment de inferioritate care se suprapune peste cel dintâi. El are în acest caz sentimente autentice de inferioritate, pentru că presimte inferioritatea care i-a fost sugerată. Această situație nu falsifică expresia grafică, dar o face mai simplă și mai clară. În timpul experimentului, subiectul desenează lent, blocat și ezitant; se întrerupe și revine frecvent asupra a ceea ce a făcut. Expresia sentimentului de inferioritate apare în întregul său comportament.

Finisări (ramificații abundente și fine).

Diferențierea părții exterioare a coroanei oferă imaginea unor ramuri fine, care sunt desenate adesea cu o finețe incredibilă, fără a

Sensibil.
Agresiv.
Dezagreabil.

Părți exterioare în formă de mătură :
cel mai adesea la cei care sunt
dificali de educat.

Sensibilitate sporită.
Senzitivitate.
Sentiment imediat al lucrurilor.
Impresionabilitate crescută.

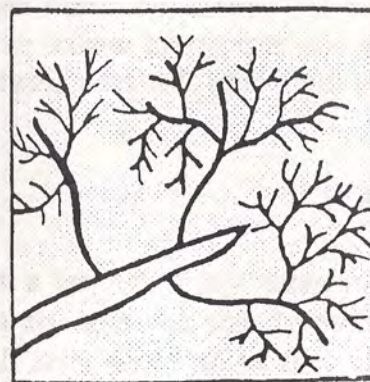

Fig. 89. — Ramificații.

Senzitivitate la nivelul pielii.
Capacitate de înțelegere rapidă.
Reactivitate sporită.
Pericol de a deveni victima senzațiilor.
Tip: „aude muștele zburând”, „perspicace”.
Ramificații întrețesute, formând aproape o plasă
Închidere.
„Nu vede pădurea din cauza copacilor”.
Impenetrabilitate.
Este victima complicațiilor.
A nu pricepe lucrurile.
Ramuri ale căror părți exterioare sunt ascuțite
Critic.

genera vreo confuzie, deși ele alcătuiesc o rețea foarte strânsă în jurul corpului coroanei și, prin aceasta, mai degrabă ascund, decât nu descoperă. Expresia: „Nu vezi pădurea de copaci” poate fi aplicată aici ramificațiilor coroanei.

Minuțiozitatea exprimă, de asemenea, o mare sensibilitate; subiectul este înzestrat cu un sistem de antene foarte fine, care transformă receptivitatea într-un fel de sentiment imediat al lucrurilor și care este propriu acelui tip senzitiv despre care se spune că aude „muștele zburând” (1).

Forme degenerate.

Contururi neregulate, destrămate pe margine, contorsionate, uneori crengi laba găștei. (A se vedea p. 144 la paragraful „Degenerescență”).

Trecerea de la ramură la crenguță.

(Sensul proporțiilor și al diferenței.)

O ramură groasă care pornește dintr-un trunchi subțire dă impresia de greutate și nu corespunde proporțiilor naturale. Crenguțele uniliniare pe ramuri viguroase cu linie dublă denotă desenatori mai puțin deosebiți decât în cazul în care este figurat procesul natural prin care crengile viguroase se subțiază și dau ramificații fine către părțile exterioare.

Forme spinoase și forme de tip pumnal.

Crengile par adesea pline de ace sau extremitățile lor par a se subția în formă de pumnal. Ceea ce domină este cel mai adesea agresivitatea, chiar îndreptată spre sine, sau chiar o atitudine de defensă, în orice caz causticitate, susceptibilitate care poate duce până

(1) Expresie franceză corespunzătoare termenului german folosit de către autor (N.T.)

la dușmănie. Am găsit forme de pumnal în cazul sadismului. Thurner a găsit, de asemenea, un tufiș spinos la un ucigaș și la un sinucigaș.

Forme inautentice.

În perioada pubertății, găsim adesea desene care trebuie calificate ca non-figurative. Ele dau un efect original și expresiv, dar ar fi greu de spus ce reprezintă. Nici chiar desenatorul nu poate să o facă. Prin anumite caracteristici, aceste desene au în mod clar caracterul unei Mandale. Acest lucru ne face și mai mult să ne gândim la un expedient pentru a scăpa de stânjeneală. Chiar și coroanele dau adesea loc unor imagini curioase, care amintesc fie de niște încercări de stilizare, fie un efort de a ieși dintr-o dificultate, deoarece desenatorul n-a găsit încă forma potrivită sau, dacă a găsit-o, caută s-o respingă și-și creează, din această cauză, un fel de mască. Fără îndoială, există o mare distanță între inautenticitate, faptul de a nu se fi descoperit încă, simpla perplexitate, pe de o parte, și mască și disimulare, pe de altă parte; totuși, aceste două atitudini se traduc prin aceleași forme. Coroanele au adesea forme de treflă, de inimă.

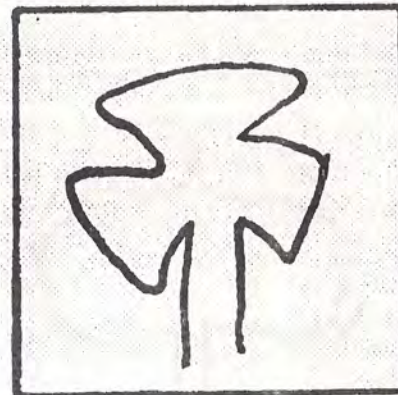

Fig. 90. — Formă de treflă.

Inautentic.

Nu s-a descoperit încă.

Jenat (încurcat).

Nu știe cum trebuie să se comporte, din punct de vedere psihologic.

Stângaci.

Temător.

Opac.

Închis.

Mască.

(Lipsit de loialitate).

(Mincinos).

(Disimulat).

universală de interpretare. Capetele sunt plasate foarte sus, adesea o depășesc. Lumea dorinței este supraestimată. Sentimentul limitei și al distanței este adesea foarte slab dezvoltat. Accentuarea acestui indice la băiat indică o activitate sporită a imaginației și tendința accentuată către acțiune. Acest lucru ne amintește întotdeauna de copacii care se întind spre partea de sus, ceea ce, din nou, nu indică decât predominarea tendinței de expansiune.

Poziția arborelui spre partea dreaptă sau stângă a foi, sau chiar într-un colț („a face tapiserie”), poate fi interpretată, dintr-un punct de vedere grafologic, însă doar atât timp cât se modifică instructajul, ceea ce avem rar ocazia să facem (vezi schema de analiză, p. 33).

Desigur, arborele poate fi judecat în funcție de densitate și plenitudine, de bogăția sau de sărăcia sa, sau de ariditate și de sărăcie, sau de simplitatea sa. Categoriile grafologice se potrivesc mai mult sau mai puțin în aceste situații. Este preferabil ca cel care stabilește diagnosticul, raliindu-se la un sistem sau altul, să păstreze o anumită inocență poetică a privirii care, adesea, sesizează mai degrabă fenomenul în ansamblul său, decât o disecție mai accentuată, fără de care, de altfel, cercetarea științifică nu ar putea fi dusă prea departe.

Peisajul.

Copacul se găsește adesea într-un peisaj și formează un tot cu acesta. Copacul fără peisaj este mai degrabă o abstracție. În testul desenului copacului, nu i se cere subiectului să deseneze peisaj, dar nici nu i se interzice să facă acest lucru. Totuși, pentru a respecta enunțul consemnului, mulți subiecți se abțin să deseneze un peisaj, în timp ce alții transgresează acest consemn, fără a-și face probleme, desenând munți, dealuri, soare; acesta din urmă, la copilul de vârstă mică, se prezintă preponderent sub forma unei fețe umane (antropomorfism). La aceasta se adaugă nori, umbra copacului, tufișuri, iarbă, flori, garduri vii, sol, etc. Copiii de vârstă foarte mică animă mai frecvent decât cei mai mari acest tablou în sine static,

punând în el ființe umane pe cale de a face ceva; mai rar, animale, abstracție făcând păsările care zboară în jurul copacului, ceea ce face, de asemenea, dovada a unui element resimțit dinamic care, fără nici o îndoială, joacă un rol important atunci când este desenată ploaia sau o furtună de zăpadă. Este dificil totuși de distins caracterul pur static de caracterul dinamic fără a-l întreba pe copil despre acest lucru. Interogarea ar putea avea ca efect chiar faptul că copilul ajunge să vadă ulterior ceva ce, la început, nu intenționase să pună în desenul său.

Conținutul peisajului prezintă o foarte mare varietate. Strict vorbind, orice linie a solului, orice schițare a unei tufe de iarbă, tot ceea ce nu este copacul în sine poate fi considerat deja peisaj. Totuși, acest peisaj schițat se distinge în mod esențial de acele decoruri impresionante pe care le întâlnim adesea în desene și pe care le desemnăm sub numele de „peisaj complex” (1).

Indicațiile statistice au aici o validitate relativă, deoarece, ca urmare a lipsei de timp, subiectul nu a putut realiza întotdeauna un peisaj complex. Totuși, indicațiile următoare au totuși o valoare simptomatică, deoarece limitările impuse de condițiile exterioare erau aceleași pentru toți. Peisajul poate lua o asemenea proporție încât tema primară a copacului este împinsă în spate, producându-se, într-un fel, o inflație a peisajului. Am întâlnit desene de acest tip la bolnavii mintali, deși aceștia puteau foarte bine să deseneze un copac izolat.

Din punct de vedere statistic, indicele „peisaj schițat” are o evoluție total diferită de indicele „peisaj complex”. În timp ce, pentru peisajele complexe, maximul se situează la 7 sau 8 ani și apoi scade progresiv până la 13 ani, până la un reziduu pe care îl vom regăsi întotdeauna, pentru peisajele schițate, se întâmplă exact invers: frecvența, care nu este lipsită de importanță, crește o dată cu vârsta. Este interesant de notat că procentajul crește mai puternic la elevii de

(1) Peisaj complex: în textul german: „Viel Landschaft” sau „grosse Landschaft” (N.T.fr.)

clasele a VII-a și a VIII-a decât la elevii de ciclul secundar. Acest lucru se explică prin următoarele motive: pe de o parte, peisajul schițat

Indice: *Peisaj complex*

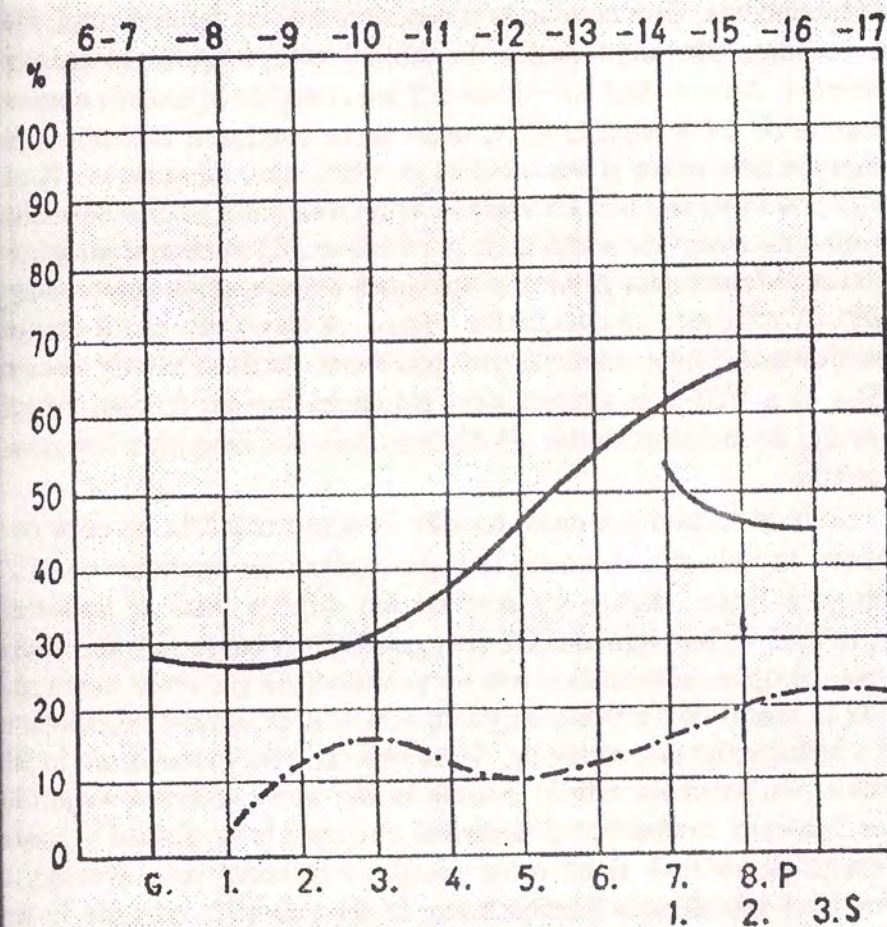
Nr. 38

	Grăd.	Școala primară								Școala secundară		
Clase		1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3
Vârsta	6-7	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-14	-15	-16
Băieți %	26,2	43,4	19,8	9,2	5,8	19,2	0,0	4,4	11,0	9,6	3,8	10,4
Fete %	23,5	25,1	18,4	17,6	8,3	11,6	0,9	2,6	8,4	1,8	1,0	0,8
Total %	24,8	34,2	19,1	13,4	7,1	15,4	0,5	3,5	9,7	5,7	2,4	5,6
Deb. Imbec.												
Vârsta	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-16	-17	29 (media)	
Debili %	10,0	10,8	15,2	7,6	9,0	5,2	0,0	4,8	5,2	9,8	7,2	
Muncitori specialiști având 8 ani de școală primară					Lucrători comerciali		Copii de culoare, elevi ai unei școli misionare					
Vârsta	15-16	17-19	+20	19-32		15,5 (în medie)						
%	-	-	-	9,0		15,0						

Indice: *Peisaj schițat*

Nr. 39

	Grăd.	Școala primară								Școala secundară		
Clase		1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3
Vârsta	6-7	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-14	-15	-16
Băieți %	20,6	21,3	14,3	28,6	50,0	31,8	64,0	64,0	53,0	63,0	46,0	46,0
Fete %	36,5	32,0	26,2	33,5	43,5	38,0	60,0	50,0	81,0	43,1	42,0	43,0
Total %	28,6	26,7	20,2	31,0	46,7	35,0	62,0	57,0	67,0	53,0	44,0	44,5
Deb. Imbec.												
Vârsta	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-16	-17	29 (media)	
Debili %	4,3	12,2	16,4	12,2	9,8	21,5	12,4	17,0	27,5	22,0	37,5	
Muncitori specialiști având 8 ani de școală primară					Lucrători comerciali		Copii de culoare, elevi ai unei școli misionare					
Vârsta	15-16	17-19	+20	19-32		15,5 (în medie)						
%	41,5	30,3	44,0	52,0		0,0						

XIII. *Peisaj schițat*

Legendă, p. 74.

reprezintă o imagine a lumii mai articulată și implică, în consecință, o mai mare diferențiere; pe de altă parte, o dată cu instalarea pubertății și a pre-pubertății, trebuie să se țină cont de reactivarea regresiiilor corespondente, care conduc la o descriere într-un fel mai largă, fără a se recădea, din acest motiv, în tabloul prea marcant al peisajului complex. Atunci când spațiul de la 7 ani cunoaște la școlarii normali o creștere de 28% până la 67%, acest lucru conține o indicație a unui fenomen care apare și mai evident la debili, care merg de la 4% până la 27,5% (diferențierea lor rămâne astfel inferioară celei a normalilor) și ating maximul lor acolo unde normalii se află la nivelul lor aproape minim: diferențierea psihică și spirituală trebuie, după aceste date, să prezintă diferențe considerabile. Faptul că elevii din ciclul secundar reacționează într-o manieră mai ponderată decât elevii de clasele a VII-a și a VIII-a se explică prin atitudinea într-un fel mai critică a elevului de ciclul secundar. El distinge deja mai bine între imaginar și realitate.

Ceea ce tocmai am spus, nu este în acord manifest cu ceea ce se petrece la imbecili, deoarece la ei se regăsesc în proporție de 37,5% peisaje schițate, dar ei nu sunt de loc diferiți. Aici ar trebui mai degrabă să ne întrebăm dacă ei sunt capabili, da sau nu, să deseneze un peisaj complex adaptat la starea lor primitivă, ca și cum ar trebui să se vadă în faptul de a desena un peisaj schițat doar semnul neputinței lor de a adăuga aici alte elemente. Se va obiecta, fără îndoială, că, în felul nostru, noi invocăm cifrele jenante în loc să ne aplecăm asupra lor. Dar, așa cum, la răsăritul și la apusul său, soarele se găsește la aceeași distanță de orizont și că orice poziție, exprimată prin distanțe, nu semnifică întotdeauna același lucru, la fel este și în cazurile în care indicele unui desen nu poate fi apreciat corect la normali și la imbecili decât dacă ne plasăm în două puncte de vedere absolut diferite.

Cei care și-au încheiat școlaritatea, ca și adulții, rămân la nivelul elevilor de ciclul secundar, adică, muncitorii specialiști prezintă un procentaj mai degrabă inferior celui care corespunde perioadei în care frecventau școala, în timp ce angajații din comerț au mai degrabă

valori mai înalte: diferență căreia nu trebuie să i se acorde o prea mare importanță, deoarece frecvența este funcție de numeroși factori străini, cum ar fi, de exemplu, timpul. Populația de culoare nu se mulțumește cu peisaje schițate. Ei desenează doar peisaje complexe, cu o frecvență care ar corespunde celei a copiilor de 11 ani.

Peisajul complex este un indice care, la copiii mici, apare aproape cu aceeași frecvență ca și simpla schițare; la vârsta preșcolară, procentajul este în jur de 25%; maximul este atins pe parcursul primului an de școlaritate, cu 34% și, din clasa a VI-a, indicele dispare aproape total. El urcă din nou apoi, până la o medie de 6%. În schimb, băieții desenează mai multe peisaje decât fetele, chiar și în ciclul secundar. Debili reacționează într-un mod similar normalilor, dar cu valori mai scăzute; ca de obicei, ei ating maximul posibil mai târziu; în orice caz, ei prezintă punctul cel mai scăzut în clasa a VI-a, apoi urcă iarăși până la 9,8% la 17 ani, ajungând astfel la același nivel ca și angajații din comerț. Imbecilii nu se situează decât la un nivel ușor mai scăzut.

În consecință, pentru normali, ca și pentru imbecili, sunt valabile următoarele criterii:

Un peisaj schițat este un mijloc de a măsura diferențierea psiho-spirituală și conține, la vârsta pubertății, o nuanță regresivă.

Peisajul complex trebuie văzut ca o formă primară. Ca urmare, el are mai degrabă o semnificație regresivă.

Datele statistice nu permit decât o vagă apreciere a semnificației peisajelor complexe. Peisajul desenat este mai întâi descriere, pictură. Această temă nu are o delimitare precisă. Este unul dintre motivele pentru care adevărații pictori nu încep să picteze un peisaj fără o oarecare aprehensiune. Nu știm unde începe el și unde se încheie: ceea ce-l caracterizează este indeterminarea, incertitudinea, nelimitarea, ceea ce nu este clar definit. În același timp, totul se extinde în lungime și în lărgime, adesea difuz și trenant. Temă excelentă pentru pictarea unei stări sufletești, indicele denotă în realitate tot ceea ce este imprecis, tot ceea ce se găsește între zi și noapte, între lumină și

obscuritate, între limitare și nelimitat. Imaginația și fantezia pot să se manifeste liber. Realitatea se cufundă în vis și în ficțiune, într-o lume care este mai degrabă o lume a dorinței decât o lume a realității. Aceasta ne poate face să ne gândim la Breugel și la a sa „Țară a făgăduinței”; desenatorul se abandonează pasiv impresiilor; el este leneș, nonșalant, indolent în afara realității, pierdut în interioritatea sa

Fig. 91. - Peisaj complex.

Afectivitate.
Atmosferă afectivă.
Înclinație spre vis.
Buimăceală, beție mentală.
Contemplare.
Meditație.
Reflexie.
Uitare de sine.
Inimos.
Aptitudini descriptive
Rătăcire.
Difuz.
Vorbărie.
Se simte amenințat de lumea exterioară.

Dedicat puterilor exterioare.
Lipsit de libertate în fața realității.
Obsesie.
Fugă din fața realității.
Reverie diurnă extinsă, crepusculară, ternă, care domină afectivitatea (după structura și claritatea figurii).
Imaginație.
Fantastic.
Aptitudinea pentru activitate imaginativă.
Intuitiv, fără o profunzime veritabilă.
Abandonat impresiilor.
Influențabil.
Indolent, nonșalant, leneș.
Lipsă de determinare.
Defect de contur și de urmare logică.
Lipsa simțului realității.
Insecuritate mentală.
Indecizie.
Visător, timid, lent.
Întârzie, calm, închis.
Dispoziții depresive și agresive.
Fără resort, paralizat.
Descurajare.
Angoasă.
Pierdere a sinelui.
Nu mai este stăpânul forțelor obscure (lucru observat adesea la bolnavii mintali).
Viață iluzorie, fictivă.
Pierdere a simțului realității.

până la punctul în care puterile obscure îl cufundă în sine și unde totul se prăbușește în depresie sau, dimpotrivă, se transformă în vise exaltate nebunește. În plus, el este mai degrabă condus de către inconștient decât capabil să se orienteze el însuși conștient: din acest punct de vedere, desenatorul de vârstă mai mare devine similar copilului. Aici îi întâlnim pe cei care „nu vor să iasă cu adevărat din copilărie”, cei care nu desenează un copac fără să-i adauge nori și alte elemente de peisaj. Bineînțeles, acest indice are și aspecte pozitive: aptitudinea de a descrie, sensibilitate, calități imaginative; la cei care sunt înzestrați natural, el evidențiază de asemenea, darul expresivității, care stabilește o unitate frumoasă între talent și lumea viselor. „Peisajul schițat” este un indice care nu a fost analizat încă din punctul de vedere al semnificației fundamentale, dincolo de aspectul de diferențiere considerat în generalitatea sa. În schimb, linia solului prezintă mai multe aspecte și poate fi descompusă în indici diferiți.

Linia solului.

Linia solului deasupra bazei trunchiului (fig.92) a fost observată în primul rând, cu o frecvență frapantă, la pensionari (și pensionarii în vârstă, de asemenea) din sanatorii. O trândăveală impusă de lungă durată le face pe aceste persoane să respingă realitatea. Linia solului, ca expresie a existenței imediate (pământul) este respinsă la orizont. Ei devin indiferenți față de realitate și, în același timp, se îndepărtează de aceasta. Născută din lipsa de activitate, această stare indică o atitudine

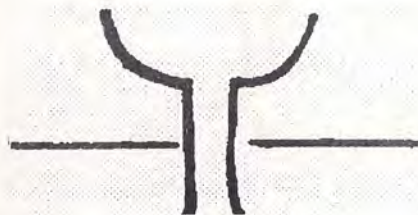

Fig. 92.

pasivă, adesea și nostalgia unor țări îndepărtate, specifică pubertății.

Fuziunea bazei trunchiului cu începutul rădăcinilor și linia solului (fig. 93) indică absența oricărei distincții între copac și pământ. Cele

două formează o unitate. Am întâlnit acest indice mai ales la tineri, cu următoarele particularități:

Relativă inconștiență.
Stare primitivă.
Slabă capacitate de obiectivare.

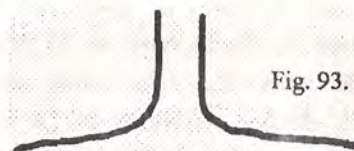

Fig. 93.

Linia solului oblică (fig. 94). Fie că este într-adevăr desenată sau doar indicată prin înălțimea diferită a liniilor bazei trunchiului, linia solului formează întotdeauna o pantă. Toate expresiile care exprimă aversiunea par să se potrivească în această situație. Avem planul înclinat, pe care nu putem decât să alunecăm, avem aversiunea în sensul literal al cuvântului și acestea sunt simptomatice pentru tot ceea ce caracterizează opoziția în general. Totuși, acest indice este atât de delicat de interpretat, încât caracteristicile care se raportează la el nu sunt sesizate imediat. De altfel, acestea nu sunt adesea decât simple nuanțe în cadrul ansamblului.

Îndepărtare, aversiune.
Rezervă, circumspecție.
Apărare, reținere.
Înclinare către încăpățănare.
Aversiune față de adaptare.
Apărare în fața efectelor care pot rezulta din propria sa natură.
„Deviere prin alunecare”.
„Cădere prin alunecare”.
Incertitudine.
Instabilitate.
Slăbiciunea voinței.

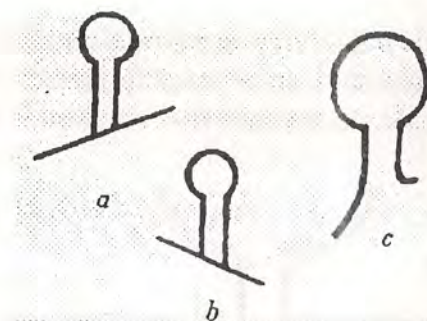

Fig. 94.

Linia solului sub baza trunchiului. În anumite desene, se poate observa o separare a bazei trunchiului față de linia solului. Această situație se produce în urma unei excitații afective vehemente, cu ocazia unei surprize. După Thurner, desenatorul se simte smuls, cu o

parte din rațiunile sale de a exista, din relațiile fundamentale și vital necesare. El este dezrădăcinat.

Trunchi pe un deal sau pe o insulă.

Aproape toate reprezentările poetice ale paradisului prezintă sub forma unei insule „locul în care Dumnezeu se întâlnește cu oamenii” (Rosenberg). Insula este separatul, solitară, ceea ce este limitat din toate părțile. Insula izolează. Dealul sau muntele conduc la aproape același rezultat; singura diferență este aceea că ele se înalță deasupra restului peisajului. Ceea ce este înălțat incită la ridicarea

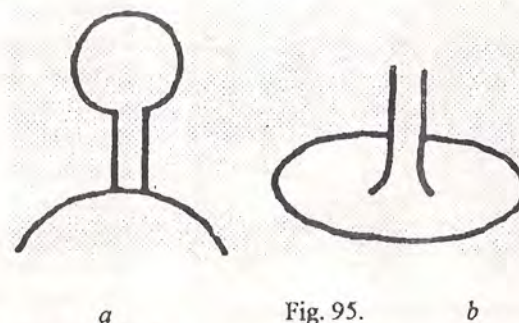

Fig. 95.

ochilor, cel care este într-o poziție superioară îi vede cu ușurință pe cei care sunt mai jos. Dar, pe de altă parte, cel care este deasupra celorlalți este într-o situație de izolare; este plasat la înălțime și expus. Este pe un pedestal, pe un tron, și astfel, pretenția sa de atotputernicie și de înțelepciune este la fel de puternică ca și pericolul de a cădea. În apropierea insulei, se găsește marea adâncă, dar muntele are prăpăstii. Cel care se așează pe o înălțime se oferă în spectacol ca un monument, și acesta sfârșește prin a fi admirat. Tot ceea ce îl distinge de restul lumii, îl plasează pe o înălțime, în așa fel încât să fie văzut și să se ridice mai presus de ceea ce este obișnuit și vulgar: așa este copacul pe care subiectul îl plasează fie pe o insulă, fie pe o înălțime, fie absolut singur, solitar. Acest indice se întâlnește în toate etapele vieții, dar foarte rar (vezi tabelul din anexe). Nu trebuie să i se acorde o valoare absolută, dar el dă adesea indicații prețioase.

Izolare.
Solitudine.

A se simți singur.
A se simți părăsit.
A face opinie separată.
Autism.

„Autonomie”.
Plăcerea de a vorbi despre sine.
Vanitate.

Poză.
Plasarea propriei persoane pe un
pedestal.
Auto-admirație.
Pretenție de atotputernicie și înțelepciune.
Raportează totul la sine.
Angoasă.

Accesorii.

Înțelegem prin accesorii: cuiburi, ouă, păsări, figuri umane, corbi, inimioare suspendate; la modul general, orice element figurativ, indiferent de ce natură este acesta.

„Pentru a îmbuna sufletul copacului, sau spiritul elfic, sau divinitatea cu care arborele era pus adesea în relație, la sfârșitul păgânismului, se agățau în copac ofrande (flori, panglici, imagini și obiecte de asemenea tip), la fel cum în alte vremuri se aduceau la copacul sfânt din Upsala corpuri de oameni și animale sacrificate”(1). Germanii vechi aveau obiceiul de a atârna în copaci prizonierii de război. Spânzurătoarea pare a fi un vestigiu al acestui copac, și expresia „dispoziție de spânzurat” are o semnificație particulară proprie glumelor sinistre.

Copacului i se oferă sacrificii. Arabul Ibn Fadhlân ne spune despre varegi: „În momentul în care navele lor au sosit la locul de ancorare, unul dintre ei a coborât pe pământ, cu o pâine, carne, ceapă, lapte și băuturi de leac alcoolizate și s-a îndreptat către un trunchi uriaș de copac, care fusese înălțat, care arată ca o față umană și care e înconjurat de mici statui, în spatele cărora sunt înălțate alte trunchiuri de copac. Se apropie de cea mai mare figură din lemn, se prosternază

înaintea ei și spune: „O, Doamne, m-am întors dintr-o țară îndepărtată și ți-am adus multe fete și zibeline și piei”. Apoi, el se roagă să aibă o vânzare bună și depune o ofrandă în fața statuii. Dacă totul s-a derulat după dorința lui, își procură un anumit număr de boi și de oi pe care le sacrifică; dă o parte din carne săracilor, și pune restul în fața statuii celei mai mari și în fața statuilor mai mici care o înconjoară și atârna capetele boilor și ale oilor în copac”. Asemenea sacrificii se mai făceau și la coloana saxonă antică de la Irmin.

La rândul său, E. Leuzinger scrie, într-un articol intitulat: „La negrii din Sudanul Occidental”: „Pentru negrii din triburile Bambara din Sudanul Occidental, majoritatea spiritelor strămoșilor sunt prezente, vii și foarte active: ele comandă, judecă, convoacă, răzbună,ucid. Negrii cred cu tărie în puterea de răzbunare pe care o au cei morți sau animalele sălbatice ucise la vânătoare. Pentru a feri satul de efectele acțiunilor lor nocive, se fac procesiuni în jurul satului și, la o intersecție, la intrarea în sat, se depun între două ramuri de copac ofrande sacrificiale și anumite părți ale ființei pe care au doborât-o, de exemplu, pantofii mortului, picioarele animalului și, alteori, pe post de sacrificiu, tuberculi de ignamă, ouă etc. — Cei din tribul Bambara cunosc copacul spiritelor, adică un copac unde, conform credinței lor, sălășluiesc strămoșii. Este un copac sfânt și de neatins (1).”

Credința strămoșilor noștri că trebuie să lase două sau trei mere pe un copac pentru a-l face roditor nu este altceva decât un sacrificiu făcut spiritului copacului.

Involuntar, ne gândim la pomul de Crăciun. Acesta este o amintire a celui mai vechi și mai răspândit mai (2) de iarnă. Documentele atestă existența copacului de Crăciun încă din 1605 în Alsacia: de acolo, obiceiul s-a răspândit în orașele germane, apoi, puțin câte puțin, în restul Germaniei. În cursul secolului al XVIII-lea și mai ales în secolul

(1) *Schweizer Jugend*, 1952, N°. 46.

(2) Lună cu o sărbătoare religioasă importantă, în Germania, ocazie cu care se împodobește și un copac. (N.T.)

(1) *Reallexikon des klassischen Altertums*.

al XIX-lea, el a cucerit țările scandinave și, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, întreaga lume. Prima mărturie scrisă vine de la Strasbourg. Aceasta declară: „Pentru Crăciun, la Strasbourg se înalță în cameră brazi pe care se atârnă benzi de hârtie colorată, mere, azime, fluiere, zahăr etc.”. Obiceiul este menționat ca fiind foarte vechi.

În Țările de Jos, către 1870, rolul pomului de Crăciun era jucat, în mod obișnuit, de copacul Barbarei. Acesta era decorat cu fructe, marțipan, bibelouri. În Turingia, se serveau, în mod asemănător, de ramuri de sorbier (1) ornate cu motive din zahăr. Copacul de mai și cel de iarnă se originează în aceeași credință după care copacul și ramura sunt sursa și garanții vieții. Ei răspândesc fertilitatea și protejează împotriva relelor. Copacii de iulie suedezi sunt ramificați, ca și copacii de mai germani. Unii sunt făcuți din țaruși. În vârful lor sunt așezate diverse figuri. În zilele noastre, alături de copacul de mai și de pomul de Crăciun, există bradul, cu banderole multicolore, și dulgheri care, în ziua inaugurării, ornează acoperișul. Semnificația primitivă este de a îndepărta nebunia și nefericirea de casa respectivă și de locuitorii ei.

Obiectele consacrate care se agătau în copaci reprezentau, deci, înainte de toate, sacrificii. Mutația sacrificiului în prezent pare a fi o transpoziție a vechilor daruri ale Sfântului Nicolae: ramuri (vergele), fructe și prăjituri. Nuiaua este o nuia a vieții și nu are nimic de-a face cu instrumentul de corecție, așa cum și-o reprezintă copiii în zilele noastre. În Roma antică, se făcea cadou, cu ocazia Anului Nou, nuiele de binecuvântare, *strenae*, de la care numele a fost preluat pentru orice fel de cadouri și se regăsește încă în franțuzescul „étrennes” (2).

Tabelele arată în unanimitate că *scările* sprijinite de copaci de către desenator trebuie privite ca niște indici primari. Acest accesoriu ocupă un loc aparte. De fapt, scara trimite, în definitiv, la recoltă și, prin aceasta, la fruct. Copilul nu se mulțumește cu simpla contemplare a

(1) sorbier=arbore din Europa și Asia (N.T.)

(2) Dar, cadou de anul nou (în franceză în textul original) (N.T.)

Indice: *Accesorii*

Nr. 40

[illegible]

Indice: *Scări*

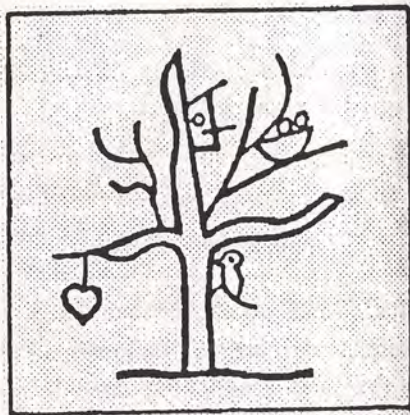
Nr. 41

	Grăd.	Școala primară								Școala secundară		
Clase		1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3
Vîrsta	6-7	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-14	-15	-16
Băieți %	15,0	6,2	7,3	2,7	0,0	1,9	2,4	1,1	2,0	0,0	1,0	1,0
Fete %	11,2	7,8	2,9	3,5	1,8	0,0	0,9	0,0	1,2	0,0	1,9	1,5
Total %	13,1	7,0	5,1	3,1	0,9	1,0	1,6	0,6	1,6	0,0	1,4	1,2
Deb. Imbec.												
Vîrsta	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-16	-17	29 (media)	
Debili %	1,4	0,0	6,3	2,0	0,9	2,2	0,8	0,8	0,9	0,0	1,8	
Muncitori specialiști având 8 ani de școală primară					Lucrători comerciali		Copii de culoare, elevi ai unei școli misionare					
Vîrsta	15-16	17-19		+20		19-32			15,5 (în medic)			
%	-	-		-		-			-			

fructului, nici cu simpla dorință de a-l poseda; el încearcă în mod manifest, cu ajutorul scării, să ajungă la fruct, să-l posede în mod real, pentru a-l mânca. Frecvența maximă a scărilor (13,1%) se situează la vârsta preșcolarității. După 10 ani, ea scade la un procentaj absolut insignifiant. Debili sunt departe de a dovedi aceeași vitalitate a dorinței și a efortului de posesiune. Între 8 și 9 ani, procentajul este de 6,3% și se limitează practic la această perioadă. Indicele pune în evidență semnificația fructului. Tot ceea ce este suspendat, ca și tot ceea ce animă copacul (copacul este și habitatul majorității păsărilor) este desenat în toate etapele de dezvoltare infantilă, mai ales între 9 și 12 ani, ceea ce corespunde de altfel experienței anterioare. Debili au un procentaj absolut nesemnificativ. Maximul lor se situează la 9 ani. Semnificația originară de închinare, de sacrificiu sau de hrană oferită copacului a dispărut în mod manifest. În conformitate cu pregnanța cu care păsările, cuiburile, figurinele și inimioarele apar în prim plan, se impun și semnificațiile următoare:

Fantezist.
Se amuză de.
Fanfaron.
Ironic.
Săcăitor.
Își râde de.
Zeflemitor.
Spiritual.
Glumeț.

Fig. 96. — *Accesorii*. →

Atitudinile defensive sunt adesea simbolizate prin spirale din sârmă ghimpată în jurul trunchiului. În mod obișnuit, simbolul vrea să însemne; „Nu atingeți”. Christoffel a observat pe desenul copacului la o femeie frigida, care refuza orice raport conjugal, o centură de castitate sub forma unui inel colant, similar celor folosite în

arboricultură pentru a îndepărta insectele. Thurner găsește la un homosexual, care avusese probleme cu justiția, un pom cu un șarpe înfășurat în jurul trunchiului; întreaga scenă era înconjurată cu un fir de sârmă ghimpată. Senzualitatea, simbolizată prin șarpe, devine astfel un domeniu interzis prin rețeaua ghimpată, stare de lucruri care devine și mai explicită prin adăugarea unui semn tipografic indicând paragraful (în articolele unui cod). Thurner interpretează psihologic: în domeniul sexualității, eu intru în conflict cu legea, această grădină a Paradisului îmi este interzisă.

Antropomorfisme.

Unor copii li se întâmplă să deseneze coroana copacului sub forma unei fețe umane, la fel ca și copiii mici, care reprezintă soarele sub o formă intenționat antropomorfizată. Scrierea însăși poate utiliza cu o mai mare sau mai mică abilitate reprezentarea omului, adică să pună

Fig. 97. — *Antropomorfisme*.

împreună două teme fundamentale diferite sau să o facă să exprime în primul rând fizionomia omului. Poveștile în care florile sunt puse să vorbească cunosc de multă vreme această umanizare. Fără îndoială, Rudolf Borchart dă acestei situații o interpretare opusă: „Legenda florilor, spune el, reprezintă descoperirea a ceea ce este aparent în om la flori; doar în acest fel, și nu într-o manieră „antropomorfică”, putem denumi fenomenul psihic

de care ea dă mărturie, fenomen care are rădăcini profunde la nivelul întregii umanități, unitatea spiritului uman... Descoperirea unei a doua vieți în spatele florii, surpriza provocată de către această descoperire și

nevoia pasionantă de exprima această surpriză, prin intermediul unei forme persistă până în zilele noastre și nu va dispărea decât o dată cu ultimele zile ale umanității”.

Până acum, am întâlnit copaci antropomorfizați la copiii mici, în desenele umoristice, în reclame și în desenele bolnavilor mintali. Trunchiul noduros al unei sălcii este transformat de către un schizofren într-o grimasă umană. Un alt schizofren – o femeie – desenează pe ramura unui copac – care în rest este dezorganizat și dezarticulat – o față umană încremenită (fig.98). Provizoriu, putem doar să ne punem următoarea întrebare: în umanizarea desenului copacului la bolnavi, poate fi vorba despre o reparație a simptomului primar de antropomorfizare infantilă? Sau, dimpotrivă, ca urmare a unei pierderi totale a personalității sale, bolnavul tinde să se agațe de figura umană?

Răspunsul la această întrebare ar necesita o anchetă precisă realizată pe grupuri mari de bolnavi mintali. Faptul că, uneori, indivizi absolut normali desenează, în glumă, fețe în copaci, face mai dificilă această măsură. În aceeași ordine de idei, nu trebuie uitate nici mărturiile iconografice care plasează în copacul vieții imaginile lui Isus și ale Mariei,

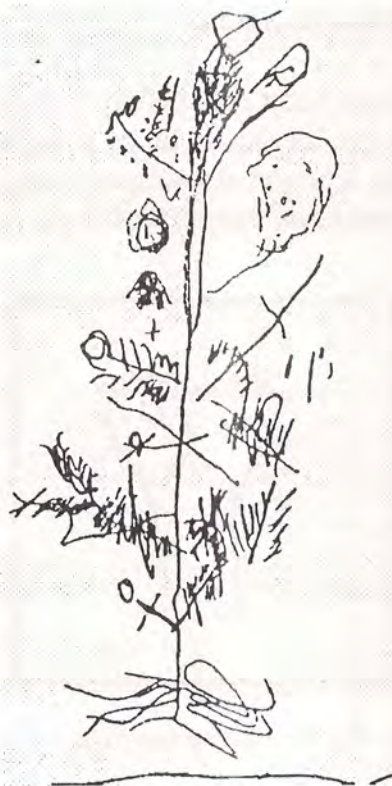

Fig. 98. – Desen al unui schizofren.

nici reprezentările copacului care plasează la nivelul coroanei o ghirlandă din capete de copil, continuând o credință germanică antică ce pretinde că bătrâna înțeleaptă mergea la arborele sacru pentru a-l implora să dăruiască un suflet noului-născut (arborele este sediul sufletului). Ne aflăm, așadar, în prezența unei moșteniri umane antice, care mai re apare în zilele noastre doar la primitivi sau în stările primitive, moștenire pe care nu o putem valorifica decât ca pe o indicație generală în stabilirea diagnosticului.

Flori.

În biserica Saint-Etienne din Beauvais se găsește un vitraliu cu semnificație simbolică, datând din anul 1512. Pe florile circulare, mai mari decât în natură, ale unui arbore genealogic, se găsesc busturile strămoșilor lui Christos, în acest caz, prinții: acest lucru ar trebui să sugereze splendoarea, măreția, și, în același timp, perimarea. De fapt, floarea este manifestarea cea mai agreabilă, ornamentul cel mai frumos, podoaba căsătoriei copacului. Totuși, viața sa este

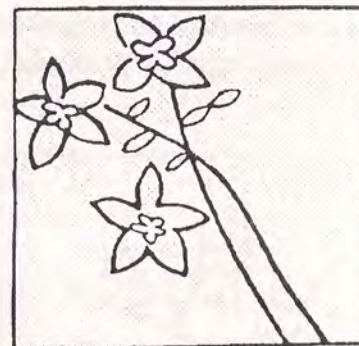

Fig. 99. – Flori.

scurtă: abia se deschide, că și începe să se ofilească. Ceea ce este remarcabil, este raritatea utilizării acestui simbol în cultura occidentală. Datele pe care le avem în legătură cu acest subiect lasă impresia unei credințe superstițioase în destin; atunci când un copac înflorește de două ori într-un an sau într-o perioadă neobișnuită, acest fapt este privit ca un semn că un membru al familiei va muri în curând. Cireșul care înflorește de două ori anunță un război. Dacă o floare izolată înflorește pe un sol infertil, recolta viitoare va fi mai bogată. Copiii nu trebuie înțărcați în momentul în care înfloresc pomii,

deoarece vor avea părul alb. Fără îndoială, floarea copacilor în calitate de floare (1) are un trecut simbolic bogat, mai ales trandafirul sau floarea albastră a romanticilor. Rudolf Borchart (grădinar pasionat) a făcut remarci foarte pertinente asupra acestui subiect: „Mesajul florilor, spune el, este moartea; mesajul florilor este viața, supraviețuirea, reținerărea unei vieți care a cunoscut experiența morții, care nu a uitat moartea, care o trăiește, cum este inima omului, care o depășește, cum este spiritul omului, grație unei noi creații pornind de la durere, grație construirii unei imagini dincolo de imagine.”

În materialul de care dispunem, nu am găsit flori la băieți; dar, în anumite ocazii, am găsit flori în desenele fetelor, cu un maximum de 2%. În Elveția, unde stabilitatea, durabilul și solidul au aproape o valoare morală, acest lucru nu are nimic surprinzător. În țările care atribuie o mai mică importanță realizărilor concrete, lucrurile trebuie să fie diferite, și este posibil că epocile mai puțin frământate acordă florilor un loc privilegiat, așa cum este în cazul civilizației orientale.

Admirație de sine.

Bucurie și admirație față de actual, de momentan, de efemer.

Incapabil să gândească istoric.

Rămâne la suprafață (exterior).

Rămâne prizonierul admirației de sine.

Maniere de copil răzgâiat.

Lipsă de previziune și de metodă.

Se atașează de exterior, de ornament.

Se aranjează, se împodobește, se îmbracă, vrea să pară într-un anumit fel.

Suflu scurt.

Trăiește în primăvară, „atmosferă de zi a nunții”.

Trăiește în prezentul imediat.

Mai multă aparență decât realitate.

Frunze.

La greci, cel care oferă un sacrificiu își așează pe cap o coroană de frunze. Încoronarea este un obicei religios care semnifică consacrarea

(1) Limba germană are două cuvinte diferite pentru a desemna floarea copacului (*Blüte*) și floarea în general (*Blume*) (N.T.fr.)

obiectului încoronat. Coroana de frunze a devenit, de-a lungul timpului, un semn al victoriei, o distincție. Este scris în *Apocalipsă*: „În centrul aceluia loc, de o parte și de alta a fluviului, există arbori ai Vieții, care fac fructe de douăsprezece ori, o dată în fiecare lună; și frunzele lor pot tămădui neamurile” (1).

Frunzișul este podoaba copacului și organul său respirator. Frunza apare înaintea fructului și durează mai mult decât acesta. Totuși, frunzișul este elementul caduc, ceva mai puțin efemer decât florile și fructele, și de asemenea, un simbol al vieții, datorită faptului că crește, se dezvoltă și se ofilește. Frunzele sunt elementul exterior al copacului, ceea ce este agitat sau poate fi ușor agitat.

Expresia „a cădea pe o ramură verde” (*auf einen grünen Zweig kommen*) (2) indică fără îndoială satisfacția generată de succes.

Indice: *Frunze*

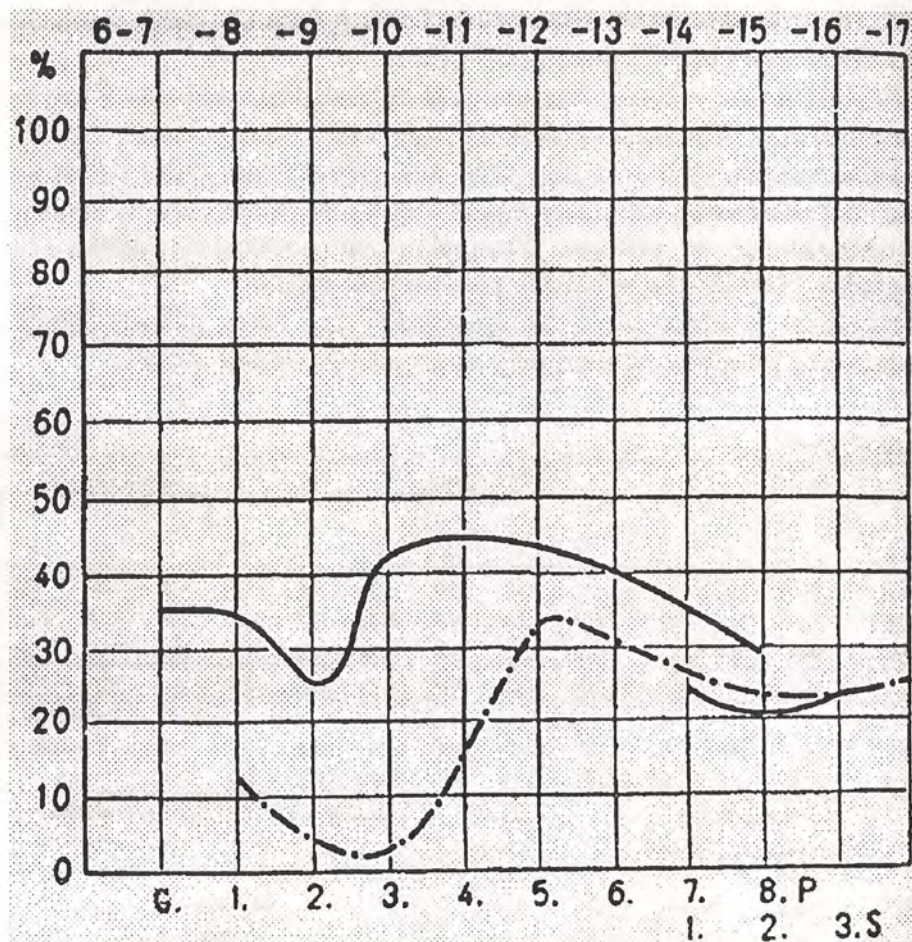
Nr. 42

	Grăd.		Școala primară								Școala secundară		
Clase		1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3	
Vârsta	6-7	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-14	-15	-16	
Băieți %	35,6	32,0	25,5	35,0	46,0	39,0	31,0	13,2	25,0	9,6	11,4	21,5	
Fete %	35,8	36,0	26,2	48,0	43,5	41,0	48,0	40,0	54,0	39,5	28,6	22,3	
Total %	35,7	34,0	25,8	42,5	44,7	40,0	39,5	26,6	39,5	24,5	20,0	21,9	
Deb. Imbec.													
Vârsta	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-16	-17	29 (media)		
Debili %	12,8	4,0	3,8	14,5	33,0	31,0	20,7	28,0	21,4	26,8	3,6		
Muncitori specialiști având 8 ani de școală primară													
Lucrători comerciali													
Copii de culoare, elevi ai unei școli misionare													
Vârsta	15-16	17-19	+20	19-32					15,5 (în medie)				
%	36,0	42,0	39,0	24,0					95,0				

(1) *Apocalipsa*, 22,2.

(2) Intraductibil în limba română; cea mai apropiată expresie ar fi „A avea noroc” (N.T.)

XIV. Frunze.

Legendă, p. 74.

Frunzele sunt desenate în toate perioadele vieții. Debili au un procentaj evident mai slab decât normalii; totuși, curbele statistice sunt remarcabil paralele, cu o cădere la 9 ani, apoi o revenire și o scădere ușoară. Elevii din ciclul secundar desenează mai puține frunze decât cei de aceeași vârstă din clasele a VII-a și a VIII-a. Fetele desenează mai multe frunze decât băieții; doar în jurul vârstei de 13 până la 15 ani, ele par să evite acest lucru mai mult decât băieții. La muncitorii specialiști, se regăsesc valori foarte ridicate, mai mari decât cele ale angajaților din comerț. Cu un procentaj de 95%, populația de

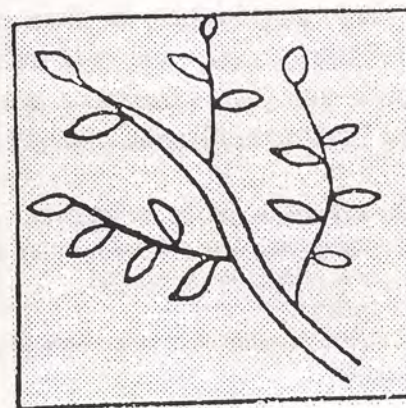

Fig. 100. — Frunze.

Se dedică cu plăcere aparenței lucrurilor.
 Bun gust.
 Manieră juvenilă, alert.
 Înselat de experiențe trăite.
 Fericit.
 Viu.
 Juvenil.
 Copilăros.
 Influențat în judecățile sale de detalii și de exterior.
 Nevoie de a fi apreciat.
 Nevoie de a ieși în evidență.
 (Vanitate).
 Gustul podoabelor.
 Dependență de succes.
 Se poate ascunde.
 Privire perspicace.
 Credință naivă în fericire.
 Exaltat.
 Oarecum ireal.

Abilitatea de a observa fenomenele exterioare.
 Vivacitate.
 Ușurință.
 Spirit de observație.
 Senzual.
 Aptitudinea de exprimare și de exteriorizare.

Activitate naivă a imaginației.
 Reverie.
 Vede totul în roz.
 Simț decorativ.
 Darul prezentării.

culoare reprezintă un caz aparte, în care singularitatea se datorează nu doar caracterului lor specific, ci și faptului că țara lor este întotdeauna verde. Într-adevăr, ei nu au idee, exceptând perioadele de secetă, cu ce seamănă un copac desfrunzit.

Desigur, mai trebuie să luăm în considerare îndeaproape detaliul, în desenele frunzelor. Zdrențe (fășii) aruncate în grabă, în care cu greu se pot recunoaște, uneori, frunzele, alternează cu prezentări curate și agreabile. Organizarea ritmică produce un efect mai intim decât tendința la o stereotipie plictisitoare sau decât dezordinea. Desenatorii de frunze, cel puțin cei mai îndemânatici dintre ei, par mai inteligenți decât sunt în realitate. Ei știu să-și vândă marfa. În industrie, muncitoarele care desenează bine frunzele (le fac spontan) se disting în activități care solicită gustul, simțul prezentării, al formei și al liniei. Nu sunt persoane cărora să le placă să meargă în miezul lucrurilor. Exactitatea lor se limitează la ceea ce produce un efect favorabil. Profunzimea nu este calitatea lor cea mai de seamă; dar gustul, spiritul de observație și maniera lor de lucru alertă le predispun mai degrabă spre ceea ce am putea numi profesii de aparență exterioară (estetizare); acestea nu sunt foarte incomodate de schimbări, cu condiția să nu fie prea mari și să-și poată valorifica întotdeauna calitățile. Printre vânzători, acest tip este foarte marcant.

Fructe.

Citim în *Geneza* I, 20: „Dumnezeu spune: vă dau toate ierburile purtătoare de sămânță, care sunt pe toată suprafața pământului, și toți copacii care au fructe purtând sămânță; asta va fi hrana voastră”. Și în capitolul II, 9, 16-47, se spune: „Yahve Dumnezeu a pus în pământ orice specie de copaci seducători la vedere și buni de mâncat, și arborele vieții în mijlocul grădinii și arborele cunoașterii binelui și răului. — Și Yahve Dumnezeu i-a dat omului această poruncă: poți mânca din toți copacii din grădină. Dar din arborele cunoașterii binelui și răului nu vei mânca, căci în ziua în care vei mânca din el,

vei muri în mod sigur”. Asta vrea să spună că fructul este încredințat omului și îi este dat ca hrană. În plus, există două tipuri de fructe: fructele din arborele vieții, conferind sănătate și fructele din arborele cunoașterii binelui și răului, care dă moartea. Fructul este simbolul fertilității, el dă viață. C. G. Jung (1) îl citează pe Pitagora, care declară: „scrieți și lăsați omenirii prin scris, pentru posteritate, cum este plantat arborele prețios și cum cel care mănâncă din fructele lui nu va mai simți niciodată foamea.” În viziunea lui Aristeus, fiul regelui mort este rechemat la viață prin fructele arborelui filosofic. În religia greacă, fructul care, sub altar, a fost oferit zeilor, este el însuși sfânt, ca și copacul și ca tot ceea ce vine de la el.

Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens pune în legătură cu acest subiect numeroase obiceiuri primitive. La recoltarea merelor, trebuie lăsate în copac două sau trei mere, ca un sacrificiu adus spiritului copacului. Ca simbol al fertilității, mărul juca în Antichitate un rol considerabil. Merele erau atributele Demetrei și, în particular (la fel ca gutuile și rodiile) Afroditei. „Merele de aur ale Hesperidelor” sunt gutui. La fel și saga nordică (Edda) a merelor de aur ale lui Idun și a celor douăsprezece mere de aur cu care Freyr îi dă târcoale lui Gerd, trimite la simbolistica fertilității. Procreerea lui Wolsung se împlinește printr-un măr. În legende și în saga nordică, mâncarea unui măr aduce fertilitatea căutată. La kirghizi, femeile sterile se încolăcesc în jurul unui măr solitar, pentru a obține posteritatea. În credința populară germană, expresia: „N-a gustat încă din măr” se aplică unei tinere fete care n-a avut încă nici o experiență sexuală. Dacă, într-un an, recolta de mere este bogată (în alte părți, este vorba de recolta de nuci), vor fi multe nașteri în anul care urmează. O fecioară nu trebuie să mănânce mere duble, altfel va da naștere la gemeni. Simbolistica fertilității apare în toate obiceiurile legate de căsătorie la popoarele indo-germanice, de exemplu, cursa cu „mărul de logodnă” care este un măr în care sunt înfipte monede. Sub altar, logodnica își strecoară un

(1) *Psychologie und Alchemie*.

măr între corp și curea pentru a facilita nașterile viitoare. La o nuntă, dansatorul îi întinde partenerei sale o halbă de bere și primește în schimb un măr. În Siebenbürgen, cel care conduce mireasa la altar îi face semn cu un măr. În Franța, exista obiceiul, în perioada Renașterii, ca pretendentul să-i ofere celei alese un măr, pe care aceasta trebuia să-l devoreze cu poftă.

Mărul joacă, de asemenea, un rol ca simbol al iubirii. În antichitate, aruncarea unui măr era privită ca un semn de iubire. Pentru a obține în mod magic iubirea unei persoane de sex opus, silabele misterioase erau înscrise pe un măr care trebuia apoi mâncat de către aceasta.

În oracolul iubirii, mărul este amestecat cu formele cele mai particulare de superstiții.

Legenda vorbește despre meri care, în *sfânta noapte a Crăciunului*, înfloresc și imediat după aceea dau fructe, formulă surprinzătoare dacă o raportăm la cercetările noastre, știind că mai ales copiii mici desenează fructe: în desenele lor, fructele apar chiar și înainte de adolescență. La Heuberg, aproape de Rathenhausen, vrăjitoarele se reunesc vinerea și dansează în jurul unui măr uriaș, copacul vrăjitoarelor, spiritul apare sub forma unui măr, sau uneori, mărul se transformă într-o broască râioasă (un simbol al transmutării). Mărul este menționat și ca hrană a morților. Cel care, în dimineața Paștilor sau într-o altă zi din Săptămâna Sfântă mănâncă foarte de dimineată, pe stomacul gol, un măr, va fi ferit de boli tot anul. Putem împușca bolile într-un măr, ca și în orice alt copac.

O femeie are copii frumoși dacă, în timpul sarcinii, mănâncă multe mere. Pentru a dezgusta un bețivan de plăcerea de a bea, i se dă un măr pe care un muribund l-a ținut în mână. Dar, pentru ca acest capitol să nu devină un măr al discordiei, să trecem acum la câteva considerații asupra simbolisticii fructului.

Am prezentat într-o zi unui „specialist” desenul copacului al unei femei. Sub copac, avea un coș conținând cinci fructe. „Sunt cei cinci copii ai femeii”, a declarat el. Cu asemenea raționamente, ne putem

lansa în orice interpretare; ni se pare preferabil să nu ne hazardăm, în acest punct al discuției, pe această cale.

Ce semnifică fructul? Fructul nu apare la început. Înaintea lui este floarea care, fecundată, dă fructul, și acest proces de maturizare durează luni întregi. Fructul este, deci, termenul final al unui proces lent de maturizare. Fructul are nevoie de timp. El este ceea ce este cucerit, rezultatul, finalul, scopul.

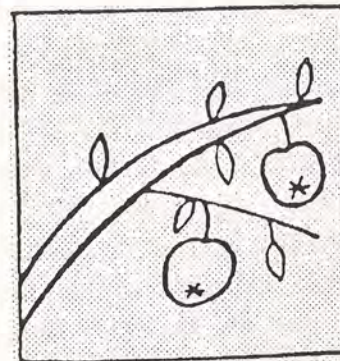

Fig. 101. — Fructe.

Fructul este, de asemenea, hrană, ceea ce poate fi apreciat și savurat, agreabilul, utilul. Arborele de livadă este apreciat pentru fructele sale. Fructul este ceea ce este sesizabil; este, dacă putem spune așa, o monedă zornăitoare. Fructul frapează prin aparență și prin gust. El trezește și stimulează apetitul. Fructul este, pentru a folosi o imagine, reușita dezvoltării și a fecundării. El poartă, în același timp, în sine sămânța care servește la înmulțire.

Copiii mici desenează fructe cu o frecvență extraordinară, la 7 ani, deja, în 68% din cazuri — și acest procentaj este cel al desenelor executate în mijlocul iernii, deci într-o perioadă în care trebuie recunoscut faptul că nimic nu-i incită pe copii să deseneze fructe. Ideea recoltei devine adesea mai sugestivă prin prezența scărilor (vezi expozeul asupra acestei probleme, p. 290), sau prin coșurile pline de fructe, așezate sub copaci.

Graficul indică o scădere obișnuită a frecvenței desenării fructelor la copiii normali. Elevul de ciclu secundar atinge un nivel chiar mai scăzut decât cel de clasa a VIII-a. Fetele desenează în medie mai multe fructe decât băieții.

Indice: *Fructe*

Nr. 43

	Grăd.	Școala primară								Școala secundară		
Clase		1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3
Vârsta	6-7	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-14	-15	-16
Băieți %	56,4	49,5	38,0	27,0	15,5	9,6	16,0	7,7	2,0	3,8	4,7	10,4
Fete %	80,0	58,0	40,0	44,0	34,2	10,7	12,5	13,3	23,0	11,2	5,7	5,4
Total %	68,2	53,7	39,0	35,5	25,0	10,1	14,2	10,1	12,5	7,5	5,2	7,9
Deb. Imbec.												
Vârsta	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-16	-17	29 (media)	
Debili %	42,0	39,0	73,0	64,0	59,0	55,0	45,5	40,0	19,6	39,0	32,0	
Muncitori specialiști având 8 ani de școală primară				Lucrători comerciali			Copii de culoare, elevi ai unei școli misionare					
Vârsta	15-16	17-19	+20	19-32				15,5 (în medie)				
%	-	15,0	24,0	12,0				55,0				

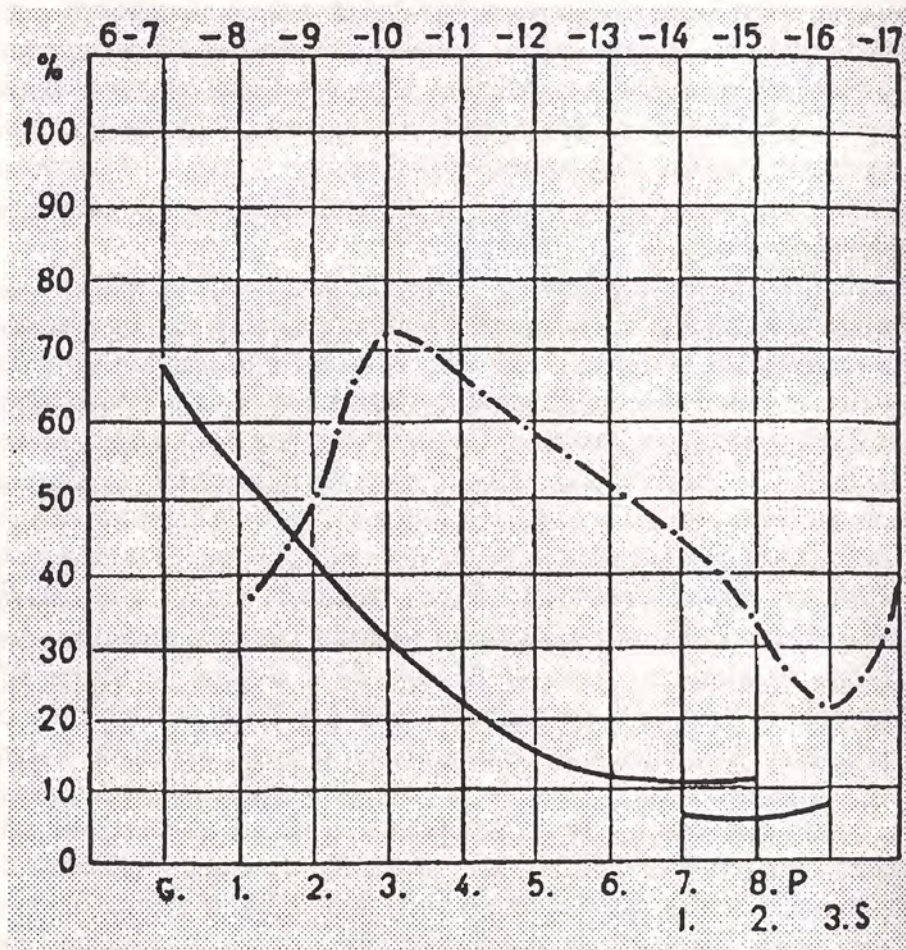
Debili nu ajung la nivelul maxim decât la 10 ani, maxim care îl depășește puțin pe cel al normalilor; diminuarea este apoi mai puțin marcată și, la 17 ani, ei prezintă încă un procentaj de 39%, asemănător celui al imbecililor de vârstă mai mare, al căror procentaj de 32% este inferior celui al populației de culoare: 55%. La copilul mic, fructul face o impresie incredibilă. Într-un anumit sens, gestul său spontan este acela de a întinde mâna pentru a-l apuca. Cum el însuși este un „fruct”, se pare că el face acest gest în mod inconștient. Adesea, se întâmplă să găsim, nu doar la copilul mic, ci chiar și la orice desenator de fructe de vârstă mai mică, o eternă repetiție a ceea ce Scriptura ne revelează ca fiind drama arborelui cunoașterii. Primii noștri părinți nu au putut să aștepte; ei au sfârșit prin a ceda tentației. Și câți oameni, încă, nu știu să aștepte perioada maturității! Ei gustă fructele înainte de vreme; iau în stăpânire ceva care nu este produsul muncii lor. Se aruncă cu picioarele înainte în creștere și maturizare și, anticipând finalul, fructul nu devine altceva decât fructul oprit. Tinerii nu au răbdare să aștepte și nu pot aștepta. Mulți vor să atingă imediat succesul; succesul evident, vizibil, îi atrage; sunt însetați de succes și

nu trăiesc decât pentru a-l obține. La alții, dorința de succes se folosește de mijloace cinstite, dar resortul este același. Dacă, în majoritatea cazurilor, desenatorul de fructe este o ființă care nu poate aștepta, acest lucru se datorează faptului că este un alergător de curse scurte, judecata sa este una momentană, circumstanțială și decizia sa se centrează pe utilitatea imediată și pe succes. El are adesea o viziune îngustă a lucrurilor; nu poate gândi mai departe; dă adesea dovadă de o judecată limitată. Este un realist fără viziune și consideră adesea că „un lucru care-ți aparține acum face mai mult decât două pe care le vei avea cândva” (1).

Acesta trăiește în prezent și pentru prezent, de azi pe mâine. Ceea ce este la îndemână sa i se pare cel mai important. Orice este nou este, în viziunea lui, și cel mai valoros. Și, cum nu lipsesc din jurul său lucruri noi care să-i atragă atenția, tânărul nostru devine inconstant, nerăbdător, impulsiv, fantezist. Confundă fantezia cu realitatea, adesea exagerând în mod flagrant. Este extrem de influențabil. În alegerea unei profesii, este cel mai adesea influențat de considerații materiale, imediate sau cedează unor influențe din exteriorul său. El urmărește să obțină un salariu consistent (fructul înseamnă remunerare). Banii, câștigul, avantajele materiale devin resorturi motivate uneori printr-o dorință de altruism, „cum ar fi acela de a o ajuta pe mama sa”. Desenatorii de fructe au tendința de a lua drept aur tot ceea ce strălucește. Realitatea este supraevaluată și greșit apreciată. Tinerii naivi la modul infantil, care nu au atins pragul maturității desenează cu predilecție fructe; dar există printre ei și cei caracterizați prin dorința exagerată de confort, lene și dorința de a obține plăcerea cu orice preț. Ceea ce caută ei este o lume fictivă. Într-o asemenea lume, tinerii se simt protejați; și atunci când cineva încearcă să-i scoată din această lume, reacționează cu agresivitate. Este surprinzător să vezi câtă energie consumă pentru a-și apăra această lume a aparenței și a

(1) În germană: „Cioara din mână face mai mult decât porumbelul de pe acoperiș” (N.T.fr.)

XV. Fructe.

Legendă, p. 74.

facilului. Dacă această energie ar fi folosită în scopuri pozitive, ei ar putea da dovadă de excelente capacități de realizare personală.

Totuși, considerațiile anterioare nu mai sunt valabile atunci când cei care desenează fructe sunt adulți. Fructul poate semnifica în cazul lor o veritabilă maturitate. Dar, în sensul de ceea ce a ajuns la maturitate, ceea ce este cucerit, depășit, abandonat. Să privim tablele: ele arată că, în măsura în care se aproprie de maturitate, tinerii normali desenează din ce în ce mai puțin fructe. Ei sunt capabili să distingă aparența de realitate și nu mai acordă atât de multă importanță la ceea ce este exterior.

Maturitate (rar).
Perspicace.
Arată ceea ce poate.
A-și etala capacitățile.
Urmărirea succesului, sete de succes.

Nevoia de a se pune în valoare.

Rezistență limitată.

A nu putea aștepta.

Acțiuni determinate de un succes scontat imediat.

Nu pot gândi în perspectivă.
Gândire circumstanțială.
Atracție pentru „fructul oprit”.

Simțul aparențelor exterioare.
Spir de observație.
Dorință de succes.
Realism limitat.

Înțelegere limitată.

Supraestimare și falsă estimare a realității.
Facil.
Influențabil, impresionabil.
Fantezist.

Acțiune determinată de rezultatul imediat.
Judecată condiționată de clipa prezentă.
Vrea să aibă totul.
Oportunist.
Caută un salariu consistent (alegerea profesiei determinată eventual de venit).

Are ca mobil banii, salariul, profitul, motivate eventual prin dorința de a veni în ajutorul altora.

Superficial.

Lipsă de perseverență.
Nebunatic.
Dorința de a obține un rezultat foarte repede.
Improvizator.
Se lasă înșelat de aparențe.
Trăiește de pe o zi pe alta.
Instabilitate, fiind permanent asaltat de noi posibilități de acțiune.

Nerăbdare.
Naiv, infantil, lipsit de maturitate.
Rămâne prizonierul copilăriei, pubertății.

Cei care iau prea în serios aparențele exterioare, ceea ce este vizibil, au tendința de a acorda o importanță exagerată acestor aspecte. Să ne gândim la acei copii care, pornind de la foarte puțin, pot inventa o întreagă istorie pe care o prezintă cu mult suflet. Așa se explică apariția, în desen, a fructului (sau frunzelor) în exces.

Indice: *Fructe și flori disproportionale*

Nr. 44

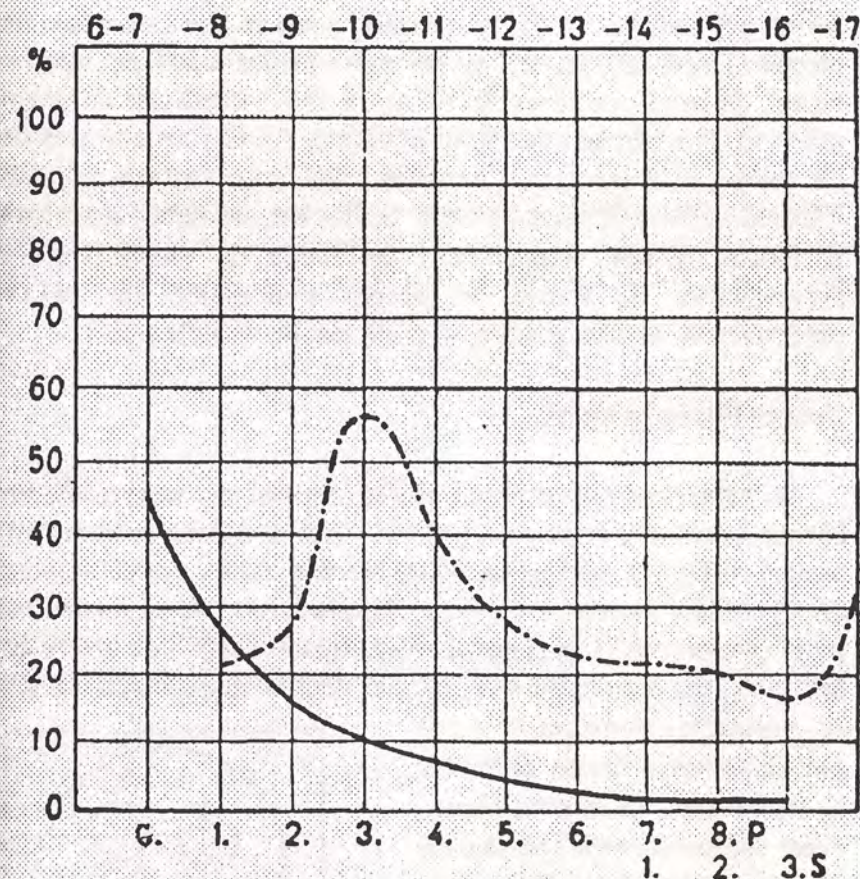
Clase	Grăd.	Școala primară								Școala secundară		
		1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3
Vârsta	6-7	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-14	-15	-16
Băieți %	45,0	24,0	12,7	13,8	5,8	6,7	6,3	2,2	0,0	2,9	1,0	2,9
Fete %	47,0	19,4	9,3	12,4	10,1	4,5	3,6	7,1	2,4	3,6	1,9	0,0
Total %	46,0	21,7	11,0	13,1	8,0	5,6	5,0	4,6	1,2	3,2	1,4	1,4

Deb. Imbec.											
Vârsta	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-16	-17	29 (media)
Debili %	21,5	27,0	57,0	36,6	28,5	22,2	23,1	23,0	15,4	31,6	25,0

Muncitori specialiști având 8 ani de școală primară				Lucrători comerciali		Copii de culoare, elevi ai unei școli misionare	
Vârsta	15-16	17-19	+20	19-32		15,5 (în medie)	
%	6,6	11,2	8,7	6,0		45,0	

La copiii de șapte ani, desenarea în exces a fructelor este normală; procentajul de 46% scade la jumătate în primul an de școlaritate și se reduce puțin câte puțin până la o cifră absolut nesemnificativă. Adulții se situează la un nivel mai înalt decât școlarii, lucru deloc surprinzător dacă luăm în considerare importanța pe care aceștia o acordă celei mai mici modificări în bine a situației lor sociale sau a salariului lor.

Debilul nu începe cu valori maxime; nu ajunge la acest maxim decât la vârsta de 10 ani (57,0%); procentajul scade apoi și rămâne la o medie de 23%. Acest fapt pune în evidență impresiabilitatea și sugestibilitatea acestuia, care nu sunt mai scăzute decât cele ale imbecililor și care contribuie foarte mult la faptul că, urmare a unei false aprecieri a realității, el nu ajunge să obțină ceea ce-și dorește,

XVI. *Fructe și flori disproportionale.*

Legendă, p. 74.

Fructe, frunze, ramuri căzând la pământ sau căzute.

Căzând sau căzut nu înseamnă același lucru la orice vârstă. Ceea ce cade sau este căzut se desprinde. Copiii pot, în parte, să se detașeze cu ușurință de un lucru, mai ales de activitatea pe care o desfășoară în acest moment, uneori și de obiectele pe care le stăpânesc. Concentrarea lor este lipsită de fermitate și forță; uită ușor ceea ce li s-a prezentat. Ceva le scapă (*entfällt*); sunt uituci. Superficialitatea poate fi un „las-o baltă” neîntrerupt. Ceea ce poate fi scăpat este un cuvânt, un gest: cei care se exteriorizează ușor sau chiar cei care sunt vorbăreți se detașează cu ușurință și lasă multe elemente să cadă. Doar că inspirația (*Einfall*) nu apare totuși (1). Expresia destinsă implică

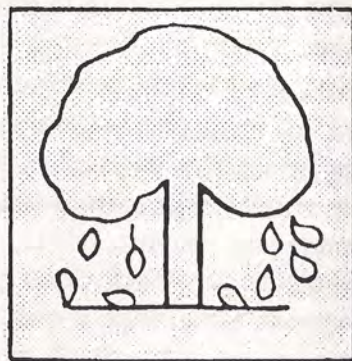

Fig. 103. — Frunze căzând.

sensibilitate și delicatețe, uneori hipersensibilitate și senzitivitate.

La bărbatul matur, fructul căzând sau căzut rămâne un semn de detașare. Ceea ce este căzut reprezintă ceea ce este pierdut, pierderea, ceea ce a trebuit să fie „lăsat să cadă”, ceea ce este abandonat, sacrificat, dăruit, la care se

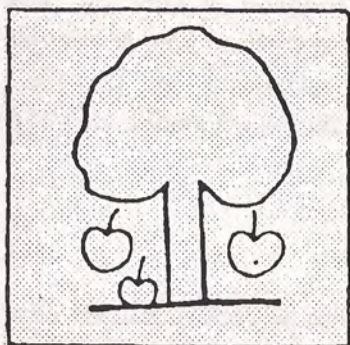

Fig. 104. — Fructe căzând.

(1) Limba germană contrapune *Einfall* (inspirație, „am o idee”) și *entfallen* („cuvântul care mi-a scăpat”) (N.T.fr)

renunță. De altfel, a dăru, a face cadouri sunt posibile semnificații care pot fi acordate acestui indice la copii. La adult, există ceva în genul „A muri și a deveni”. În câteva cazuri, indicele a fost observat la indivizi care urmau să moară în curând. Acel „a lăsa să cadă” este unul dintre elementele cele mai puțin dinamice din desenul arborelui.

Pierdere.

Ceea ce este pierdut.

Ceea ce este sacrificat.

Se detașează cu ușurință.

Se exteriorizează cu ușurință.

Sensibilitate.

Delicatețe.

Sensibilitate.

A remunța la ceva.

A abandona ceva.

„A lăsa baltă” ceva.

(Înzestrare de nivel mediu).

Se detașează cu ușurință de sentimente și idei.

Lipsă de fermitate.

Tendință de a dăru.

Atenție scăzută.

Superficialitate.

Uitare.

În unele cazuri: depersonalizare.

Perioada cu cea mai mare frecvență a indicelui este 7 și 8 ani, procentajul scade apoi la jumătate și crește din nou la elevii de clasa a VII-a și a VIII-a, mai mult la fete. Valorile cele mai scăzute se întâlnesc la elevii din ciclul secundar. Debilii se situează mai jos decât școlarii normali. Adulții coboară și mai jos. Pe măsură ce supunerea în fața disciplinei devine mai mare, procentajul pare să scadă; indicele reflectă foarte clar trăinicia sau relaxarea atenției. Dotat cu o sensibilitate scăzută, debilul recurge mai puțin la această formă de expresie, ceea ce nu înseamnă că atenția sa este normală. Creșterea puternică la fetele de clasa a VII-a și a VIII-a pare curioasă, deoarece ea nu corespunde deloc cu ceea ce se observă la elevii din ciclul secundar. Ne putem întreba dacă menstruația care se instalează la această vârstă nu determină o slăbire a atenției.

Simbolul fertilității, așa cum este el înțeles de mitologie, nu are nimic în comun cu caracterologia: dorința de a avea ceva, voința de a posedea rapid. Dacă este adevărat că merele sunt desenate de către femei care doresc să aibă copii sau de către îndrăgostiți, cum ar trebui să ne gândim după ceea ce ne spune istoria culturii despre acest fruct, acest lucru scapă cunoștinței noastre, și trebuie să sperăm că psihologia nu se va aventura prea mult pe acest tărâm.

Indice: *Fructe, frunze și ramuri căzând la pământ sau căzute*

Nr. 46

	Grăd.	Școala primară								Școala secundară		
Clase		1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3
Vârsta	6-7	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-14	-15	-16
Băieți %	17,4	10,3	6,4	3,7	8,7	4,8	8,6	9,9	3,0	2,9	2,7	4,9
Fete %	15,3	28,2	8,7	15,0	12,0	5,4	6,2	19,5	19,4	4,5	6,6	4,6
Total %	16,3	19,3	7,5	9,3	10,4	5,1	7,4	14,7	11,2	3,7	3,7	4,7
Deb. Imbec.												
Vârsta	-8	-9	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-16	-17	29 (media)	
Debili %	1,4	5,4	8,9	3,8	0,0	6,7	5,8	3,6	2,6	4,9	7,2	
Muncitori specialiști având 8 ani de școală primară					Lucrători comerciali		Copii de culoare, elevi ai unei școli misionare					
Vârsta	15-16	17-19	+20	19-32		15,5 (în medie)						
%	2,0	3,7	2,2	1,5		9,0						

Termenul fruct este, desigur, luat adesea în sens figurat: „Îi veți recunoaște în fructele lor”. „Viespile nu atacă fructele stricate”. Asemenea expresii dau uneori loc unor asociații de idei care pot fi folosite; ele pot chiar să devină, în felul lor, un mijloc direct de expresie, cum se întâmplă cu această tânără fată abandonată care nu a găsit o cale mai bună de a-și proiecta starea decât să deseneze fructe devorate total de către viespi.

Mugurii.

Mugurii apar atât de rar în desene, încât nu-i putem lua în considerare ca și indici. În general, atenția noastră este atrasă, în natură, mai degrabă de explozia mugurilor decât de muguri în sine. Aceștia nu se formează la începutul primăverii, ci toamna, înainte de căderea frunzelor. Protejați de solzi, mugurii trec prin iarnă și dau naștere, la începutul primăverii, florilor sau frunzelor. Mugurii rezistă la ger. Ei nu-și pierd vigoarea decât dacă seva brută nu mai urcă. Am putea caracteriza mugurii ca viață în rezervă, în somn hibernal – ceea ce ne trimite deja către o semnificație psihologică posibil de aplicat desenelor de muguri. M. H. Christoffel, din Bâle, raportează, într-o comunicare personală, cazul unui pacient care desenează meri de iarnă cu muguri. Ca urmare a unei educații rigide, subiectul a încercat să o determine pe soția sa să avorteze încă de la prima sarcină. După nașterea unui copil mort, ei se separă. Pacientul se dovedește a nu fi ajuns la maturitate, la împlinire de sine. Desenul mugurilor indică fără îndoială o nedevelopare reală, dar și o stare legată de faptul că momentul dezvoltării este diferit. Ne găsim în prezența unui fel de repaos, de somn hibernal. Pacientul este victima unui soi de ger psihic. Raritatea simptomului în desenele arborelui nu permite nici o interpretare analoagă celei pe care ar face-o un analist care rămâne cu picioarele pe pământ.

Abordarea cazurilor-limită.

Suntem adesea surprinși de plăcerea pe care o resimte desenatorul căutând straniul, chiar extravaganța. Tema arborelui pare să se preteze foarte bine la exagerări. Între desen și situația de fapt în care el acționează, legea analogiei nu funcționează întotdeauna, în ceea ce privește importanța, intensitatea și extensia acestei situații. Desenul poate îngroșa și, de asemenea, denatura obiectul. Testul desenului unui arbore este o grafologie mai grosieră. Expresia nu mai este aici

atât de ținută în frâu de un model școlar căruia elevul a fost dresat să i se supună. Ca urmare, ea pierde ceva din acest caracter „dobândit” pe care școala îl dă până și scrierii celei mai personale. De altfel, ceea ce atrage atenția, ceea ce frappează este adesea mai inofensiv decât ceea ce este ascuns, mascat, neutru și anonim. Această remarcă critică nu scade valoarea testului, cu condiția să ne abținem să supraestimăm natura posibilităților de expresie.

În multe desene, arborele poartă urmele unei atingeri, ale unei leziuni: este diform, ciuntit și tăiat, rupt, redus uneori la un buștean. Lipsesc membrele; arborele a fost amputat: o lacună, un defect se manifestă aici într-o manieră evidentă. În unele cazuri, este vorba realmente de răni, de mutilări, dar poate fi de asemenea și un semn al dezgustului față de viață, așa cum apare în perioada pubertății. Se întâmplă chiar ca analogia să fie una extrem de surprinzătoare, între traumatismul arborelui și traumatismul psihic (sau corporal). Trebuie totuși să precizăm că o rană corporală sau un traumatism psihic se pot traduce în desenul unui arbore, dar nu acest lucru nu se întâmplă cu necesitate. Absența semnelor revelatoare nu înseamnă absența oricărei alterări la om. Într-o serie de desene, este foarte probabil că traumatismele vor sfârși prin a se manifesta; nu putem totuși să aproximăm cantitativ această probabilitate. Dacă un anumit semn este prezent, el nu ne spune nimic despre gravitatea obiectivă a cazului; el informează doar asupra gravității resimțite subiectiv a răului cauzat, care poate fi foarte mare, însă, uneori, și insignifiant.

A fost deja emisă obiecția potrivit căreia desenele copacilor la bolnavii mintali nu diferă net de cele ale oamenilor sănătoși. Sub această formă generală, obiecția nu are o mare valoare. Persoanele care apelează la ajutorul psihologului, și mai ales a psihoterapeutului, sunt departe de a fi întotdeauna absolut normale și sănătoase. Cele mai normale dintre aceste persoane sunt cele care sunt incluse într-o activitate de orientare profesională în școli, deși și aici pot fi întâlnite cazuri dificile.

Consilierul de orientare se confruntă cu un număr destul de mare de forme pubertare. A încerca să aduci la un numitor comun nevrozele și bolile mintale ar fi un semn de naivitate. Desenele copacilor la bolnavii mintali nu au făcut încă obiectul nici unui studiu statistic și, oricum, acest studiu ar trebui realizat pe mai multe tipuri de tulburări. Relativa alterare care caracterizează structura copacului la bolnavii mintali trimite la un domeniu special. În marea majoritate a cazurilor, bolnavul își păstrează schema spațială mentală sau, în orice caz, schema corporală, căreia îi corespunde de fapt structura copacului. Testele proiective care nu valorifică simetria corpului uman nu dau rezultate satisfăcătoare. Aici intervine descoperirea capitală a lui Hermann Rorschach. Binet folosisese deja petele de cerneală, care erau însă asimetrice; Rorschach a fost, însă, primul care a obținut proiecții veritabile, în momentul în care a utilizat planșe simetrice. În orice caz, aptitudinea pentru desen se menține un timp îndelungat, chiar și la persoanele bolnave. De altfel, fenomenul de decalaje spațiale apare în cazuri destul de izolate; noi l-am întâlnit în cazul unei leziuni neurologice: desenul reprezenta patru trunchiuri dispuse în cruce. Cât privește dezagregarea totală a structurii copacului, am întâlnit o asemenea situație într-un caz de demență epileptică profundă; un alt caz este acela al unei grădinărese schizofrene care a reușit cu greu să deseneze o coroană, a înlocuit trunchiul printr-o creangă mică înfrunzită, orientată înspre pământ, a umplut întregul câmp grafic cu cârcei care se încolăceau la întâmplare și a desenat în încheiere o bandă de cârcei împărțită în 7 bucăți, care era destinată să joace, totodată și rolul de semnătură a femeii. Aberațiile și neînțelegerile de acest tip sunt totuși destul de rare. Inspirându-se de la Szondi, Elisabeth Abraham scrie: „Conform teoriilor heredo-biologice, bolnavii mintali se disting de persoanele normale nu de-o manieră fundamentală, calitativ, ci cantitativ. Amestecul anumitor gene pulsionale este mai puternic la ei. Altfel spus, pulsunile lor sunt puternic disociate, adică cele două nevoi pulsionale ale aceleiași pulsioni nu se pot compune pentru a urma amândouă o direcție

unică.... Ceea ce se manifestă deschis la acești bolnavi este doar efectul exagerat al unei gene pe care o găsim și la normali”. În stadiul actual al cercetărilor, nu putem valorifica expresia din punct de vedere cantitativ. Cercetările realizate asupra debililor și imbecililor scot în evidență totuși un fenomen secundar: un amestec bio-genetic foarte puternic sau foarte slab ocazionalizează un fel de rupere de echilibru, care nu devine evidentă decât dacă apelăm la o examinare de grup. Având în vedere că domeniul expresiei în desenele copacilor nu a fost explorat suficient de aprofundat, este imperios necesar să respectăm următoarea regulă: în diagnosticul realizat după testul copacului, se exprimă în primul rând forma și direcția. În ceea ce privește intensitatea sau dozajul stării exprimate, testul nu evidențiază mare lucru. Până ce nu vom găsi criterii noi și mai bune, va trebui să ne rezumăm la interpretările realizate chiar în planul în care se formează expresia, - deci, pentru un bolnav mintal, la propriul său nivel. Acesta nu înseamnă că testul nu oferă nici o cale de acces spre înțelegerea bolnavului, ci că domeniul bolii, care nu ne este cunoscut, nu este principalul vizat în cadrul testului. Testul a fost elaborat mai ales în funcție de persoanele normale, de copii dificili și de debili. Este absolut normal să vezi într-un copac despicat pe mijloc desenul unui schizofren. Din nefericire, însă, un alt schizofren va desena poate un copac total diferit, chiar dacă este, și el, o ființă „scindată”.

Excursus:

Abordare istorico-culturală asupra simbolismului arborelui (1).

Arborele face parte dintre obiectele primitive ale umanității. Arborele este primul și ultimul dintre simbolurile Sfintei Scripturi, de la care derivă orice semnificație spirituală a arborelui în creștinism. „Și Dumnezeu a spus: Vă dau toate ierburile care poartă sămânță, care se află pe întreaga suprafață a pământului, și toți arborii cu fructe ce poartă sămânță: aceasta va fi hrana voastră”. (*Geneza*, 1, 29). „Și Iahve Dumnezeu a pus în pământ toate speciile

(1) Asupra acestei probleme se poate consulta:

Bachelard G., *La Terre et les Réveries du Repos*, Librairie José Corti, Paris, 1948. — Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, Leipzig, 1854. — Kluge und Götz, *Etymologisches Wörterbuch*, Verlag Walter de Gruyter & Co, Berlin, 1951. — *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*, Bd. I, herausgegeben unter besonderer Mitwirkung von E. Hoffmann-Krayer und Mitarbeit zahlreicher Fachgenossen von Hans Bächtols-Stäubli, Berlin-Leipzig, 1927. Verlag Walter de Gruyter & Co, Berlin. Hiltbrunner H., *Bäume*, Artemis-Verlag, Zürich. — Jung C. G., *Der Geist des Mercurius*, Eranos Jahrbuch, 1942, Rhein-Verlag, Zürich. — Koch Rudolf, *Das Zeichenbuch* (lucrare conținând toate studiile asupra semnelor, modalitatea lor de utilizare în vremurile cele mai îndepărtate, la popoarele din antichitate, în creștinismul primitiv și în evul mediu), Insel-Verlag, Leipzig, 1936. — Leuzinger Elsi, *Bei den Negern des Westsudans*, „Schweizer Jugend”, Heft 46, 15 November, 1952. — Lübker Friedrich, *Baumkultus*, Reallexikon des klassischen Altertums, Leipzig-Berlin, 1914. — Melzer Friso, *Der christliche Wortschatz der deutschen Sprache*, Eine evangelische Darstellung, Verlag Ernst Kaufmann, Lahr-Baden, 1951. — Mircea Eliade, *Psychologie et Histoire des Religions*, Eranos-Jahrbuch, 1950, Rhein-Verlag, Zürich. — Pauly-Wissowa, *Realencyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft*, Bd. 3, Stuttgart, 1890. — Prieling Rudolf, *Von Bäumen*, Brunnen und Steinen in den Erzvätergeschichten, Verlag Urschhaus Stuttgart, 1953. — Przyłuski J., *Uhrprung und Entwicklung des Kultes der Mutter Göttin*, Eranos-Jahrbuch, 1938, Rhein-Verlag, Zürich. — *Reallexikon der indo-germanischen Altertumskunde*, Bd. 2. — *Reallexikon der Vorgeschichte*, Bd. 7, herausgegeben von Max Ebert, Berlin, 1926, Verlag Walter de Gruyter & Co. — *Reallexikon der germanischen Altertumskunde*, Bd. 1, herausgegeben von Johannes Hoops, Strassburg, Verlag I. Trübner, 1911-1913. — Rissler-Storr, *Die heilige Schrift des Alten und des Neuen Bundes*, Mathias-Grünwald-Verlag, Mainz, 1934.

de copaci plăcuți la vedere și buni de mâncat, și arborele vieții în mijlocul grădinii, și arborele cunoașterii binelui și răului. Un fluviu ieșea din Paradis pentru a stropi grădina, și de acolo, se despărțea în patru brațe.” (*Ibid.*, II, 9-10). „Și Yahve Dumnezeu i-a dat omului următoarea poruncă: „Poti mânca din toți copacii din grădină. Dar din arborele cunoașterii binelui și răului nu vei mânca, căci în ziua în care vei mânca, vei muri cu siguranță” (*Ibid.*, 16-17). Scriptura se termină prin misteriosul Apocalips: « În mijlocul locului, de o parte și de alta a fluviului, există arbori ai Vieții, care dau roade de douăsprezece ori, o dată în fiecare lună; și frunzele lor pot tămădui națiunile” (*Apocalipsa*, XXII, 2).

Căderea originară, transgresiunea ordinului divin de către om și trecerea de la starea paradisiacă la cea de cunoaștere a binelui și răului, are loc în apropierea copacului. În Biblie, arborele este adesea și imaginea omului: „El este ca un arbore sădit aproape de cursul unei ape, care dă roade la vremea sa și ale cărui frunze nu se ofilesc. Și, în tot ceea ce face, reușește” (*Psalmi*, I, 3). În Noul Testament, citim de asemenea „Secura se află deja la rădăcina arborilor; orice arbore care nu poartă fructe bune va fi așadar tăiat și aruncat în foc” (*Matei.*, III, 10). „După fructe veți putea să-i recunoașteți: pot fi culeși struguri de pe ramuri țepoase sau smochine de pe mărarice? Astfel, orice arbore bun poartă fructe bune, și orice arbore rău poartă fructe rele. Un arbore bun nu poate purta fructe rele, nici un arbore rău nu poate purta fructe bune. Orice arbore care nu poartă fructe bune, este tăiat și aruncat în foc. Așadar, după fructe îi veți recunoaște” (*Ibid.*, VII, 16-20). — „Între început și sfârșit, între arborele vieții din paradisul terestru și cel din cerurile noi, creștinul din antichitate vede ivindu-se un al treilea, în jurul căruia se decide destinul familiei lui Adam: crucea. Contemplarea sa mistică reunește acești arbori într-o imagine unică. Arborele paradisiac nu este decât o prefigurare a crucii, și această cruce este punctul central al universului și a dramei salvatoare a umanității. Ea se ridică din Golgota către cer, atingând cosmosul... Și de la piciorul său țâșnesc cele patru fluvii paradisiace ale misterului botezător, în care posteritatea lui Adam dobândește un drept nou la arborele vieții etern verde.” (Hugo Rahner).

Alături de istoria iudeo-creștină a salvării, în care simbolismul arborelui joacă un rol central, arborele mai trimite, într-o manieră generală, la un număr de simboluri străvechi: „...Dacă izvorul și ploaia, scrie Jean Przyluski, dacă orice apă este dăruită de o zeităate invizibilă, sub ce figură am putea reprezenta

în modul cel mai convenabil această ființă binefăcătoare? Două dintre cele mai vechi simboluri ale sale sunt piatra sacră și arborele sacru... Este probabil că primii ionieni au învățat, în sec. XI î.e.n., să recunoască divinitatea sub imaginea arborelui. Arborele, care pare să moară la începutul iernii, pentru a se împodobi din nou cu frunze, în momentul în care are vlăstari, trezește în mod surprinzător ideea nimfelor care-și întrerup în diverse momente activitatea fertilizatoare. Callimaque a reprezentat amazoanele descoperind într-un stejar primul xoanon al lui Artemis. Denis Perigetul și-a așezat primul său sanctuar în jurul unei buturugi. Încă se preferă arborilor cu frunze căzătoare, coniferele, a căror verdeață eternă susține mai bine ideea permanenței divinității. O pădure sacră de chiparoși îi este special dedicată în Ortigia. În Creta, chiparoșii sunt încă asociați cu cultul zeiței Rhéa. Ea era, deopotrivă, și un idol din lemn de chiparos, statuia consacrată de către Xenofon în Artemision din Scillonte.

Să aplicăm acum regnului vegetal ideea după care grade diferite de forță generează un raport de dependență între divinitățile apelor. Ne aflăm, deci, în prezența unui simbol destul de frecvent al arborelui sacru, care se distinge între ceilalți arbori prin talie și bogăție. Unde se găsește un asemenea arbore mitic? Pe o înălțime, evident: muntele este udat deopotrivă de apele ploilor și de cele ale izvoarelor. Asta furnizează o emblemă foarte generală acțiunii fertilizatoare a apei din cer și de pământ. Această emblemă este muntele; acesta pare a fi un intermediar între cer și pământ. De aici vine concepția, răspândită din India și până la Mediterană, trecând prin Mesopotamia, că locurile înalte sunt locurile divinității. Muntele, surmontat de arborele divin, a fost stilizat și schematizat. Muntele și arborele se înalță împreună, pentru a forma un fel de suport gigantesc, care are pământul ca bază și care susține cerul. De pe această coloană uriașă, în care astronomii vedeau axul lumii, apele cerului se varsă într-o imensă cataractă, în care toate fluviile lumii își au izvorul. În felul acesta, mitul strict delimitat al arborelui sacru se dezvoltă până când îmbrățișează universul. Imaginea arborelui izolat pe înălțime conduce la ideea că axul lumii care leagă cerul de pământ, iese din castelul de ape de unde fluviile se scurg către cele patru puncte cardinale”.

Arborele Cosmic

„Metafizica extrem de organică a Indo-arienilor se revelează în maniera cea mai clară în simbolul copacului cosmic, care iese din Sinele primordial ca dintr-un germen” (J. W. Hauer). Putem să ne amintim de acel pasaj din Chandogya-Upanisad (VI, 12), în care maestrul își invită elevul, pe care îl interoga asupra esenței Sinelui, să-i aducă fructul unui Nyagrodha; el trebuie apoi să-l desfacă, până ce descoperă acea sămânță invizibilă și minusculă din care a ieșit marele arbore, și se spune atunci: „Ea este întregul univers, ea este eternul-real, ea este Sinele, și tu ești același lucru, Svetaktu”. Această doctrină fundamentală a Sinelui primordial, germen din care ia naștere lumea, este dezvoltată în cânturile lui Skambha din Atharvaveda (7 și 8), cu o emoție metafizică extraordinară. Nu ne mai miră, deci, faptul că simbolul Arborelui Cosmic se amestecă aici cu cel al Omului primordial din Rigveda (X, 90). Cele două imagini, lumea ca Om primordial devenit vizibil și lumea ca Arbore născut din Sinele primordial au, așadar, aceeași semnificație profundă: orice formă este dezvoltare organică, fundamental pătrunsă în fiecare punct al său de către Sine, integrat în energia creatoare, prezentă în mod vital, a Sinelui etern. „Ea (lumea) este acest smochin; tot ce merge în sus este rădăcina sa, în jos ne parvin ramurile sale. Este lumina, este *brahman*, este ceea ce nu moare niciodată. Pe el se sprijină toate lumile, nimic nu-l întrece. El este, de fapt, Acela (adică Incomprehensibilul Indicibil căruia nu îndrăznim să-i rostim numele) (Katha-Up, VI, 1)”.

Voluspa din Edda și Grimmicmal desemnează cu numele de *Yggdrasill* sau *Yggdrasils askr* arborele cosmic, care crește, întotdeauna verde, aproape de fântâna din Urd și ale cărui ramuri răspândesc roua pe văi. Expresia semnifică „calul lui Ygg”, adică al lui Odin, sau „frasinul calului lui Odin”. Este cel mai mare dintre toți arborii. După germani, singurii care au dat o descriere, el are trei rădăcini: una se găsește în regatul lui Hel, cea de-a doua la uriașii iernilor, a treia, la oameni. Șerpii și dragonul Nidhaggr îi mănâncă rădăcinile, patru cerbi îi pasc lăstarii, pe ramură străjuiește un vultur, iar cuvintele sale sunt transmise dragonului de către mica veveriță Ratatoskr (Rønþäilä).

Snorra Edda, care a dat o imagine mai detaliată a frasinului cosmic, identifică un izvor pentru fiecare rădăcină: în Niflheim, regatul lui Hel, izvorul Hvergelmir, la giganții iernii, izvorul lui Mimir, doar la nivelul celei de-a treia rădăcini, situată aici în regatul Așilor, care corespunde izvorului Urd, judecătorii au propriile lor adăposturi. Cele trei norne trăiesc și ele acolo; ele udă frasinul cu apa de la izvor, pentru a evita uscarea sa. După Voluspa 47, izvorul lui Mimir trebuie să fie deschis; fiii lui Mimir moștenesc izvorul după moartea tatălui lor. După acest text, Arborele Cosmic se mai numește Mimameider. Dar izvorul Hvergelmir se învecinează cu arborele Laradr, care-și întinde coroana peste casa lui Odin și se identifica cu Yggdrasill.

Ideea arborelui cosmic este larg răspândită în Evul Mediu. Într-un cântic dintr-un manuscris al lui Colmar, se spune:

Într-o grădină a crescut
Un nobil copac, cu atât de încântătoare grație,
Rădăcinile sale au străpuns străfundul iadului,
Vârful său se întinde către tron,
Că Dumnezeu a vrut să-și dovedească bucuria ca răsplată pentru cel
mai drag lui
Care, primul, a străbătut frumos grădina.

Această idee s-a răspândit, de asemenea, până în Nord și a fost dezvoltată mai ales de către Scalzi, sub influența tisei permanent verde a sanctuarului din Upsala. (2).

„Varianta cea mai răspândită a simbolismului Centrului, scrie Mircea Eliade (3) este Arborele cosmic, care se găsește în mijlocul Universului și care susține ca o axă cele trei Lumi. India vedică, China antică, mitologia germanică, ca și religiile așa-numite „primitive” cunosc, sub forme diferite, acest arbore cosmic, ale cărui rădăcini pătrund până în Infern, și ale cărui crengi ating Cerul. În mitologiile din centrul și din nordul Asiei, cele șapte sau nouă crengi ale sale simbolizează cele șapte sau nouă niveluri cerești, adică

(1) *norme* = ființe mitologice (N.T.)

(2) *Reallexikon der germanischen Altertumskunde*, vd.4, p.573.

(3) Mircea Eliade, *Psychologie et Histoire des Religions*, Eranos-Jahrbuch, 1950, p. 268.

cele șapte ceruri planetare... În general, se poate spune că majoritatea arborilor sacri și rituali pe care îi întâlnim în istoria religiilor nu sunt decât replici, copii imperfecte ale acestui arhetip exemplar: Arborele Lumii. Adică, toți acești copaci sacri sunt considerați ca aflându-se în centrul Lumii și toți arborii rituali sau stâlpii care sunt hirotonisiți înainte sau după o ceremonie religioasă, sunt proiectați magic să se plaseze în centrul Lumii”.

„Asimilarea arborelui ritualic cu Arborele Cosmic este și mai transparentă în șamanismul Asiei Centrale și septentrionale. Escaladarea unui asemenea copac de către șamanul tartar simbolizează înălțarea sa la cer. De fapt, se scrijelesc pe trunchiul arborelui șapte sau nouă creștături și, urcând pe ele, șamanul declară într-o manieră foarte credibilă, că urcă la cer. El descrie asistenței ceea ce vede în fiecare dintre nivelurile cerești pe care le străbate. La nivelul celui de-al șaselea cer, se închină la lună, la nivelul celui de-al șaptelea cer, venerează soarele. În final, în cel de-al nouălea cer, se prostornează în fața lui Bai Ulgan, Ființa supremă, și-i oferă inima calului sacrificial”.

„Arborele șamanic nu este decât o replică a Arborelui Lumii, care se înalță în mijlocul Universului și în vârful căruia de află Zeul Suprem... Cele șapte sau nouă creștături ale arborelui șamanic simbolizează cele șapte sau nouă ramuri ale Arborelui Cosmic... Șamanul se simte legat cu acest Arbore al Lumii prin diverse raporturi mistice. În visele sale inițiatice, viitorului șaman i se cere să se apropie de Arborele Cosmic și să primească din mâna zeului însuși trei ramuri ale acestui copac, care îi vor servi pentru a bate tobele... Dacă ne amintim că toba este făcută chiar din lemn luat din Arborele Lumii, înțelegem simbolismul și valoarea religioasă a sunetelor tobei șamanice: lovind toba, șamanul se simte proiectat, în extaz, în apropierea Arborelui Lumii”.

Urcarea celor șapte sau nouă niveluri este, de asemenea, un simbol al schimbării.

Ființa umană condensează într-un simbol misterul secular al renașterii și morții naturii, al creșterii, al reproducerii și caducității ființelor vii. Devenirea naturală, adică lumea percepției sensibile, este doar o jumătate a acestui simbol. Cealaltă jumătate indică fondul, sensul, care se prelungește adesea dincolo și după moarte. O rămășiță a misterelor originilor se regăsește în cultele religiilor Mamei, în care femeia divină și partenerul său masculin ocupă locul central. Legendele culturale produc primele utilizări ale plantelor

în religiile misterelor, care sunt la nivel primitiv culturi ale vegetației și rituri ale fecundității. Marea Mamă este personificarea forței debordante a naturii. Arborii îndeplinesc o funcție de producție repetitivă; ei sunt simbolul vieții fecunde, Ființa care dăruiește viață. În fabula greacă, frasinii sunt mamele oamenilor din rasa celor rezistenți. În mitologia nordică, Adkr, frasinul, este primul părinte. Materia pe care Dumnezeu a animat-o, în mitologia nordică, este desemnată sub numele de *tré*, adică lemn, arbore. În momentul sfârșitului lumii, în trunchiul arborelui Yggdrasil s-a ascuns un cuplu de oameni din care se vor naște generațiile lumii refăcute. În momentul apocalipsei, frasinul cosmic devine mama protectoare, arborele Titanilor și al Vieții.

Fructul arborelui este și el considerat un simbol al fecundității. Este unul dintre motivele pentru care mărul joacă un rol considerabil în antichitate și în Saga nordică. În povești și în fabule, a mânca un măr aduce după sine fecunditatea dorită. Dovadă a ambiguității oricărui simbol, mărul are și valoare de aliment al morții; în anumite epoci, consumarea lui poate fi fatală. Dacă un muribund mănâncă un măr cu puțin timp înainte de moarte, el nu mai poate primi Sfânta Împărtășanie și este condamnat. Simbolistica, degradată aici la nivel de superstiție, are totuși o corespondență, în arborele vieții și arborele morții din paradis, cu fructul care garantează viața eternă și cu fructul care aduce moartea. Arborele este dătător și sursă a vieții, dar și sfârșit, în cazul arborelui morții (și în ritul înmormântării în arbore). Mortul este încredințat mamei pentru o renaștere. Natura antitetică a simbolisticii se condensează la maximum în crucea lui Cristos, arbore al vieții și lemn al morții. În fiecare dintre aceste cazuri, ambivalența simbolului relevă două aspecte. Unul sensibil și altul spiritual, unul al vieții și altul al morții, unul aici și unul dincolo, pe scurt, ceea ce reunește în unitatea contrariilor. Simbolul nu a fost creat de om, ci i-a fost dat acestuia dinainte. Atunci când Ludwig Klages a semnalat ambiguitatea semnelor de expresie, el nu a făcut în fond decât să pună în evidență esența însăși a simbolului. Psihologia, care urmărește înțelegerea fenomenelor, nu poate ignora aceste fapte; ea trebuie să recunoască în acestea unul dintre fundamentele sale.

La seria de simboluri ale fecundității, putem adăuga, fără îndoială, sfera, semn al puterii imperiale; sceptrul, echivalent al arborelui vieții este, deopotrivă, emblemă a puterii regale.

În perioada primitivă, majoritatea popoarelor indo-germanice nu aveau temple, nici altare, nici zei făcuți de mâna omului (chipuri cioplite). Ei

aduceau sacrificii zeilor pe vârful munților, sau, își imaginau că forțele supranaturale trăiau în pietre, în trunchiurile copacilor, în arbori sau în copacii sacri. Venerarea arborilor și a pădurilor sacre este atestată din secolul al XV-lea la popoarele lituaniano-slave. Arborii izolați sunt stejarii închinați lui Perkunas (Zeul Tunetului). Mai există încă la Kowno, o alee a lui Perkunas, marea pădure sacră de stejari. Cultul pentru *rue*, arbust pitic, a rămas viu în Lituania, ca simbol al integrității feminine. Arborii care cresc împreună se bucură de o venerație deosebită (Rumbuta, Romove, de la care își trage numele un loc sfânt). Mai există un om-pin și mai mulți bărbați și femei ale pădurii. Acest lucru indică doar că între figurile legendare lituaniciene și cele ale Europei centrale, diferența nu este considerabilă. Piticul din pădure și mai ales omul sălbatic, înarmat cu un brad care are și rădăcini (băiatul de arme al armureriilor din Lucerna), este legat într-un fel de legende elvețiene și este în legătură cu anumite obiceiuri încă vii.

La slavii din Vest, statuile zeilor și idolilor ale modelului din Europa Centrală erau familiare. Dar, la ei, vechiul cult al arborelui este încă înrădăcinat în sentimentul popular. După Othon de Bamberg, ei au asistat pasiv la distrugerea celor patru temple, chiar au ajutat la acest act; dar au protestat atunci când a fost atacat un stejar cu o coroană impunătoare, care se găsea în apropiere. La germani, venerarea lui Dumnezeu prin cultul arborelui este deja atestată sub forma stejarilor sacri, așa cum este cazul în povestea Sfântului Bonifaciu care taie un asemenea stejar la Geismar. La Auxerre, este atestată încă existența unui păr venerat de păgâni. În Gaule și în Marea-Britanie, copacii sacri erau numeroși. Cultul arborelui nu era mai puțin familiar în Europa Meridională. Să ne amintim doar venerarea antică a lui Zeus dodonean în Grecia, a lui Jupiter capitolinul la Roma. Acesta din urmă trăiește din substanța arborelui sacru: „arbor numen habet”, astfel se exprimă Silisius Italicus. Vocea zeului răsună în foșnetul frunzelor de stejar.

La arieni, și mai ales la indo-arieni, cultul arborelui joacă un rol mai redus. După *Mitologia vedică*, a lui Hilde-Brandt, unele vestigii urcă în timp chiar până la Rigveda. Se menționează un Vanaspati (Stăpân al pădurii) și o Aranyans (Zeita pădurii). Emil Abegg scrie în a sa *Indische Psychologie* (1): „Samkhya atribuie chiar și plantelor o conștiință confuză (anthjāna), pentru că

și ele sunt „locuri de bucurie pentru o creatură” și, ca atare, grade ale metempsihozei. Dar, în timp ce textul clasic din Samkhya le lipsește pe plante de simțire (senzație) și de atingere, un fragment din Samkhya din Mahābhārata le atribuie aceste simțuri. Atunci când frunzele arborilor se usucă din cauza căldurii, trebuie ca sentimentul să fie prezent în ele; atunci când zgomotul vântului, un incendiu de pădure sau o furtună distruge florile și fructele, trebuie ca arborii să aibă auz. La fel, ar fi necesar ca plantele cu spini care încolăcesc copacul să aibă vedere și capacitatea de a se mișca. Chiar faptul că arborele aspiră apa prin rădăcinile sale (motiv pentru care se numește în sanscrită *pād pa* (cel care bea cu picioarele), arată că el posedă simțul atingerii (karma-indriya). Faptul că o plantă tăiată rezistă, dovedește că ea este vie, că are un *jīva*; la asta se referă, practic, parabola unei Upanișade asupra arborelui înzestrat cu forță vitală”.

În timp ce hindusul atribuia arborelui capacitatea de a auzi, preotul din antichitate percepea în foșnetul frunzelor stejarului lui Zeus, la Dodona, vocea zeului și își lua din ea profețiile. În credința populară germană, se întâmplă frecvent ca arborii să fie considerați profeți. În fabula arborelui uscat, reînverzirea anunță viitoarea bătălie a lumilor. Arborii cântă și vorbesc; credința populară și miturile nu sunt singurele care scot în evidență acest lucru; poetul, ca și orice prieten al naturii înzestrat cu ceva imaginație, împărtășesc același sentiment.

Arborele și edificiul (1) merg într-un fel împreună. Arborele servește ca model în arhitectură. Coloanele sunt trunchiurile arborelui, care, în stilul gotic, sunt înconjurare de capiteli de frunze. Templul grecesc cu coloane și pădurea de coloane a catedralei gotice au luat naștere din pădurea sacră, din locul sacrificial al antichității. Două coloane (arbori) străjuiesc intrarea în Templu, așa cum se întâmplă la biserica Sfântul Carol din Viena, înconjurare de rodii, însemne simbolice ale arborilor paradisiaci. Fecioara din Fatima apărea într-un stejar. Mai multe mituri descriu eroul încătușat într-un trunchi matern, așa cum este Osiris mort în coloană, Adonis în mirt.

(1) Emil Abegg, *Indische Psychologie*, Rascher, Zurich, 1954, p. 64.

(1) „Baum und Bau”: textul german conține o aliterare care determină jocul de cuvinte. (N.T.fr.)

Cultul arborelui a lăsat vestigii la nivelul anumitor elemente ale sacrualelor de piatră. Astfel, după Edv. Lehrmann, Irminsul (coloana lui Irmin) vechilor saxoni nu este altceva decât un „mit de mai în mare”. Arborele are valoare unui generator de forță. I se aduc omagii în diferite feluri, fie se unge arborele, ca în Grecia, fie se atarnă de ramurile sale prizonierii de război, cum se făcea în Germania. Într-o perioadă mai târzie, această forță se personifică într-un demon sau un zeu, considerat ca stăpân sau locuitor al arborelui, și care-i informează pe oameni de voința sa, de exemplu prin zgomotul ramurilor. I se oferă un sacrificiu. Sacrificiile realizate sub un arbore verde reprezintă un obicei răspândit pe întreaga suprafață a pământului. Pe lângă arbori, și alte plante, privite ca sacre și onorate printr-un cult, erau considerate ca dispunând de virtuți curative sau magice.

Arborele este privit ca adăpostul sufletelor, este o idee inspirată, în unele cazuri, de către obiceiul de a ascunde muribunzii în pădure. Pădurea este considerată, în general, ca și călătoria morților. În fabulă, spiritul este vânat într-un copac; vrăjitoarele locuiesc între lemn și scoarță. Este posibil ca faptul de a vedea în arbore o ființă vie să fi dat naștere obiceiului tăietorilor de lemne de a cere iertare copacilor pe care urmau să-i taie. Din arborele rănit de secure, curge sângele. Ofrandele aduse spiritului arborelui sunt, se pare, menționate în vechile cărți penitenciare. Se cunosc mituri în care oamenii se nasc din arbori. Fabula populară consideră că așa iau naștere copiii; femeia cea înțeleaptă va căuta bebelușii în anumiți copaci scorburoși. Se practică frecvent plantarea unui copac la nașterea unui copil. Copilul crește o dată cu acesta. Ceea ce i se întâmplă arborelui familiei, arborelui protector, i se va întâmpla și familiei. Acest obicei al arborelui protector este răspândit mai ales în Scandinavia. În Vårdträd-ul suedez, în general un tei sau un frasin, este plasată locuința spiritului protector al casei, care îi ferește pe oameni de toate bolile. La fel ca orice casă, și comunitățile au un arbore protector, căruia i se aduc sacrificii, mai mult sau mai puțin sângeroase. Este posibil ca teiul satului să fie un succesor al acestui arbore protector. Arborele devine arborele destinului. Sufletul omenesc încătușat în arbore a lăsat loc spiritului elfului. Și în felul acesta, spiritul va putea să însoțească trunchiul arborelui în care locuiește în peregrinările acestuia. Așa se explică fabula lui Klabautermann din Germania de Nord, care intră cu trunchiul tăiat în cala vasului și devine spiritul protector al acestuia, cu condiția ca mateloții să-i ofere daruri și hrana pe care o dorește. În Boemia, după revelion, arborilor li se dă de mâncare; este modul lor „de a

petrece noaptea de Crăciun”. La picioarele lui Kaiserwald, se spune: „Acolo, Zampa, este mâncarea ta; nu ne uita!”. La Hals, în apropiere de Tachau, tânăra își procură un oracol de iubire aruncând resturile prânzului sub copaci. Ofrandele de mâncare trebuie să aducă după ele fecunditate, mai ales arborilor fructiferi. Arborele este izvorul unei vieți noi și al fecundității. Primăvara, el este adus, cu tot felul de practici ritualice, din pădure în habitatul oamenilor. Arborele de mai este plantat în sat; îndrăgostitul îl așază în fața camerei tinerei pe care o iubește, proprietarul de animale îl așază în fața staulului, pentru ca fecunditatea sa să se transmită noilor destinatari. În Lituania, la Pentecôte, se plantează puieti de mesteacăn, nu doar în fața bisericii, ci și în fața casei. Lovitura dată cu nuiua vieții este încă un simbol al fecundității. Tinerele fete, mireasa în ziua nunții, vitele femele și câmpurile sunt lovite cu mici nuiiele de mesteacăn, așa încât forța vitală a ramurilor să trezească în ele o viață nouă.

Ramurile de vâsc cu care ornăm locuința în perioada Crăciunului sunt ramura vieții, care aduce sănătate. Aceeași semnificație este atribuită acelor arbori care înfloresc iarna și care sunt crescuți în locuințe. Până în anii „șaptezeci” ai secolului trecut, în Suabia, pomul de Crăciun era înlocuit cu arborele Barbarei, ornat cu mere, pere, pâine de grâu, și marțipan. Ramurile bradului sunt ornate cu trandafiri mari de hârtie roșie sau albă. În „Corabia nebunilor” de Brant (1494), se face aluzie la credința că o persoană nu va mai apuca sfârșitul anului dacă nu așază ramuri de brad în casă – credință aflată în conexiune cu o idee care stă la originea sărbătorii culturală din mijlocul iemii: întoarcerea divinităților și a morților, pentru conservarea și transmiterea fecundității. În secolul al XVII-lea, în Germania și Scandinavia, se așezau în aer liber arborii de la jumătatea iernii, numiți *mai* (1) de iarnă. Arborii de iulie suedezi sunt pe de-o parte curățați de ramuri, ca și cei germani de mai, și pe de altă parte, nuiiele, în vârful cărora așezăm diverse figuri. Vergeaua vieții sau ramura de mai devin adesea un cadou. În Roma antică, se făceau cadou, la începutul noului an, ramuri de prosperitate. Începând cu secolul al XVI-lea, s-a stabilit o legătură între arborele cu cadouri și copilul Isus. Este posibil ca aceste cadouri să trimită la darurile antice ale Sfântului Nicolae. Pomul de Crăciun, ornat cu fructe, prăjituri și jucării de orice fel, este menționat pentru

(1) Un „mai”, sau un arbore al lunii mai (N.T.fr.).

prima dată la Strasbourg, în 1605; el amintește, pe de o parte, de darul ramurii de prosperitate, pe de altă de binecuvântările legate de arbore. La primitivii din Africa Centrală, există încă obiceiul de a face ofrande arborelui pentru ca spiritul său să îndepărteze nefericirea sau să-i ferească pe oameni de răzbunarea animalului vânat. Vergeaua pe care însoțitorul Sfântului Nicolae o aduce copiilor neascultători sau cu care-i amenință pe aceștia, este într-adevăr mai degrabă o ramură a vieții. O interpretare falsă a conferit acestui sfânt o imagine amenințătoare. Aceeași semnificație o are și mătura; este o vergea a vieții. În japoneză, cuvântul corespunzător este *hahaki*, care se descompune în *haha-ki*, adică „arborele-mamă” și se apropie astfel de ideea generală a arborelui vieții. Biserica Catolică se inspiră din aceeași idee atunci când conferă palmierilor pe care-i binecuvântează în Duminica Floriilor proprietatea de a proteja contra intemperțiilor și furtunii.

Bagheta magică este o furcă de nuc sau de mesteacăn, utilizată ca medium de către vrăjitor. Cel care a încercat o dată forța cu care acționează această baghetă, poate înțelege motivul pentru care ei i se atribuie o forță vitală. Arborele în formă de furcă – care este o baghetă magică la scară mare – atrage fulgerul și-i protejează de lovitură pe cei care fug. Trecerea prin furca sa conferă darul vrăjitoriei. Bifurcările, indiferent că sunt efectul creșterii naturale, rezultatul unui fulger sau un produs artificial, fac ca arborele să fie sacru. Bifurcarea are pentru oameni valoare curativă: bolnavul trebuie să treacă, să se târască de-a lungul bifurcării sau a crevasei, dacă nu cumva este împins în ea. Nu doar copiii și adulții, ci și animalele pot fi vindecate cu ajutorul lor. Dacă crevasa a fost făcută de mâna omului, trebuie reînchisă. Furca produce direct renașterea, și prin aceasta, trimite din nou la credințele de fecunditate. Arborele bifurcat din Lutzow își datorează probabil virtuțile asemănării sale cu o femeie cu picioarele depărtate. „Sfântul Leonard cu furca”, figurină de lut provenind de la St. Leonhard, în apropiere de Tamsweg (Salzburg), la Muzeul etnologic din Graz, îl reprezintă pe Sfântul Leonard în furca unui arbore. Rolul special al acestui sfânt este acela de a proteja femeile însărcinate; el a fost invocat, mai ales, ca medic. Conexiunea între simbolistica arborelui și simbolistica sexuală, bazată mai ales pe imaginea nașterii (târârea printre ramurile bifurcate ale arborelui) este consacrată. Dar, strict vorbind, cazul se referă în general la simbolistica generării și a fecundității. În medicina populară se obișnuiește să se imobilizeze bolile într-un copac. Așchii și atele, bucăți de lemn, etc., erau utilizate ca tratament

pentru durerile de dinți; atelele din arbori erau un remediu contra gutei; erau așezate pe plug pentru a-l feri de ierburile rele, și se purtau asupra persoanei pentru a obține o mare „putere” și pentru a se feri de lovituri și de răni; în felul acesta, energia din arbore era transferată omului, credință conformă cu „participarea mistică” a primitivilor. Se bat în cuie în copac obiectele pe care le-a purtat bolnavul, pentru ca boala să treacă în el. Împotriva gutei se plantează un arbore de gută. Pe măsură ce acesta crește, afecțiunea se diminuează.

Se menționează adesea arborele ale cărui fructe sunt dătătoare de viață și ale cărui frunze au virtuți curative.

„Seria de douăsprezece operații alchimice este reprezentată de *arbor philosophica*, cu o structură similară arborelui vieții și care simbolizează fazele transmutării” (C. G. Jung). Arborele mai are proprietatea de a se metamorfoza în orice ființă vie.

De simbolistica fecundității se leagă și înconjurarea arborelui. Este posibil ca magia fecundității și apărarea împotriva spiritelor rele să conflueze în gestul de a se roti în jurul arborelui.

Nu este surprinzător faptul că există mențiuni ale unor sărbători speciale ale arborelui. În 14 februarie, în Israel se celebrează Chamischa Asar Bischat, aniversare a arborilor, aceștia își iau atunci din pământ forțe noi.

Scrierea a recurs aproape spontan la simbolul arborelui. Scrierile ideografice mai ales sunt semnificative în acest sens. Ideograma sumeriană care desemnează livada prezintă o linie dublă ondulată, pe care se plantează doi arbori asemănători cu brazii. Ideograma din China antică, reprezentând arborele și pădurea, este o linie verticală cu două ramuri care se răsucesc în sus, și alte două ramuri orientate în jos, care simbolizează rădăcinile (1). Ajan și Georg Mendelsohn au publicat (2), după lucrarea lui Weule, *Die Schrift*, scrișoarea unei tinere siberiene Iukaghiră, gravată în scrierea imaginată pe un mesteacăn. Oamenii sunt simbolizați aici, fără excepția, sub formă de arbori, mai exact de brazii. Nevoia de a scrie pe scoarța copacilor se manifestă, într-o manieră mai puțin semnificativă, chiar și la latitudinile noastre: o dovedesc arborii grădinilor publice. La Muzeul Omului de la Paris, o scriere

(1) Jan Tschichold, *Schriftkunde, Schreibübungen und Skizzieren für Setzer, Bäle*, 1942.

(2) Anja și Georg Mendelsohn, *Der Mensch in der Handschrift*, Leipzig, 1928.

pictografică mexicană este desenată pornind de la un trunchi de iketar. Imaginea unui arbore cu trei ramuri și cu rădăcini desemnează arborele (Quauhitl). Pe arbore se găsește, în partea stângă și la semiînălțimea trunchiului o scorbura fisurată, aceasta semnifică un nume de loc (Quauh-Titlan); același simbol, dar cu un baston plasat în stânga și oblic în raport cu scorbura, este semnul vorbirii (Quahnahuag), ceea ce amintește de arborele care vorbește. „Psi”-ul grecesc (ψ) este un autentic simbol al arborelui, în timp ce litera majusculă T din alfabetul latin derivă din forma crucii și se revendică la rândul său din aceeași simbolistică.

Arborele este întotdeauna, cum am văzut până acum, imaginea a altceva, deci un simbol: mai ales al generării, al fecundității. El este adăpostul sufletelor și al zeilor, de exemplu driadele grecești, care posedau fiecare un arbore propriu. Este posibil ca semnificația simbolului să se fi modificat în timp. În sine, simbolul este deja vorbire, vorbire originală și puternică în mitologie, vorbire prezentă încă ici și colo, uncori pură și alteori degradată sub forma superstiției, în utilizările populare. Arborele rămâne întotdeauna simbolul umanului (și al naturii umane), și chiar al devenirii imanente a personalității. Simbol cosmic, grație formei sale în cruce, el este deopotrivă semn al divinului. Pentru a pune în evidență una dintre ideile sale dominante, conștientizarea și demersul către Sine, C. G. Jung face apel la simbolul arborelui. El și-a explicat foarte bine acest demers în lucrarea „*Der Geist des Mercurius*” (1). C. G. Jung ia ca punct de plecare povestea fraților Grimm, despre spiritul din sticlă: Un tânăr sărac aude o voce în pădure: „Lasă-mă să ies, lasă-mă să ies!”. Între rădăcinile unui bătrân stejar, găsește o sticlă bine închisă, din care se auzea, fără nici o îndoială, vocea.

Să urmărim mai departe comentariul lui C. G. Jung, în lucrarea sa, din care cităm câteva fragmente: „...Pădurea este un loc obscur și impenetrabil privirii; la fel ca și apele adânci și ca și marea, este receptacolul necunoscutului și misteriosului. Este o imagine frapantă a inconștientului. Printre mulțimea de arbori, ființe vii, care constituie pădurea, există *unul*, care se distinge mai ales prin mărimea sa. Arborii reprezintă, ca și peștii din apă, conținuturile vii ale inconștientului. Mai ales unul dintre aceștia este mai important: este caracterizat ca fiind „stejarul”. Arborii, având o

individualitate, sunt adesea considerați ca sinonime ale *personalității*. Ludovic al II-lea de Bavaria venera, se spune, unii arbori din parcul său, cu un aspect mai impresionant, aducându-le tot felul de omagii. Vechiul stejar puternic este într-un fel regele pădurii. De asemenea, el reprezintă, printre conținuturile inconștientului, un tip central, pe care îl distinge o *personalitate* foarte puternică. Este prototipul Sinelui, simbol al originii și al scopului procesului de individuație. Stejarul exprimă nucleul încă inconștient al personalității, a cărui simbolistică vegetală traduce bine stările de inconștiență profundă. S-ar putea concluziona că eroul poveștii este în cel mai înalt grad inconștient de Sinele său. El face parte dintre „Cei care dorm”, „orbii” sau dintre acci oameni „cu ochii legați”, pe care îi întâlnim în ilustrațiile din anumite tratate de alchimie. Sunt cei ne-treziți, încă lipsiți de conștiința propriului Sine, adică cei care nu și-au integrat încă ansamblul elementelor care ar trebui să constituie viitoarea lor personalitate, „totalitatea” lor, sau, în limbaj mistic, cei care nu sunt încă „iluminați”. Pentru eroul nostru, arborele este, deci, un mare mister.

„Misterul nu este ascuns în coroana arborelui, ci în rădăcina sa. Așa cum este sau faptul că are o personalitate, el posedă și unul dintre semnele cele mai moderne ale personalității, de exemplu vocea, vorbirea și intenția conștientă; el cere să fie eliberat de către erou. Este deci captiv și închis împotriva voinței sale, și se află în pământ, între rădăcinile copacului. Rădăcinile plonjează în lumea neanimatului, regnului mineral. Transpus în psihologie, acest lucru înseamnă că Sinele se înrădăcește în trup (pământul), mai precis în elementele chimice ale acestuia din urmă. Oricare ar fi sensul care poate fi oferit acestei afirmații sugestive a fabulei, el nu este mai ciudat decât miracolul plantei vii care se înrădăcește într-un teritoriu neanimat. Alchimia descrie elementele (adică cele patru elemente ale sale) sub numele de *radices* (rădăcini); în felul acesta, recunoaște în ele elementele constitutive ale simbolului său cel mai important și cel mai central, piatra filosofală, care reprezintă un simbol final al procesului de individuație.”

Raportul spiritului cu arborele: „Totuși, continuă Jung, înainte de a împinge mai departe reflecția noastră asupra Spiritului lui Mercur, ar dori să evidențiez un fapt care nu este lipsit de importanță; locul în care acesta este reținut printr-o vrajă nu este unul oarecare, ci este esențial; sub stejar, regele pădurii, asta semnifică, în traducere psihologică, că spiritul rău este captiv în rădăcinile Sinelui, la fel ca și secretul ascuns în principiul individuației. El nu

(1) C. G. Jung, *Der Geist des Mercurius*, Eranos-Jahrbuch, 1942.

se identifică nici cu copacul, nici cu rădăcinile sale; a fost așezat acolo în mod artificial. Povestea nu oferă deci nici un motiv să ne gândim că stejarul, care reprezintă deopotrivă și Sinele, a putut să ia naștere din spiritul din sticlă; putem concluziona mai degrabă că stejarul, deja existent, reprezenta un loc convenabil pentru a ascunde un secret. O comoară este îngropată intenționat acolo unde, de exemplu, se găsește un semn exterior, care poate fi făcut și ulterior îngropării comorii. Paradigma care servește adesea ca bază a unei asemenea figurări este arborele paradisului, dar care nu este încă identificat cu vocea care se manifestă în el, cea a șarpelui. Nu trebuie însă să pierdem din vedere faptul că unele motive psihologice nu există fără a avea o relație semnificativă cu anumite fenomene psihice pe care le întâlnim la primitivi. În acest caz, există o analogie marcată cu fenomenul primitiv numit animism: anumiți arbori prezintă caracteristicile unei ființe dotate cu viață psihică – ale ființei personale, spunem noi – deoarece posedă o voce și pot, de exemplu, să dea ordine oamenilor. Amaury Talbot (1) prezintă un caz de acest tip, observat în Nigeria: un arbore oji îl cheamă pe un Askira care, în nebulia sa, voia să scape din armată (cazarmă) pentru a fugi la arbore. În cursul interogatoriului său, el declară că toți cei care poartă numele arborelui auzeau din când în când vocea acestuia. Ca urmare, *vocea se identifică în mod indubitabil cu arborele*. Aceste fenomene psihice ne fac să ne gândim că la origine, *arborii și demonul sunt unul și același lucru* și că, drept urmare, separarea lor reprezintă un fenomen secundar care corespunde unui nivel mai înalt de cultură sau, mai degrabă, de conștiință. Fenomenul original este deopotrivă natural și divin, un *tremendum* pur, moralmente indiferent; fenomenul secundar este o distincție care disociază elementul natural și care se ridică astfel la un nivel de conștiință mai puternic diferențiat. La aceasta se adaugă, corespunzând probabil unui fenomen terțiar și, deci, unui nivel de conștiință mai elevat, o calificare morală: această voce este cea a unui spirit rău care este captiv. Se înțelege de la sine că acest al treilea nivel se caracterizează prin credința într-un Zeu „suprem” și „bun”, care nu și-a încheiat socotelile cu adversarul său, dar care l-a făcut pe acesta inofensiv, închizându-l pentru o perioadă de timp (*Apocalipsa*, XX, 1-3).

(1) Amaury Talbot, *In the Shadow of the Bush*, Londra 1912, p. 31.

„Cum conștiința omului modern nu poate să admită că există demoni ai arborilor, trebuie să se admită că primitivul halucinează, cu alte cuvinte, *el își aude inconștientul*, pe care l-a proiectat în arbore. Dacă această aserțiune este fondată din punct de vedere rațional, – și nu văd cum am putea să fim, astăzi, de altă părere, – cel de-al doilea nivel mai sus menționat distinge între obiectul indiferent, „arborele”, și conținutul inconștient care a fost proiectat, realizând ca să spunem așa, un act de iluminare (1). Cel de-al treilea nivel merge un pas mai departe, deoarece el înscrie pe conținutul psihic separat de obiect atributul „rău”. În fine, un al patrulea nivel, cel al conștiinței moderne, merge chiar mai departe cu lămurirea: el neagă existența obiectivă a „spiritului” și afirmă că primitivul nu a înțeles nimic, ci a avut doar o halucinație, adică, a crezut că a înțeles ceva.

„... În felul acesta, spiritul rău este cunoscut în non-existența sa... Cel de-al cincilea nivel, în fine, este opinia că *s-a petrecut totuși ceva*: că, deși conținutul psihic nu este arborele, nu există nici un spirit în arbore, nici un spirit propriu-zis, există totuși un fenomen care decurge din inconștient, motiv pentru care s-a decis să i se atribuie psihicului o oarecare *realitate*. Dacă i se refuză acest lucru, ar trebui să extindem creația divină *ex nihilo*, atât de iritantă pentru inteligența modernă, mult mai departe: la mașinile cu aburi, la motoarele cu explozie, la radio și la toate bibliotecile lumii; toate acestea ar lua naștere din combinații inimaginabile și fortuite de atomi și nu s-ar ajunge la altceva decât la rebotezarea creatorului sub acest nume de *combinație*”.

Este posibil ca cititorul să rămână cu impresia că acest scurt excurs istorico-cultural asupra simbolismului arborelui – căruia i-am adăugat ici și acolo completări, în cursul acestei cărți – nu-și are locul aici și că el sună destul de straniu în acest limbaj care corespunde expunerii unui metode de psihodiagnostic psihologic. Dar nu este posibilă disocierea științei de expresia cunoașterii și de înțelegerea simbolurilor. Cel care vrea să-și limiteze orizontul psihologic la lectura unei curbe de frecvențe nu va putea sub nici un chip să gândească în parabole și în antiteze, nici nu va putea să se miște în spațiile cosmice și psihice; nu va înțelege niciodată cum este posibil ca o expresie să însemne deopotrivă un lucru și contrariul său. Psihologia prezintă

(1) Cuvântul german *Aufklärung* utilizat aici face aluzie fără îndoială la „secolul luminilor” (N.T.fr.).

această particularitate de a nu putea să faci un pas înainte fără a face un pas înapoi, către origine și original. Mai trebuie, în plus, să fim dispuși să acordăm trecutului cea mai mare valoare de adevăr și de autenticitate: ceea ce este original este în același timp durabil și eternă noutate (1).

„Așezat pe un banc, la poalele salcii, mi-am ridicat privirea și am măsurat din ochi extraordinara și inepuizabila bogăție a coroanei arborelui. Din acea seară, am nutrit întotdeauna un respect adânc pentru orice ființă umană care este capabilă să deseneze un arbore” (2).

(1) În octombrie 1955 a apărut la Rascher, la Zurich, lucrarea lui C. G. Jung, *Von den Wurzeln des Bewusstseins*, conținând o expunere asupra „Arborelui filosofic” (pp. 353 la 496). Această lucrare, bogat ilustrată, interpretează, cu ajutorul psihologiei abisale, simbolistica arborelui și pune în lumină, cu referire la antropomorfisme, noi aspecte pe care psihologia aplicată nu le poate utiliza decât într-o măsură restrânsă.

(2) Carl Splitter, *Meine frühesten Erlebnisse*, Didrichs, Iena, 1914.

PARTEA A TREIA

EXEMPLE

I

Bărbat, 35 ani (fig.105).

Profesie: maistru tehnician.

Impresia de ansamblu a desenului din fig.105 nu este deloc una armonioasă. Această impresie se datorează diversității formelor și desimii ramurilor, schimbării poziției și grosimii trunchiului în partea sa de mijloc.

Subiectul desenează un trunchi de brad (trunchi B). Trunchiul este puternic, se îngroașă în formă de gușă deasupra liniei de tranziție și se termină în formă ascuțită, deschis la capăt, deci în formă de tub.

Desenatorii de trunchiuri B nu desfășoară, de obicei, la nivelul coroanei, sub forma unui buchet, dispozițiile simbolizate în trunchi, instinctul, vitalul. Subiectul se dovedește extrem de impulsiv în întregul său mod de acțiune, de simțire și de gândire. Impulsivul și instinctivul se evidențiază în acest desen prin excesul de energie de care subiectul dă dovadă în activitatea sa obișnuită. El nu este capabil să repartizeze această energie instinctivă între sarcinile mărunte ale vieții cotidiene: ea explodează în afară, nu întotdeauna într-o manieră primitivă, deoarece în locul în care copacul intră în contact cu

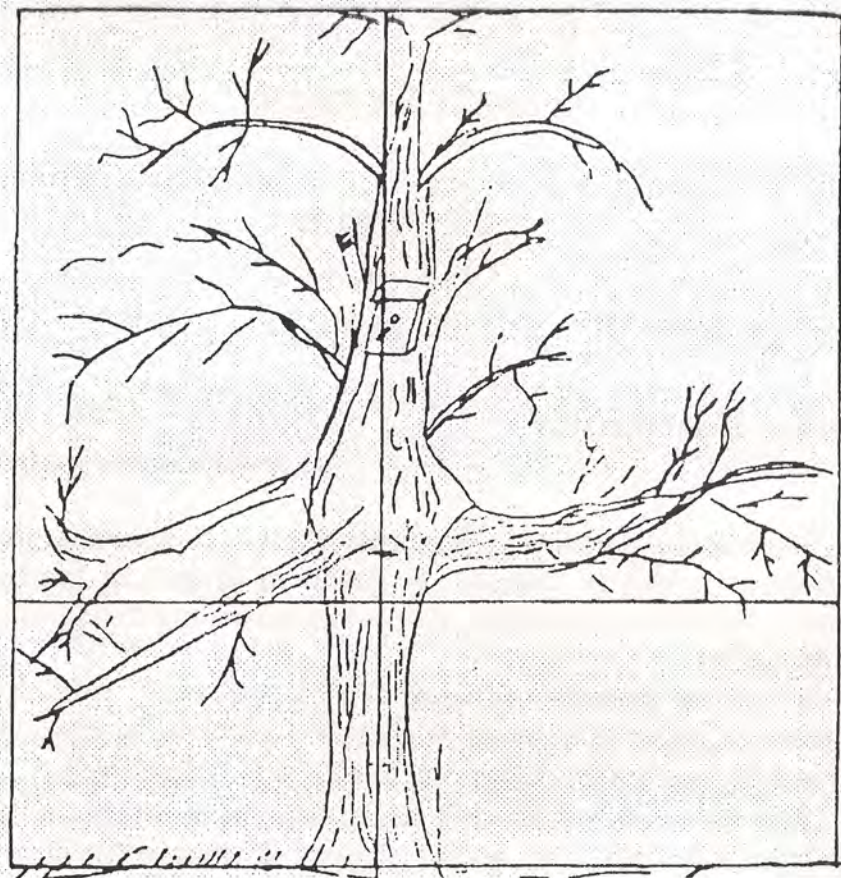

Fig. 105. — Bărbat, 35 de ani.

lumea înconjurătoare, el se destramă aproape, rămânând totuși deschis și astfel, prin forma-tub a extremităților care poate fi văzută și la nivelul câtorva ramuri, se deschide impresiilor. Subiectul face într-adevăr eforturi să se adapteze. Capacitatea sa de adaptare stă la baza

voinței. Marea cantitate de energie disponibilă nu găsește o cale de a se scurge în ramificațiile slăbite – sediul afectivității – ale copacului. Extremitățile ramurilor deschise în formă de tub indică totuși că descărcările afective sunt dozate: dozate, deoarece în subțierea extremităților se exprimă practic voința de adaptare, dar dozate mai ales deoarece, adesea, toată energia se acumulează, rămâne în rezervă și este într-un fel sau altul refulată. Îngroșarea frapantă a trunchiului la mijloc este expresia acestei stări de lucruri, expresia obstrucției, a obturării, a acumulării, a inhibiției și chiar a refulării. La baza inhibării exteriorizării, se află o foarte puternică stăpânire de sine care, aici, merge fără îndoială până la crispă și indică predominant o viață afectivă vehementă, dar oarecum strangulată. Subiectul este „rece” și asta se vede până și în maniera sa de a vorbi. Avem de-a face așadar cu o situație de conflict. Subiectul se abține, devine rece, se sufocă, „se devorează”, nu reacționează, dar se domină.

Acest tip de stăpânire de sine conduce adesea la o intensă neliniște, cu atât mai mult cu cât deschiderea personală, deficientă în acest caz, nu-și poate urma voința impulsivă. Subiectul vrea mai mult decât poate; dar, în același timp, el dispune de o energie nefolosită, care reclamă o sarcină care trebuie îndeplinită energic. El nu reușește totuși să-și derive forța instinctivă pe mai multe canale, deoarece se produc contra-curenți, care generează insuccesul, iar insuccesul dă sentimentul de inferioritate. Acest sentiment îl trăiește subiectul actualmente, extrem de puternic. Mai mult: ceea ce nu „digeră” are asupra lui efecte fizice foarte reale. De fapt, el suferă deja de obstrucție intestinală și începe să-și facă griji pentru sănătatea sa, până acum foarte bună. „Nervii” îl copleșesc, susținuți de disproporția constantă între dorință și putere. Existența unor sentimente de inferioritate poate fi dedusă și interpretată din expresia grafică. În jumătatea superioară a coroanei, putem recunoaște două ramuri tăiate care arată, e drept, ca și cum ar fi atașate în acel loc. Acest element, care ne trimite cu gândul la ceva care a fost tăiat, scurtat, indică o trăire a unei experiențe de pierdere. În adăugarea de noi lăstari, trebuie

văzută căutarea unei căi sau a unor soluții pe care subiectul nu le poate găsi de unul singur, ci doar cu ajutor din afară. Subiectul, în nehotărârea sa, în orientarea sa obscură, exprimată atât prin ramurile în formă de tub, cât și prin stângăcia ansamblului, este predispus datorită mijloacelor de cunoaștere care-i stau la îndemână, la formarea unei păreri greșite asupra propriei sale naturi. El se înșeală cu atât mai grav cu cât trece, în „măreția sa sufletească”, peste lucrurile mici care nu sunt, în realitate, deloc lipsite de importanță. Caracteristica de nehotărâre exprimată prin ramurile tub asociată cu puținele cazuri în care subiectul folosește detalii în desen, îl fac să se piardă în superficial. Desenatorii de ramuri tub sunt niște indeciși; ei nu au o imagine precisă, uneori n-au nici cea mai vagă idee despre întreg, atunci când sunt puși în situația de a emite o judecată asupra unei stări de lucruri. Lor trebuie să li se precizeze foarte clar modul în care, de exemplu, trebuie executată o sarcină, nu trebuie să li se lase nici o libertate de interpretare; nu te poți nici mândri cu ei, deoarece judecățile lor se resimt de pe urma marii disponibilități de oscilare. Din această perplexitate interioară, rezultă o falsă multiplicare a intereselor care, în realitate, se reduce la o fugă de sine însuși, la preocupări banale, la care se mai adaugă și încercări norocoase.

Sentimentul de sine este determinat de dorința intensă de a se pune în valoare și de o ambiție extrem de puternică. Dispunerea ramurilor la dreapta și la stânga trunchiului fac dovada unei percepții de sine problematice. La dreapta, o ramură puternică, orizontală, dând impresia că gândirea circumspectă, poziția „rațională” în raport cu exteriorul, cu Celălalt, cu mediul, contrastează surprinzător cu moderația primitivă și cu greutatea acestui gest. În regiunile superioare ale coroanei, ramurile au mai întâi o direcție ascendentă; dar, în continuare, ele se curbează, ca în cazul scrierii convexe, care denotă o cădere și o slăbire după primul moment de entuziasm. Aceleași forme în arcadă se regăsesc și în stânga trunchiului. La stânga și jos, două ramuri o cotesc spre partea de jos; una dintre ele este rectilinie, cealaltă se curbează și se redresează deopotrivă. Dacă

asimilăm părțile dreaptă și stângă cu brațele unei balanțe, care oscilează pe vârful trunchiului, observăm că ramura din dreapta, grea și masivă, orientată pe orizontală este mai înălțată decât cea din partea stângă, care coboară. În dreapta, avem exteriorizarea, comportamentul față de Celălalt, responsabilitatea, prim-planul; la stânga, viața interioară, planul secund. Aplicat la desenul nostru: subiectul nu are încredere în ceea ce realizează în exterior, cu o convingere deopotrivă conștientă, circumspectă, dar puternică, violentă și chiar extrem de patetică. Omul interior se îndoiește de ceea ce vrea și face omul exterior. Schema psihologilor „individuali” din școala lui Adler și Kunkel este foarte potrivită în această situație: cu cât este mai evidentă dorința de a se pune în valoare în exterior, cu atât devine mai slabă încrederea interioară în sine. Subiectul vrea mai mult decât poate. El se poticnește în propria sa ambiție. Vrea prea mult; vrea extraordinarul. Ramura inferioară din stânga se îndepărtează de trunchi în cea de-a treia dimensiune, adică se îndepărtează de suprafața convențională a obișnuitului, pentru a pleca în căutarea extraordinarului. Acest lucru indică în același timp tendința fundamentală a subiectului. Indicele relevă, de asemenea, o gândire originală, fără a preciza dacă este vorba de o originalitate reală. În mod cert însă, avem de-a face cu dorința de originalitate. Examenul dovedește faptul că această caracteristică se bazează uneori pe calități autentice.

Dorința de extraordinar, spre care este împins puternic din interior, dublată de o gândire de o anumită originalitate, ar trebui să-l conducă pe subiect la realizări remarcabile. Desenatorul nostru este, în mod cert, un muncitor înverșunat, dar, pe termen lung, îi lipsește perseverența, pentru că nu este versat în arta posibilului, pentru că circumstanțele exterioare nu se potrivesc cu predispozițiile sale sau din alte motive posibile. În această perplexitate totală și în această tensiune parțial sterilă, în interiorul acestui antagonism între voință și putință, omul nostru se mulțumește cu jumătate, dar niciodată nu este pe deplin mulțumit. Pentru a înțelege starea de tensiune și eforturile

cvasi-sterile ale acestui bărbat, ne folosim de crucea figurată și ne raportăm la sistemul de axe supraadăugate desenului. Lungimea părții superioare, dublă față de lungimea părții inferioare, scoate în evidență efortul, voința, scopul fixat foarte sus și departe, înclinația de a viza scopuri îndepărtate, care se situează la o distanță destul de mare, scopuri care sunt obiecte ale speranței și eforturilor, dar mai ales ale viselor, cu atât mai mult cu cât crengile deschise permit să se creadă că aceste scopuri rămân nedefinite clar. Pericolul de a dori să disprețuiești realitatea nu este deloc de neglijat. Ramurile se orientează, într-un acces de elan către partea dreaptă sus, către realitate, dar se termină prin mișcări (ramurile superioare) comparabile unui ecou slab și amortit. Brațul stâng al crucii se prăbușește, într-o resemnare crispată și inflexibilă.

Această tensiune și această pendulare între exaltare și descurajare îl împiedică pe subiect să-și valorifice, să-și dezvolte dispozițiile și capacitățile. Trunchiul bradului în desenul arborelui indică aproape întotdeauna faptul că subiectul nu poate, adesea nu vrea să se dezvolte. Faptul că 80% din muncitorii necalificați desenează trunchiuri de brad, se traduce prin șansele limitate pe care subiecții le au de a se perfecționa, în absența posibilităților de dezvoltare în cadrul unei activități auxiliare. Limitarea poate proveni, de asemenea, chiar din armonia perturbată a aptitudinilor. Nu contează dacă acest tablou clinic se datorează unor motive interne sau externe. Persoana în cauză va încerca, la rândul său, să-și justifice în felul său, propriile insuccese. Dar, în cazul de care ne ocupăm, protocolul de la Rorschach ne indică o direcție clară. Cele 12 răspunsuri anatomice, dintr-un total de 26 de răspunsuri oferite de subiect, îmi permit să afirm existența la acest subiect a unui complex de inferioritate intelectuală, un complex intelectual. La o întrebare directă privind handicapul care-l supără cel mai tare, subiectul răspunde spontan: „Un nivel prea scăzut al instrucției școlare”. De fapt, instrucția sa școlară nu este, în mod sigur, prea scăzută în raport cu situația în care se află. Dar, ea este, cu certitudine, foarte deficitară în raport cu scopul spre

care tind, inconștient, eforturile subiectului. El simte într-un mod vag, obscur, că nu și-a încheiat încă cariera (ramurile-tub), dar nu poate descoperi de unul singur obiectivul cel mai potrivit pentru el. Oricât de mare este nevoia lui de responsabilitate și de activitate eficientă, el nu se avântă niciodată în activitate fără a-și lua precauții și fără a avea spatele acoperit. Omul nostru nu are pe deplin încredere în el.

Un aspect nu poate fi, cu certitudine, contestat în acest desen: subiectul nu este anxios, monoton sau stereotip; dar, pe de altă parte, nu este cu nimic deosebit. Portretul subiectului nostru ar fi următorul: robust, mai degrabă dur, mergând până la crispare, capabil de o anumită profunzime, datorită forței elanului pulsional și experienței descurajării. Faptul că îl preocupă problemele sociale nu este surprinzător. Observați caracterul scoarței pe trunchi și pe ramuri. După cum se știe, scoarța este rugoasă; ea este elementul exterior; ea reprezintă punctul de contact între Eu și mediul social și exterior. Doar oamenii cu reacții vii, chiar iritabile și susceptibile, desenează o astfel de scoarță, atât de zgrunțuroasă, de aspră, aproape dură. Ei adulmecă mediul; sunt observatori foarte buni, resimt totul cu acuitate – și sunt învinși în fața acestei realități; se rănesc ușor; și în final, nu fără o oarecare inteligență și pătrundere, ei reduc toate dificultățile relației Eu-Tu la o problemă socială trăită la modul personal. Acesta este și cazul subiectului nostru. Putem să ducem mai departe analiza acestui caz.

Dacă privim baza trunchiului, observăm în primul rând că nu există nici o delimitare precisă, nici o prelungire către locul de origine. În al doilea rând: dacă trasăm o linie auxiliară pe extremitățile liniilor solului, la baza trunchiului, obținem o bază oblică, o pantă: indice al unui ușor dezinteres, al unei reacții de dezinteres.

Contrastând flagrant cu seriozitatea cvasi-tragică a situației psihice, regăsim în desen un accesoriu, un cuib. Acest indice este, la o primă abordare, destul de echivoc. Cei care desenează astfel de accesorii sunt în general persoane glumețe, mucalite. În cazuri similare, se amestecă un spirit grosolan, un gând glumeț ascuns și, adesea, chiar

puțină batjocură. În asemenea împrejurări, tabloul se aplică cum nu se poate mai bine. Dar el nu a desenat nici o pasăre; a desenat doar cuibul. Glumețul are și el, în mod cert, nevoie de un cuib. Continuarea examenului a pus în evidență următoarele aspecte: subiectul este constrâns, prin natura obligațiilor sale profesionale, să rămână mult timp departe de familie. Cea mai mare dorință a sa ar fi aceea de a avea o casuță în care să locuiască cu familia sa. Această trebuință de a avea o viață de familie este, actualmente, în opoziție cu țelurile sale mai îndepărtate, pentru care ar fi dispus chiar să se consacre unei activități de pionierat, într-o țară străină, dacă i s-ar ivi ocazia, în defavoarea familiei sale. Desigur, nu am putut să desprindem această semnificație, cu toate valențele sale, doar din desen, pentru că în cazul de față ar putea fi interpretată prea ușor într-o manieră subiectivă. Doar compararea materialului obținut din anamneză cu indicele din desen ne-a oferit posibilitatea acestei analogii.

Am mai putea să observăm că subiectul desenează o linie a solului întreruptă, și desenează și iarbă în jurul arborelui. Lungimea liniei solului, care acoperă toată lățimea foi, transformă solul în peisaj, devenind astfel un indice al nevoii de intimitate, de atmosferă, sol delicat și viu, ușor deprimat, fără asprime și realizat mediocru, dar care nu se impune în prim plan. Acest aspect delicat și această capacitate de a rezona, această receptivitate fină sunt prezente acolo și sunt în acord cu maniera exterioară robustă.

Lăsând deoparte toate detaliile posibil de interpretat, psihotehnicianul, în conformitate cu *acest desen*, poate constata existența unei economii afective neechilibrate, poate stabili natura aproape primitivă a pulsionilor și a dinamismului acțiunii și poate diagnostica fără nici o dificultate o puternică inhibare a afectelor. Pe baza acestor constatări, el poate determina direcția și modalitatea de examinare ulterioară, și poate folosi informațiile ca argumente eficiente pentru o orientare în raport cu aptitudinile subiectului, mai ales pentru aptitudinea de conducere. Pentru a rezuma: subiectul nostru este ca un soldat care se luptă cu vitejie timp de trei săptămâni,

dar apoi trebuie să se întoarcă acasă, pentru că clachează de îndată ce intervin micile probleme cotidiene, dificultăți pe care nu le poate învinge imediat și în forță. Afectivitatea este aici mai puternică decât intuiția prezentă efectiv. Subiectul nostru reacționează la fel ca un băiat în faza radicalismului pubertar. Diagnosticul de „pubertate neconsumată”, „rămasă în suferință” este destul de potrivit acestui caz.

II

Desenele următoare au fost alese special pentru a permite exersarea abilității de a citi indicii specifici testului, deși ele nu au nimic spectaculos. Acești indici sunt ceva mai dificil de interpretat față de alți indici mai vizibili, în care se pot sesiza adesea comportamente exprimate de o manieră ceva mai amplificată.

Tânăra, 23 ani (fig. 106).

Imagine clară, desenată cu o linie care se menține la fel pentru toate părțile desenului, de o claritate exagerată, de-a dreptul suspectă și dând impresia că este vorba despre o compensare a tot ceea ce lipsește în rest.

Zonele: accentuarea spre dreapta este vizibilă: aproape întreaga gamă de semnificații ale accentuării spre dreapta se poate aplica aici: visare, epuizarea vieții la un nivel imaginar, uitare de sine, inhibiție, neliniște și slăbiciune a Eului. Tânăra este adesea „absentă”; se confundă, în mod repetat, în propria sa lume.

Zonele superioară și inferioară sunt de o înălțime aproape similară, neîndepărtându-se prea mult de la normal. Din contră, suntem frapați de lățimea coroanei: aceasta pare aplatizată, deoarece, în mod normal, ar trebuie să culmineze mai sus într-o întregă dezvoltare. Aici se face ușor simțită amorțea dezvoltării, supunerea,

Linia solului lipsește, dar, urmărind contururile trunchiului, putem constata o linie oblică: reacția de aversiune, care se exprimă și prin deplasarea accentuată spre dreapta. Depresia prezentă aici este rezultatul acestei absențe a echilibrului intern. Nu este o situație de conflict propriu-zis și termenul de nevroză ar fi exagerat. În lipsa de măsură putem decela mai degrabă o psihopatie care afectează, fără îndoială, capacitatea de a trăi împreună cu ceilalți, dar care, datorită unei voințe morale pozitive, nu devine o sursă de perturbare în comunitate.

III

Tânăr, 17 ani (fig. 107).

Luat în ansamblul său, acest arbore dă impresia de a fi pe de-a-tregul bolnav. Imaginea ar putea fi înșelătoare, dacă am rămâne la această impresie globală. Acest fenomen, apare, de fapt, destul de frecvent.

Zonele: puternică accentuare spre dreapta; accentuare destul de puternică a zonei inferioare; *trunchiul* are o lungime proporțională în raport cu coroana. Existența rădăcinilor. *Linia solului* ușor bombată, dar extinsă și acoperită de plante: peisaj. Extremitățile ramurilor sunt ciuntite: *ramuri tăiate, scurtate*. Pe trunchi, urme ale unor ramuri frontale tăiate (ochi); pe partea stângă a trunchiului, deci imediat sub nivelul coroanei propriu-zise: un ciot de ramură. Trasarea este nesigură și, mai ales la nivelul trunchiului și a ramurilor, *discontinuuă*. Accentuarea spre dreapta se însoțește de o ușoară orientare spre stânga și, în opoziție cu ramurile *rectilinii* din dreapta, o ramură *atârând* și orientată spre stânga. Trunchiul este asimetric și strangulat în unele locuri. Ramurile cu linie dublă, *paralele, de grosime egală. Îngroșări*.

Pentru formularea diagnosticului, putem reține două detalii semnificative: un trunchi de arbore lung și ciotul aflat pe trunchi sub nivelul coroanei. Ambele sunt expresii ale regresiei și, dacă-l considerăm pe tânăr „un copil mare”, suntem departe de adevăr. „Ușor infantil” ar fi mai potrivit. Se hrănește cu iluzii, aspiră la extraordinar (cioturile negre ale ramurilor frontale); jocul nu-i reușește, iar el se simte, după toate aceste insuccese, „tăiat și retezat”; această situație poate fi atribuită, într-o anumită măsură, educației, dar ea nu-l poate duce prea departe pe acest băiat obosit, cel puțin în ceea ce privește rezultatele școlare. Apar în consecință sentimentele de inferioritate. Acestea se exprimă prin ramurile tăiate, prin resemnarea și somnolența ramurilor prăbușite spre stânga, care trădează o slăbire internă a rezistenței, puternic compensată în exterior, din fericire (forme rectilinii la dreapta trunchiului). În ceea ce privește accentuarea spre dreapta, aceasta exprimă fuga „în cealaltă parte”, în activitatea imaginativă. În plus, subiectul nostru este superficial, nu se concentrează, dar totodată, este însetat noi experiențe, dornic să se valorizeze și insolent. Tânărul fuge de ceilalți (direcționarea spre stânga); visează și, în replierea pe sine, este extrem de sensibil. Dar în același timp, caută puncte de sprijin (rădăcinile). Se simte solitar și chiar izolat deja (linia solului scoasă în evidență). Discreta aluzie la peisaj exprimă din nou fuga în fața realității, caracterul visător, rătăcitor, și totodată descriptiv și verbal, lunatic, chiar o tendință ușor depresivă și marasmul, care este accentuat și de linia morbidă, aproape vâscoasă.

Întreperile liniei exprimă excitabilitatea nervoasă, violența, mânia. Dacă nu găsește o cale de acțiune, tânărul ajunge la descărcări afective violente. Barajele sunt bine exprimate într-un anumit punct al ramurii. Ramurile de grosime constantă exprimă caracterul compulsiv, dornic să trăiască noi experiențe, adesea insolent și arrogant, și fără nici o îndoială, dincolo de impulsivitate și nerăbdare, posibilitatea ca forța să învingă rațiunea.

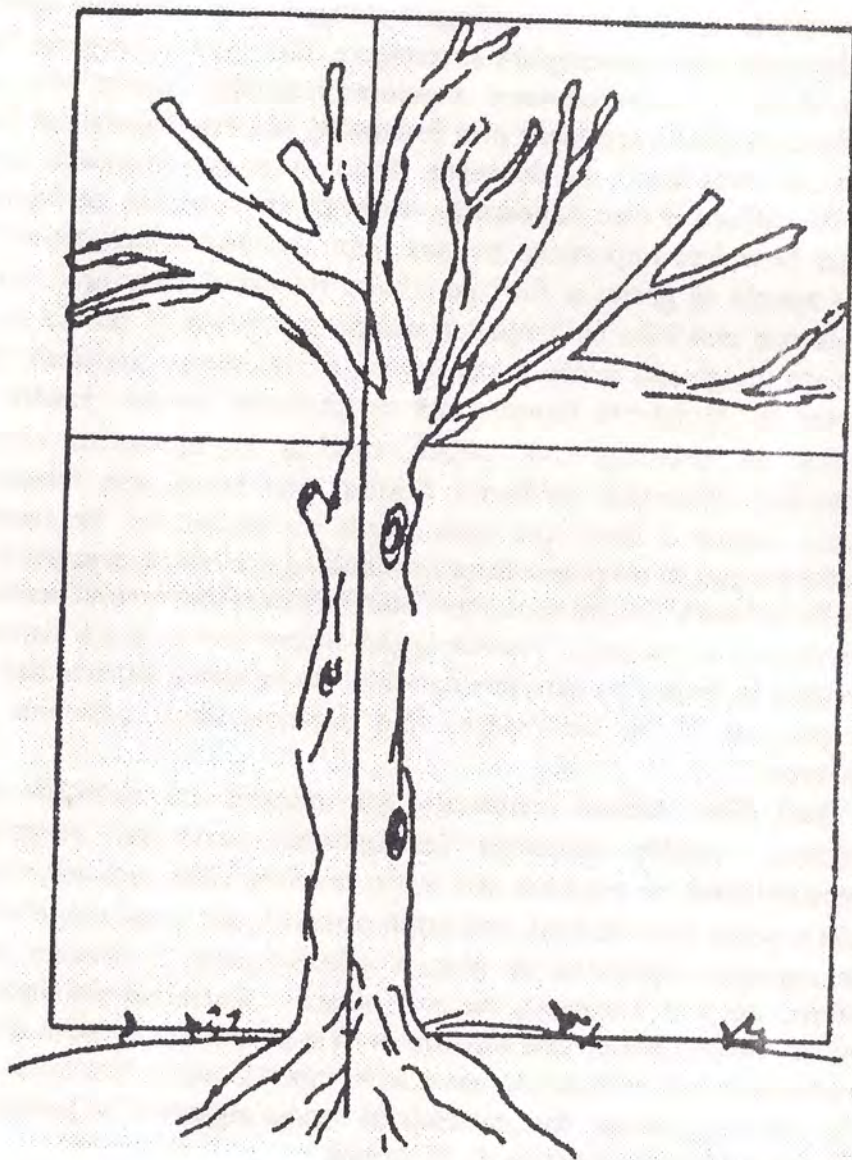

Fig. 107. — Tânăr, 17 ani.

Este vorba în acest caz despre o întârziere de dezvoltare. Tânărul este mai bine dotat din punct de vedere manual decât intelectual. Dar, el și-a început studiile, și prin acest lucru, a fost constrâns să facă ceva care-i repugna. Situația în care era pus a favorizat fuga sa din fața realității și ar fi putut să-l conducă la descurajare interioară. Fenomenele pubertare în curs de desfășurare merg în direcția unei maturități care se va manifesta mai degrabă în domeniul practico-manual; dar acest lucru nu se va produce decât dacă reprezentările sale vor deveni mai realiste.

În analiza acestui desen, nu a fost absolut necesară găsirea unei corespondențe grafice pentru fiecare trăsătură. Aceste particularități grafice prezintă avantajul că permit o verificare; dar, o dată cu descoperirea câtorva dominante, este ușor pentru cineva experimentat în utilizarea acestui test, să deducă din ele corelațiile comportamentale posibile.

IV

Adolescentă, 16 ani (fig.108).

Desenul arată un arbore *sferic*. Ne putem opri și asupra unor detalii care se regăsesc în coroană. Foarte adesea, fenomenele grafice trebuie examinate și determinate din mai multe puncte de vedere, deși forma dominantă cuprinde semnificații esențiale. Grafologic, coroana este *centrată*; forma dreaptă trebuie descrisă ca *formă în arcade*; în fine, echilibrul aproape perfect între partea dreaptă și partea stângă confirmă faptul că este vorba de o *formă în chivot*. Micile semicercuri reprezintă *fructe*, care privesc cu coada ochiului pe sub frunziș. Coroana este oarecum ușor aplatizată, trunchiul este relativ artistic și drept, suprafața trunchiului este *striată pe lungime*. Linia solului formează o mică movilă și joacă în același timp rolul de „peisaj”. Sub coroană, trunchiul prezintă spre dreapta un ciot de ramură tăiat.

Simțul formei specific desenatoarei și care apare în trasarea arcașelor, se exteriorizează practic prin talentul la desen și prin gustul decorațiunii. Tânăra este copil unic; pentru un timp destul de îndelungat, ea a avut nevoie de menajamente. Un asemenea teren este favorabil dezvoltării gustului pentru desen. Ciotul de sub coroană trădează nota infantilă care, având în vedere vârsta subiectei, exprimă un retard; în forma concentrică, în chivot, a coroanei, apare lipsa de activitate, autosuficiența. Dorința de a se evidenția este foarte draguț exprimată; sentimentul estetic al formei nu se manifestă doar prin gustul pentru frumos, ci și prin dorința de a fi frumoasă și de a posedea frumosul. În forma de balon ca atare se exprimă maniera naivă și infantilă, viața iluzorie și poveștile cu zâne, fuga de realitate, dar și spiritul de observație, bucuria de a vedea lucrurile, sentimentalismul și o ușoară superficialitate. Linia solului, cu curbura sa, subliniază caracterul de auto-reprezentare, în timp ce, în suprafața striată pe lung a trunchiului, se fac simțite spiritul de observație, finețea receptivității și reactivitatea. Variațiile de presiune în trasarea liniei subliniază artisticul; întreruperile liniei pe conturul trunchiului traduc o susceptibilitate iritabilă.

Fruitele desenate de tânără oferă doar vagi indicații; dar, în acest caz, semnificația lor coroborează cu următoarele: nevoia de a fi valorizată, lipsă de rezistență în efort, estimare inexactă a realității, tendința de a lua aparența ca realitate, nerăbdare, infantilism, dorința de a fi bogată. Aceste caracteristici exprimate în desen ar fi suficiente pentru a descrie caracterul visător, alintat și infantil al subiectului.

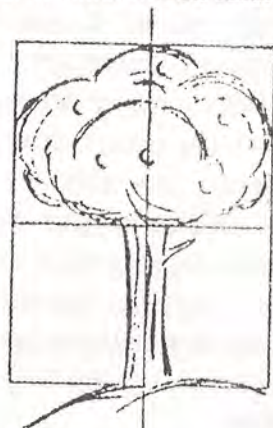

Fig. 108. — Adolescentă, 16 ani.

În ușoara accentuare spre stânga a coroanei, este exprimată ușoara predispoziție spre contemplare și retragere, fără valențe patologice. Nu apare deloc o contrabalansare a auto-reprezentării. Tânăra vrea să strălucească sau să acționeze prin frumusețe, sau mai degrabă „să fie” decât „să tindă spre”. Pe deasupra, tânăra chiar este frumoasă; dacă această calitate îi este cunoscută, admirația de sine este de înțeles. Având în vedere importanța pe care o are aici frumusețea, ne-am fi putut aștepta să găsim și flori pe arbore. Într-un alt test, TAT, acest aspect este mai bine evidențiat; o compoziție scrisă de subiect pe o temă de imaginație aduce o confirmare foarte clară „argintată este noaptea de primăvară înmiresmată de parfumul florilor. Tânăra se sprijină de fereastră și-și pleacă urechea la zgomotele nopții. Suspinând. Estompat, parfumul florilor vine la ea prin fereastră. Dulcea lumină a lunii spre apus umple de melancolie. Se smulge practic din pat, în timp ce o forță invizibilă, dar violentă, o forțează să vină la fereastră. Tânăra contemplă mai întâi imaginea visului nocturn, care este ca și realitate. Visează la țări îndepărtate și la alți oameni. Castelele în Spania pe care le-a construit tânăra sunt gigantice, dar ele se scufundă la fel de repede, fără zgomot, într-o adâncime de nepătruns”.

Dacă citim această compoziție sub aspectul auto-judecării prin proiecție, sesizăm dispoziția fundamentală remarcabil surprinsă. Sugestibilitatea se exprimă aici într-o manieră chiar mai accentuată decât o poate face desenul, mai puțin personal, dar totuși viu. Floarea este expresia admirației de sine, a momentanului, a dorinței de a străluci, de a fi frumoasă, de a fi altceva. „Parfumul estompat al florilor” evocă ceea ce este iluzoriu în ea și proslăvirea de sine: tânăra nu se opune încă influențelor pe care le suportă, asta o face „să iasă”; ea ia visul ca realitate, dar „castelele în Spania gigantice” se prăbușesc fără zgomot într-o adâncime de nepătruns.

Compararea rezultatelor de la diferite teste, așa cum a fost ea realizată în această situație, este utilă pentru a avea la îndemână mai multe elemente de diagnosticare. În plus, metodele diferite de

psihodiagnostic se pot controla reciproc. În acest caz, un rezultat îl confirmă pe celălalt. Practic, problema care se pune întotdeauna este de a ști care test este cel mai sigur și cel mai fidel, care este cel mai rațional și cel mai fiabil ca timp, fără ca aceasta să însemne retușări calitative. În exemplul precedent, diagnosticul ar fi fost, de altfel, posibil chiar fără ajutorul vreunui alt test, deoarece mama spunea despre tânără: „Este orgolioasă și nu știe încă ce este viața”.

V

Adolescent, 15 ani (fig. 109).

Această observație este un bun exemplu didactic de aplicare a simbolisticii spațiului. Încă de la prima privire, ceea ce atrage atenția este poziția desenului și abia după aceea, structura acestuia. Arborele pare oarecum suspendat la marginea superioară a foii.

Poziția desenului:

Dacă trasăm cele două diagonale ale dreptunghiului reprezentat de foaia de hârtie, determinarea poziției arată că baza desenului se află aproape de mijlocul foii și că linia mediană a trunchiului este decalată cu aproximativ 36 mm de la mijloc spre stânga. Dacă ținem cont de trunchi, care este determinant la o primă vedere, desenul ocupă zona stângă superioară a foii sau a câmpului.

Încadrarea: sistemul axelor și a celor două diagonale punctate în interiorul cadrului indică o direcționare surprinzătoare spre dreapta a părții superioare a coroanei. Jumătatea dreaptă a coroanei este de aproximativ două ori mai mare decât jumătatea stângă, dar, în același timp, mai puțin realizată decât cea stângă. Desenul se dezvoltă spre partea de sus până la marginea foii, sau mai degrabă dincolo de marginea foii, ceea ce dă naștere unor ramuri tub, care pot fi întâlnite și în restul desenului.

Ramura care atârână în partea dreaptă este ruptă și cade, semn al transformării interioare care are loc în perioada pubertății. Băiatul pare a se afla la o răscruce și ceea ce este vechi, cade.

Fără a intra în detaliile arborelui, de altfel viguros structurat, se constată în acest desen un fenomen oarecum contradictoriu: pe de o parte, într-adevăr, el prezintă o accentuare spre stânga, prin poziția sa în câmpul grafic și, pe de altă parte, o accentuare spre dreapta, prin

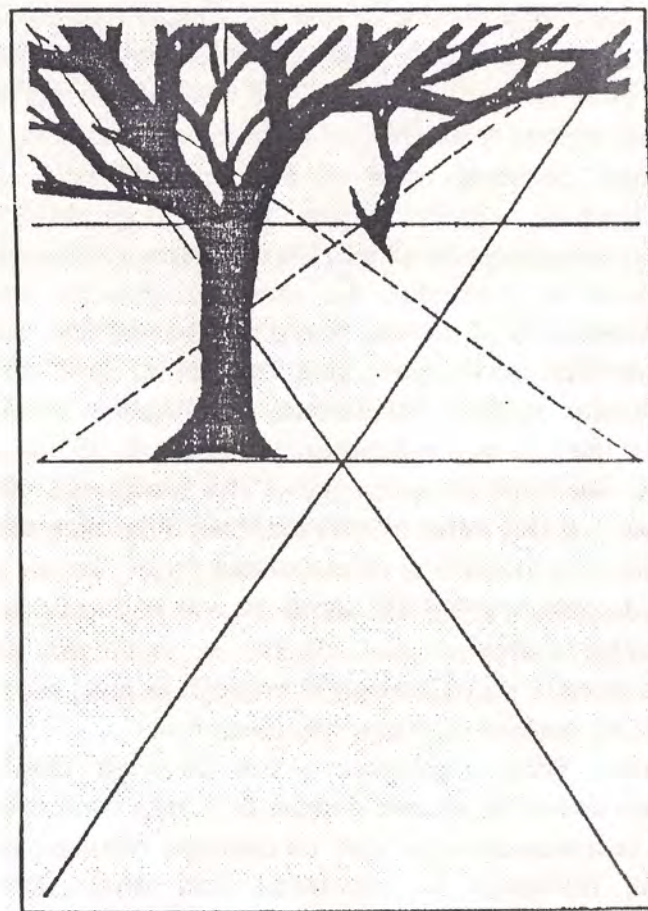

Fig. 109. — Adolescent, 15 ani.

coroana care se întinde generos în această direcție. Interpretarea ar fi mai ușoară dacă ne uităm spre ce se îndreaptă mișcarea. Obținem astfel, în mod clar, trei direcții: către stânga, către partea de sus, către dreapta sus.

Către partea de *sus*: această direcție este indicată parțial prin tendința desenului de a depăși limitele foi. Băiatul este „un fugar marginal” manifest; în același timp, desenul său este, ca să spunem așa, suspendat în aer: spațiul vid din jumătatea inferioară a paginii indică modul în care totul rămâne în suspans. Sus, el iese din limitele interiorului în care ar trebui să se găsească. Foaia simbolizează pur și simplu câmpul vital. Subiectul nu este bine ancorat în viață și tinde către un scop care nu este realizabil, cel puțin în acest moment. Lumea visului îl învinge, dorințele cresc până la cer. Absența simțului realității, cu o lipsă de măsură care este specifică, de altfel, vârstei pubertății, în care imaginația își dă frâu liber: aceasta ar fi semnificația cea mai evidentă a desenului. În ceea ce privește dorințele profesionale, băiatul vrea să devină, în ordinea priorităților: mai întâi profesor de gimnastică sau de sport; apoi, în al doilea rând, tehnician, mai precis desenator arhitect sau desenator de mașini. Profesiunile numite în primul rând nu sunt practicabile la vârsta de 15 ani, ci doar după o ucenicie sau după formarea într-o altă profesiune, de bază. Aceste dorințe nu exprimă nimic altceva decât aspirația către obținerea de experiență, bucuria mișcării și demonstrarea forței. Aceste scopuri îndepărtate vor dispărea curând din scenă, cu atât mai mult cu cât se anunță în subiectul nostru un elan viguros de maturizare (ramura căzând). Totuși, lipsește încă sentimentul măsurii. În plus, există ceva regresiv în faptul că desenul depășește marginea foi.

Ocuparea zonei *stângi* superioare a foi: în acest simptom se regăsește tendința de a ceda, de a se retrage, de a evita confruntarea cu realitatea: fuga în lumea dorinței, care nu cunoaște obligații, dar mai presus de toate, retragerea în pasivitatea unui simplu spectator. Subiectul nostru este genul care, la școală „ar fi putut face mai bine”. Comportamentul său școlar manifestă o anumită apatie; îi lipsește

inițiativa și, sub acest raport, trebuie caracterizat ca un băiat care ține la tabieturile sale. Dacă i se cere mai mult, reacționează cu violență și cu proastă dispoziție, apărându-și astfel lumea viselor. Dar acesta este doar unul dintre aspectele situației.

Mișcarea amplă a gestului grafic către partea *dreaptă superioară* relevă o voință de succes și efortul pentru atingerea scopului, cele două intrând în opoziție cu pasivitatea deja evidențiată. Este adevărat că ceea ce este indicat în desen este doar direcția tendinței, și nu realizarea sa, nu acțiunea în sine, care ține mai mult de domeniul posibilului. De fapt, la cercetași, băiatul este foarte activ și, atunci când are de îndeplinit sarcini practico-tehnice, lipsa de inițiativă dispăre. Devine activ și alert de îndată ce are de făcut ceva practic.

Ambivalența este manifestă în desen, exprimând oscilarea între voință (accentuarea spre dreapta) și lipsa voinței (accentuarea zonei superioare stângi). În activitățile școlare ale subiectului, această ambivalență generează o reușită medie, mult sub posibilitățile reale ale băiatului. Și în comportament, el oscilează între timiditate și îndrăzneală. Îi place să comande, dar în același timp, se teme să-și asume responsabilități. Desenul său, plasat în stânga sus, ne avertizează că, într-un anumit fel, preferă să participe ca spectator în fața vieții: judecă totul și pe toți, trebuie mai ales să știe dacă o sarcină care-i este încredințată este necesară sau nu. În cel mai bun caz, spectatorii „filozofează”; sunt adesea mai bine informați decât ceilalți, dar acest lucru nu ne spune nimic despre capacitatea lor de a face ceva.

Lipsa de echilibru și inautenticitatea acestei faze de tranziție care este pubertatea, apare în această dispunere spațială, fără să spunem prin aceasta că adolescența reprezintă o stare de sub-dezvoltare sub raportul vârstei. Nedeterminarea și, de aici, disponibilitatea este indicată prin ramurile-tub. Ramurile de formă masivă, cel mai adesea cu linii paralele, arată cum subiectul aspiră predominant spre activități practice, în care-și poate dovedi forța, chiar dacă aceasta nu a fost încă bine diferențiată. Forma aproape schematizată a trunchiului și a bazei

trunchiului indică un amestec de neputință și de voință aproape crispată.

În ansamblul său, desenul exprimă o stare care caracterizează o fază determinată a pubertății. În același timp, maturitatea profesională nu este încă atinsă complet. Desigur, aceeași stare fizică concretă se poate exprima și prin alte mijloace în desenul arborelui. Un caz ca acesta, care oferă condiții atât de favorabile de aplicare a simbolisticii spațiale, nu se întâlnește prea des sau, cel puțin, nu sub o formă atât de evidentă.

VI

Muncitor necalificat, 18 ani (fig. 110).

Acest arbore a fost desenat în cursul unui examen de orientare profesională. El evidențiază următorii indici:

1. Lungime exagerată a trunchiului în raport cu coroana. Raportul este de 33/10
2. Baza trunchiului este situată pe marginea foii.
3. Trunchi sudat.
4. Trunchi în con.
5. Coroană formată doar din ramuri uniliniare.
6. Contra-linii vizibile pe ramurile crengilor din partea stângă.
7. Corecturi. Partea superioară a trunchiului a fost lărgită ulterior, fără ca contururile anterioare să fie șterse.
8. O parte a crengilor cad în mod clar sub linia de separare trunchi-coroană.
9. Coroana este desenată pe marginea superioară a foii.
10. Relația între jumătatea stângă și jumătatea dreaptă a coroanei este de 10/12. Ea se situează deci în limitele normalului.

11. Pe jumătatea dreaptă a coroanei, există mai multe rămurele, detașate de creangă, care plutesc într-un fel în aer, fără nici o legătură cu ansamblul.
12. Abstracție făcând de contra-linii, ramurile sunt dispuse în direcția de creștere. Nu există linii drepte sau cu adevărat unghiulare, dar există linii bombate adesea ondulat.

Determinarea indicilor este simplă și fără a fi posibilă vreo ambiguitate. Dar interpretarea lor prezintă destule dificultăți.

Analiza impresiei pe care, în mod natural, originalul o produce mai degrabă decât reproducerea, furnizează următoarele informații: primitiv, lipsă de armonie ca urmare a unei perturbări a echilibrului între partea de sus și partea de jos și a contrastului între caracterul destul de diferențiat al părții de sus și masa greoaie a părții de jos, care, în același timp, dă impresia unui vid.

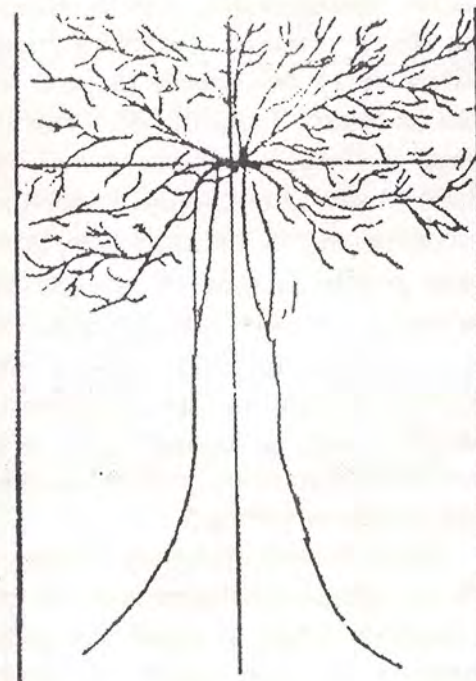

Fig. 110. — Muncitor necalificat, 18 ani.

Această impresie se coroborează cu examenul detaliilor. Poziția desenului pe linia inferioară a foi poate fi considerată ca un indice primitiv care, până la vârsta de 10 ani, trebuie considerat ca normal și, după această vârstă, ca manifestare a unui retard lejer.

Raportul trunchi-coroană 33/10 se situează în aria de dispersie a copilului de cinci până la șapte ani. Putem spune despre desenator că fie are o fixație puternică la nivelul vârstei jocului, fie este ușor retardat, fie se află într-o stare de regresie care îl trimite la un stadiu anterior. Acest raport, care scapă total oricărui control conștient din partea desenatorului, trebuie considerat ca foarte important și indică un stadiu primitiv. Trunchiul sudat este și el un indice care, după vârsta de 11 ani, practic dispare. În cazul de față, el evocă la rândul său un retard. Trunchiul de formă conică, în mod manifest, cu o bază largă și vârful în sus, nu se mai întâlnește deloc la subiecții normali după 11 sau 12 ani; totuși, la debili de 17 ani, se regăsește încă, cu un procentaj de 5%, indicație care, într-adevăr, faptul că lucrurile nu stau prea grozav în ceea ce privește inteligența desenatorului. De fapt, subiectul examinat este mediocru dotat și nu ajunge, în nici un punct, la nivelul mediu. Multiplicitatea indicilor de retard, așa cum apar ei în desenul de față, nu este simptomatică doar pentru lipsa de maturitate afectivă; este și semnul unei inhibiții în dezvoltarea intelectuală. Această interpretare poate fi considerată provizorie pentru moment și mai trebuie confirmată.

Stilul ramură uniliniară în stare pură indică, ce-i drept, un retard, dar nu trebuie considerat la fel de grav cum este, de exemplu, raportul mărimilor. Chiar și elevii din ciclul secundar ating, uneori, pentru ramurile cu linie unică, un procentaj de 13%, chiar dacă acest procentaj era mai slab la o vârstă anterioară. Prin acest indice se exprimă, fără îndoială, regresiiile pubertare normale și astfel, maschează în mod indubitabil un caracter regresiv. Contra-liniile de pe ramuri, care se regăsesc în cazul nostru în jumătatea stângă a coroanei, au un sens dublu, deoarece o contra-linie reprezintă și un decalaj spațial, care nu apare în mod explicit decât la vârsta jocului și

nu se mai regăsește ulterior decât izolat, în timp ce contra-liniile izolate apar cu o frecvență de 1 până la 5% chiar la elevii de ciclu secundar, foarte frecvent la tinerii muncitori. Dublul sens al decalajului spațial din prima copilărie, cu schematismul și starea primitivă pe care le implică, se găsește parțial în raport cu un mod de lucru ireflexiv, care se desfășoară fără control, în așa fel încât, brusc, intervine ceva care merge în direcție opusă cu sarcina și cu intenția conștientă. Desenatorul de contra-linii se opune într-un fel normei stabilite, înoată contra curentului și face, în mod conștient, contrarul a ceea ce trebuie să facă și a ceea ce spun convențiile. Într-un fel, există aici un element conflictual, ca urmare a lipsei de adaptare. Continuitatea direcției normale suferă o inversare. Prin intermediul acestei schimbări latente de direcție care, aspect semnificativ, se realizează în jumătatea stângă și nu în jumătatea dreaptă, dirijate spre exterior, se manifestă inconstanța, schimbarea, insecuritatea. Nu este sigur pe el decât cel ale cărui sentimente și conduită nu sunt expuse toanelor subite și inconsecvențelor sau variațiilor de sentimente. Totuși, aici, imposibilitatea de a avea încredere în cineva se manifestă nu doar domeniul muncii, ci și pe plan moral. Băiatul fură tot ceea ce-i cade în mână și din care poate trage vreun folos: stilouri, țigări, bani. Desigur, contra-linia poate fi considerată ca o linie geometrică. Ea devine în acest caz un gest de luare, de adunare, de a-și însuși.

Retușarea trunchiului indică manifest faptul că, o dată cu trunchiul conic terminat ascuțit, vidul rezultat de aici a fost resimțit și că subiectul a încercat, într-un mod stângaci, să aducă o corectură. Acest ciudat gât de sticlă a fost corectat ulterior, retencuit, mascat și ameliorat — și ceea ce se obține este o veritabilă cârpeală, altfel spus, ceva absolut lipsit de autenticitate. În ceea ce privește maniera de lucru și caracterul activității, tendința de cârpeală a fost semnalată în mod clar de maestru. Tânărul își reorganizează mereu activitatea după schema: „Șefule, treaba asta este gata; să încep imediat să o «refac»?”. El începe inițial să facă greșeli din neatenție, apoi vede greșelile și vrea să le corecteze prin mijloace insuficiente. Avem însă de-a face

aici cu unul dintre acei incorigibili care nu învață nimic din greșelile proprii, astfel încât predispozițiile utilizabile pentru obținerea unei atitudini pozitive sunt funcție de controlul nervos de sine. Caracterul relaxat, aproape ludic și fără o concentrare serioasă a atenției se vede în crenguțele dezarticulate din dreapta, unele nefiind nici măcar prinse de o ramură și face dovada unui comportament dezorganizat.

Luată în ansamblu, coroana este totuși diferențiată, mai ales dacă o comparăm cu forma masivă, deși vidă, a trunchiului. Coroana slabă, dar ramificată fin, dând mai întâi impresia de tufiș, apoi de rămuriș, rămâne totuși, cu ramificațiile sale fine, expresia unei anumite reactivități și senzitivități. Părțile exterioare sunt punctele de contact cu realitatea; ele sunt aici relativ bogate, ca și organe de impresie și expresie, dar goale de substanță și lipsite de sevă. În ceea ce privește înțelegerea, excitabilitatea și sugestibilitatea, reactivitatea este destul de mare — ea corespunde, până la un punct, cu ceea ce numim constituție emotivă, care se caracterizează prin hiperexcitabilitatea sistemului simpatic, care declanșează influxuri cu o excitabilitate exagerată. Liniile cu o mișcare destul de moale trădează facilități și mobilitate, o suplețe surprinzătoare, aproape ca de șarpe, chiar ceva asemănător unui gest elegant, dar există în desen și o anumită manipulare. Schimbarea de direcție a liniei dă acestei suplețe un aspect ambiguu, în sensul labilității și iritabilității, inautenticității, jenei, inadaptării. Dorința de adaptare devine aici o atitudine compensatorie, grefată pe o stare primitivă de care subiectul nu se poate îndepărta în mod real prin nici un mijloc exterior. Inconsecvența și opoziția structurală între primitiv și diferențiat îl face pe băiat să oscileze de la o extremă la alta. Bănuiala că aici am avea de-a face cu un teren favorabil lipsei de onestitate este destul de justificată, ceea ce înseamnă că există condiții care predispun la lipsa de onestitate, fără însă a putea deduce în nici un fel o lipsă totală de onestitate. Inautenticitatea și retardul nu ating — într-o manieră negativă — sfera morală. Nu putem afirma că sentimentul moral este slăbit, putem doar s-o presupunem. Acest lucru trebuie confirmat de fapte reale.

Desenul exprimă clar stadiul primitiv în care se găsește subiectul. Desigur, desenatorul nu este absolut infantil sau total inhibat, stopat în dezvoltarea sa. În tânărul de 18 ani există un băiețel care îl domină cu siguranță. Această situație s-ar putea întâlni și într-o nevroză. În cazul nostru, ne aflăm mai degrabă în prezența instabilității, al cărei fundal este caracterizat prin simbolistica vârstei ludice, de la care subiectul a împrumutat modelul său de comportament. Băiatul este nesigur. Dovedește o constanță scăzută. Comportamentul său este spontan, fantezist, „ușor” și primitiv. Încăpățânarea sa de copil scoate în evidență o mare sugestibilitate, care-l face să se lase condus și care-l expune la capitulare morală. Își termină repede treaba; înțelege repede, fără să rețină prea multe lucruri: un flecar (cârpaci), care nu lucrează practic nimic; în fond, un prieten al propriilor plăceri, cum sunt toți cei care suferă de asemenea retarduri clare; se lasă dus, cedând ușor oricărei influențe. În acest caz, caracteristica asocială (furtul) nu este legată în mod fundamental de infantilism, ci ea găsește predispoziții favorabile la acele ființe care, la fel ca și subiectul nostru, sunt moralmente slabe.

Acest exemplu pune bine în evidență problema retardului. Efectele unui retard asupra caracterului sau chiar asupra comportamentului profesional pot fi descoperite, fără îndoială, în linii mari, dar, uneori, ele sunt atât de complexe, încât renunțăm la a construi un tablou diferențiat. Într-un examen de orientare profesională, este suficient să găsim un punct de sprijin în forța psihică, care determină dacă este posibil sau nu să-i încredințezi subiectului anumite responsabilități. Cu cât sunt mai reduse cerințele la locul de muncă, cu atât este mai ușoară sarcina. În anumite circumstanțe, unele ființe umane afectate de întârzieri foarte pronunțate sunt capabile să realizeze foarte bine sarcini bine delimitate, dar nu reușesc acolo unde sarcina necesită autonomie în judecată, și acolo unde simplul automatism nu mai este suficient pentru a obține o calitate reală. De obicei, există o corelație foarte mare între retard și specificul muncii. Fac excepție aici cei care, deși pe un fond primitiv, posedă o capacitate de expresie destul de

dezvoltată și de arta prezentării, și care știu să-și vândă marfa. Ei se implică astfel cu stratul exterior al ființei lor, acolo unde trebuie „să știe să se prezinte” într-o manieră abilă și rapidă; nu cunosc eșecul atunci când au ocazia să prezinte ceva mai mult sau mai puțin clar, să împodobească și să aranjeze ceva, în schimb, eșuează atunci când sunt puși în fața unor obligații care necesită mai multă profunzime.

VII

Tânăra, 28 ani (fig. 111).

La 3 ani, meningită; la 6 ani, electrocutare, însoțită de o comoție cerebrală puternică. De atunci, alternativ, „sincope” și, în urma eforturilor, absențe. După accident, mai multe ore inconștientă.

Coroana este ușor deplasată spre stânga. Liber în spațiu, un fruct exagerat. Un fruct căzut, la fel de exagerat, frunze.

Trunchi normal, cu o ramură ușor orientată în jos, cu linii duble paralele, în formă de tub, de care este prins un leagăn.

Către stânga, efortul de a desena o ramură pare inautentic și a fost abandonat.

Linia solului ondulată și căzând oblic.

Raportul între înălțimea solului și cea a coroanei este de 1/1 și corespunde normelor elevului de școală primară, dar se situează încă în aria de dispersie a subiecților mai dezvoltați. Raportul între înălțimea și lățimea coroanei, care este de 7/10, este, de asemenea, normală. Către trunchi, coroana este prea deschisă, la fel și partea de sus a trunchiului. Coroana tip balon produce un efect de vid și conturul său nu este nici încărcat, nici total descărcat de tensiune. Ea reflectă mai întâi o mare sugestibilitate, deoarece această suprafață plată este ca un ochi uriaș, deschis la tot ceea ce cade-i cade sub privire, închis imaginarului. Puțin diferențiat la o primă abordare,

acest spațiu este teatrul viselor care provin dintr-o activitate imaginativă de tip infantil, dintr-o viață care se derulează pe jumătate

în ireal și care, din cauza ușoarei accentuări spre stânga, indică un comportament mai degrabă introvertit. Întreruperea liniei, către vârful trunchiului, face dovada unei sensibilități care este deja exprimată explicit prin finețea liniei. O observație atentă arată că linia ramurii este întreruptă în mai multe locuri. Ca de obicei, este vorba în acest caz, mai degrabă de sensibilitate decât de nervozitate. Nici trunchiul, nici ramurile nu indică o stare de maturitate. Cele două fructe disproporționate, dintre care unul – singur și liber – atârnă singur în coroană, sunt un indice

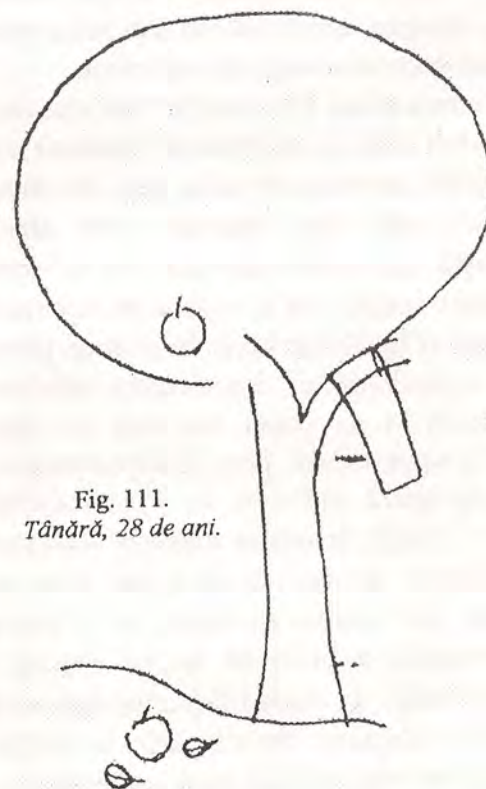

Fig. 111.
Tânăra, 28 de ani.

evident al faptului că ne aflăm în prezența unor fixații la stări infantile, ceea ce ne permite să vorbim despre un retard parțial, condiționat aici, ce-i drept, de accident și de boală.

Fructul disproporționat este o formă primară, așa cum este, până la un anumit punct, orice fruct. La fel, faptul că subiectul desenează obiecte suspendate liber în aer este un simptom de infantilism. Din punct de vedere grafic, coroana în formă de bulă și fără relief nu poate

fi pusă în corelație cu o formă primară, pur și simplu pentru că proporțiile coroanei corespund unei constante care rămâne aceeași în toate perioadele vieții. Totuși, imaginea infantilă a lumii apare în forma coroanei, care trădează forța dorințelor veltare și ale imaginației, care poate fi totuși, în același timp, sursa unor caracteristici productive. Fructul disproporționat, care poate fi legat în mod cert de o stare infantilă, sugerează, în același timp tensiunea uriașă cu care este trăit evenimentul, tensiune care, într-un anumit fel, exagerează totul și, prin aceasta, parțial devine foarte dependentă de succes, parțial supralvalorizează orice eveniment, parțial supraestimează realitatea. Fructul este simbolul fertilității sau, în limbaj modern, al succesului, dar și al succesului ușor obținut, al lipsei de rezistență, al elementului fantezist și improvizator. În dorința de succes, se regăsește, în mod natural, dorința de a realiza ceva; în lipsa suflului, o inhibiție a aceleiași dorințe. De fapt, subiectul oscilează continuu de la un pol la altul, într-un proces în care înregistrează succese, dar și insuccese, în timp ce această tensiune între contrarii este trăită de el într-un mod aproape tragic. Lipsa energiei vitale se datorează în parte bolii. După două ore de lucru apare o epuizare totală. Rezervele sunt consumate și subiectul trebuie să aștepte ca ele să se refacă. Suntem adesea tentați să le comparăm aceste ființe cu o uzină hidroelectrică, alimentată cu apă de la un lac de baraj. Dacă lacul este plin, generatorul se învârtă; dacă este gol, turbina se oprește și trebuie să aștepte până va fi din nou apă suficientă. Adesea, se poate observa că aceste sușuri și coborâșuri se succed într-un interval scurt de timp. Pe scurt, faptul de a avea o rezistență scăzută, suflul scurt, este adesea efectul determinismelor fiziologice; în cazul nostru, este vorba de un traumatism cerebral.

Totuși, acesta este doar un aspect al situației. Chiar și fără el, tânărul ar înclina să aibă un comportament care, considerat din punctul de vedere profan, ar exprima darul improvizării, al sensibilității și bucuriei de a se exprima (simbolizată și prin fruct). Ea provine dintr-o familie de artiști și și-ar fi dorit să devină dansatoare. Aceasta este

profesiunea spre care o îndreptau dorința sa reflexivă și reveriile sale. Nu este elvețiancă, pentru că acest gen de profesie le atrage mai puțin pe fetele din Elveția, fiind mai atractivă, de exemplu, pentru fetele slave sau având afinități cu popoarele slave. Date fiind aptitudinile sale și separarea produsă de educație și izolare, sensibilitatea sa transpusă în plan artistic este, în același timp, o compensare a imposibilității de a se putea exprima prin dans. Dansul îi este inaccesibil din cauza rapidei epuizări fizice și psihice. Totuși, nu rămâne inactivă. Atunci când este întrebată care este semnificația leagănului agățat de ramura copacului, răspunde: „Mă balansează în univers”. Ea a fost calificată odinioară ca și schizoidă și, dacă dorim, putem încadra în această noțiune faptul de a plana în aer și de „a se balansa”.

Acesta este însă doar unul dintre polii personalității sale, căruia i se opune imediat cel de-al doilea: meticulozitatea. Acest pol nu apare deloc în desenul copacului; dar există totuși într-o manieră obsesivă. Mania exactității constituie deci cel de-al doilea pol al opoziției pulsionale: irealism-meticulozitate. Dacă meticulozitatea constituie un element al sindromului schizoid, există totuși și în mania exactității o obsesie compensatorie care se afirmă exact acolo unde boala și dispozițiile innăscute ar trebui să conducă la un eșec. Absențele epileptoide îi joacă farse foarte urâte. În timp ce scrie, tânărul lasă să-i scape brusc silabele și cuvintele; a avut deja mai multe accidente cu bicicleta, deoarece, în timpul absențelor sale, uită să frâneze. Este teribil de uitucă. Mai avem în desen fructele și frunzele căzute, simbol al exteriorizării facile, al „absențelor” memoriei și ale uitării, dar și al sensibilității plonjate în imediat și chiar a nevoii de a dăruia. Această ultimă trăsătură se manifestă la tânărul femeie într-o manieră foarte concretă. Pentru că noi, din cauza problemelor sale, ne-am arătat foarte prevenitori în relațiile cu ea, ea a apărut, o jumătate de oră mai târziu, cu o plasă mare de struguri pentru copiii mei. Ne-a acordat fără nici o dificultate dreptul de a-i publica diagnosticul. A dăruia, a pierde și a uita par a situa pe o aceeași treaptă în domeniul său de exprimare.

Uitarea necesită o compensare care, altfel, ar fi cu greu posibilă, dacă retardul ar fi total. Tocmai datorită faptului că o mare parte a personalității sale este normal dezvoltată și că există doar un retard parțial, în tânăra femeie se naște o tensiune fecundă (la alții, această tensiune este cel mai adesea sterilă), care o determină să-și compenseze slăbiciunile. Ea caută să vină în sprijinul memoriei, cosemnând pe bilețele ceea ce trebuie să-și amintească (a umplut deja caiete întregi), cu o răbdare demnă de admirație. Merge chiar mai departe. Întrucât a remarcat că, pe plan conștient, se produc nenumărate eșecuri, a considerat că trebuie să-și exerseze subconștientul, pentru a ajunge să se dezvolte din punct de vedere mintal. Această idee este cel puțin surprinzătoare și demonstrează cu câtă luciditate și cu câtă imaginație merge în căutarea ei însăși.

Elementul compensator conține un alt sens. El semnifică, de asemenea, că ar dori să fie altă persoană decât este la ora actuală. Indeterminatul ia o formă precisă, visătorul testează realitatea. În acest caz, această femeie ar dori să fie bărbat. Ea scrie o nuvelă și vorbește despre ea ca și când ar juca rolul unui bărbat. Este oare vorba aici despre o refulare a feminității, refulare care face ca, în desenul arborelui, simbolul fertilității să fie plasat în stânga? Avem libertatea de a adopta această interpretare. Totuși, ne aflăm aici la o limită dincolo de care nu mai putem distinge între un diagnostic bazat pe fapte obiective și o psihologie care prezintă fantezia. Este, deci, preferabil să renunțăm la concluzii care ar merge mult prea departe și să lăsăm explorarea personalității profunde în seama unui analist experimentat.

Pe arbore, se remarcă o ramură deschisă, o formă-tub tipică. Ramura în sine este de o grosime uniformă și plasată jos, nu suficient de jos însă pentru a putea concluziona cu certitudine că este un indice de retard. Dar, diversele interpretări care pot fi date deschiderii ramurilor: diversitatea intereselor, lipsa de determinare a scopului, absența scopului, deschiderea către tot ceea ce este în jur, în general, se aplică foarte bine subiectului analizat aici. Femeia este incapabilă

să se fixeze: munca manuală nu-i spune nimic; munca de birou o dezgustă și sentimentul frumosului o determină să-și creeze o imagine estetică a lumii. Este inutil să se întrebe dacă și-ar putea modifica aceste stări. Predispoziția la oboseală îi limitează, într-o anumită măsură, accesul la activitatea practică. Sensibilitatea nu înseamnă încă artă, dar conduce la artă; și, dacă practicarea artei îi este imposibilă, această sensibilitate o conduce la gustul pentru psihologie, cea psihologie care, într-un fel, rămâne în suspans între lucruri și pare să nu aibă substanță. Este exact cazul nostru. Amestecul artistic devine frumusețe spirituală, agreabilă și oarecum „inutilă”. Vocația practică se regăsește în utilizarea tendințelor și aptitudinilor în această direcție.

Ne-am putea întreba, pe bună dreptate, care este situația subiectului din punct de vedere neurologic. Apar în desen deficite datorate în parte meningitei și apoi stărilor epileptice? Imaginea arborelui este într-un fel incompletă; coroana, de exemplu, nu este decât foarte slab elaborată. Nu este un desen obișnuit, dar ar fi greșit să concluzionăm de aici că există tulburări specifice.

Din contră, mai avem o întrebare, nu lipsită de interes, și anume o întrebare legată de aptitudinile subiectei. Persoana analizată a fost calificată de mai multe ori ca fiind debilă. Dacă reunim într-un tablou ansamblul incapacităților generate de absențe, de defectul de concentrare, de lipsa de rezistență, ca și neadaptările care rezultă din faptul că, dintr-o prea mare dorință de exactitate, esențialul nu este atins, este posibil să constatăm o incapacitate relativă, care nu are însă nimic de-a face cu debilitatea. Singura interpretare pe care o putem da fructului exagerat este aceea a unui retard general de dezvoltare, infantilismele care se exprimă în această manieră împiedicând, așa cum știm, orice realizare. În plus, arborele nu prezintă indici esențiali care să indice un defect de capacitate. Neadaptarea la convenții, imaginea personală a lumii, l-au determinat pe subiect să acționeze de preferință în conformitate cu propriile sale idei. Dacă această lume o rănește, reacționează prin explozii, exprimate grafic prin ramurile în formă de tub. Probele de inteligență de tipul testelor ies din discuție în

acest caz. De fapt, aceste teste pot exprima o capacitate sau o incapacitate de randament convențional; însă, în măsura în care aceste teste nu iau în considerare factorii personali ai acestei capacități de a da randament, ele conduc la erori de judecată. În cazul nostru, avem de-a face cu o inteligență bună și cu o inhibiție a realizării, cu condiția ca prin inteligență să înțelegem mai degrabă aptitudinile. Exemplul este instructiv prin numărul mic de indici pe care îi conține, care sunt totuși foarte bogați în sensuri, și care aduc o contribuție prețioasă la înțelegerea subiectului, coroborați cu istoria bolii și cu alte metode de psihodiagnostic. Acest exemplu dovedește, de asemenea clar, faptul că testul arborelui nu dezvăluie tot. Nu se vede în desen nimic din puternica dorință de compensare; putem doar s-o inferăm. Diagnosticul psihiatric: hebefrenie.

VIII

Adolescent, 15 ani (fig. 112).

Născut înainte de termen, la 7 luni și jumătate. Cezariană. Greutate la naștere: 4 livre (1).

Arborele reprodus aici este cel de-al doilea desenat de subiect. În primul desen, aveam o coroană sferică, goală, așezată pe un trunchi oarecum strangulat. Conturul coroanei era neregulat, dar nu era totuși tremurat. Primul copac nu permitea stabilirea unui diagnostic. I-am cerut atunci un al doilea copac, cu o coroană cu ramuri, și care exprimă mult mai clar ceea ce primul desen permitea doar să se bănuiască.

Indicii: Trunchi cu linii aproape paralele, ușor neregulat. Trunchi sudat și ramuri sudate. Ramuri unghiulare cu linie dublă și ramuri

(1) 4 livre = 1,8 kg. (N.T.)

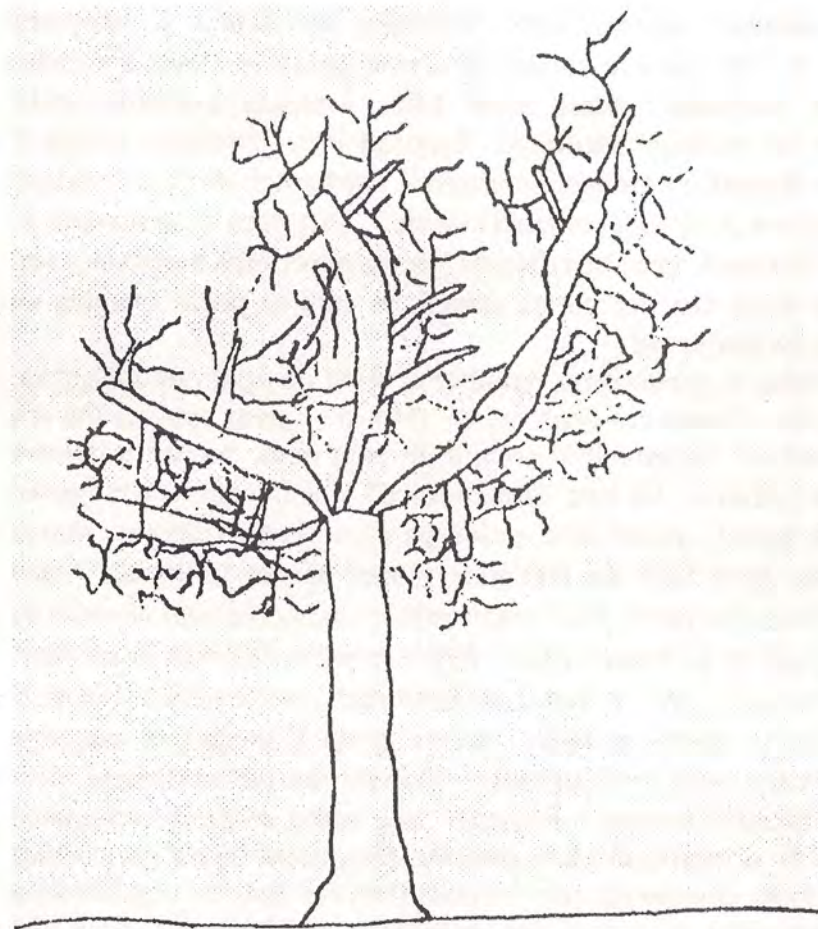

Fig. 112. — Adolescent, 15 ani.

unghiulare uniliniare. Puternice îngroșări și apoi îngustări. Din loc în loc, contururile ramurilor (mai ales în partea dreaptă) sunt de tip degenerat, la fel ca și majoritatea ramurilor uniliniare. Linia solului se extinde pe toată lățimea foii de hârtie. Coroana cade puțin sub linia de separare. În stânga, ramuri aproape orizontale.

Dimensiunile: raportul între înălțimea trunchiului și înălțimea coroanei: 8,5/10, valoare situată în norma găsită la elevii din ciclul primar și secundar. Acest tânăr băiat urmează cursurile școlii secundare cu rezultate mediocre. Raportul între jumătatea stângă și jumătatea dreaptă a coroanei corespunde constantei 10/11,3. Raportul între înălțimea și lățimea coroanei este de 7,7/10, ceea ce se apropie de constanta normală. În partea dreaptă, partea superioară a coroanei este mai plină decât cea din partea stângă, în care se poate imagina un anumit tip de spațiu vid.

Dacă luăm în considerare ramurile ca fiind de tipul ramură sudată, este posibilă afirmarea a două opinii. Dăm de-o parte ipoteza ramurii tăiate, deoarece extremitățile crengii de pe a doua ramură inferioară stângă sunt rotunde. De fapt, forma rotundă vine în continuarea formei de ramură sudată, atunci când ea începe să-și piardă vigoarea. Atunci când avem de-a face cu autentice ramuri tăiate, asemenea indici lipsesc. Pe de altă parte, însă, putem admite existența unui amestec de ramuri sudate și de ramuri tăiate, fără a le putea delimita în realitate. Ramura mediană, care se îngroașă foarte mult către exterior și care, la extremitate, se restrânge puțin, nici nu poate fi inclusă în categoria ramurilor care merg spre îngroșare. Ramura din partea dreaptă oferă cheia interpretării corecte a indicelui: este vorba despre o strangulare la bază și de o îngroșare către exterior. Dar, acest aspect nu clarifică totul. Formele degenerate pot fi evidențiate nu doar de iregularitatea liniilor conturului, ci și, mai ales, prin forma nediferențiată (tipul labă de broască) a ramurilor, care par aplatizate. Ne aflăm în prezența unei forme mixte: îngroșare-strangulare-formă degenerată. Trebuie, deci, să recunoaștem că, atunci când avem o experiență insuficientă, apare rapid o determinare grafică falsă, deși, trebuie să remarcăm, n-am mai întâlnit nici un alt desen atât de ambiguu ca acesta.

Nu există nici o îndoială că cheia interpretării este aici prezența formelor primare. Trunchiul sudat, ramurile în unghi aparțin unui stadiu primar al evoluției. Ramurile în unghi sunt atât de numeroase, încât doar o mică parte dintre ramuri sunt desenate, într-un fel, în

sensul creșterii. Aceste particularități sunt normale dacă ne întoarcem până la grădiniță, de vreme ce ramura sudată dispare practic după 12 ani, în timp ce trunchiul sudat nu apare practic decât o dată cu încetarea dezvoltării. Pe scurt, indicii de retard sunt aici manifesti. Dar, se pune problema să știm dacă este vorba în principal de un retard intelectual, afectiv sau fizic. Din punct de vedere fizic, acest băiat cunoaște o creștere în înălțime și o greutate absolut normală; suferă de daltonism (ceea ce nu are nimic de-a face cu retardul), de un strabism marcat; mai ales, este foarte repede epuizat. La asta se adaugă un alt fenomen: atunci când cade, se întinde pe pământ, resimte o stare intensă de rău și, în cazul în care căderea este puțin mai violentă, își pierde cunoștința. Am încercat mai întâi să punem această stare de lucruri în relație cu epilepsia unui unchi, dar în cazul subiectului nostru, lipsesc „absențele”. Dimpotrivă, reflexul rotulian nu funcționează aproape de loc; el prezintă doar convulsii întârziate, care pot fi comparate cu ecoul multiplu; motiv pentru care băiatul a consultat un neurolog. Resimte dezgust chiar și numai atunci când trebuie să curețe o masă după prânz. Aceste simptome nu sunt chiar rare la prematuri și indică o constituție nevropată. Uneori, suferă de amețeli; în plus, are platfus. Când se joacă cu mingea, resimte imediat căreii foarte puternici. Elementul cel mai important pare totuși prematuritatea, care poate fi asimilată cu un accident. Experiența demonstrează că un prematur are nevoie de câțiva ani în plus pentru o dezvoltare din care îi lipsesc câteva luni. Din cauza extremei sale sensibilități nervoase, tânărul nostru are multe probleme acolo unde altul nu întâmpină nici o dificultate.

Motricitatea este un domeniu aparte. Desenul arborelui, a cărui realizare implică mișcare și organizare centrală, evidențiază adesea forme extrem de interesante de mișcare, permițând astfel aprecierea motricității, respectiv a mișcării și structurii acesteia. Formele degenerate care apar în desen, de fapt forme contorsionate (chircite) sau în stare de preformare, prezintă un caracter embrionar, la care se adaugă o impresie de epuizare și de crispare. Acolo unde sunt formate

automatismele, așa cum este, de exemplu, cântatul la pian și folosirea mașinii de scris, nu poate fi pus în evidență nici un deficit. Dimpotrivă, abilitatea manuală a subiectului este slab dezvoltată. El reacționează stângaci și neîndemânatic. În sarcinile mai degrabă constructive, capacitatea de adaptare, de asemenea, îi lipsește. Trebuie să ținem cont și aici de existența unui retard. Reziduurile infantile pot fi detectate și la nivelul motricității.

Realizările intelectuale sunt inegale. În conformitate cu indicii de retard, ar trebui să avem de-a face cu o sub-dezvoltare. Vrem doar să spunem că proporțiile arborelui corespund unei dezvoltări intelectuale normale, în timp ce deficitul nu este atât de mare pe cât îl presupuneam. De fapt, băiatul nu ajunge chiar la coeficientul intelectual de 100. De aproape un an se află în întârziere, ceea ce a făcut ca rezultatele școlare să ajungă mediocre. A fost admis la școala secundară datorită unui aranjament și pentru că s-a ținut seama de starea sa. Nivelul intelectual despre care tocmai am vorbit ar putea să varieze, deoarece subiectul suferă de inhibiții și de blocaje destul de puternice (îngroșări și strangulări), duse până la nivel de scrupule datorită unor dispoziții familiale care îl fac să pară foarte conștiincios, și, în același timp, întrețin un puternic complex de inferioritate, agravat de strabismul său. Blocajele spasmodice nu se rezolvă decât după o perioadă lungă de familiarizare cu ele. Trunchiul paralel indică, fără nici o îndoială, efortul de corectare și conștientizare, până într-acolo încât acest copil ajunge să fie privit ca un model de ordine. Spațiul vid pe care-l putem remarca în jumătatea stângă a coroanei și poziția de retragere care se face simțită puțin și în ramura sudată, pot fi considerate ca simptome ale complexului de inferioritate. Retardul parțial care, prin el însuși, provoacă aproape întotdeauna o tensiune internă provenită din faptul că gradul de maturitate atins de subiect nu este în toate punctele același, are adesea ca și consecință (ca în cazul nostru) o tendință spre descurajare rapidă care face dificilă perseverența, în ciuda marii nevoi de exactitate a subiectului. Absența maturității afective se poate decela și în tendințe. Atunci când l-am

interogat pe subiect asupra dorințelor pe care ar dori să și le vadă satisfăcute, răspunsul său a fost: „Să devin celebru și să am o mașină”. În dorința de celebritate se poate reflecta deja pubertatea aflată la debut; să remarcăm totuși faptul că tinerii afectați de infantilism au întotdeauna asemenea dorințe. În ceea ce privește mașina, aceasta este, spre disperarea multor conducători auto experimentați, jucăria preferată a copilului între 2 și 6 ani, vârstă la care copilul își dorește cu însoflete să aibă într-o zi o mașină. Subiectul nostru regresează la acest stadiu, în momentul în care își exprimă dorința de a avea o mașină.

Formele degenerate nu exprimă faptul că tânărul este pur și simplu degenerat în sensul peiorativ al termenului. Chiar dacă predispozițiile nevropatice ar putea sugera o asemenea concluzie, elementul principal al tabloului clinic rămâne totuși marea lipsă de rezistență. Am demonstrat anterior, prin experiențe realizate sub hipnoză, că formele degenerative apar în stările de oboseală profundă a subconștientului, că ele reprezintă, astfel, forme de oboseală care nu au nici un aspect somatic, dar nici unul moral. Acest simptom nu poate fi decelat în scriere și este, de altminteri, complet necunoscut în acest domeniu.

Am ales acest exemplu mai ales deoarece lectura grafică prezintă aici o dificultate aparte. De obicei, doar interpretarea formelor degenerate pune cele mai mari dificultăți. Dar, în acest exemplu, nu putem afirma că fenomenul în sine, așa cum apare el grafic, ar beneficia de mai multe clarificări, deoarece nu spune nimic despre cauzele sale psihice.

IX

Adolescent, 16 ani (fig. 113).

Maladia lui Little (paraplegie). Merge cu greutate, folosindu-se de cârje. În total, patru ani de prezență la o școală cu programă specială.

La prima vedere, nimeni nu ar putea considera acest desen al arborelui ca fiind normal. Indicii: trunchi cu linie unică, trunchi B, ramuri orizontale în formă de cruce, ramuri până la sol, fructe exagerate, decalaj spațial (fructele sunt plasate în parte pe axa ramurii), stereotipie, trunchi compus din două părți.

Avem aici o serie de forme primitive, cum rar apar în desen, chiar și la grădiniță. Schematismul caracterizat indică un stadiu primitiv, în cazul nostru, o vârstă sub 6 ani, dacă luăm în considerare maturitatea afectivă. Băiatul desenează ramurile ca niște codițe de frunze, de care atârnă fructele. Asemenea forme nu se întâlnesc decât la debili, imbecili, rar la copiii care au puțin sub 6 ani. Interesul exclusiv al acestui desen este scala de dezvoltare. În seria debililor, nu i-am putea atribui mai mult de 8 ani ca și dezvoltare. Vârsta sa mentală este de 8 ani. În consecință, el prezintă o sub-dezvoltare considerabilă în raport cu normalul. Școala specială nu a putut să-l ducă mai departe. Este incapabil să-și scrie numele de familie care, de altfel, este foarte complicat. Maximum performanțelor sale este să recopieze cuvinte dificile, deci să copieze ceva. În ceea ce privește lectura, este sub nivelul unui elev de clasa întâi. Dacă i se cere să deseneze un triunghi, ceea ce rezultă, de obicei, este un pătrat. În schimb, știe să reproducă o figură, dar foarte prost. Pe de altă parte, vorbește italiană și germană, deoarece a locuit în aceste două regiuni lingvistice. Nu știe deloc să-și ocupe timpul, poate doar să se joace. Nu citește, deoarece este mult prea slab pentru această activitate. Motricitatea mâinii drepte este nulă, abilitatea manuală este absolut mediocră.

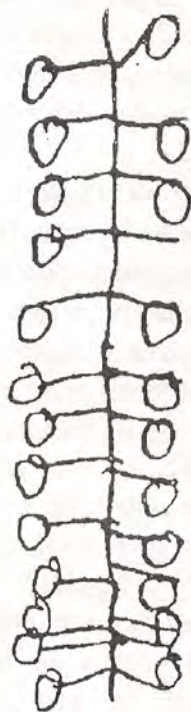

Fig. 113.
Adolescent, 16 ani.

Exemplul este interesant deoarece maladia lui Little, care dă totuși un tablou foarte specific al leziunii focale, nu ar putea cu nici un chip să fie inferată din desenul arborelui. Tânărul nu este slab dotat din cauza maladii lui Little. Putem spune mai degrabă că este slab abilitat și că, pe lângă aceasta, suferă și de maladia lui Little. Acest tânăr prezintă o debilitate care frizează chiar imbecilitatea; el este, așadar, cu greu educabil. În orice caz, nu putem aștepta de la el nici un progres în lectură, parțial din lipsă de aptitudine pentru așa ceva, parțial din cauza fixației la un nivel primitiv de dezvoltare. Nu s-ar putea pune problema de a-l caracteriza nuanțat după datele furnizate de acest desen. De vreme ce desenul este schematizat, libertatea de expresie dispăre și nu ne mai rămâne decât să situăm acest schematism în seria fazelor de evoluție. Desigur, nu avem nevoie de testul arborelui pentru a determina nivelul de inteligență. Desenele de copaci care prezintă un asemenea stadiu primitiv nu întârzie să atragă atenția în examenele colective de orientare profesională. La o primă abordare, atunci când apar asemenea forme de debilitate, consilierul de orientare poate fi ușor indus în eroare, mai ales atunci când are de-a face cu fete care, adesea, știu foarte bine să se pună în valoare și să se prezinte într-un mod favorabil. Dar atunci când aceste forme primitive sunt evidente, „să faci ochi dulci” nu mai ajută la nimic. Desigur, ar fi nedrept să ne mărginim în acest caz la aplicarea testului arborelui. Acesta oferă doar o semnalare a sub-dezvoltării care poate să ia, la o persoană inteligentă și în funcție de circumstanțe, forma unei regresii la o formă primitivă. Pe scurt: este necesară în acest caz examinarea subiectului și cu alte metode, deoarece orice ființă, indiferent de capacitățile sale, are dreptul la dreptate, adică la o apreciere obiectivă și corectă.

Adolescent, 15 ani (fig. 114).

La vârsta pubertății.

Proporțiile desenului arborelui dau următorul tablou:

Raportul dintre înălțimea trunchiului și înălțimea coroanei: 6,2 pe 10, ceea ce corespunde îndeaproape cu norma elevilor de ciclu secundar, căruia îi aparține subiectul.

Raportul între jumătatea dreaptă și jumătatea stângă a coroanei este de 1/1,6 (norma este de 1/1,13), astfel încât putem vorbi despre o accentuare manifestă la dreapta. Lățimea și înălțimea coroanei corespund constantelor 7,3/10.

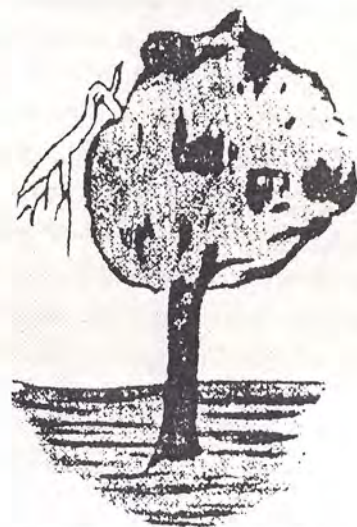

Fig. 114. – Adolescent, 15 ani.

Coroana: arborele sferic în stil umbrat, în care opoziția clar-obscur este slab accentuată. Forme de tip buclă de-abia schițate. Ramuri dispersate de culoare întunecată. La stânga, o ramură iese din coroană și este ruptă, pe punctul de a cădea. Trunchiul de culoare închisă, cu linii paralele, fără un contur rigid. Sol umbrat; este de tipul: „peisaj schițat” sau „peisaj mic”.

Putem presupune imediat că băiatul, normal și de inteligență medie, se află în cel de-al optulea an de școlaritate (este elev de ciclu secundar). Se găsește în prima fază a pubertății care, aici, este foarte bine tradusă grafic. Proporțiile arborelui nu indică în mod evident nici o stopare a dezvoltării, nici vreo regresie. Raportul dintre înălțimea

trunchiului și cea a coroanei indică aceste regresii, de obicei mult mai puternic decât restul indicilor.

În ceea ce privește stilul umbrat, tânărul adolescent renunță la o structurare clară a desenului și alege genul în cărbune, care produce același efect ca și o evocare a unor nori, plastică și totodată indecisă. Subiectul se găsește, la rândul său, într-o stare de indecizie, visător, puțin labil; dar nu la un nivel foarte profund, după cum o arată trunchiul cu linii paralele. Disciplina și simțul datoriei sunt absolut normale la el, subiectul manifestând chiar o atitudine de supunere disciplinată care, în prezent, ține în frâu o puternică tendință de a experimenta, de a trăi experiențe noi. În stilul umbrat, se exprimă în primul rând sentimentul plastic, stil care nu este indiferent, ci comunicativ, deși puțin ireal și, prin aceasta, infantil, lucru manifestat și mai clar în colorarea mai intensă a trunchiului și a segmentelor vizibile ale ramurilor. Acestea din urmă sunt, în plus, minuscule și aflorimentele lor foarte marcate creează un contrast care este aproape similar contrastului alb-negru, semn al unor tensiuni afective care se descarcă prin accese de furie.

Elementul infantil, care se exprimă deja în caracterul imprecis și mai ales în colorarea întunecată a desenului, se manifestă și în dorința, tipic infantilă, a subiectului de a ajunge bogat. Se constată, de altfel, că toți puberii normali și fără tulburări psihopatologice au dorințe infantile și că, în același timp, sunt capabili să își dea seama de acest aspect infantil.

Totuși, sentimentalismul și sugestibilitatea, deficitul de orientare reală și nevoia tiranică de senzații trăite, împărtășite, nu pot fi înțelese fără a ține cont de accentuarea spre dreapta care, aici, este manifestă și exprimă dorința de a se face remarcat și de a se pune în valoare; ea exprimă chiar nevoia de a experimenta, precum și – datorită ușoarei decențrări – extraversie, care înseamnă aici ușoară superficialitate, atracția aspectului exterior și, deci, sugestibilitate, deoarece ceea ce tinde spre dreapta lasă un vid în stânga și, prin asta, denotă oscilare

între conștiința de sine și insecuritate: toate astea, de altfel, în limite normale.

Subiectul își satisface setea de aventură prin lecturarea cărților lui Karl May, cărți care, în alte condiții, la vârsta de 11 ani sunt lăsate de obicei de-o parte, deși reprezintă un excelent mijloc de a compensa nevoia de experimentare, cu atât mai mult cu cât părinții și profesorii se consideră fericiți dacă, prin intermediul acestor lecturi, sunt sparte mai puține geamuri și sunt deranjate mai puține persoane dornice de ordine. Subiectul a ales, la fel ca și alți băieți, calea legală a cercetașilor pentru a-și satisface nevoia de aventură. Ar dori să fie comerciant, semn de obiectivitate a scopului pe care și-l asumă. Asta deoarece dorințele sale de adolescent, de a deveni diplomat, aviator sau radiofonist nu vin decât pe locul al doilea în ordinea aspirațiilor sale. De altfel, tipul de aviator corespunde cel mai bine mentalității pubertare. Este un erou care cucerește aerul, riscă ceva și nu visează să iasă la pensie. Aviatorul „planează în aer”. Picioarele sale au pierdut contactul cu solul. Starea de indecizie a subiectului este la fel de bine exprimată atât prin dorința sa de a deveni aviator, cât și prin umbrele și accentuarea spre dreapta a desenului. Atunci când comparăm rezultatele observațiilor realizate cu alte metode, găsim întotdeauna analogii și, de aici, posibilitatea de a verifica diagnosticul.

Peisajul mic este încă un indicator al sentimentalismului, al unei ușoare lenevii (care, de altfel, se exprimă și prin stilul umbrit) și al unui ușor irealism: totul într-o asemenea formă, încât elementul neactualizat (colorarea întunecată) rămâne fără nici un risc ca subiectul să rămână fixat la ele.

Să analizăm mai îndeaproape stilul desenului la nivelul coroanei; se distinge în mod clar, prin formele buclate, mișcarea circulară a mâinii. De aceea, contururile sunt și ele estompate și ondulate. Grafismul dovedește capacitatea de contact, posibilitatea de a se exprima și de a improviza, dorința sporită de viață socială. De fapt, băiatul se simte atât de dornic să trăiască împreună cu ceilalți, încât și-ar dori să-și satisfacă nevoia de mișcare pe marea scenă a vieții.

Mai rămâne ramura ruptă, care apare la suprafața coroanei ca un steag. Nu este vorba aici despre un traumatism în sensul obișnuit al cuvântului. Scizura semnifică mai degrabă ruptura cu trecutul, cu copilul din el. Pentru a putea deveni bărbat, tânărul trebuie să se rupă de etapele anterioare ale dezvoltării sale, cu copilăria. Când va intra în viața reală, va trebui să se rupă de școală. După ce se pare că face totul pentru a-și exprima starea pubertară regresivă, lasă să se întrevadă într-un mod absolut extraordinar, semnele schimbării care se anunță. Lucru remarcabil, aceste semne apar înainte de a le putea decela clar în efectele lor; dar știm dinainte că eliberarea este aproape, că începe o nouă viață, că scopul spre care tinde pubertatea, adică cucerirea personalității și a unui Eu liber, este deja virtual prezent. Se înțelege de la sine că un astfel de subiect va mai rămâne un timp într-o stare de nedeterminare între da și nu, dar solul se întărește totuși treptat sub picioarele sale și el merge cu pași mari către maturitate.

BIBLIOGRAFIE

- ABEGG Emil, *Indische Psychologie*, Rascher-Verlag, Zürich, 1945.
- ABRAHAM Elisabeth, *Zum Begriff der Projektion, unter Berücksichtigung der experimentellen Untersuchung des Projektionsvorganges*, Berner Dissertation, 1949.
- ADLER Alfred, *Praxis und Theorie der Individualpsychologie*, 2. Aufl., Verlag von J. F. Bergmann, München, 1924.
- ARRUDA Elso, *O Team da arvore em Psiquiatria*, Rio de Janeiro, 1956.
- BECKER Minna, *Graphologie der Kinderschrift*, Niels-Kampmann-Verlag, Heidelberg, 1926.
- BENJAMIN E. Im., RONALD A., *Lehrbuch der Psychopathologie des Kindersalters*, Rotapfelverlag, Erlenbach-Zürich, 1938.
- BLEULER E., *Lehrbuch der Psychiatrie*, 4. Aufl., Verlag von Julius Springer, Berlin, 1923.
- BONNER Karl-Heinz, *Die diagnostischen Möglichkeiten des Baumtestes bei der Schulreifevermittlung*, Diplomarbeit an der Pädagogischen Akademie Essen, 1956.
- BORCHART R., *Der leidenschaftliche Gärtner*, Archeverlag, Zürich.
- BÜHLER Charlotte, *Praktische Kinderpsychologie*, Otto-Lorenz-Verlag, Wien-Leipzig, 1937.
- BURKHARDT H., *Ueber Verlagerungen räumlicher Gestalten*, „Neue Psychol. Studien“, herausg. von Krüger F. und Volker H. Bd. 7, München, 1934.
- CRÉPIEUX-JAMIN J., *ABC de la Graphologie*, Librairie Félix Alcan, 1929.
- DUPARCHY-JEANNEZ, *Essai de Graphologie scientifique*, Paris, Albin Michel, éditeur.
- FREY Gebhard, *Ueber Jungsche Psychologie*, „Schweizer Rundschau“, 48. Jahrgang, April 1948, Heft 1.
- GRABER G. H., *Seelenspiegel des Kindes* (Einblick in tiefenpsychologische Erziehung und Kinderanalyse), Artemis Verlag, Zürich, 1946.

- HEISS Robert, *Die Deutung der Handschrift*, H. Coverts-Verlag, Hamburg, 1943.
- HEISS Robert, *Allgemeine Tiefenpsychologie*, Verlag Hans Huber, Bern und Stuttgart, 1956.
- HERTZ Herbert, *La Graphologie*, Presses Universitaires de France, 1956.
- HERTZER Hildegard, *Die Symbolische Darstellung in der frühen Kindheit*, Wiener Arbeiten zur päd. Psych., hrsg. von Charlotte Bühler und V. Fadrus, Deutscher Verlag für Jugend und Volk., Wien, 1926.
- HOFTSTÄTTER P. R., *Einführung in die Tiefenpsychologie*, Willhelm Braumüller, Universitätsverlags-Buchhandlung GmbH., Wien, 1948.
- IMHOF Beat, *Die Entwicklung der Baumzeichnungen bei Debilen vom 7. bis zum 17. Lebensjahr*, Diplomarbeit aus dem Institut für Pädagogik und angewandte Psychologie der Universität Freiburg, 1953.
- JACOBI JOLAN, *Ich und Selbst in der Kinderzeichnung*, „Schweizer Zeitschrift für Psychologie“, Nr. 1, Bd. 12, Bern, 1953.
- JACOBI JOLAN, *Psychologische Betrachtungen* (Eine Auslese aus den Schriften von C. G. Jung), Rascher-Verlag, Zurich, 1945.
- JUNG C. G., *Psychologie und Alchemie*, Rascher-Verlag, Zurich, 1944.
- JUNG C. G., *Welt der Psyche*, Rascher-Verlag, Zurich, 1954.
- KERCHENSTEINER, *Die Entwicklung der zeichnerischen Begabung*, München, 1905.
- KLAGES Ludwig, *Ausdrucksbewegung und Gestaltungskraft*, Verlag Johann Ambrosius Barth, Leipzig, 1923.
- KLAGES Ludwig, *Einführung in die Psychologie der Handschrift*, Niels-Kampmann-Verlag, 2. Aufl., Heidelberg, 1926.
- KRAUSS Reinhart, *Ueber graphischen Ausdruck*, Verlag Johann Ambrosius Barth, Leipzig, 1923.
- LOSSEN Heinz, *Bedeutung und Methode der Eindruckserfassung in der Graphologie*, „Ausdruckskunde“, Heft 3, II. Jg. 1955.
- LÜSCHER Max, *Psychologie der Farben*, Basel, 1949.
- MAAS Alfons, *Der Baumzeichenversuch bei Grundschulkindern (6. bis 14. Lebensjahr)*, Diplom-Vorexamen am Institut für Psychologie und Charakterologie der Universität Freiburg i. Br., 1953.
- MABILLE Pierre, *Technique du Test du Village*, „Revue de morpho-physiologie humaine“, I 1948, 9, rue Auber, Paris (IX).
- MÄGDEFRAU Karl, *Bau und Leben unserer Obstbäume*, Herder, Freiburg, 1949.
- OFFERMANN P., *Zur Psychodiagnostik des Baumzeichenversuches*, Diplomarbeit des Institutes für angewandte Psychologie, Zurich, 1950.

- PULVER Max, *Symbolik der Handschrift*, Orell-Füssli-Verlag, Zürich, 1940.
- PULVER Max, *Intelligenz im Schriftausdruck*, Orell-Füssli-Verlag, Zürich, 1949.
- RAHNER Hugo, *Das christliche Mysterium und die heidnischen Mysterien II. Das Mysterium der Kreuzes*, Eranos-Jahrbuch, 1944, Bd. 11, Rhein-Verlag, Zürich.
- REMPLEIN H., *Die seelische Entwicklung in der Kindheit und Reifezeit*, München-Basel, 1950.
- RICHARD Max, *Vom Atomkern zum Menschen, vom Elektron zur Seele und zum Geist*, Verlag Hans Huber, Bern und Stuttgart, 1954.
- ROSENBERG Alfons, *Zeichen am Himmel*, Verlag Max S. Metz AG., Zürich, 1949.
- SCHEFFLER Horst, *Der Baumzeichenversuch bei Hilfs- und Normal-schülern zweier Altersgruppen*, Diplom-Vorexamen am Institut für Psychologie und Charakterologie der Universität Freiburg i. Br., 1953.
- SCHOENICHEN W., *Von deutschen Bäumen*, Verlag Walter de Gruyter C, Berlin, 1950.
- STANLEY Henry, *Im dunkelsten Afrika*, Bd. 2, F. A. Brockhaus, Leipzig, 1890.
- STÄDELI Hermann, *Der Baumtest nach Koch als Hilfsmittel bei der medizinisch-psychologischen Pilotenselektion und ähnlichen Verfahren*, Dissertation, Zürich, 1954.
- STERN William, *Psychologie der frühen Kindheit, bis zum sechsten Lebensjahr*, 6. Aufl., Verlag Quelle und Meyer, Leipzig, 1930.
- STORA Renée, *L'influence du milieu sur les individus décelée par le test d'arbres*, „Enfance“, sept.-oct., 1952.
- SUTTER Hans, *Zur Deutung des Baumtestes*, „Ausdruckskunde“, Heft 6, II. Jg. 1955, A. Henn Verlag, Ratingen bei Düsseldorf.
- TURNER, F. K., *Suizid und Testzeichnung*, „Zeitschrift für experimentelle und angewandte Psychologie“, Bd. III, 3, Verlag Dr. C. G. Hogrefe, Göttingen.
- TRAMER M., *Lehrbuch der allgemeinen Kinderpsychiatrie*, Verlag Benno Schwabe, Basel, 1945.
- VETTER August, *Natur und Person, Umriss einer Anthropognomik*, Verlag Ernst Klett, Stuttgart, 1949.

Bătăși și fese	Clasa	Vârsta	Școala primară									
			0		1		2		3			
			255	6-7	216	8	229	9	221	10		
1. Doar ramuri orizontale	2	0,8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2. Ramuri orizontale, izolate	12	4,7	7	3,2	-	-	-	-	10	4,5	-	-
3. Ramuri drepte	71	28,0	12	5,6	24	10,5	10	4,5	-	-	-	-
4. Forme-cruc	26	10,1	22	10,1	15	6,5	7	3,1	-	-	-	-
5. Trunchi uniliniar	4	1,6	2	0,9	2	0,9	-	-	-	-	-	-
6. Trunchi cu linie dublă	251	98,0	211	99,1	227	100,0	221	100,0	-	-	-	-
7. Ramuri uniliniare	157	61,0	113	52,0	89	39,0	58	26,2	-	-	-	-
8. Ramuri uniliniare, izolate	5	2,0	4	1,8	5	2,2	8	3,6	-	-	-	-
9. Ramuri cu trăsătură dublă	45	17,5	52	24,0	114	50,0	158	71,0	-	-	-	-
10. Ramuri unghiulare, exclusiv	49	19,2	2	0,9	3	1,3	10	4,5	-	-	-	-
11. Ramuri unghiulare, izolate	56	22,0	53	24,5	79	39,5	53	24,0	-	-	-	-
12. Ramuri până la sol	15	5,9	2	0,9	1	0,44	-	-	-	-	-	-
13. Ramuri joase izolate	13	5,1	14	6,5	12	5,2	15	6,8	-	-	-	-
14. Frunze și fructe pe trunchi	1	0,4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
15. Trunchi fără coroană, ramuri scurte	5	2,0	1	0,46	-	-	-	-	-	-	-	-
16. Disc solar și forme-flori	16	6,3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
17. Colorare accentuată, trunchi	152	59,0	56	26,0	31	13,5	63	28,0	-	-	-	-
18. Colorare accentuată, ramuri	31	12,0	17	8,0	10	4,4	38	17,2	-	-	-	-
19. Coroană în umbra (sau ramurile)	25	10,0	5	2,3	3	1,3	11	5,0	-	-	-	-
20. Fructe	172	67,0	116	54,0	89	39,0	79	35,7	-	-	-	-
21. Frunze	93	35,6	73	33,0	59	26,0	92	41,7	-	-	-	-
22. Flori	1	0,4	1	0,46	-	-	1	0,45	-	-	-	-
23. Fructe și frunze disproporționate	121	48,0	47	22,0	26	11,4	29	13,1	-	-	-	-
24. Colorare accentuată a fructelor și frunzelor	100	39,0	24	11,0	17	7,5	19	8,6	-	-	-	-
25. Fructe libere în spațiu (arboare în cerc)	35	14,0	49	23,0	21	9,2	3	1,3	-	-	-	-
26. Fructe, flori, ramuri căzând la pământ și căzute	43	17,0	41	19,0	17	7,5	21	9,0	-	-	-	-
27. Decalaje spațiale	53	21,0	4	1,8	9	3,9	5	2,2	-	-	-	-
28. Rădăcini uniliniare	4	1,6	5	2,3	5	2,2	5	2,2	-	-	-	-
29. Rădăcini cu linie dublă	3	1,2	8	3,2	10	4,4	39	17,6	-	-	-	-
30. Trunchi B	10	3,9	4	1,8	19	8,3	8	3,6	-	-	-	-
31. Semi-trunchi B	24	7,2	35	16,2	32	14,0	31	14,0	-	-	-	-
32. Trunchi conic	11	4,3	26	12,0	27	11,4	16	7,2	-	-	-	-
33. Baza trunchiului pe marginea foi	192	75,0	103	48,0	98	43,0	69	31,0	-	-	-	-
34. Baza trunchiului dreptă	110	43,0	65	30,0	41	18,0	16	7,2	-	-	-	-
35. Coroană în cerc	54	21,0	51	23,5	25	11,0	12	5,4	-	-	-	-
36. Coroană în cerc cu bucle	4	1,6	-	-	-	-	2	0,9	-	-	-	-
37. Coroană măzgălită și măzgălitură	-	-	1	0,46	1	0,44	3	1,3	-	-	-	-
38. Ramuri-tub	1	0,4	-	-	31	13,5	12	5,4	-	-	-	-
39. Curburi, ramuri prea lungi	41	16,0	30	14,0	20	12,7	31	14,0	-	-	-	-
40. Curburi, umpluturi spațiale	1	0,4	2	0,9	3	1,3	7	3,1	-	-	-	-
41. Schimbare tematică în coroană	6	2,3	2	0,9	2	0,9	1	0,45	-	-	-	-
42. Trunchi sudat	179	70,0	95	44,0	85	37,0	50	22,5	-	-	-	-
43. Ramuri sudate	32	17,5	11	4,6	34	15,0	23	10,4	-	-	-	-
44. Ramuri tăiate, ramuri rupte, trunchi rupt	4	1,6	4	1,8	12	5,2	22	10,0	-	-	-	-
45. Excreșcențe, scorburii	-	-	-	-	4	1,75	6	2,7	-	-	-	-
46. Forme repetate, etajări succesive	9	3,5	11	5,1	15	6,5	12	5,4	-	-	-	-
47. Stereotipii	47	18,5	14	6,5	22	9,6	15	6,8	-	-	-	-
48. Târș și proptea	2	0,8	2	0,9	1	0,44	3	1,3	-	-	-	-
49. Scări	30	12,0	15	0,7	12	5,2	7	3,1	-	-	-	-
50. Grilaje de protecție, fir de metal	-	-	-	-	-	-	2	0,9	-	-	-	-
51. Forme degenerate	-	-	-	-	5	2,2	3	1,3	-	-	-	-
52. A treia dimensiune (firul „ochi”)	-	-	-	-	2	0,9	4	1,8	-	-	-	-
53. Contra-linii pe ramuri	-	-	3	1,4	-	-	5	2,2	-	-	-	-
54. Accesorii, plășuri, clișee, inimioare	14	5,6	16	7,4	12	5,2	29	13,1	-	-	-	-
55. Peisaj mare	57	22,0	75	35,0	44	19,2	30	13,6	-	-	-	-
56. Peisaj schișat	64	25,0	57	26,4	45	19,6	69	31,0	-	-	-	-
57. Insule, dealuri	1	0,4	9	4,1	-	-	7	3,1	-	-	-	-
58. Desen care depășește marginea de sus a foi	5	2,0	6	2,8	27	11,8	49	22,0	-	-	-	-

Școala primară										Școala secundară					
4 -11		5 -12		6 -13		7 -14		8 -15		1 -14		2 -15		3 -16	
211	%	216	%	243	%	204	%	183	%	220	%	205	%	232	%
-	-	3	1,39	1	0,49	1	0,49	-	-	1	0,49	-	-	-	-
10	4,75	10	4,6	17	7,0	9	4,5	15	8,2	7	3,2	14	6,8	2	0,86
4	1,9	4	1,85	2	0,82	5	2,45	-	-	2	0,9	5	2,45	3	1,3
9	4,25	8	3,7	23	9,5	6	2,95	3	1,74	7	3,2	2	0,98	2	0,86
3	1,4	-	-	2	0,82	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,43
208	98,6	216	100,0	241	99,18	204	100,0	183	100,0	220	100,0	205	100,0	231	99,57
62	28,4	22	10,2	74	30,5	31	15,0	34	18,6	25	11,4	9	4,4	25	10,0
8	3,8	4	1,85	11	4,5	8	3,9	15	8,2	16	7,2	10	4,9	16	6,7
141	78,0	187	87,0	172	71,0	185	91,0	136	75,0	167	76,0	185	90,0	171	74,0
1	0,47	1	0,46	3	1,2	-	-	3	1,74	-	-	-	-	-	-
46	21,8	35	16,2	67	27,5	62	30,5	36	19,6	39	17,6	52	25,4	25	10,4
2	0,95	-	-	2	0,82	-	-	1	0,55	-	-	-	-	-	-
13	6,2	20	9,4	15	6,2	12	5,9	19	10,4	21	9,5	21	10,1	20	8,6
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
32	15,5	29	13,4	68	33,0	56	27,5	76	41,0	90	41,0	95	46,4	129	56,0
15	7,1	17	7,9	45	18,5	41	20,0	64	25,0	60	27,3	84	41,0	89	38,5
3	1,4	4	1,85	7	2,9	15	7,4	10	5,5	35	15,4	56	27,4	41	17,6
53	25,0	22	10,2	34	14,0	22	10,8	21	11,4	17	7,7	11	5,3	18	7,8
94	44,5	73	34,0	100	41,0	70	34,5	70	38,2	56	25,5	42	29,45	51	22,0
2	0,95	2	0,92	2	0,82	-	-	-	-	2	0,92	-	-	-	-
17	8,0	12	5,5	12	5,0	10	4,9	2	1,1	7	3,2	3	1,46	3	1,3
8	3,8	11	5,1	15	6,2	10	4,9	18	9,8	4	1,82	13	6,3	18	7,8
7	3,3	5	2,3	2	0,82	2	1,0	1	0,55	2	0,92	-	-	-	-
22	10,4	11	5,1	18	7,4	31	15,2	19	10,4	8	3,64	10	4,9	11	4,75
2	0,95	1	0,46	3	1,2	3	1,5	-	-	-	-	-	-	-	-
7	3,3	3	1,4	14	5,7	4	1,96	1	0,55	5	2,27	1	0,48	3	1,3
26	9,0	43	20,0	26	10,7	31	15,2	25	13,6	37	16,8	17	8,3	26	11,2
15	7,1	12	5,5	36	14,8	18	8,8	9	4,9	10	4,5	25	12,2	22	9,5
12	5,7	9	4,2	4	1,64	9	4,5	1	0,55	5	2,27	2	0,98	1	0,43
15	7,1	8	3,7	9	3,7	6	2,45	5	1,74	1	0,45	4	1,95	-	-
39	18,4	7	3,25	2	0,82	19	9,3	9	4,9	7	3,2	5	2,45	-	-
19	9,0	5	2,3	10	4,1	-	-	8	4,3	9	4,1	6	2,93	5	2,15
14	6,6	33	15,2	7	2,9	31	15,2	29	15,4	40	18,1	46	22,5	38	16,4
1	0,47	2	0,92	5	2,05	3	1,5	8	4,3	5	2,27	5	2,45	12	5,2
-	-	4	1,85	3	1,2	3	1,5	1	0,55	5	2,27	9	4,4	3	1,3
18	8,5	33	15,1	23	9,5	30	14,8	32	17,5	30	13,6	39	19,0	10	4,3
28	13,2	26	12,0	49	20,0	27	13,3	13	6,6	38	17,3	19	9,3	20	8,6
8	3,8	7	3,25	1	0,41	2	1,0	4	2,2	5	2,27	10	4,9	8	3,45
-	-	3	1,4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
28	13,2	2	0,92	10	4,1	4	1,96	1	0,55	1	0,45	1	0,48	1	0,43
11	5,4	-	-	2	0,82	1	0,49	-	-	-	-	1	0,48	-	-
39	18,4	28	13,0	9	3,7	27	13,3	26	14,2	16	7,3	32	15,6	33	14,2
2	0,95	22	10,2	8	3,3	12	5,8	3	1,74	8	3,64	8	3,9	6	2,6
5	1,8	6	2,76	8	3,3	11	0,49	1	0,55	9	4,1	6	2,93	2	0,86
12	5,7	11	5,1	9	3,7	3	1,50	1	0,55	4	1,82	-	-	-	-
8	3,8	5	2,3	12	5,0	14	6,8	26	14,2	11	5,0	13	6,3	25	10,4
2	0,95	2	0,92	4	1,64	1	0,49	3	1,74	-	-	3	1,46	3	1,3
5	-	1	0,46	4	1,46	-	-	3	1,74	4	1,82	4	1,95	2	0,86
5	1,8	7	3,25	3	1,2	8	3,8	2	1,1	5	2,27	6	2,93	3	1,8
13	6,2	16	7,4	19	7,8	9	4,5	6	3,3	8	3,64	11	5,3	10	5,2
7	3,3	7	3,25	9	3,7	2	0,1	5	2,7	2	0,92	12	5,85	4	1,72
19	9,0	18	8,3	14	5,7	10	4,9	11	6,0	2	0,92	4	1,95	12	5,2
15	7,1	33	15,1	1	0,41	7	6,8	18	9,8	12	5,5	5	2,45	12	5,2
99	47,0	76	35,0	148	30,0	114	56,0	120	65,0	116	52,5	93	45,0	103	44,0
3	1,4	5	2,3	4	1,64	2	1,0	7	3,8	3	1,36	7	3,4	6	2,6
26	12,2	26	12,2	10	4,1	18	8,8	9	4,9	13	5,9	12	5,85	8	3,45

Nr. crt.	Numele	Clasa		G		Școala primară					
		Vârsta	Număr	6-7	%	1		2		3	
						-8	9	-9	10		
1.	Doar ramuri horizontale	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2.	Ramuri horizontale, izolate	-	-	1,0	4	3,9	-	-	8	7,1	-
3.	Ramuri drepte	25	25,6	4	3,9	1	14,8	6	5,3	-	-
4.	Forme-cruce	6	6,2	11	10,7	5	3,5	4	3,5	-	-
5.	Trunchi uniliniar	-	-	2	1,9	2	1,9	-	-	-	-
6.	Trunchi cu linie dublă	98	100,0	101	98,0	101	98,0	113	100,0	-	-
7.	Ramuri uniliniare	67	68,0	65	63,4	68	66,0	39	34,5	-	-
8.	Ramuri uniliniare, izolate	1	1,0	2	1,9	3	2,9	8	7,1	-	-
9.	Ramuri cu trăsături duble	18	18,4	16	15,5	24	23,4	73	65,0	-	-
10.	Ramuri unghiulare, exclusiv	26	26,5	1	1,0	1	1,0	6	5,3	-	-
11.	Ramuri unghiulare, izolate	13	13,2	20	19,4	30	29,3	27	24,0	-	-
12.	Ramuri până la sol	13	13,2	1	1,0	-	-	-	-	-	-
13.	Ramuri joase izolate	5	5,6	3	2,9	3	2,9	7	6,2	-	-
14.	Frunze și fructe pe trunchi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
15.	Trunchi fără coroană, ramuri scurte	1	1,0	-	-	-	-	-	-	-	-
16.	Disc solar și forme-flori	1	1,0	-	-	-	-	-	-	-	-
17.	Colorare accentuată, trunchi	60	61,0	32	31,0	14	13,6	30	26,5	-	-
18.	Colorare accentuată, ramuri	13	13,2	13	12,7	4	3,9	16	14,2	-	-
19.	Coroană în umbră (nu ramurile)	9	9,2	-	-	-	-	-	-	-	-
20.	Fructe	79	80,0	60	58,0	41	40,0	50	44,0	-	-
21.	Frunze	35	35,8	37	36,0	27	26,2	54	48,0	-	-
22.	Flori	-	-	1	1,0	-	-	1	0,9	-	-
23.	Fructe și frunze disproportionale	46	47,0	20	19,4	10	9,8	14	12,4	-	-
24.	Colorare accentuată a fructelor și frunzelor	34	34,7	13	10,7	12	11,7	9	8,0	-	-
25.	Fructe libere în spațiu (arbore în cerc)	13	13,2	20	19,4	7	6,7	1	0,9	-	-
26.	Fructe, flori, ramuri clăzind la pământ și clăzite	15	15,3	29	28,2	9	8,7	17	15,0	-	-
27.	Decalaje spațiale	21	21,5	2	1,9	4	3,9	4	3,5	-	-
28.	Rădăcini uniliniare	1	1,0	2	1,9	2	1,9	2	1,8	-	-
29.	Rădăcini cu linie dublă	-	-	4	3,9	6	5,8	15	13,3	-	-
30.	Trunchi B	1	1,2	-	-	2	1,9	1	0,9	-	-
31.	Semi-trunchi B	4	4,1	9	8,7	12	11,7	10	8,8	-	-
32.	Trunchi conic	4	4,1	13	12,7	9	8,7	6	5,3	-	-
33.	Baza trunchiului pe marginea foi	72	73,5	58	56,5	30	29,3	25	22,0	-	-
34.	Baza trunchiului dreptă	51	52,0	37	36,0	29	28,2	10	8,8	-	-
35.	Coroană în cerc	18	18,4	20	19,4	7	6,7	-	-	-	-
36.	Coroană în cerc cu bucle	4	4,1	-	-	-	-	-	-	-	-
37.	Coroană măzgălită și măzgălitură	-	-	-	-	1	1,0	1	0,9	-	-
38.	Ramuri-tub	-	-	-	-	10	9,3	3	2,6	-	-
39.	Curburi, ramuri prea lungi	12	12,2	9	8,7	12	11,7	10	8,8	-	-
40.	Curburi, umpluturi spațiale	-	-	-	-	-	-	6	5,3	-	-
41.	Schimbare tematică în coroană	2	2,05	1	1,0	-	-	-	-	-	-
42.	Trunchi sudat	77	78,5	53	51,5	48	46,6	33	29,2	-	-
43.	Ramuri sudată	12	12,2	-	-	8	7,8	10	8,8	-	-
44.	Ramuri tăiate, ramuri rupte, trunchi rupt	1	1,0	-	-	3	2,9	4	3,5	-	-
45.	Excescențe, scorburii	-	-	-	-	-	-	1	0,9	-	-
46.	Forme repetate, etajări succesive	3	3,1	6	5,8	4	3,9	3	2,6	-	-
47.	Stereotipii	15	15,3	5	4,3	6	5,8	9	8,0	-	-
48.	Țiruş şi proptea	-	-	1	1,0	-	-	2	1,8	-	-
49.	Scări	11	1,2	8	7,8	3	2,9	4	3,5	-	-
50.	Grilaje de protecție, fir de metal	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
51.	Forme degenerate	-	-	-	-	-	-	3	2,6	-	-
52.	A treia dimensiune (firul „ochi”)	-	-	-	-	2	1,9	-	-	-	-
53.	Contra-linii pe ramuri	-	-	1	1,0	-	-	3	2,6	-	-
54.	Accesorii, pășări, căsuțe, inimioare	5	5,2	4	3,9	3	2,9	26	23,0	-	-
55.	Peisaj mare	23	23,5	26	25,1	19	18,4	20	17,6	-	-
56.	Peisaj schițat	36	36,5	33	32,0	27	26,2	38	33,5	-	-
57.	Înșule, dealuri	-	-	9	8,7	-	-	4	3,5	-	-
58.	Desen care depășește marginea de sus a foi	-	-	1	1,0	13	12,7	20	17,6	-	-

Școala primară									Școala secundară														
4 -11			5 -12			6 -13			7 -14			8 -15			1 -14			2 -15			3 -16		
211	%		216	%		243	%		204	%		183	%		220	%		205	%		232	%	
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3	2,7	7	6,2	8	7,3	4	3,5	9	10,8	5	4,5	9	8,6	2	1,5								
3	2,7	3	2,7	1	0,9	1	0,9	1	0,9	-	-	-	1	1,0	1	0,8							
3	2,7	3	2,7	10	9,0	3	2,6	1	1,2	4	3,6	2	1,9	1	0,8								
1	0,9	-	-	1	0,9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
107	99,0	112	100,0	115	99,0	113	100,0	83	100,0	116	100,0	105	100,0	130	100,0								
41	38,0	19	17,0	47	42,0	23	21,4	28	33,8	23	20,0	8	7,6	10	7,7								
2	1,8	2	1,8	5	4,5	3	2,6	11	13,2	12	10,7	8	7,6	11	8,5								
61	56,0	83	77,0	72	64,0	83	74,0	55	61,0	89	77,0	88	84,0	92	70,0								
1	0,9	-	-	-	-	-	-	1	1,2	-	-	-	-	-	-								
21	19,5	19	17,1	35	31,2	33	29,2	19	23,0	17	14,8	25	23,7	11	8,5								
-	-	-	-	1	0,9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-								
4	3,7	11	9,8	6	5,4	6	5,3	4	4,8	12	10,7	7	6,6	11	8,5								
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-								
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-								
22	20,0	10	9,0	26	23,2	25	21,3	42	50,0	37	32,0	41	39,0	67	51,6								
8	7,4	7	6,2	11	9,8	16	14,2	22	26,5	23	20,0	32	30,5	52	40,0								
2	1,8	-	-	1	0,9	3	2,6	2	2,4	4	3,6	24	23,0	18	13,8								
37	34,2	12	10,7	14	12,5	15	13,3	19	23,0	13	11,2	6	5,7	7	5,4								
47	43,5	46	41,0	54	48,0	45	40,0	45	54,0	46	3,5	30	28,6	29	22,3								
2	1,8	2	1,8	2	1,8	-	-	-	-	2	1,8	-	-	-	-								
11	10,1	5	4,5	4	3,6	8	7,1	2	2,4	4	3,6	2	1,9	-	-								
5	4,6	9	8,0	8	7,3	6	5,3	13	15,4	4	3,6	9	8,6	11	8,5								
4	3,7	2	1,8	1	0,9	1	1,9	-	-	-	-	-	-	-	-								
13	12,0	6	5,4	7	6,2	22	19,5	16	19,4	5	4,5	7	6,6	6	4,6								
1	0,9	1	0,9	-	-	1	0,9	-	-	-	-	-	-	1	0,8								
2	1,8	-	-	4	3,6	3	2,6	1	1,2	2	1,8	-	-	-	-								
13	12,0	14	12,4	10	9,0	13	11,5	7	8,4	24	21,0	4	3,8	11	8,5								
1	0,9	3	2,7	7	6,2	5	4,5	2	2,4	2	1,8	8	7,6	8	6,2								
1	0,9	5	4,5	2	1,8	-	-	-	-	3	2,7	2	1,9	1	0,8								
9	8,3	3	2,7	7	6,2	6	5,3	3	3,6	1	0,9	4	3,8	-	-								
15	13,8	2	1,8	1	0,9	12	10,3	8	9,6	4	3,6	4	3,8	-	-								
13	12,0	3	2,7	4	3,6	-	-	6	7,2	5	4,5	2	1,9	3	2,3								
10	9,2	15	13,4	-	-	1	9,3	9	11,0	9	7,8	18	17,2	16	12,3								
-	-	-	-	3	2,7	-	-	3	3,6	1	0,9	1	1,0	8	6,2								
-	-	2	1,8	1	0,9	-	-	-	-	2	1,8	4	3,8	2	1,5								
8	7,4	11	9,8	12	10,7	13	11,5	17	20,5	13	12,5	13	12,4	9	6,9								
12	11,5	13	11,6	21	18,6	18	16,0	7	8,4	26	22,5	14	13,4	13	10,0								
3	2,7	5	4,5	1	0,9	2	1,8	3	3,6	4	3,6	5	4,7	4	3,1								
-	-	3	2,7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-								
17	15,8	1	0,9	6	5,4	3	2,6	1	1,2	-	-	1	1,0	1	0,8								
4	3,7	-	-	2	1,8	1	0,9	-	-	-	-	1	1,0	-	-								
15	13,8	10	9,0	-	-	9	8,0	10	12,0	12	10,7	14	13,4	12	9,2								
-	-	4	3,6	4	3,6	7	6,2	1	1,2	6	5,4	3	2,8	4	3,1								
1	0,9	4	3,6	7	6,2	6	5,3	-	-	7	5,2	5	4,7	1	0,8								
2	1,8	9	8,9	1	0,9	1	0,9	-	-	3	2,7	-	-	-	-								
2	1,8	4	3,6	4	3,6	10	8,8	8	9,6	3	2,7	5	4,7	12	9,2								
2	1,8	-	-	1	0,9	-	-	1	1,2	-	-	2	1,9	2	1,5								
-	-	1	0,9	2	1,8	-	-	3	3,6	3	2,7	1	1,0	-	-								
5	4,6	1	0,9	1	0,9	5	4,5	1	1,2	3	2,7	3	2,8	2	1,5								
5	4,6	6	5,4	1	0,9	3	2,6	3	3,6	6	5,4	3	2,8	3	2,3								
3	2,7	6	5,4	5	4,5	2	1,8	3	3,6	1	0,9	7	6,6	2	1,5								
10	0,2	12	11,7	8	7,3	5	4,5	3	3,6	1	0,9	2	1,9	5	3,8								
9	8,3	13	11,6	1	0,9	3	2,6	7	8,4	2	1,8	1	1,0	1	0,8								
47	43,5	43	38,0	67	60,0	56	50,0	67	81,0	50	43,1	44	42,0	56	43,0								
3	2,7	5	4,5	4	3,6	2	1,8	3	3,6	1	0,9	2	1,9	4	3,1								
4	3,7	12	10,7	4	3,6	6	5,3	4	4,8	8	7,3	2	1,9	6	4,6								

Băieți	Clasa	G	Școala primară					
			1		2		3	
	Vârsta	6-7	8	9	10	11	12	13
Număr	255	%	216	%	229	%	221	%
1. Doar ramuri orizontale	2	1,6	-	-	-	-	-	-
2. Ramuri orizontale, izolate	11	8,7	3	2,6	-	-	2	1,8
3. Ramuri drepte	43	34,0	8	7,1	9	7,3	4	3,7
4. Forme-cruce	18	14,3	11	9,3	10	8,0	3	2,7
5. Trunchi uniliniar	2	1,6	-	-	-	-	-	-
6. Trunchi cu linie dublă	124	98,0	113	100,0	125	99,0	108	100,0
7. Ramuri uniliniare, izolate	67	53,0	48	42,5	21	16,6	19	17,6
8. Ramuri uniliniare, izolate	4	3,2	2	1,8	2	1,6	-	-
9. Ramuri cu trăsătură dublă	22	17,4	36	33,0	90	73,0	85	78,5
10. Ramuri unghiulare, exclusiv	20	16,0	1	0,9	2	1,6	4	3,7
11. Ramuri unghiulare, izolate	21	16,6	33	29,0	49	39,0	26	24,0
12. Ramuri pînă la sol	1	0,8	1	0,9	1	0,8	-	-
13. Ramuri joase izolate	7	5,5	11	9,3	9	7,3	8	7,4
14. Frunze și fructe pe trunchi	1	0,8	-	-	-	-	-	-
15. Trunchi fără coroană, ramuri scurte	4	3,15	1	0,9	-	-	-	-
16. Disc solar și forme-fiori	15	12,0	-	-	-	-	-	-
17. Colorare accentuată, trunchi	74	59,0	24	21,3	17	13,5	32	29,5
18. Colorare accentuată, ramuri	18	14,3	4	3,5	6	4,8	22	20,0
19. Coroană în umbră (nu ramurile)	12	9,5	5	4,5	3	2,4	11	10,1
20. Fructe	71	56,4	56	49,5	48	38,0	29	27,0
21. Frunze	45	35,6	36	32,0	32	25,5	38	33,0
22. Flori	-	-	-	-	-	-	-	-
23. Fructe și frunze disproportionale	57	45,0	27	24,0	16	12,7	15	13,8
24. Colorare accentuată a fructelor și frunzelor	48	38,0	11	9,3	5	4,0	10	9,2
25. Fructe libere în spațiu (arbore în cerc)	20	16,0	29	25,6	14	11,2	2	1,8
26. Fructe, flori, ramuri citind la pînă și cîștate	22	17,4	12	10,3	8	6,4	4	3,7
27. Decalaje spațiale	19	15,0	2	1,8	5	4,0	1	0,9
28. Rădăcini uniliniare	3	2,4	3	2,6	3	2,4	3	2,7
29. Rădăcini cu linie dublă	2	1,6	4	3,5	4	3,2	26	24,0
30. Trunchi B	8	6,4	4	3,5	17	13,5	7	6,5
31. Semi-trunchi B	17	13,5	26	23,0	20	16,0	21	19,5
32. Trunchi conic	3	2,4	13	11,5	18	14,3	10	9,2
33. Baza trunchiului pe marginea foi	94	75,0	45	40,0	68	54,0	44	40,5
34. Baza trunchiului dreaptă	50	40,0	28	25,0	12	9,6	6	5,5
35. Coroană în cerc	36	28,5	31	27,5	18	14,3	12	11,0
36. Coroană în cerc cu bucle	-	-	-	-	-	-	2	1,8
37. Coroană măzgălită și măzgălitură	2	1,6	1	0,9	-	-	2	1,8
38. Ramuri-tub	1	0,8	-	-	21	16,6	9	8,3
39. Curburi, ramuri prea lungi	21	16,6	21	18,5	17	13,5	21	19,5
40. Curburi, umpluturi spațiale	1	0,8	2	1,8	3	2,4	1	0,9
41. Schimbare tematică în coroană	2	1,6	1	0,9	2	1,6	1	0,9
42. Trunchi sudat	81	64,0	42	37,0	37	29,4	17	15,8
43. Ramuri sudate	17	13,5	11	9,3	26	20,6	13	12,0
44. Ramuri tăiate, ramuri rupte, trunchi rupt	3	2,4	4	3,5	9	7,3	18	16,6
45. Excreșcențe, scorburi	-	-	-	-	4	3,2	5	4,6
46. Forme repetate, etajări succesive	3	2,4	5	4,5	11	8,7	9	8,2
47. Stereotipii	21	16,6	9	8,1	16	12,7	6	5,5
48. Țirș și proptea	1	0,8	1	0,9	1	0,8	1	0,9
49. Scări	19	15,0	7	6,2	9	7,3	3	2,7
50. Grilaje de protecție, fir de metal	-	-	-	-	-	-	2	1,8
51. Forme degenerate	-	-	-	-	5	4,0	-	-
52. A treia dimensiune (firul „ochi”)	-	-	-	-	-	-	4	3,7
53. Contra-linii pe ramuri	-	-	2	1,8	-	-	2	1,8
54. Accesorii, plășuri, clauze, inimioare	5	4,0	12	10,3	9	7,3	3	2,7
55. Peisaj mare	33	26,2	49	43,4	25	19,8	10	9,2
56. Peisaj schișat	26	20,6	24	21,3	18	14,0	31	28,6
57. Insule, dealuri	1	0,8	-	-	-	-	3	2,7
58. Desen care depășește marginea de sus a foi	5	4,0	5	4,5	14	11,2	29	27,0

4	5	Școala primară						Școala secundară					
		6		7		8		1		2		3	
		11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
211	216	243	204	183	220	205	232	211	216	243	204	183	220
-	-	3	2,9	1	0,8	1	1,1	-	-	1	1,0	-	-
7	6,7	3	2,9	9	7,1	5	5,5	6	6,0	2	1,9	5	4,7
1	1,0	1	0,9	1	0,8	4	4,4	-	-	2	1,9	4	3,8
6	5,8	5	4,8	13	10,1	3	3,3	2	2,0	3	2,9	-	1
2	1,9	-	-	1	0,8	-	-	-	-	-	-	-	1
101	98,0	104	100,0	126	99,0	91	100,0	100	100,0	104	100,0	106	100,0
21	20,5	3	2,9	27	21,3	8	8,8	6	6,0	2	1,9	1	0,95
6	5,8	2	1,9	6	4,7	5	5,5	4	4,0	4	3,8	2	1,9
80	78,0	101	97,0	100	79,0	83	91,0	81	81,0	78	75,0	97	91,0
-	-	1	0,9	3	2,4	-	-	2	2,0	-	-	-	-
25	24,5	16	15,4	32	25,0	29	32,0	17	17,0	22	21,0	27	25,5
2	1,9	-	-	1	0,8	-	-	1	1,0	-	-	-	-
9	8,7	9	8,6	9	7,1	6	6,6	15	15,0	9	8,6	14	13,2
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
10	9,8	19	18,4	42	33,0	32	35,0	34	34,0	53	51,0	54	50,0
7	6,7	10	9,6	34	27,0	25	27,5	24	24,0	37	35,5	52	49,0
1	1,0	4	3,8	6	4,7	12	13,1	8	8,0	31	30,0	32	30,0
16	15,5	10	9,6	20	16,0	7	7,7	2	2,0	4	3,8	5	4,7
47	46,0	41	39,0	46	31,0	25	13,2	25	25,0	10	9,6	12	11,4
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6	5,8	7	6,7	8	6,3	2	2,2	-	-	3	2,9	1	0,95
3	2,9	2	1,9	7	5,5	4	4,4	5	5,0	-	-	4	3,8
3	2,9	3	2,9	1	0,8	1	1,1	1	1,0	2	1,9	-	-
9	8,7	5	4,8	11	8,6	9	9,9	3	3,0	3	2,9	3	2,7
1	1,0	-	-	3	2,4	2	2,2	-	-	-	-	-	-
5	4,3	3	2,9	10	7,8	1	1,1	-	-	3	2,9	1	0,95
13	12,7	29	28,0	16	12,6	18	20,0	18	18,0	13	12,7	13	12,3
14	13,6	9	8,6	29	23,0	13	14,3	7	7,0	8	7,7	17	16,0
11	10,7	4	3,8	2	1,6	9	9,9	1	1,0	2	1,9	-	-
6	5,8	5	4,8	2	1,6	-	-	-	-	-	-	-	-
24	23,4	5	4,8	1	0,8	7	7,7	1	1,0	3	2,9	1	0,95
6	5,8	2	1,9	6	4,7	-	-	2	2,0	4	3,8	4	3,8
4	3,9	18	17,3	7	5,5	20	22,0	20	20,0	31	30,0	28	26,4
1	1,0	2	1,9	2	1,6	3	3,3	5	5,0	4	3,8	4	3,8
-	-	2	1,9	2	1,6	3	3,3	1	1,0	3	2,9	5	4,7
10	9,8	22	21,0	11	8,6	17	18,5	15	15,0	16	15,4	26	24,5
16	15,5	13	12,4	28	14,2	9	9,9	6	6,0	12	11,6	5	4,7
5	4,3	2	1,9	-	-	-	-	1	1,0	1	1,0	5	4,7
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
11	10,7	1	0,9	4	3,1	1	1,1	-	-	1	1,0	-	-
7	6,7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
24	23,4	18	17,3	9	7,1	18	20,0	16	16,0	4	3,8	18	17,0
2	1,9	18	17,3	4	3,1	5	5,5	2	2,0	2	1,9	5	4,7
4	3,9	2	1,9	1	0,8	5	5,5	1	1,0	2	1,9	1	0,95
10	9,8	2	1,9	8	6,3	2	2,2	1	1,0	1	1,0	-	-
6	5,8	1	0,9	8	6,3	4	4,4	18	18,0	8	7,7	8	7,6
-	-	2	1,9	3	2,4	1	1,1	2	2,0	-	-	1	0,95
2	1,9	-	-	2	1,6	-	-	-	-	1	1,0	3	2,7
-	-	6	5,8	2	1,6	3	3,3	1	1,0	2	1,9	3	2,7
8	7,8	10	9,6	18	14,2	6	6,6	3	3,0	2	1,9	8	7,6
4	3,9	1	0,9	4	3,1	-	-	2	2,0	1	1,0	5	4,7
9	8,7	6	5,8	6	4,7	5	5,5	8	8,8	1	1,0	2	1,9
6	5,8	20	19,2	-	-	4	4,4	11	11,0	10	9,6	4	3,8
52	50,0	33	31,8	81	64,0	58	64,0	53	53,0	66	63,0	49	46,0
-	-	-	-	-	-	-	-	4	4,0	2	1,9	5	4,7
22	21,4	14	13,4	6	4,7	12	13,1	5	5,0	5	4,8	10	9,5

Debilii. Elevi din clasele speciale.		Clasa		Școala primară							
		Vârsta Număr	1		2		3		4		
			70	-8 %	74	-9 %	79	-10 %	131	-11 %	
1.	Doar ramuri orizontale	3	4,3	4	5,4	-	-	1	0,8		
2.	Ramuri orizontale, izolate	-	-	3	4,0	1	1,3	8	6,1		
3.	Ramuri drepte	-	-	16	21,5	15	19,0	14	10,7		
4.	Forme-cruce	3	4,3	9	12,2	5	6,3	1	0,8		
5.	Trunchi uniliniar	29	42,0	22	29,6	9	11,2	8	6,1		
6.	Trunchi cu linie dublă	31	44,0	52	70,0	70	88,8	123	94,0		
7.	Ramuri uniliniare	32	46,0	42	57,0	40	50,0	75	57,0		
8.	Ramuri uniliniare, izolate	-	-	-	-	1	1,3	-	-		
9.	Ramuri cu trăsături duble	3	4,3	6	8,2	14	17,7	21	16,0		
10.	Ramuri unghiulare, exclusiv	2	2,8	3	4,0	1	1,3	7	5,3		
11.	Ramuri unghiulare, izolate	-	-	5	8,1	7	8,9	10	7,6		
12.	Ramuri până la sol	6	8,5	15	20,3	3	3,8	5	3,8		
13.	Ramuri joase izolate	-	-	1	1,3	-	-	3	2,3		
14.	Frunze și fructe pe trunchi	-	-	-	-	-	-	-	-		
15.	Trunchi fără coroană, ramuri scurte	-	-	-	-	-	-	-	-		
16.	Disc solar și forme-flori	7	10,0	3	4,0	4	5,0	6	4,6		
17.	Colorare accentuată, trunchi	10	14,2	19	25,6	41	52,0	34	26,0		
18.	Colorare accentuată, ramuri	3	4,3	6	8,1	6	7,6	6	4,6		
19.	Coroană în umbră (nu ramurile)	2	2,8	3	4,0	6	7,6	4	3,0		
20.	Fructe	29	42,0	29	39,0	58	73,0	83	64,0		
21.	Frunze	9	12,8	3	4,0	3	3,8	19	14,5		
22.	Flori	-	-	-	-	-	-	-	-		
23.	Fructe și frunze disproportionale	15	21,5	20	27,0	45	57,0	48	36,6		
24.	Colorare accentuată a fructelor și frunzelor	11	15,8	10	13,5	21	26,5	38	29,0		
25.	Fructe libere în spațiu (arbori în cerc)	6	8,5	9	12,2	16	20,2	32	24,5		
26.	Fructe, flori, ramuri căzând la pământ și căzute	1	1,4	4	5,4	7	8,9	5	3,8		
27.	Decalaje spațiale	3	4,3	5	8,1	16	20,2	8	6,1		
28.	Rădăcini uniliniare	2	2,8	3	4,0	3	3,8	11	8,4		
29.	Rădăcini cu linie dublă	-	-	-	-	-	-	4	3,0		
30.	Trunchi B	9	12,8	12	16,2	8	10,0	10	7,6		
31.	Semi-trunchi B	2	2,8	8	10,8	5	6,3	14	10,7		
32.	Trunchi conic	-	-	1	1,3	2	2,5	9	6,9		
33.	Baza trunchiului pe marginea foi	26	37,0	28	38,0	41	52,0	65	50,0		
34.	Baza trunchiului dreaptă	17	24,2	23	31,0	22	28,0	30	23,0		
35.	Coroană în cerc	17	24,2	17	23,0	16	20,2	32	24,5		
36.	Coroană în cerc cu bucle	-	-	-	-	-	-	-	-		
37.	Coroană măzgălită și măzgălitură	5	7,1	3	4,0	-	-	-	-		
38.	Ramuri-tub	-	-	-	-	-	-	-	-		
39.	Curburi, ramuri prea lungi	-	-	8	10,8	15	19,0	10	7,6		
40.	Curburi, umpluturi spațiale	-	-	-	-	-	-	-	-		
41.	Schimbare tematică în coroană	-	-	2	2,7	-	-	-	-		
42.	Trunchi sudat	19	27,0	26	35,0	30	38,0	49	37,5		
43.	Ramuri sudate	-	-	1	1,3	2	2,5	2	1,5		
44.	Ramuri tăiate, ramuri rupte, trunchi rupt	-	-	-	-	-	-	-	-		
45.	Excrecențe, scorburi	-	-	-	-	-	-	4	3,0		
46.	Forme repetate, etajări succesive	1	1,4	-	-	-	-	3	2,0		
47.	Stereotipii	4	5,7	10	13,5	12	15,2	12	9,2		
48.	Țirș și proptes	-	-	-	-	-	-	-	-		
49.	Scrieri	1	1,4	-	-	5	6,3	3	2,0		
50.	Grilaje de protecție, fir de metal	-	-	-	-	1	1,3	-	-		
51.	Forme degenerare	-	-	-	-	1	1,3	-	-		
52.	A treia dimensiune (firul „ochi”)	-	-	-	-	2	2,5	-	-		
53.	Contra-linii pe ramuri	-	-	-	-	-	-	-	-		
54.	Accesorii, pășiri, căsuțe, inimioare	1	1,4	-	-	3	3,8	3	2,0		
55.	Peisaj mare	7	10,0	8	10,8	12	15,2	10	7,6		
56.	Peisaj schișat	3	4,3	9	12,2	13	16,4	16	12,2		
57.	Insule, dealuri	1	1,4	1	1,3	-	-	9	6,9		
58.	Desen care depășește marginea de sus a foi	-	-	3	4,0	3	3,8	2	1,5		

	5	6	7	8	9	Debilii. Imbecili.			
						-17		29 ani	
	112	135	121	82	117	41	56	5	9,0
-12	%	%	%	%	%	%	%	%	%
1	0,7	1,5	1,5	4,9	0,9	-	-	7	12,5
2	1,5	1,5	1,5	4,9	0,9	2	4,9	18	32,0
3	3,3	4,1	4,1	12,4	4,3	-	-	17	30,0
4	5,8	5,8	5,8	17,4	5,8	-	-	10	17,8
5	7,6	7,6	7,6	23,1	7,6	-	-	42	75,0
6	11,4	11,4	11,4	35,3	11,4	41	100,0	35	62,5
7	14,8	14,8	14,8	45,5	14,8	11	26,8	1	1,8
8	18,2	18,2	18,2	55,5	18,2	24	58,5	8	14,3
9	21,6	21,6	21,6	65,5	21,6	3	7,3	7	12,5
10	25,0	25,0	25,0	75,5	25,0	-	-	9	16,0
11	28,4	28,4	28,4	85,5	28,4	-	-	26	41,5
12	31,8	31,8	31,8	95,5	31,8	-	-	2	3,6
13	35,2	35,2	35,2	105,5	35,2	-	-	-	-
14	38,6	38,6	38,6	115,5	38,6	-	-	1	1,8
15	42,0	42,0	42,0	125,5	42,0	-	-	3	5,4
16	45,4	45,4	45,4	135,5	45,4	6	14,6	25	45,0
17	48,8	48,8	48,8	145,5	48,8	1	2,5	6	10,7
18	52,2	52,2	52,2	155,5	52,2	2	4,9	3	5,4
19	55,6	55,6	55,6	165,5	55,6	16	39,0	18	32,0
20	59,0	59,0	59,0	175,5	59,0	11	26,8	2	3,6
21	62,4	62,4	62,4	185,5	62,4	-	-	1	1,8
22	65,8	65,8	65,8	195,5	65,8	13	31,6	14	25,0
23	69,2	69,2	69,2	205,5	69,2	4	9,8	7	12,5
24	72,6	72,6	72,6	215,5	72,6	-	-	-	-
25	76,0	76,0	76,0	225,5	76,0	-	-	3	5,4
26	79,4	79,4	79,4	235,5	79,4	2	4,9	4	7,2
27	82,8	82,8	82,8	245,5	82,8	4	9,8	11	19,6
28	86,2	86,2	86,2	255,5	86,2	2	4,9	5	8,9
29	89,6	89,6	89,6	265,5	89,6	4	9,8	4	7,2
30	93,0	93,0	93,0	275,5	93,0	4	9,8	17	30,0
31	96,4	96,4	96,4	285,5	96,4	1	2,5	6	10,7
32	99,8	99,8	99,8	295,5	99,8	2	4,9	5	8,9
33	103,2	103,2	103,2	305,5	103,2	9	22,0	7	12,5
34	106,6	106,6	106,6	315,5	106,6	-	-	18	32,0
35	110,0	110,0	110,0	325,5	110,0	13	31,6	4	7,2
36	113,4	113,4	113,4	335,5	113,4	1	2,5	-	-
37	116,8	116,8	116,8	345,5	116,8	-	-	-	-
38	120,2	120,2	120,2	355,5	120,2	3	7,3	1	1,8
39	123,6	123,6	123,6	365,5	123,6	11	26,8	7	12,5
40	127,0	127,0	127,0	375,5	127,0	-	-	-	-
41	130,4	130,4	130,4	385,5	130,4	2	4,9	16	28,5
42	133,8	133,8	133,8	395,5	133,8	1	2,5	1	1,8
43	137,2	137,2	137,2	405,5	137,2	-	-	-	-
44	140,6	140,6	140,6	415,5	140,6	-	-	-	-
45	144,0	144,0	144,0	425,5	144,0	-	-	-	-
46	147,4	147,4	147,4	435,5	147,4	-	-	-	-
47	150,8	150,8	150,8	445,5	150,8	-	-	-	-
48	154,2	154,2	154,2	455,5	154,2	-	-	-	-
49	157,6	157,6	157,6	465,5	157,6	-	-	-	-
50	161,0	161,0	161,0	475,5	161,0	-	-	-	-
51	164,4	164,4	164,4	485,5	164,4	-	-	-	-
52	167,8	167,8	167,8	495,5	167,8	-	-	-	-
53	171,2	171,2	171,2	505,5	171,2	-	-	-	-
54	174,6	174,6	174,6	515,5	174,6	-	-	-	-
55	178,0	178,0	178,0	525,5	178,0	-	-	-	-
56	181,4	181,4	181,4	535,5	181,4	-	-	-	-
57	184,8	184,8	184,8	545,5	184,8	-	-	-	-
58	188,2	188,2	188,2	555,5	188,2	-	-	-	-

Muncitori specialiști având 8 ani de școală primară		Vârsta Număr	Femei 15-16 ani		Bărbați 15-16 ani		Total 15-16 ani		Femei 17-19 ani	
			91	%	63	%	154	%	172	%
1.	Două ramuri orizontale	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2.	Ramuri orizontale, izolate	6	6,6	3	4,8	9	5,8	14	8,1	
3.	Ramuri drepte	3	2,3	1	1,6	4	2,6	1	0,6	
4.	Forme-cruce	-	-	-	-	-	-	1	0,6	
5.	Trunchi uniliniar	2	2,2	1	1,6	3	2,0	-	-	
6.	Trunchi cu linie dublă	89	98,0	62	99,0	151	98,0	172	100,0	
7.	Ramuri uniliniare	22	24,2	8	12,6	30	19,5	51	30,0	
8.	Ramuri uniliniare, izolate	7	7,7	3	4,8	10	7,3	7	4,1	
9.	Ramuri cu trăsătură dublă	64	70,0	73	84,0	117	76,0	105	61,0	
10.	Ramuri unghiulare, exclusiv	1	1,1	-	-	1	0,6	2	1,2	
11.	Ramuri unghiulare, izolate	23	25,0	18	28,6	41	26,5	50	29,0	
12.	Ramuri până la sol	2	2,2	-	-	2	1,3	1	0,6	
13.	Ramuri joase izolate	6	6,6	6	9,5	12	7,9	9	5,2	
14.	Frunze și fructe pe trunchi	-	-	-	-	-	-	-	-	
15.	Trunchi fără coroană, ramuri scurte	-	-	-	-	-	-	-	-	
16.	Disc solar și forme-flori	-	-	-	-	-	-	-	-	
17.	Colorare accentuată, trunchi	16	17,6	19	30,0	45	29,0	46	27,0	
18.	Colorare accentuată, ramuri	4	4,4	13	20,5	17	11,0	13	7,5	
19.	Coroană în umbră (nu ramurile)	-	-	-	-	-	-	1	0,6	
20.	Fructe	-	-	necalculat	-	-	-	52	30,0	
21.	Frunze	-	-	necalculat	-	-	-	72	42,0	
22.	Flori	-	-	necalculat	-	-	-	-	-	
23.	Fructe și frunze disproporționate	9	9,9	2	3,3	11	7,1	21	12,0	
24.	Colorare accentuată a fructelor și frunzelor	1	1,1	-	-	1	0,6	14	8,1	
25.	Fructe libere în spațiu (arbore în cerc)	1	1,1	-	-	1	0,6	1	0,6	
26.	Fructe, flori, ramuri căzând la pământ și căzute	3	3,3	-	-	3	2,0	7	4,1	
27.	Decalaje spațiale	3	3,3	2	3,2	5	3,2	3	1,7	
28.	Rădăcini uniliniare	11	12,0	3	4,8	14	9,1	18	10,4	
29.	Rădăcini cu linie dublă	7	7,7	9	14,3	12	7,9	13	7,5	
30.	Trunchi B	19	21,0	12	19,0	31	20,0	30	18,1	
31.	Semi-trunchi B	9	9,9	15	23,8	24	15,6	12	7,0	
32.	Trunchi conic	10	11,0	2	3,2	12	7,9	23	13,4	
33.	Baza trunchiului pe marginea foi	11	12,0	3	4,8	14	9,1	5	2,9	
34.	Baza trunchiului dreaptă	4	4,4	7	11,0	11	7,1	8	4,6	
35.	Coroană în cerc	8	8,8	2	3,2	10	7,3	5	2,9	
36.	Coroană în cerc cu bucle	1	1,1	2	3,2	3	2,0	6	3,2	
37.	Coroană măzgălită și măzgălitură	-	-	-	-	-	-	-	-	
38.	Ramuri-tub	14	15,4	13	20,6	27	17,5	25	14,6	
39.	Curburi, ramuri prea lungi	19	21,0	18	28,6	37	24,0	12	7,0	
40.	Curburi, umpluturi spațiale	1	1,1	-	-	1	0,6	-	-	
41.	Schimbare tematică în coroană	-	-	-	-	-	-	4	2,3	
42.	Trunchi sudat	14	15,4	6	9,5	20	13,0	23	8,2	
43.	Ramuri sudate	2	2,2	1	1,6	3	2,0	4	2,3	
44.	Ramuri tăiate, ramuri rupte, trunchi rupt	6	6,6	13	20,6	19	12,3	14	8,2	
45.	Excreșcențe, scorburi	2	2,2	6	9,5	8	5,2	9	5,2	
46.	Forme repetate, etajări succesive	4	4,4	12	19,0	16	10,4	14	8,2	
47.	Stereotipii	3	3,3	4	6,3	7	4,5	5	2,9	
48.	Târș și proptea	-	-	2	3,2	2	1,3	2	1,2	
49.	Scări	-	-	-	-	-	-	-	-	
50.	Grilaje de protecție, fir de metal	-	-	-	-	-	-	1	0,6	
51.	Forme degenerare	2	2,2	2	3,2	4	2,6	9	5,2	
52.	A treia dimensiune (firul „ochi”)	-	-	necalculat	-	-	-	-	-	
53.	Contra-linii pe ramuri	10	11,0	12	19,0	22	14,2	15	8,7	
54.	Accesorii, păsări, ciuște, inimioare	-	-	2	3,2	2	1,3	2	1,2	
55.	Peisaj mare	-	-	-	-	-	-	-	-	
56.	Peisaj schișat	35	38,4	29	46,0	64	41,5	43	25,0	
57.	Insule, deșhuri	3	3,3	5	8,0	8	5,2	2	1,2	
58.	Desen care depășește marginea de sus a foi	-	-	-	-	-	-	1	0,6	

Bărbați 17-19 ani	Total 17-19 ani	Femei >20 ani	Bărbați >20 ani	Total >20 ani	Lucrări Comerț Femei-Bărbați 20-25 ani		Pop. de culoare	
					66	%	22	%
43	%	215	%	161	%	%	%	%
6	14,0	10	4,7	3	1,9	7	10,4	-
2	4,7	16	7,4	12	7,9	2	2,9	-
-	-	1	0,5	1	0,6	-	-	-
2	4,7	3	1,4	-	-	-	-	-
-	-	-	-	6	3,7	-	-	-
43	100,0	215	100,0	155	96,4	68	100,0	22
5	11,6	56	26,0	67	41,6	6	8,8	13
1	2,3	8	3,7	11	6,8	2	2,4	1
37	86,0	142	66,0	87	52,2	58	85,4	9
-	-	2	0,9	2	1,2	1	1,5	-
13	30,0	63	29,3	10	6,2	28	41,2	12
-	-	1	0,5	-	-	-	-	-
4	9,3	13	6,0	5	3,1	4	5,9	6
-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-
20	47,0	66	30,6	33	20,5	22	32,4	13
15	35,0	28	13,0	17	10,5	11	16,2	3
4	9,3	5	2,3	-	-	5	7,4	-
4	9,3	56	26,0	44	27,4	11	16,2	-
9	19,0	81	37,6	72	44,7	18	26,5	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-
4	9,3	25	11,6	14	8,7	6	8,8	-
1	2,3	15	7,0	10	6,2	3	4,4	-
1	2,3	2	0,9	2	3,1	-	-	-
1	2,3	8	3,7	5	3,1	-	-	-
2	4,7	5	2,3	1	0,6	1	1,5	-
1	2,3	19	8,8	22	13,7	5	7,4	-
12	28,0	25	11,6	8	4,9	10	14,7	-
8	18,6	38	17,6	24	14,9	11	16,2	-
5	11,6	17	7,9	14	8,7	6	8,8	-
9	19,1	32	15,0	15	9,3	7	10,3	-
1	2,3	6	2,8	12	7,5	1	1,5	-
-	-	8	3,7	7	4,3	2	2,9	-
3	7,0	8	3,7	10	6,2	10	14,2	-
-	-	6	2,8	7	4,2	5	7,4	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-
10	23,0	35	16,5	24	14,9	25	38,8	-
4	9,3	16	7,4	9	5,6	1	1,5	-
-	-	-	-	1	0,6	1	1,5	-
-	-	4	1,9	2	1,2	-	-	-
4	9,3	27	12,6	25	15,5	4	5,9	-
1	2,3	5	2,3	2	1,2	-	-	-
9	19,0	23	10,8	8	4,9	4	5,9	-
5	11,6	14	6,5	4	2,5	7	10,3	-
4	9,3	18	8,4	2	1,2	3	4,4	-
1	2,3	6	2,8	4	2,5	1	1,5	-
-	-	2	0,9	1	0,5	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	1	0,5	-	-	-	-	-
3	7,0	12	5,6	4	2,5	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-
5	11,6	20	9,3	14	8,5	4	5,9	-
-	-	2	0,9	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-
22	53,0	65	30,3	55	34,2	45	66,3	-
2	4,7	4	1,9	10	6,2	4	5,9	-
2	4,7	3	1,4	-	-	-	-	-

INDEXUL TABELELOR STATISTICE REFERITOARE LA DIFERITELE PĂRȚI ALE ARBORELUI

	Pagina
1. Trunchi uniliniar	73
2. Ramură uniliniară	75
3. Includerea ramurii uniliniare	76
4. Ramură cu linie dublă	77
5. Ramură rectilinie	79
6. Forme-cruce	81
7. Decalaje spațiale	82
8. Disc solar și formă-floare	83
9. Ramură până la pământ	84
10. Ramură joasă izolată	85
11. Bază a trunchiului pe marginea foi	88
12. Bază rectilinie a trunchiului	90
13. Forme degenerate	149
14. Rădăcină uniliniară	169
15. Rădăcină cu linie dublă	170
16. Trunchi conic	173
17. Trunchi B	178
18. Semi-trunchi B	179
19. Excrescențe ale trunchiului și creștături	187
20. Coroană sferică	193
21. Ramură-tub	208
22. Trunchi cu sudură	219
23. Ramură cu sudură	221
24. Forme repetate, etajări succesive	224
25. Ramură unghiulară pură	226
26. Ramură unghiulară izolată	226
27. Curburi ale ramurilor prea lungi	229
28. Stereotipii	234
29. Colorație închisă a trunchiului	240

30. Coroană cu umbre	243
31. Colorare întunecată a ramurilor	245
32. Colorare întunecată a fructelor și frunzelor	246
33. Contra-linii pe ramuri	253
34. Țăruș și suport	263
35. Ramură tăiată, ruptură, trunchi tăiat	266
36. A treia dimensiune	269
37. Desen care depășește marginea superioară a foi	277
38. Peisaj complex	280
39. Peisaj schițat	280
40. Accesorii	291
41. Scări	291
42. Frunze	297
43. Fructe	304
44. Fructe și flori disproporționate	308
45. Fructe libere în spațiu	311
46. Fructe, frunze și ramuri căzând la pământ sau căzute	314

INDEXUL TABELELOR STATISTICE REFERITOARE LA RAPORTURILE MĂRIMILOR (trunchi și coroană)

	Pagina
A. Înălțimile trunchiului și coroanei	95
B. Raportul înălțimilor trunchiului și coroanei	97
C. Înălțimea trunchiului și a coroanei: variația medie a cvartilelor în jurul valorii centrale	99
D. Semi-coroana stângă și semi-coroana dreaptă	110
E. Lățimea coroanei și înălțimea coroanei	111

INDEXUL GRAFICELOR

	Pagina
I. Ramură uniliniară	74
II. Ramură cu linie dublă	78
III. Baza trunchiului pe marginea foii	89
IV. Baza rectilinie a trunchiului	91
V. Înălțimile medii ale trunchiului și coroanei	96
VI. Valorile centrale ale coeficientului: $\frac{\text{înălțimea trunchiului}}{\text{înălțimea coroanei}}$	100
VII. Suma coeficienților: $\frac{\text{înălțimea trunchiului}}{\text{înălțimea coroanei}}$	102
(Fete și băieți.)	
VIII. Suma coeficienților: $\frac{\text{înălțimea trunchiului}}{\text{înălțimea coroanei}}$	108
(Debili)	
IX. Suma coeficienților: $\frac{\text{înălțimea trunchiului}}{\text{înălțimea coroanei}}$	109
(Muncitori specialiști. Angajați din comerț. Populație de culoare)	
X. Arborele normal	112
XI. Trunchi cu sudură	220
XII. Colorația închisă a trunchiului	241
XIII. Peisaj schițat	281
XIV. Frunze	298
XV. Fructe	306
XVI. Fructe și frunze disproporționate	309

INDEXUL FIGURILOR

	Figura	Pagina
1. Schema procesului proiecției		17
2. Zonele câmpului grafic, după M. Pulver		25
3. Schema testului satului, al Dr. Arthus		26
4. Dreptunghiul proiectiv al lui M. Grünwald		28
5. Arborele în câmpul grafic		29
6. Simbolistica spațială, după Grünwald-Koch		30
7. Schimbarea bruscă de direcție		31
8. Schema de analiză a desenului		33
9. Indicele lui Wittgenstein		47
10. Desenele unui subiect aflat sub hipnoză. (Experiențele lui E. Widrig)		57
11. Desenele unei fete de 4 ani și 9 luni		66
12. Forme primare		67
13. Ramură bază izolată		86
14. Baza trunchiului la copiii de 6-7 ani		92
15. Accentuarea dimensiunii superioare		104
16. Accentuarea dimensiunii inferioare		105
17. Linii non-figurative		116
18. Desene ale unui subiect aflat sub hipnoză: expresia furiei		118
19. <i>Id.</i> : expresia minciunii		121
20. <i>Id.</i> : expresia retardului parțial		125
21. <i>Id.</i> : expresia unei stări nevrotice		127
22. <i>Id.</i> : enurezis		128
23. <i>Id.</i> : agorafobie		130
24. Desenul unui tânăr sadic		132
25. Desene ale unui subiect aflat sub hipnoză: expresia sadismului		134
26. <i>Id.</i> : expresia sentimentului de culpabilitate		134
27. Desenul unui tânăr sadic		140
28. Desene ale unui subiect aflat sub hipnoză: expresia infantilismului pur		141
29. Desene după hipnoză		148
30. Desene ale unui subiect aflat sub hipnoză: expresia degenerescenței		149
31. Trunchi exagerat		152
32. Depresie de origine nevrotică		153

	Figura	Pagina
33. Rădăcini		171
34. Baza trunchiului		172
35. Trunchi conic		174
36. Trunchi B, semi-trunchi B		175
37. Contururi de trunchi		179
38. Suprafața trunchiului (scoarță)		182
39. Umbră la stânga și la dreapta pe trunchi		183
40. Excrescențe și creștături		186
41. Sul		188
42. Subțieri și îngroșări ale trunchiului		189
43. Formă evazată și formă paralelă a ramurilor		189
44. Coroană sferică		194
45. Membrană		195
46. Baloane de nori		196
47. Arcade		196
48. Frunze de palmier		197
49. Spalier		197
50. Mișcare centripetă și centrifugă		199
51. Coroană radială și coroană concentrică		201
52. Formă-tub		202
53. Ramuri-tub și trunchiuri-tub		203
54. Ramuri-tub dispersate		210
55. Coroană în formă de bucle		211
56. Coroană mazăgălită		212
57. Coordonarea ramurilor		215
58. Linii frânte		216
59. Sudură		217
60. Repetarea motivului		223
61. Ramuri unghiulare		225
62. Cristalizări ale unei soluții de nitrat de plumb		227
63. Curburi și trâmbe		230
64. Ramuri deformate		231
65. Fructe și frunze de mărime neregulată		233
66. Stereotipii		235
67. Trunchi cu linii paralele		236
68. Forme unghiulare		238
69. Forme rotunjite		238
70. Trunchi umbrit		239
71. Coroană umbrită		244
72. Desenul unui schizofren		248
73. Ramuri care cad și ramuri care urcă		250
74. Forme inversate		251

	Figura	Pagina
75. Paranteze decalate		251
76. Contra-linii		252
77. Ramuri încrucișate		254
78. Distribuirea masei în coroană	256-257	
79. Direcție dextrogiră și sinistrogiră în coroană		258
80. Direcții opuse		259
81. Înclinarea trunchiului		261
82. Țăruș servind drept suport		262
83. Ramuri rupte		265
84. Ramură frontală		268
85. Ramură tăiată frontal		270
86. Spații goale		271
87. Ramuri orizontale		272
88. Coroană aplatizată		272
89. Ramificații		273
90. Formă de treflă		275
91. Peisaj complex		284
92-94. Linia solului	285-286	
95. Trunchiul aflat pe un deal sau pe o insulă		287
96. Accesorii		292
97. Antropomorfisme		293
98. Desenul unui schizofren		294
99. Flori		295
100. Frunze		299
101. Fructe		303
102. Fructe libere în spațiu		310
103. Frunze care cad și căzute		312
104. Fructe care cad și căzute		312
105. Observație		
I: Bărbat, 35 ani		338
II: Tânără, 23 ani		346
III: Tânăr, 17 ani		350
IV: Adolescentă, 16 ani		352
V: Adolescent, 15 ani		355
VI: Muncitor necalificat, 18 ani		359
VII: Tânără femeie, 28 ani		365
VIII: Adolescent, 15 ani		371
IX: Adolescent, 16 ani		376
X: Adolescent, 15 ani		378

TABEL ORIENTATIV PENTRU ANALIZA DESENULUI

	Pagina
<i>Arborele în ansamblu:</i>	
Câmpul proiecției	16, 30
Stângaci și dreptaci	112
Schema de analiză a desenului	33, 113, 277
Arbore normal	111
Impresia globală	164
<i>Rădăcini</i>	167
<i>Linia solului</i>	90, 285
<i>Trunchi:</i>	
Direcționare spre dreapta sau spre stânga	257, 260
Raport: înălțimea trunchiului-înălțimea coroanei	94, 103, 104
Trunchi B (brad)	174
Trunchi conic	173
Trunchi uniliar	72
Trunchi drept, cu linii paralele	236
Trunchi sudat	87, 216
Închis în partea de sus	87
Baza trunchiului	88, 90, 172
Trunchi pe un deal sau pe o insulă	287
Contururile trunchiului	179
Întreruperi ale liniei	180, 183, 215
Scoarța	181
Excreșcențe ale trunchiului și scorburi	186
Umbră la stânga, la dreapta	183
Colorare accentuată	239
Țăruș, propteș, sprijin	262

Coroana:

Accentuare spre stânga, accentuare spre dreapta, echilibru al masei	255
Lărgime	107
Raportul dintre înălțime și lățime	107
Raportul: înălțimea coroanei-înălțimea trunchiului	94, 103, 104
Centrare	199
Coroană concentrică	201
Coroană radiantă	200
Coroană sferică	192
Disc solar	82
Coroană cu bucle	211
Formă-floare	82
Coroană măzgălită	212
În forma de trambă de fum	228, 230
Baloane de nori la extremitățile ramurilor	195
Formațiuni în arcadă	196
Ramura coroanei acoperită cu o membrană	195
Frunziș atârănând ca un sac	250
Spații goale	270
Coroana aplatizată înspre partea de sus	271
Colorare accentuată	244
Arbore în spalier	197
Forme inautentice	275

Ramuri:

Diracționarea spre dreapta, diracționarea spre stânga	257, 260
Diracționate în sus, diracționate în jos	249
Centrare	199, 200, 201
Coordonare	215
Orizontale	80
Care coboară	312
Rectilinii	79
Uniliniare	73
Cu linie dublă	76, 189
Îngroșări și îngustări	187, 189
Ramuri-tub	202, 211
Ramuri sudate	216
Implantate jos	83
Ramură joasă izolată	86
În formă de frunză de palmier	197
Cu linii frânte	215
În vinclu	224, 237
Forme-cruce	80

Curbate	228
Deformate	231
Forme inversate	251
În formă de paranteze decalate	251
Contra-linii	252
Frontale	267
Tăiate sau rupte	264
Forme spinoase și forme de pumnal	274
Căzute la pământ	312
Trecerea de la ramură la crenguță	274
Ramificații abundente și fine	273
Colorare întunecată	244

Muguri	315
--------------	-----

Flori	295
-------------	-----

Frunze	296, 245
--------------	----------

Fructe:

În general	300
Libere în spațiu	310
Căzând la pământ sau căzute	312
Colorare întunecată	245

Peisaj:

Schematic sau complex	278
Linia solului	285
Deal și insulă	287
Accesorii	288

Aspecte grafice comune mai multor părți ale arborelui:

Desenarea mai multor arbori	93
Forme repetate – Etajări succesive	222
Stereotipii	233
Forme inversate	251
Contra-linii	252
Schimbare tematică	276
Expresia liniei	183
Umbră, colorare accentuată	239
Antropomorfisme	293

Forme primare.....	67, 72, 83, 88, 90, 92, 144, 167, 215, 222, 224, 228, 310
Forme degenerate	144, 160, 274
Simptome regresive	160
Simptome nevrotice	38
Traumatisme în viața din trecut (indicele lui Wittgenstein)	46
Cazuri-limită	315

CUPRINS

	Pagina
Cuvânt-înainte	5
Prefață la ediția a treia	7

INTRODUCERE: SEMNIFICAȚIA TESTULUI.

Istoricul testului	9
Situația psihologică în test	12
Arborele și omul	13
Proiecția	16
Simbolistica crucii	18
Câmpul de proiecție după Grünwald	30
Structura arborelui	35
Simptome nevrotice în desenul arborelui, după H.Städli	38
Excurs: Indicele lui Wittgenstein	46

PARTEA ÎNTÂI

TESTUL ARBORELUI CA TEST DE DEZVOLTARE.

I. Datele statistice.

Dezvoltarea expresiei grafice. Formele primare	51
Materialul grafic	68

§1. Diferitele părți ale arborelui.

Trunchi uniliniar	72
Ramură uniliniară	73
Ramură cu linie dublă	76
Ramuri rectilinii	79
Ramuri orizontale	80

Forme-cruce	Pagina
Decalaje spațiale	80
Disc solar și formă-floare	80
Ramuri implantate în partea de jos	82
Trunchi închis sus, fără (sau cu puține) ramificații	83
Trunchiul cu sudură	87
Baza trunchiului pe marginea foii	87
Baza rectilinie a trunchiului	88
Desene cu mai mulți arbori	90
	93

§2. Raporturile de mărime.

Înălțimile medii ale trunchiului și ale coroanei	94
Dispersia medie a înălțimilor trunchiului și coroanei	98
Valori centrale ale coeficientului: înălțimea trunchiului/înălțimea coroanei	99
Suma coeficienților: înălțimea trunchiului/înălțimea coroanei, în procente	101
Accentuarea dimensiunii superioare	103
Accentuarea dimensiunii inferioare	104
Lărgimea coroanei	107
Raportul dintre lărgimea și înălțimea coroanei	107
Arborele normal	111
Desenul cu mâna stângă și desenul cu mâna dreaptă	112
Dependența de câmpul grafic	113

II. Cercetări experimentale asupra expresiei grafice.

Desenul cu linii non-figurative	114
Experiințe sub hipnoză:	
A. — Furie	117
B. — Minciună	121
C. — Retard parțial	123
D. — Enurezis	127
E. — Agorafobie și nevroză obsesională	129
F. — Sadism	131
G. — Infantilism pur	141
H. — Degenerescență	144

III. Sensul stadiilor de dezvoltare.

Aptitudinea	150
Contribuții la studiul regresiei	157
Simptome regresive	160

PARTEA A DOUA

TEHNICA DE INTERPRETARE.

Formula de instructaj și materialul testului	Pagina
Impresia globală	163
Rădăcinile	164
Baza trunchiului	167
Trunchiul conic	172
Trunchi B, — semi-trunchi B	173
Contururile trunchiului	174
Suprafața trunchiului (scoarța)	179
Expresia liniei	181
Excrescențe ale trunchiului și creștături	183
Îngroșări și îngustări	186
Ramuri care se îngroașă, — ramuri cu linii paralele	187
Arbore sferic (forme închise)	189
Rămurișul coroanei acoperit de o membrană	192
Extremitățile ramurilor învelite în baloane de nori	195
Formațiuni în arcade în cadrul coroanei	195
Ramuri în formă de frunze de palmieri	196
Arbore în spalier (dresaj)	197
Centrarea	197
Coroană radială (centrifugă)	198
Coroană concentrică (în formă de chivot)	200
Ramuri-tub (formă deschisă)	201
Coroană în formă de bucle	202
Coroană măzgălită (disoluția formei)	211
Coordonarea ramurilor	212
Ramuri (și trunchi) cu linii frânte	215
Trunchi sudat, — ramură sudată	216
Forme repetate, — etajări succesive	217
Ramură unghiulară (formă primară)	224
Curburi	228
Deformări	231
Regularitatea	232
Stereotipii	233
Trunchi drept, cu linii paralele	236
Forme drepte și unghiulare	237
Forme rotunjite	238
Colorație închisă	239

Colorația închisă a trunchiului	Pagina 239
Coroană umbrită	244
Colorare întunecată a ramurilor	244
Colorare întunecată a fructelor și frunzelor	245
Negrul: liniștea eternă	247
Direcționare spre partea de sus – direcționare spre partea de jos	249
Frunziș atârând ca un sac	250
Forme inversate	251
Paranteze decalate una contra celeilalte	251
Contra-linii	252
Încrucișarea ramurilor	254
Accentuare spre dreapta, accentuare spre stânga, echilibrul masei	255
Direcționarea spre stânga, direcționarea spre dreapta	257
Trunchi înclinat spre stânga sau spre dreapta	260
Țărșul, propteaua, sprijinul trunchiului, ramuri sprijinite	262
Ramură ruptă	264
A treia dimensiune (ramuri frontale)	267
Ramură tăiată frontal (ochi)	270
Spații goale	270
Coroană aplatizată	271
Finisări (ramificații abundente și fine)	273
Forme degenerare	274
Trecerea de la ramură la crenguță	274
Forme spinoase și forme de pumnal	274
Forme inautentice	275
Schimbare tematică	276
Organizarea câmpului grafic	277
Peisajul	278
Linia solului	285
Trunchi pe un deal sau pe o insulă	287
Accesorii	288
Antropomorfisme	293
Flori	295
Frunze	296
Fructe	300
Fructe libere în spațiu	310
Fructe, frunze și ramuri căzând la pământ sau cazute	312
Muguri	315
Abordarea cazurilor-limită	315

Excursus:

Abordare istorico-culturală a simbolismului arborelui	319
---	-----

PARTEA A TREIA

Exemple.

Observația I: Bărbat, 35 ani	Pagina 337
Observația II: Tânără, 23 ani	345
Observația III: Tânăr, 17 ani	348
Observația IV: Adolescentă, 16 ani	351
Observația V: Adolescent, 15 ani	354
Observația VI: Muncitor necalificat, 18 ani	358
Observația VII: Tânără, 28 ani	364
Observația VIII: Adolescent, 15 ani	370
Observația IX: Adolescent, 16 ani	375
Observația X: Adolescent, 15 ani	378
.....	383
Bibliografie	
Tabele statistice generale:	388
1) Băieți și fete	390
2) Fete	392
3) Băieți	394
4) Debili. Elevi din clasele speciale	396
5) Muncitori și muncitoare specialiști	397
Angajați din comerț	397
Populația de culoare	
Indexul tabelor statistice referitoare la diferitele părți ale arborelui	398
Indexul tabelor statistice referitoare la raporturile de mărime	400
Indexul graficelor	401
Indexul figurilor	402
Indexul figurilor	405
Tabel orientativ pentru analiza desenului	409
Cuprins	